

11264
42667

7 СЕПТЕМВРИЙ 1916 г.
ДОБРИЧЪ

35 ПЕХОТЕНЪ ВРАЧАНСКИ ПОЛКЪ
ВЪ ВСЕОБЩАТА
ЕВРОПЕЙСКА ВОЙНА
ПРЕЗЪ 1915-1918 г.

ЧАСТЪ I
ОТЪ

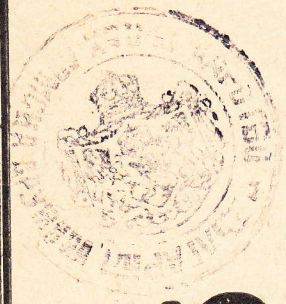
ВАСИЛЪ Г. ТАСЛАКОВЪ
Г. Ш. ПОЛКОВНИКЪ О. З.

ПЕЧАТНИЦА СТ. ЦЕКОВЪ
БРАЦА

~~1993~~
~~1942~~

IV жк/3

ВАСИЛЪ Г. ТАСЛАКОВЪ
Г. Щ. ПОЛКОВНИКЪ О. Э.



35

ПЕХОТЕНЪ ВРАЧАНСКИ ПОЛКЪ

ВЪ

ВСЕОБЩАТА ЕВРОПЕЙСКА ВОЙНА

ПРЕЗЪ 1915 - 1918 Г.

ЧАСТЪ I

На Западния сръбски и Добруджански
фронтове.



ИЗДАВА

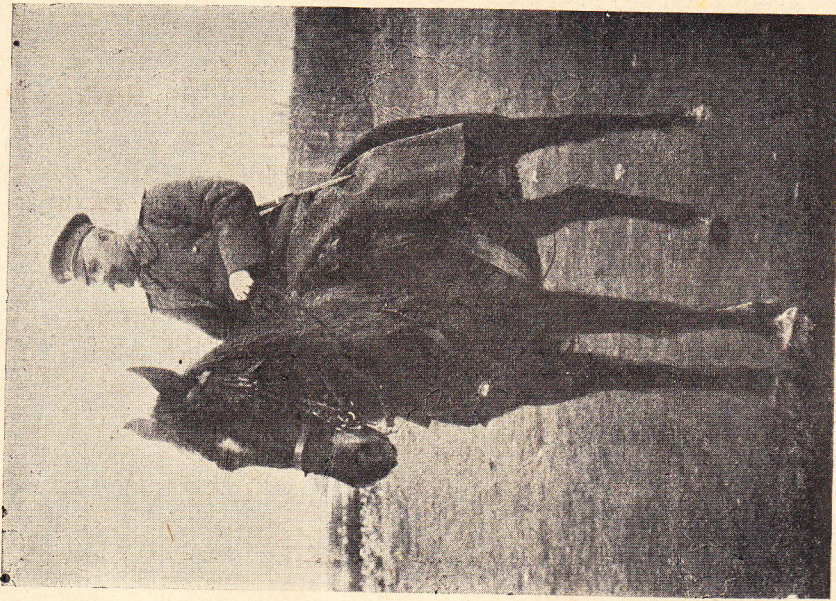
"Фондъ за увѣковечаване памятьта на загина-
литъ герои отъ 35 п. Врачански полкъ въ войнитѣ
за обединението на българския народъ".

855.118

M 264

1363

ОБЛАСТЪ СРБИЯ
БЕЛГРАДЪ
42667
ОСНОВНА



Г. Щ. Полковникъ Таслаковъ О. Э.
Боевъ командиръ на 35 п. Врачан. полкъ
въ операциитѣ презъ Сърбия и Добрудна
1915 — 1917 год.

Предговоръ

Бойнитъ дѣла на 35 п. Врачански полкъ за обединение на родътъ ни презъ войнитъ 1912—1913 и 1915—1918 години, сж негова вѣчна прослава.

Бойниятъ пжтъ на Врачанци е славенъ и най-дългтъ отъ този, на който и да е полкъ на родната ни Армия.

Врачанци, възпитавани въ духа на Ботева къмъ самопожертвуване за благо на близкия, въ края на м. септември 1912 год. литнаха отъ родната си казарма и при с. Кайбиляръ—с. Малкочъ преминаха границата на вѣковната Турска империя и предъ Лозенградъ и задъ Лозенградъ — при с. Кавакли се биха и победиха.

Въ тридневнитъ боеве на линията: Люле-Бургасъ, Бунаръ-Хисаръ между с. Колиби и с. Ташлж въ центъра на турската позиция, премериха силитъ си съ вѣковния врагъ и съ „Напредъ на ножъ и Ура!“ забиха знамето си на вражеската позиция.

Отъ тамъ съ дълги и трудни маршове се отзоваха предъ Чаталджанската укрепена позиция и ножеветъ имъ бѣха вече опрели въ форта „Хамидие“, когато се получи заподъята за спиране на военнитъ действия. Тамъ — отъ висотитъ надъ Чаталджа тѣ видѣха минаретата на Цариградъ.

Подлитъ дѣла на коварни съюзници ги извикаха на нова неравна борба единъ срещу петъ. Отъ Чаталджа съ дълги и тежки маршове презъ Бѣломорието презъ м. юни 1913 г. тѣ се отзоваха при лазурнитъ води на Дойранското езеро, гдето показаха и на новия врагъ какъ българина се бие. Стратегическото положение на нашата армия наложи и на Врачанци да се оттеглятъ съ упорити боеве и недопускателни врага да влезе въ отечественитъ предѣли, дочакаха коварния Букурещки миръ.

Свиха Врачанци бойното си знаме, затвориха въ сърдцата си несправедливостта, която роди по-сетнешната имъ мжстъ.

Презъ м. септември 1915 год., когато наново бѣха извикани на борба съ оржжие за премахване на несправедли-

востъта, въ първигѣ дни на октомври преминаха мѣтнитѣ води на Тимокъ при устието му и Неготинѣ бѣ първата имъ побѣда. При върха Алия, Дѣлъ, Планиница тѣ биха и гониха врага до като излезе отъ предѣлитѣ на собственото си отечество. Въ люта зима и безъ пѣтица тѣ напустнаха Сърбия при Дъсченѣ кладенецѣ и се съсредоточиха въ долината на Струма, като резервъ на войскитѣ срещу гърцитѣ по Бѣла-сица Планина.

Презъ м. октомври 1916 год., когато подѣлъ северенѣ сѣседѣ се готвеше съ помощта на Руски войски да забие за втори пѣтъ ножа си въ гърба на българската армия — на Врачанци се падна да защитятъ Добруджа и да отмжстятъ.

Отъ долината на Струма съ пѣсни и ура, тѣ се отзоваха при родния, но поробенѣ гр. Добричѣ и тамъ въ стихийната борба на 5, 6 и 7 септември съ многочислена и изпитана въ боеве Руска армия, минаха презъ смъртта, но победиха. Добричѣ и Врачанци — това е една плътъ, една кръвъ, нѣщо цѣло, недѣливо отъ клаузитѣ на никакви безчовѣчни договори.

Въ непрекъснати борби презъ цѣла Добруджа — при Карали, Дурбали, Кубадинѣ, Меджидие, Каролѣ, Беришѣ тепе, Бабадашкия балканѣ, Телица, Лункавица, Исакача и отъ к. 162 Гарванѣ тѣ видѣха горящия мостъ на Дунава при Галацѣ, който врага запали, за да може да си отдѣхне задъ мжтнитѣ и широки води на Дунава. Като че ли борбата за Врачанци се свърши! Но това бѣ за малко. Презъ студения януари 1917 год., Врачанци бѣха отправени на югъ покрай Дунава и при Хърсово го преминаха и стѣпиха на чисто Влашка земя — това бѣ вече пълно удовлетворение за подлитѣ действия на ромжнитѣ презъ 1913 год.

При непоносимѣ студѣ и виелици Врачанци се отзоваха на р. Серетѣ и тамъ за запазване на досегашната си бойна слава и за съюзническа вѣрностъ отстояваха съ честь общата съюзническа кауза до м. ноември сѣщата година.

Мирѣтъ съ Ромжния и нуждата отъ войски на южния македонски фронтѣ извика Врачанци на нова борба и тѣ отъ Серетѣ, презъ цѣла Ромжния на длѣжѣ, презъ Оршова, Тешварѣ (Унгария), наново презъ Дунава при Смедерово, презъ цѣла Сърбия стигнаха до Велесѣ. Отъ тамъ презъ Прилепѣ, Ресенѣ се отзоваха въ старопрест. български гр. Охридѣ,

но не на почивка! Храбрия 35 п. Врач. полкъ наново прегради съ гжрдитѣ си Галичица планина и презъ голия, студенѣ и неприветливѣ в. Томоросѣ зае участъкъ между голѣмитѣ и кристални български езера: Охридско и Преспанско.

Тукъ Врачанци щѣха да умрѣтъ, ала вражески кракъ нѣмаше да допустнатъ. Но черна българска сѣдба! Коварно примирие тури печаленѣ край на тѣхнитѣ борби, за да се върнатъ въ своитѣ родни домове безъ осѣщественѣ идеалѣ, но не и победени!

Ето на кратко славния дѣлѣтъгъ боенѣ маршѣ на храбитѣ врачанци.

Безсмъртнитѣ дѣла на Врачанци трѣба да се знаятъ отъ тѣхнитѣ наследници и да имъ служатъ за примерѣ, та когато отново настане борба за освобождение на брата робѣ, тѣ бждатъ по щастливи и видятъ осѣщественѣ национални идеалѣ.

Ето защо, комитета за увековечаване паметѣтъ на падналитѣ по бойнитѣ полета храбѣрци отъ 35 п. Врачански полкъ, заедно съ тези на неговитѣ рожби и съслуживци: 48, 52 пехотни, 2 и 12 артилерийски полкове, реши като първа книга отъ историята на Врачанци да издаде действията на 35 п. Врачански полкъ презъ Сърбия и Добруджа.

Издадената книга сама по себе си е едно увековечаване бойнитѣ дѣла на Врачанци, а отъ друга страна съ добититѣ суми отъ продажбата на тази книга ще се засили фонда, за да може комитета да реализира най голѣмата си поставена задача: построяване паметникѣ.

Комитета силно вѣрва, че както Врачанци отъ редоветѣ на храбитѣ си полкове бѣха самопожертвувателни, за честа на полка си и слава на племето си, тѣй и живитѣ Врачанци ще бждатъ пожертвувателни, за да се увековечи паметѣта на героитѣ.

На автора, запасния полковникѣ Таслаковѣ, боенѣ командирѣ на 35 п. Врачански полкъ, който е употребилъ не малко трудѣ за написването на тази книга, който като водачъ на Врачанци е и вдѣхновителъ на тѣхнитѣ дѣла, Комитета му благодари сърдечно и вѣрва, че най-голѣмата награда за него ще бжде реализирането на поставената отъ него първоначална идея — издигане паметникѣ на героитѣ Врачанци.

Полковникѣ КЮРКЧИЕВѣ
Председателѣ Комитета.

Глава I.

На западния (сръбския) воененъ театръ.

I. Мобилизация.

Планомърната мобилизация на армията е най-силната и нагледна атегация за умътъ, такта и ползотворната мирно-временна дейность на Вишего командуване и органитъ му.

Бързата мобилизация и стратегическо развърщане на армията е най-сжществения, най-важния залогъ за добрия успѣхъ за постигане задачата на армията, за осжществяване целъта на войната, поставени отъ жизненитъ интереси на господството въ дадения моментъ. Превари ли се противника въ мобилизацията и развърщанието, взема се инициативата въ ржце и се дерижира противника.

Най-нагледенъ действителенъ примѣръ за грамадного и сждбоносно значение на планомърното и бързо мобилизиране на армията и бързото ѳ съсредоточение съ всичкитъ последици имаме при Френско-Пруската война 1870 (71) год. познати факти на всички ни, за да не се отвличаме въ разбирателствата.

Въпроса за мобилизацията на родната армия е много важенъ, а въпроса за подготовката на мобилизацията е още по важенъ и твърде интересенъ. Да отдѣлимъ малко мѣсто и време и за тѣзи въпроси и да проследимъ отчасти какъ бѣха тѣ подготовени и изпълнени въ родната армия въ голѣмата свѣтовна война и да видимъ до колко сме се вслушвали въ поукитъ отъ миналото у насъ и въ примѣритъ на в. история; отъ тукъ и да изнесемъ добри поуки за бждаще, не само съ вслушване и проучване отъ опититъ, но да се създаде желанието и умението да се приложи на дѣло, да се вгнѣзди въ плътъта и душата на родната армия чрезъ настояща работа надъ тѣхъ, респективно на висшитъ органи.

* * *

Въ полковитъ военни окръжжия се водеше отчета за запаснитъ, добитъкъ, возокитъ и др. материали, потребни на армията при мобилизацията. На това военно учреждение, на което е лежала грижата, службата да държи вѣрна смѣтка за живия и мъртвия материалъ на държавата, който материалъ

се извиква във най тежките и сждбоносни минути да защити възвишеният исторически идеали на нацията, да извоюва със кръвта си политическият свободи на заробенитъ си братя, да наложи правовитъ си искания, не се е отдавало нуждната сериозност, не се е съзнавало важността на дейността и значението на личността. Отг горе се е гледало доста лекомислено на лицата, които се предназначавали да ржководятъ дейността на окржжието; не се е съзнавало, че отг дееспособността на н-ка на полковото военно окржжие напълно зависи успѣха на мобилизацията, правилното и бързо мобилизиране на армията. Въ полковото в. окржжие трѣбва да се държатъ вѣрни и пълни сведения за гражданитъ, определени да попълнятъ частитъ, точни данни за количеството на добитѣка, за неговото състояние, за повозкитъ, сбрутая; за количеството и състоянието на хранителнитъ и фуражни припаси въ района на окржжието, за тѣхното разсредоточение и пр. и пр. Дейността на н-ка на полковото в. окржжие твърде разнообразна, обширна, включва въ себе си елемента на творчество, на лична работа, важна съ тежки отговорности и сждбоносни последици. За такава дейност се иска лице съ по широки знания, съ воля, настойчивъ, работоспособенъ, съ широкъ и смелъ замахъ; но не и човекъ съ слаба воля, съ повърхностни военни знания, неточенъ и недееспособенъ.

Безъ да имамъ желание да обвинявамъ когото и да било, въ интересъ на дѣлото, налага ми се да кажа самата истина, да кажа това, което имамъ случая да вида лично въ моята мирновременна служба. Въ по голѣмата частъ полкови в. окржжия безредието заемаше първенство, точностъ и верностъ въ изчислението на запаса отг всички видове и категории се срещаше мого редко; сведенията за състоянието на добитѣка, превознитъ средства и др. предмете отг първа необходимостъ за мобилизация на армията съвършено занемарени; а данни за състоянието на хранителни и фуражни припаси едва ли имаше засегнати въ нѣкое полково в. окржжие. Птица за съобщения, мостове се вземаха отг съответнитъ граждански учреждения безъ да се разработва споредъ специалнитъ нужди на армията. Сведения за пограничитъ пояси отг съседнитъ територии нито поменъ.

Въ списѣцитъ на запаснитъ въ окржжията се констатираха умрѣли запасни да се водятъ за живи и се изпращатъ въ строевитъ части за полъване; живи се водеха за умрѣли; за званията на запаснитъ сведения съвършено оскждни. Районитъ на полковитъ в. окржжия различни по голѣмина, по количество на население, по число на запасъ. Въ едно окржжие се числятъ запасни 4000 въ друго 12000.

Щаба на армията въ зависимостъ отг военната организация и щатове периодически определя числото на запаса въ всѣка войскава частъ и учреждение. Щаба на дивизионната

область отг своя страна прави разпредѣление на запаса въ полкови в. окржжия като определя на кое окржжие колко количество запасъ ще се даде въ частитъ на дивизионната область и вънъ отг областта. Това разпредѣление е вѣрно до толкозъ до колкото сведенията въ полковото в. окржжие сж вѣрни и точни. А тамъ казахме до колко се държатъ точни и вѣрни сведѣния. Тѣзъ пропуски въ служебнитъ задължения въ п. в. окржжия се отразяватъ много силно и чувствително въ порядѣка и бързината на мобилизацията въ частитъ, а резултатитъ въ усиленъ мащабъ указватъ своето благотворно или вредно влияние въ началото и края на войната.

Въ частитъ се разработва мобилизионния планъ съ всички подробности и указания така, че като се даде папката съ всички книжа за мобилизацията на офицера, който ще води тая частъ, често офицеръ отг запаса да може самостоятелно самъ да извърши всичко за да мобилизира частта си. А плана се разработва споредъ положението за мобилизацията, дадено отг щаба на армията. Положението дава доста улжтвания, засега почти всички въпроси по мобилизирането на частта, обаче разбираиията, схващанията и изпълнението е лично индивидуално, тамъ е именно болката, непълнотата, неясността въ разработката на плана и въ приложението му на дѣло. Маса книженъ трудъ е натрупанъ въ плана на която и да вземете частъ, но не на всѣкжде има нагледностъ, практическо приложение. Въ резултатъ мобилизацията въ повечето части и случаи се прави на изусть тѣй както лицето, натоварено съ мобилизацията е схванало и разбрало. Единъ действителенъ примѣръ. Въ единъ полкъ, съставителя на мобилизионния планъ, за да създаде кадъръ за новформирана дружина, взема отг всѣка рота отг една мирновременна дружина по единъ взводъ войници; така събранитъ 4 взвода разбръква и разчита на нови 4 взвода; всѣки така създаденъ взводъ дава за кадъръ на новформирана рота отг новформираната дружина. По този начинъ кадъръ въ ротата не се познава, н-ка доленъ чинъ не познава войницитъ отг кадъръ, не знае кому каква длѣжностъ да възложи. Неудобства и въ домакинско отношение не по малки — за всѣки войникъ списъкъ на облекло и снаряжение, за да предаде на частта отг кждето иде войника за кадъръ. На гледъ дребни работи, но тѣ създаватъ голѣми грижи, неуредици и спъватъ правилния и бързъ ходъ на мобилизацията.

Разработването на мобилизионния планъ обикновено се възлага на помощника на командира на полка. Въ повечето полкове, които съмъ ималъ случай да вида, мобилизионнитъ планове сж натрупани съ извънмѣрно много канцеларщина съвършено лишна и затъмнява същността на ра-

ботата; тази претрупана канцелярщина прави мобилизационния планъ трудно изпълнимъ, такива планове се изоставятъ и мобилизационната се извършва на изустъ, споредъ разбиранията на изпълнителя.

Разпредѣлението на запаса въ ротитѣ непълно, не вѣрно; съобщенията на запаснитѣ въ коя рота, батарея и пр. да се яви, не пълни и не отговарятъ на списъка и разпредѣлението въ ротитѣ, батареитѣ и пр.

Плана за мобилизационната на полка и до деня на мобилизационната неготовъ, а все по него се работи. Явилитѣ се запасни при мобилизационната немогатъ да се намерятъ по списъцитѣ въ полковитѣ подѣления, нито по отбѣлзанитѣ бележки, дадени на запасния. Въ плана за мобилизационната на полковитѣ владѣ пълна галиматия. Нѣма една ржководна мисълъ, една единна идея и приложението за зачислението на всички видове запаси, за разпредѣлението; за изработването на мобилизационния планъ и за правилното приложението. Много би се допринесло за общото дѣло ако се е държало смѣтка за важността на функциитѣ на полковитѣ в. окръжжия, ако на чело на полковитѣ в окръжжия сж поставяни лица съ изпитани знания, дееспособности и умение за самостоятелни действия и ако разработването на мобилизационния планъ се е извършило отъ командира на частта, като най-подготвени и най-компетентно лице въ полка. При всичко това прибави ли се едно общо ржководство отъ щаба на армията, който щабъ чрезъ свои подготовени органи обедини службата, периодически чрезъ инспекции и прегледи на самото мѣсто, провѣррява дейността на лицата по тѣзи отдѣли и дава общитѣ улжвения, би се постигнало много и много, за да не се случватъ такива неуредици, резултатъ отъ хлабавата мирновременна подготовка. Съ това впечатление би останалъ всѣки, който е ималъ случая да се запознае преди мобилизационната на армията въ 1912 и 1915 год. съ дейността на полковитѣ окръжжия и мобилизационнитѣ планове на полковетѣ.

* * *

Слѣдъ тѣзи кратки бележки ще проследя мобилизационната на 35-й Врачански полкъ презъ 1915 год., полкъ, който имахме честта да командуваме преди мобилизационната и въ войната.

На 10 септемврий 1915 год. срещу 11 септемврий въ полунощъ, командира на полка по телефона билъ предупреденъ, отъ щаба на дивизията, че ще последва указъ за мобилизация; разпоредилъ всички офицери да се събератъ по служба въ казармитѣ на полка. Въ 1 часа и 45 минути пр. пладне, на 11 септемврий командира на полка получилъ телеграма отъ командира на бригадата № 1, съ която се съоб-

шава, че съ Указъ № 7 отъ 9 IX е обявена обща мобилизационна и реквизиционна. На събралитѣ се офицери веднага прочелъ телеграмата, поздравилъ ги по обичая съ мобилизационната; далъ имъ кратки улжвения по практическото приложението; наставлението за мобилизационната; прочелъ имъ списъка съ назначението на всѣки офицеръ при мобилизационната; раздалъ на всѣкиго папката съ плана за мобилизационната на частта му, планове изработени преждевременно, пожелалъ имъ ползотворна дейность, поканилъ ги да пристѣпятъ веднага къмъ сериозна и разумна дейность като не испускатъ изъ видъ задачитѣ които Родината възлага на своя вѣржженъ народъ.

Командира на полка приелъ командването на Врачанци презъ юлий с. г. При приемането намерилъ плана за мобилизационната не разработенъ по духътъ на наставлението; материалитѣ слабо и тъмно разработена. Плана разработенъ отъ помощника на командира на полка. За да се получи планъ задоволителенъ, съ по широка яснота и нагледность, та всѣки който вземе папката на частта си да може самостоятелно да го приведе въ изпълнение въ даденъ срокъ, командира на полка далъ инструкции на помощника си и му заповѣдалъ въ кжсо време да работи и приготви плана; освободилъ го отъ всѣкакви други занятия даже и отъ занятията въ полето; при всичко на края планътъ не билъ приготвенъ тъй както е трѣвало да бжде разработенъ въ всички отрасли.

Нѣколко дена преди мобилизационната въ полка се получили списъкъ на офицеритѣ отъ запаса, назначени за мобилизационната на полка. Списъкъ не пълненъ; никакви данни нѣма за личността зап. офицери, нито възраст, нито подготовка категория и др. данни потребни да се взематъ подъ внимание за разпредѣление по длѣжности и служба. Командира на полка е въ затруднение при даването на назначение на всѣкиго. При полка се мобилизира освенъ 4 дружини за полка, още две дружини за резервния полкъ, допълняюща дружина отъ 6 роты, опълченски части, разни видове обози и команди.

На 11 IX, времето тихо, слънчево. Първата работа е да се изпрати сборна рота отъ полка за охранение на ж.пжт-ната линия отъ ст. Мездра до Романъ; тя заминала въ 8 ч. пр. пл. Сжщиятъ денъ домакина на полка съ комисия трѣгна изъ гр. Враца да реквизира разни предмети, нуждни за мобилизационната на частитѣ.

Следъ пладне почнаха да пристигатъ запаснитѣ отъ близкитѣ до града села; до вечерта се явили 1189 долни чинове и 8 офицери. Много запасни носятъ съобщение за назначението имъ въ една рота, и въ списъка, приложенъ къмъ плана за мобилизационната на тази рота, не фигуриралъ, търсилъ се въ друга рота и гдето се намири записанъ тамъ

остава. Друга значителна частъ запасни се явили, безъ да е отбелязано въ билета ротага, въ която е назначенъ, мнозина не се намирали записани въ списъцитъ, изпратени отъ полковитъ окръжия; безъ данни за набора, подготовката и други служебни бележки, нуждни за разпредѣлението имъ пропорционално въ ротитъ. Въ списъка на п. в. окръжиие вписанъ подофицеръ, а запасния е редникъ, даже има и неслужили и обратното. Липсата на точни сведения за запасния отнемали възможността за разпредѣлението имъ въ ротитъ, да се даватъ еднакви разпредѣления отъ всѣки наборъ, видъ на военната подготовка и интелектъ. Това се отразило твърде зле на външния видъ и вътрешното състояние въ ротитъ. Това сж първитъ резултати отъ недостатъчната заинтересованостъ при назначението на длъжноститъ въ п. в. окръжиие, лица подходящи. Въ следующитъ дни отъ периода на мобилизацията сжцитъ нередовности, усилены съ числото на явилитъ се. На 12 се явили 2100 запасни; на 13 — 1000; полка бройлъ на 13 вечерята 5,042 човѣка, 170 коня и 15 кола.

Конетъ се водили безъ юлари, торби и чулове, добитъка много слабъ, сбруя почти негодна.

Интендантството престанало да се грижи за пригответленieto на хлѣбъ; на полка опредѣлило въ града 7 фурни за пригответление хлѣба; полка самъ почналъ да си пригответлява хлѣбъ, самъ си събиралъ брашно, солъ, дърва и др. безъ да предупреденъ за тази работа по-рано, за да си създаде планъ, да опредѣли хора да се грижатъ. Самари и др. предмети за въпряговетъ не доставени чрезъ реквизиция и нѣмало отъ где да се набавятъ, защото въ града не се намиратъ подобни предмети, понеже населението не си служи съ тѣхъ. Последния день командири на полка събрали всички запасни, които нѣмали назначение отъ началника на п. в. окръжиие и не вписани въ списъцитъ, изпратени въ полка, разпредѣлилъ ги по ротитъ споредъ числото недостигаще и по този начинъ попълнилъ полка до щатното число. Облеклото и снаряжението не достигало до щатното число на хората въ полка, шанцевъ инструментъ само на 1-а и 2-а дружини раздадено по 40%, а въ 3-а и 4-а дружина имали само кадѣра, даденъ отъ 1-а и 2-а дружини, за 3-а и 4-а дружини. Платница се раздали само на 1-а и 2-а дружини и то не повече отъ 70% другитъ дружини останали безъ платница. При походитъ и при възможность дружинитъ безъ платница се оставали да да ношуватъ въ населени пунктове. Липсата на платница доста зле се отразило на здравословното състояние на хората, но и моралната страна не останала незасегната. Липсата на шанцовия инструментъ указало доста голѣмо значение на настѣпателния духъ на войника, той билъ изложенъ на лишни загуби отъ оржиието на противника. За постелочнитъ

предмети въ периода на мобилизацията нѣмало възможность да се положатъ грижи за набавянето, защото времето е било кратко и слама въ града и близко до града не се намирало, и да се намирало не е имало кой и съ какво да се подвезе, защото мжжкото население е мобилизирано, а така сжщо и колитъ и добитъка. Запаснитъ ношували на голата земя, и по поветъ безъ слама и завивка само съ шинелитъ си; 35-й п. Врачански полкъ се развърна въ 4 дружини съ по 4 роти, 325 войника въ рота, една кертечна рота съ 4 картечници система „Максимъ“; въоръжение „Манлихеръ“ малокалибрна пушка.

Команденъ персоналъ:

Щабъ на полка:

Командиръ на полка Г. Щ. Подполковникъ	Таслаковъ
Полкови адютантъ Поручикъ.	Димитровъ
Полкови лѣкаръ санитаренъ подполковникъ	Панчевъ Т.
Началникъ телефонната команда зап. поруч.	Тодоровъ
Домакинъ на полка запасенъ капитанъ	Узуновъ
Заведующъ прехраната запасенъ поручикъ	Щабековъ
Зжболѣкаръ неслужащъ	Драгановъ
Полкови воененъ следователъ зап. подп.	Шивачевъ
Капелмайсторъ поручикъ	Безловъ

И-ва дружина

Командиръ на дружината майоръ	Чолаковъ Д.
Адютантъ на дружината зап. поручикъ	Белтовъ
Лѣкаръ на дружината с. поручикъ	Райчиновъ
Командиръ на 1-ва рота капитанъ	Златаревъ
Командиръ на 2-ра рота подпоручикъ	Ангеловъ
Командиръ на 3-та рота капитанъ	Георгиевъ
Командиръ на 4-та рота поручикъ	Дундековъ

II-ра дружина

Командиръ на дружината майоръ	Малчевъ
Адютантъ на дружината зап. поручикъ	Пжшковъ
Лѣкаръ на дружината санит. поручикъ	Дечевъ
Командиръ на 5-та рота капитанъ	Кюркчиевъ Н.
Командиръ на 6-та рота поручикъ	Черневъ
Командиръ на 7-ма рота капитанъ	Тодоровъ Н.
Командиръ на 8-ма рота зап. поручикъ	Мицевъ

III-та дружина.

Вр. командиръ на дружината капитанъ .
 Адютантъ на дружината подпоручикъ .
 Лѣкаръ на дружината санит. поручикъ .
 Командиръ на 9-та рота зап. поручикъ .
 Командиръ на 10-та рота капитанъ .
 Командиръ на 11-та рота зап. поручикъ .
 Командиръ на 12-та рота поручикъ .

IV-та дружина.

Командиръ на дружината майоръ .
 Адютантъ на дружината подпоручикъ .
 Командиръ на 13-та рота капитанъ .
 Командиръ на 14-та рота зап. поручикъ .
 Командиръ на 15-та рота капитанъ .
 Командиръ на 16-та рота капитанъ .

Дюлюковъ

Пецовъ

Читаковъ

Хубановъ

Ивановъ А.

Шишковъ

Петрински Д.

Русиновъ Юр.

Дреновски

Савовъ

Кутинчевъ

Липовански

Атанасовъ Кр.

III. Съсредоточението на полка при р. Тимокъ

Карта 1:75000 сръбска.

Полкътъ, споредъ повѣрителнитъ разпоредби, на третия операционенъ день по ешалонно, въ 7 ешалона, тръгналъ отъ гр. Враца по желѣзницата до станция Брусарци и отъ тамъ леша презъ Акчаръ — Видинъ — Бръгово да се съсредоточи въ района Бръгово, Върфъ, Ново село. На 20 септемврий полка трѣбваше да свърши своето съсредоточение. Ешалонитъ не се натоварили на ст. Враца въ показаното време, нито единъ влакъ не билъ готовъ на време; всѣки ешалонъ тръгналъ съ закъснение кой по малко, кой повече, отъ тукъ и маршрута даденъ на всѣки ешалонъ, не се изпълнилъ още повече, че влаковетъ по пѣтя сставили на гари по 5-8 часа за да чакатъ да се даде пѣтъ или освободи мѣсто на ст. Брусарци; така напримѣръ 3 ешалонъ на ст. Медковецъ чака 6 часа — точностъ (чисто по български).

На 16 септемврий на ст. Враца въ 3 ч 30 м. следъ пладне командира на полка, чакайки натоварването на дружината отъ 3-й ешалонъ, съ който ще пѣтува и той съ щаба си, получилъ предписание отъ командира на бригадата съ което му се съобщава, че бригадата ще се съсредоточи на линията Ново село, Гъзово, съ линия на охранението: Раковица, Влашка, Балево, Бръгово, Ракитница, Коилово, Злокуня; полка да се разположи въ Ново село и Връфъ съ авангардъ една дружина на върхъ Кладенецъ с.-и. отъ село Бръгово на 2—3 км. отъ Бръгово, като охранява участъка;

Раковица Вл. — Балево — Бръгово включително, съ предни охраняюща части. Сжщиятъ день отъ ст. Бойчиновци командира на полка въ изпълнение предписанието на командира на 2-а бригада телеграфически разпоредилъ: 1-а дружина да постави отбранителни застави въ Вл. Раковица 1 взводъ, въ с. Балево 2 взвода съ подрѣжка 1 взводъ ист. отъ с. Балево; въ село Бръгово една рота; дветъ роти на висотата кладенеца с.-и. отъ с. Бръгово; 2-ра дружина да достигне с. Връфъ; останалитъ части отъ полка и щаба въ с. Ново село.

На 17 септемврий 1-а дружина заела охранението край р. Тимокъ отъ с. Бръгово до Дунава, подчинила си пограничната охрана въ този участъкъ и обезпечила полка отъ случайни изненади въ периода на съсредоточението си. Обстоятелството, че дивизията се съсредоточава на Сръбската граница, ясно посочва, че бждашитъ военни действия ще бждатъ въ борба съ Сърбитъ; пръвъ обективъ следователно за полка е форсирането на р. Тимокъ; а понеже сърбитъ сж мобилизирани, воюватъ и отъ сведенията иматъ войски на нашата граница, не е изключена вероятността да започнатъ военнитъ действия противъ насъ преди още да сме завършили мобилизацията и стратегическото развърщане и да съдодатъ изненади, вредни за по нататъшитъ действия. Ето защо к-ра на полка, водимъ отъ тѣзи съждения, на 17 изоставилъ ешалона съ когото следвалъ да достига своя пунктъ за съсредоточение, а той приборъзалъ и на 18 по пладне стигналъ въ с. Бръгово; съ командира на дружината прави лично рекогносцировка на мѣстността и р. Тимокъ на дадени му участъкъ за полка; прави своитъ съображения за да отстрани всѣка случайностъ, дава точни, ясни най подробни указания на командира на 1-а дружина — началника на авангарда — за охраната, мѣркитъ за съпротива при възможни опити на сърбитъ, избира позиция за авангарда гдето да спре случайно миналитъ границата сръбски войници; дава му на самата мѣстностъ наставление за усиление позицията; събира сведенията за подрѣжкия материалъ въ населението за постройка на мостове за минаване на Тимока, отбелѣзва приблизително мѣстата, удобни за строене мостове и урежда разузнавателна служба отъ мѣстното население.

Въ Бръгово се реквизирали голѣми лопати; дружината веднага почна работа по усиление позициитъ, както за авангарда, така и за отбранителнитъ застави.

На 19 септемврий въ 2 ч. предъ пладне въ с. Бръгово командира на полка получилъ шифрована телеграма, съ което му се заповѣдва да съсредоточи полка въ с. Синаговици и Ивановци като ав. остане въ Бръгово; 2-ра дружина била стигнала с. Връфъ на 18; другитъ дружини на пѣтъ за Видинъ. Веднага к-ра на полка разпореджа полка да се върне въ Синаговици и Ивановци. Въ Бръгово било устроено

хлѣбопечение отъ самитѣ войници; распоредено бѣ своевременно до Видинската окр. рекогносциционна комисия да приготви хлѣбъ и продукти за полка въ Ново село и Брѣгово, но комисията не била направила нищо, а дивизионния интендантъ още не се знаело къде е. Хлѣбъ за до новото съсредоточение се приготвилъ за 1-ва и 2-ра дружина въ Брѣгово отъ войниците. Въ с. Татърджикъ и Рубци се поръжчало на населението да приготви хлѣбъ за 1-а и 2-а дружина, а въ Видинъ се поръжчало за цѣлия полкъ, събранъ при Синаговци и Ивановци, отъ командира на полка.

На 21 септемврий полка, безъ 1-а дружина, която остана въ Брѣгово да охранява пограничната линия, се съсредоточилъ въ с. Синаговци и Ивановци. На 22-й 1-а дружина стигнала при полка, разположила се въ с. Жеглица на квартиро-бивакъ. И така на 21 септемврий полка вмѣсто да се съсредоточи въ района: Ново село — Врѣфъ — Брѣгово следъ разтакание нѣколко части до Тимока, се съсредоточилъ въ с. Синаговци — Ивановци на шосето Видинъ—Бѣлоградчикъ, отдръпнатъ на 47—50 клм. отъ р. Тимокъ отъ сръбската граница. Това ново съсредоточение навежда до мисль, че е оставена идеята да се настѣпа къмъ Неготинъ съ части отъ дивизията и, че дивизията ще бжде насочена на Врѣшка чука и Каджбоазъ.

Започнали се занятия съ цель да се подтегнатъ запаснитѣ, да се създаде дисциплина въ строя, да се запознаятъ съ действително на взвода въ боя споредъ новия уставъ; да се припомнятъ длѣжноститѣ на войника, и началника въ боя, въ стражевата и разузнавателната служба; съ длѣжноститѣ на войника къмъ отечеството; да се приучатъ къмъ стѣкмане за походъ и пр. По распоряждането на командира на бригадата рекогносцирали се посокитѣ: Гурково — Гънзово — Брѣгово; Гурково — Злокуя — Коилово; Синаговци — Грамада — Бранковци — Фусово. Полкътъ, разположенъ на наша територия, която е трѣвало да бжде изучена въ щаба на областта въ всѣко отношение, а въ момента на съсредоточението се искало отъ офицери, далечъ незапознати съ изискванията на рекогносцировката, безъ да бжде фиксирано целъта на рекогносцировката, да извършатъ на бърза рѣка рекогносцировки къмъ сръбската граница.

На 26 септемврий въ 4 ч. сл. пл. к-ра получилъ телеграфическа заповѣдъ № 148 полка на ново да се съсредоточи въ района на Ново село—Врѣфъ, съ авангардъ при с. Брѣгово и охранителна линия Брѣгово до Дунава. Нѣколко дена валило дъждъ; въ 5 ч. сл. пладне дружинитѣ тръгнали отъ мѣстоквартируването си по шосето Видинъ—Видинъ—Ново село; ношували 1-а дружина Смърданъ, 2-а и 3-а с. Капитановци; 4-а др. Видинъ, Пѣтя каленъ, ношѣта тъмна. Къмъ

среднощъ дружинитѣ достигнали нощезитѣ и ношували по къщитѣ.

На 27 вечеръта полка се съсредоточилъ: 1-а дружина въ Брѣгово и заела охранение съ отбранителни застави както била заела и на 17 септемврий 3-та дружина въ с. Врѣфъ, 2-а и 4-а съ щаба на полка, картечната рота и нестр. рота въ Ново село.

На 28 к-ра на полка на ново рекогносциралъ р. Тимокъ и околността въ района на разположенieto на полка съ г. г. дружиннитѣ командири; съ к-ра на 1-а и 3-а дружини рекогносциралъ специално р. Тимокъ, спрелъ окснчателно на мѣстата гдето би могло да се построй мостъ около с. Балево; събралъ точни сведения за лодкитѣ, въжата и мѣстнитѣ селени които могатъ да бждатъ полезни при постройката на мостоветѣ, наредилъ за разузнаването за силитѣ на сръбитѣ, като се прехвърлятъ на левия брѣгъ на Тимокъ и селени, които да събератъ ценни сведения; изучилъ средствата за подвозване материала за мостоетѣ до опредѣленото мѣсто; възложилъ на к-ра на 3-а дружина капитанъ Дюдоковъ да прегледа лично лодкитѣ въ с. Врѣфъ и почне да ги помага—засмолява и приковава. К-ра на полка съ опер. зап. № 2 направилъ распоряждане какъ да срещне полка сръбитѣ ако случайно тѣ успеятъ да минатъ р. Тимокъ въ участъка на полка, на избраната по рано позиция на с. и. отъ с. Брѣгово и приведена въ отбранително положение отъ авангардната 1-а дружина; к-ритѣ на дружинитѣ съ г. г. ротнитѣ командири да изучатъ района, като обърнатъ особено внимание на пѣщтата, които водятъ къмъ позицията, така, че въ всѣко време на деинощето да могатъ да заведатъ частитѣ си на опредѣленото имъ мѣсто; командира на 1-а дружина да продължи укрепяването на позицията, отъ к-ра на пограничната рота се поисквалъ списъкъ на надежни провондници въ сръбска територия. Не можемъ да не огбележимъ едно обстоятелство, което излата эле службата на границата: Командира на полка като пристигналъ въ с. Брѣгово поискалъ да се ориентира за положението на сръбскитѣ войски на левия брѣгъ на р. Тимокъ. За целъта помолилъ началника пограничния участкъ командира на ескадрона отъ 2-и коненъ полкъ, който засилилъ охраняването и особено разузнаването. Отъ тѣхъ получилъ сведения, че сръбитѣ съ силни войсковы части заемали висотитѣ северно, западно и южно отъ гр. Неготинъ, че тамъ имали много артилерия; че видяли червенитѣ глаци на френския войникъ по позициитѣ. Това задало сериозни грижи на командира на полка и той прехвърлилъ презъ Тимокъ селяни и преоблечени офицери и подофицери за да прегледатъ. Оказало се невѣрно.

На 29 въ 9 ч. пр. пл. командира на бригадата устно предалъ, че на 30 срещу 1 октомври ще почнатъ военнитѣ

действия срещу Сърбитъ и че на 1.Х. ний тръбва да сме на сръбска земя. Той размънилъ мисли съ командиритъ на полковетъ и началника на артилерията за минаване р. Тимокъ и начина за действията; възприело се по принципъ идеята да се форсира р. Тимокъ въ две групи — дясната група две дружини отъ 35 п. на участъка Бръгово—Балево; лъвата 36 полкъ между Бръгово и Ракитница. Подчертало се, че безъ солиденъ мостъ артилерията не може да се прехвърли на лъвия бръгъ на р. Тимокъ, а безъ нея настъпването далечъ отъ нашия бръгъ е рисковано. Споредъ събранитъ сведения Сърбитъ бѣха усилили пограничната си стража съ запасни отъ 3-й позитъ, а 8-й полкъ — 1-й позивъ заемали по-важнитъ въ тактическо отношение пунктове въ околността на Неготинъ, които продължавали да усилватъ. Лъвиятъ бръгъ на р. Тимокъ непосредствено се пазилъ отъ усилената погранична охрана.

За да се форсира р. Тимокъ при тая обстановка — наличностъ на въоръжена сръбска сила, рѣката придошла отъ дъждоветъ и постоянно приижда — налагатъ се действия скрити и бързи така, че Сърбитъ да се изненадатъ. За тази целъ командира на полка направилъ всички предварителни разпореджания съ най-голъмата подробностъ и точностъ; вземалъ всички мѣрки да осигури съ най-голъма полжителностъ успѣха. Събралъ лодкитъ отъ с. Връфъ, въжа, дъски, дърветъ; назначилъ офицеръ, преоблечени, денонощно да наблюдаватъ движенията на Сърбитъ, наредилъ лодкитъ да се подвезатъ ноще до с. Балево и складиратъ на закрито мѣсто; всичкия материалъ наготовенъ на коли; опредѣлилъ лозунга за презъ нощта и сигналитъ съ ракети. Още единъ пътъ съ командиритъ на 1-а и 3-а дружини рекогносциралъ р. Тимокъ, запозналъ се съ мѣстността по лъвия бръгъ на рѣката; опредѣлилъ точно мѣстата за постройка на мостоветъ и съсредоточение материала. За 3-а дружина подъ воденицата западно до с. Балево, за 1-а дружина на около 1 км. по-горе отъ 3-а др., тамъ дето Тимокъ прави голѣмъ завои къмъ Сръбска земя; и дветъ мѣста съ добре прикрити отъ погледъ; посочилъ първитъ обекти на частитъ, които първи ще минатъ и прикриватъ постройката на мостоветъ; тукъ на самото мѣсто далъ последнитъ наставления за привличане лодкитъ, преминаване на първитъ команди и постройка на мостоветъ. Полка разполога съ 20 рибарски лодки.

На 30 септември всички приготовления за форсиране на р. Тимокъ въ дадения участъкъ се свършиха, командира на бригадата устно предалъ, че войната на Сърбия е обявена и че на 1-й октомври ний трѣбва да сме на сръбска земя. Обаче оперативна заповѣдь за действия на бригадата не издалъ, нощта минала. Причината на това е липсата на мостовъ ма-

териалъ за постройката на надежденъ мостъ за минаване на артилерията, който мостъ съ мостовата рота на 8-а дивизия се очаквалъ всѣки часъ да пристигне. Командира на полка понеже билъ приготвилъ всичко, за всѣки случай, издалъ оперативна заповѣдь по полка № 3 за форсиране р. Тимокъ; но поставила особена уговорка, че действията ще се започнатъ по особена за това заповѣдь, осгавало само да се постави денятъ и часътъ за привеждане въ изпълнение заповѣдта, по този начинъ дружинитъ знаели какво имъ предстои да вършатъ и се подготвили.

На 1 октомври командира на бригадата издалъ оперативна заповѣдь № 3, съ която на командира на полка съ две дружини и картена рота отъ 35 п. се заповѣдва да завладѣе бърдо Лѣсковацъ; на 36 п. и 1 дружина отъ 35 п. — да завладѣятъ в. 168 и 300, но съ уговорка да изпълни при особена заповѣдь; причина сжщата — липса на мостовъ материалъ и мостовчици. Артилерията на бригадата била настанена на закрити и маскирани позиции по десния бръгъ на р. Тимокъ около с. Бръгово, Ракитница и Коилово за да бжде готова да покровителствува и подпомога пѣхотата при настъпването ѝ къмъ даденитъ ѝ обекти. До това време се знаело вече, че Сърбитъ притеглятъ къмъ Неготинъ 13-й полкъ 2-й и 3-й позивъ, укрепяватъ се на Лесковацко бърдо, на Балийско бърдо, на Алия и по-на югъ, че иматъ и две батареи, а частъ отъ 8-й полкъ 1-й позивъ притеглятъ къмъ Дунава срещу немцитъ.

Предъпладне командира на бригадата устно съобщилъ, че ако Тимокъ не може да се мине безъ мостовата рота, има заповѣдь да ангажира сърбитъ съ артилерийски огънь. По негова заповѣдь въ 2 ч. сл. една батарея, разположена при с. Ракитница, започнала да стреля по висотитъ по лъвия брегъ на р. Тимокъ (168, 300 и др.). Сърбитъ отъ никжде не се обадили, нито се забелязвали нежде сръбски части, даже ѝ пограничната стража се прикрила и никжде не се показала вече. До това време сърбитъ не знаели нашето разположение, нито подозирали присѣтствието на по-голъми части тукъ близо. Стрелбата била за тѣхъ сигналъ, почнали да достигатъ сведения, донасятъ че пристигатъ части и отъ други полкове прекоброяни части отъ последна отбрана; забелъзало се оживление около с. Буковча, личело вече опомнянето и загрижеността ѝ за този край. Наблюдението и отъ наша страна се усилило; преоблечени войници въ селска носия обикаляли воденицитъ по Тимокъ, търсятъ сръбската стража да заговорятъ; офицери преоблечени въ войнишки дрѣхи па трулирали край Тимокъ и оглеждали мѣстността по лъвия бръгъ; смѣли войници, преоблечени въ селска носия, минали Тимокъ въ сръбска страна, прошарили пивници и работници и донесли цѣни върни сведения за мѣстата, гдето се укрепя-

ватъ сърбитъ, за дошлитъ дружини отъ разни полкове и други важни сведения. Канонадата къмъ Връшка чука ясно се чувала. Дъждъ почналь да вали

Бойно поле. — Река Тимокъ, погранична съ Сърбия река, тече отъ югъ къмъ северъ; на участъка отъ Брегово до устието протича по ниска равнина; само на с. до Брегово и при с. Балево брегътъ е високъ и стръмно се спуска до коритото; въ тази равнина Тимокъ криволичи много и прави голъми завивания. Ръка пълноводна съ бързо течение и меко дъно; при най-малки дъждове бързо прихоща, а при продължителни валежи излиза отъ коритото и залива всичката низина по двата си брѣга. Река съ пороень режимъ. Мостове нѣма никакви; бродове при маловодие има при Брегово. Пространството отъ р. Тимокъ до Ясеничка река и висотитъ при с. Мокряни се залива цѣлото отъ Тимока когато придойде. Въ тази низина минава тесноколейна ж.-п. линия за Дунава на ст. Радуеваць. Платото е значително насипано и не се залива

Висотитъ при с. Буковче — Лъсковацко и Буковацко бърдо — ограничаватъ отъ западъ тази равнина. Край южния край на тѣзи бърда е Неготинското блато — непроходимо — отъ което истича р. Ясеничка и тече край источнитъ склонове на поменатитъ бърда. Тази река, широка 10—15 метра, дълбока 1'5—2 метра, съ тиясти и на мѣста блатисти брѣгове и дъно, съставя една доста сериозна прѣграда, близо защищавана отъ с. Буковча и бърдата Лъсковацко и Буковацко; въ бродъ непроходима; има два моста при с. Буковча. При дъждъ и тя излиза отъ коритото и слива водитъ си съ тия на Тимока. На югъ тази низина е ограничена съ висотитъ при с. Мокранье, които иматъ обща посока отъ западъ къмъ истокъ съ успоредни гребени, отделени съ планински пълноводни потоци. Отъ рекогносцировкитъ се констатира, че при нормалното състояние на водата р. Тимокъ на 30.IX, въ бродъ не може да се мине никжде, понеже водата се е увеличила вследствие дъжда. Най-годни пунктове за построяване на мостове: до с. Балево и на югъ отъ него на около 1 км. Тукъ ширината на Тимока е 30—40 метра. Бързина на течението по-слаба отъ колкото по на югъ. Материалъ около Тимокъ за постройка на мостове нѣма никакъвъ; специалисти хора въ полка нѣма; мостовата рота и специаленъ мостовъ материалъ при бригадата не е предаденъ.

Отъ населението край Дунава, с. Врѣфъ и Ново село се събраха: 24 рибарски вѣхти, счуплени лодки; вѣжа гимиджийски и телени; дъски и дървета 4—5 м.; лодкари селяни рибари.

Всичкиятъ материалъ съ лодкитъ на 30 септември вечерта при смръкване се пренесе до с. Балево на селски кола.

Отъ този материалъ може да се построи мостъ за минаване на пехота и конница, но за минаване на обозъ и особено на артилерия е невъзможно, поради малката подигателна сила и слабостта на лодкитъ.

III. Форсирането на р. Тимокъ.

Кроки № 1.

На 3 октомври въ 1 ч. пр. пл. се получила оперативна заповедъ по 2-а бригада № 4, съ която се заповѣдало да се приведе въ изпълнение опер. зап. № 3 на 3 октомври отъ дѣсната колона (35 п. Вр. п. две дружини и 1 карт. р.); колоната да се съсредоточи въ 4 ч. пр. пл. при брода на с. Балево и точно въ 5 ч. пр. пл. да се прехвърли презъ Тимока съ първи обективъ ж.-п. линия, дѣто да се укрепи и въздигне прѣдмостно укрепление. На останалитъ пехотни части отъ бригадата се даватъ само пунктове де да се съсредоточатъ; артилерията да подържа пехотата.

Положението предъ боя.

На 2 X. срещу 3 X. презъ ноцта полка билъ разположенъ: 1-ва дружина, майоръ Чолаковъ. въ отбранителни застави при Балово една рота, при Брегово една рота, две роти на источия край на с. Бреговс; 3-а друж. капитанъ Дюлковъ, картечната рота и щаба на полка въ с. Балево; 2-а друж. майоръ Малчевъ и 4-та дружина майоръ Русиновъ въ с. Ново село.

Коман. на полка—опер. зап. № 3 — заповѣдалъ: Майоръ Чолаковъ съ две роти и 1 к. р. и Кап. Дюлковъ съ 3-та друж. въ 4 ч. пр. пл. да се съсредоточатъ на пунктовете, опредѣлени за минаване р. Тимока; да построятъ мостове отъ събрания материялъ и дскаранъ още вечерта, да форсиратъ Тимока, да настѣпятъ къмъ Буковча—Лъсковаць бърдо и да достигнатъ ж. пѣтното платно (1-ви обективъ), да се укрепятъ на него, като се зацѣпватъ за мѣстнитъ предмети, посочени отъ преднитъ дни. Две роти отъ 1-ва друж. да останатъ въ с. Балево въ подържка; 2-а друж. въ разпоредане на к-ра на бригадата да се съсредоточи на изтокъ отъ с. Брѣгово; 4-а друж. въ разпоредане на к-ра на 1-а армия да достигне Гънзово.

Ноцта тъмна като рогъ, силенъ дъждъ вали; Тимокъ постоянно увеличава водитъ си, пълни коритото, готовъ да излѣзе вниъ отъ брѣговетъ. 3-а дружина стигнала на изходния пунктъ на опредѣленото врѣме, въ голѣмата тъмнина не може да почне прехвърлянето на войници презъ Тимока, нито може да се почне постройката на мостъ; к-ра на

полка се увери въ невъзможността да се работи, разрешилът дружината да чака до като почне да се развиделява; дъждътъ почналъ да намалява, но затова пъкъ зловещото клокотене на Тимока се увеличавало все повече и повече.

Къмъ 6 ч. пр. нѣколко смѣли войника и селяни спуснали една лодка въ Тимока, золовили гребциътъ и заръзаното на една върба на бръга дебело гемиджиско въже, загрѣбали къмъ сърбския брегъ; следъ около 20—30 минути борба съ вълнитъ на Тимока успѣли да достигнатъ сръбския брегъ въ тъмнината, забиватъ колъ, завързватъ другия край на въжетъ, изпъватъ го и по него се върнали на нашия бръгъ; тукъ завързватъ набързо три лодки една за друга; ведната 25 войника отъ 11 рота наскачатъ вътре и по въжетъ бързо съ теглене минаватъ Тимока, спиратъ на бръга, излизатъ на сръбска земя, настъпватъ на 30—50 крачки напредъ, преклякатъ на колене и образуватъ първия заслонъ; вързанитъ лодки се връщатъ по сжщия начинъ на нашия бръгъ, докарватъ втора партида, трета и т. н. докато двата взвода се пренесли на сръбска земя и засилили заслона. Почнало да се виждатъ добре предмѣтитъ и сръбския бръгъ; щомъ като цѣлия взводъ отъ 10 рота се пренесълъ на сръбската земя, Кап. Дюдюховъ се заелъ лично да ръководи и строи моста на лодки. На 20—30 крачки подъ сямолъята к-ра на полка изпратилъ една рота (4-а) отъ подържката си да застане на нашия брегъ на р. Тимокъ северно отъ с. Балево и съ огнь да изгони Сърбитъ, ако се опитатъ да атакуватъ заслона, задържалъ и картечната рота за сжщата цѣль тукъ; далъ своитъ заповѣди за бързо работене по постройката на моста, за бързото и енергично действие срещу Сърбитъ и отишелъ при мѣстото, гдѣто 1-а дружина майоръ Чолаковъ, ще строи мостъ, за да види самъ какъ върви работата. До това време Сърбитъ не дали никакъвъ признакъ, че сж узнали минаването отъ насъ Тимока. Командира на полка, отивайки къмъ мѣстото на моста за 1-а дружина въ здрака зачулъ къмъ южната крайнина на с. Балево пресипналия гласъ на к-ра на 3-а рота; долава че тукъ е станала заблуда въ тъмнината, насочилъ се по гласа, намѣрилъ 3-а рота заблудила се, вмѣсто да отиде на изходния си пунктъ, взела противна посока на сѣверъ; насочилъ рота-та къмъ нейното мѣсто и продължилъ пжтя си за 1-а дружина. Тамъ намѣрилъ Кап. Златаровъ (назначенъ отъ к-ра на дружината да строи моста) съ нѣколко селяни отъ с. Бръгово и 5—6 войника усърдно работи, съ неимовѣрна и смѣла настойчивость се бори съ буйнитъ диви талази на Тимокъ; цѣль измокренъ съ накурвено чело, успѣлъ вече да прехвърли надлъжнитъ дървета до острова—първа половина на моста, и готови дърветата за втората половина отъ острова до Сърбския бръгъ; Тимока значително приижда;

надвестната частъ на моста почва да потъва, да се влаци, застрашава да отвлече и частъта отъ нашия бръгъ; Кап. Златаровъ съ болка на сърдце вижда че всички трудъ пропада, че не е възможно да надвие стихията, но не напуска работата на този мостъ. Успѣлъ вече да прехвърли по него 8—10 войника на сръбска земя за заслонъ. До това врѣме 1-а рота и 3-а рота достигнали своя изходенъ пунктъ; всички се заловили на работа и съ общо усилие успѣли да построятъ моста и преминатъ дветъ роти, макаръ и следъ като бѣха минали 10 и 12 роти при Балево.

Ротитъ отъ 1-а дружина въ 2 ч. пр. пладне тръгнаха отъ источния край на с. Бръгово къмъ пункта на съредоточението; въ извънредно тъмната и дъждовита нощъ и съ проводници отъ селото се заблудили и цели 5 часа се губили по полето между с. Бръгово и Балево, далечъ едно отъ друго около 3 клм. а отъ Бръгово до мѣстото за минаване Тимока е около 2 клм.

10-а рота щомъ минала цѣла на сръбска земя настъпила къмъ ж. пжт. платно до върболяка въ 8 ч. 15 м. пр. пладне. Сърбитъ около 170 човѣка ги срещнали съ частиченъ пѣх. огнь отъ околитъ при постоветъ и отъ къмъ върболяка на старото корито на Тимокъ; завързва се престрелка; Сърбитъ се отеглили къмъ с. Буковча. Мостасе завършилъ, къмъ 8 ч. пр. пл. преминала цѣлата 3-а дружина и настъпила къмъ обекта си, като 12-а рота продължи бойната частъ къмъ югъ (въ лѣво на 2-а рота) а следъ това и 9-а рота се изпратила въ първата линия.

Къмъ 9 ч. пр. пл. билъ готовъ и моста на 1-а дружина и дветъ роти минали Тимока и се насочили къмъ обекта си; влизатъ въ близка връзка съ ротитъ отъ 3-а дружина. Картечната рота минала Тимока по моста на 3-а дружина и заела мѣстото си въ бойната линия.

По предварително искание на к-ра на полка въ 9 ч. пр. пладне една н. с. с. батарея се настанила на позиция до с. Балево и била вече готова да подпомогне миналитъ дружини на сръбска земя. Пъ моста на 3-а дружина единъ ескадронъ отъ 2-й коненъ полкъ миналъ р. Тимокъ, изпратилъ разезди за свързка съ 36-й полкъ и къмъ Дунава въ Пращахо на десния флангъ на полка.

Въ 11 ч. пр. пл. батареята открила огнь по редута, свѣрно отъ с. Буковча, на Лѣсковацко бърдо, а следъ това и по с. Буковча и источнитъ склонове на Буковацко и Лѣсковацко бърда, гдето се виждали отстъпващитъ сръбски пѣхотни вериги; приковала ги на мѣстата имъ и дала възможность на пѣхотата да настъпи, да изгони всички сръбски части между р. Тимокъ и р. Ясеничка и да се затвърдятъ на ж. пжтното платно.

Пъхотните части щомъ минали р. Тимокъ завързали огнева борба съ сръбскитѣ части; тази борба траяла цѣлия денъ, като ту се усилявала ту преставала, до като сърбитѣ се прибрали по лѣвия брѣгъ на р. Ясеничка, заели твърдо с. с. Кубишнице и Буковча, Буковацко и Лѣсковацко бърда, гдето имало пригответени окопи по цѣлия гребенъ на Лѣсковацко бърдо и близо до с. Кубишнице едно старо укрепление.

Къмъ 6 ч. сл. пладнѣ боя се прекратилъ. Вечеръта роти отъ 1-а и 3-а дружини и картечната рота почнали да привеждатъ въ отбранително състояние ж. пжтно платно; липсата на носимъ шанцовъ инструментъ, непригоднитѣ лопати реквизирани отъ населението, отнели всичкото време презъ нощъта за постройка на плитки стрелкови окопчета отъ платното на тѣснолинейната ж. пжтна линия.

Частитѣ ношували на позициитѣ си при пълна готовностъ и бойно охранение. На д. фл. 3-а дружина, въ лѣво до нея картеч. рота и въ лѣво дветѣ роти отъ 1-ва дружина, 2-а и 4-а рота при Балево. Тимокъ все повече прииждаль, дждѣ все вали; Пространството между р. Тимокъ и ж. пжтното платно е формено блато отъ тиня, войницитѣ немогатъ ни да седнатъ, ни да легнатъ; бойната частъ почива на платното; подържитѣ събрали стеблата на кукуруза, послали една частъ, а съ една частъ си импровизирали колибки; отъ 3-а дружина войницитѣ нѣматъ платнища по недостигъ въ полка.

Мостовата рота отъ 8-а дивизия съ мостовия материалъ още не пристига; по импровизираниитѣ отъ полка два моста на р. Тимокъ не можело да се превезе артилерията; по тѣзи мостове товарни коне минаватъ и съ тѣхъ се пренасятъ бойнитѣ припаси и храната на бойцитѣ.

Презъ деня срещу полка действували пограничната стража нейнитѣ подържки отъ 4 роти, отъ последната отбрана и части отъ 8-й п. сръбски полкъ 1-й позивъ; въоръжението имъ било малкъкъ калибъръ и голѣмъ, това се константира отъ ранитѣ на нашитѣ войници и гилзитѣ на позициитѣ имъ. Ранени 5, убити 1, безъ вестъ 6, изстреляни патрони пѣхотата: 5600. Вечеръта на всички войници се дало изобилна топла храна. Презъ този денъ полка изпълнилъ възложената му задача съ блѣскавъ успѣхъ; форсира р. Тимокъ първи отъ бригадата, достигналъ първия обектъ — ж. пжтното платно при най неблагоприятни условия, закрепилъ се на него, усилителъ го съ стрелкови окопи презъ нощъта и направилъ реконсоцировка на предлежащата р. Ясеничка. Презъ денъ Тимока на два пжти скѣсалъ импровизираниитѣ мостове и полкътъ рискувалъ да бжде откъснатъ отъ нашия брѣгъ, да остане безъ храна и бойни припаси, да се повлияе неблагоприятно на войницитѣ, но прѣкомернитѣ грижи

и умѣлостъта на к-ра на 2-а рота Подпор. Ангеловъ и двата пжти мостоветѣ бѣха подправяни и връзката се подържала.

Всички тѣзи усилия щѣха да се избегнатъ, ако своевременно бѣ привлѣчена мостова частъ, както това много късно се направи съ 8 пионерна дружина. Разходъ на сили, загуба на време — тактически изгоди за противника.

Не безъ тактически незгоди е заповѣдта на 1 Х. да се започне обстрелването на пуститѣ пространства съ нашата артилерия съ целъ да се демонстрирало. Това разпоредение донесло само вреда за нашитѣ действия. До откриване артилер. огнь около Неготинъ имало само чети (роти) отъ последната отбрана за усиляване пограничната стража и части отъ 8 пѣх. сръбски полкъ 1-й позивъ прѣснати отъ Дунава до Речка. Този полкъ споредъ сведѣнията билъ почналъ по части да отива къмъ Дунава срещу немцитѣ. Сърбитѣ не подозирали че въ тазъ околностъ има наша войска въ такова число, нито мислели че Тимока ще се мине при това му състояние и били обезпечени отъ тази страна. Щомъ се започнала артилерийската стрѣлба неможало е сърбитѣ да не разбератъ сжщията на работата; тѣ видели два дни да се води артилерийска стрѣлба, обстрѣлватъ се мѣста гдето нѣма сръбски войникъ, това не можело да не ги наведе на мисълъта, че ние стреляме намерки и на халосъ хабимъ снарядитѣ си; това ги окуражило. Превремементо форсиране на Тимока преди да имаме мостове за артилерията си — още повече влошило нашето положение, а сърбитѣ още повече се ориентирали.

Въ резултатъ на всички тѣзи наши нецелесъобразни и безпредметни действия сърбитѣ привлекоха значителни части, организираха отбраната и дадоха силенъ отпоръ, а ако бѣха имали по сериозенъ н-къ можели на 7 да ни създадатъ грозенъ по последствията сюрпризъ.

Недостатъчната загриженостъ на к-ра на 1-а дружина да вземе всички мѣрки, ротитѣ презъ нощъта на 2 срещу 3 Х. да отиватъ на време на сборния пунктъ, можело да се отрази много зле върху самата операция; съ това той изложилъ началническия авторитетъ на всичкитѣ си офицери. Разстоянието около 2 км. Тукъ той стоялъ 5 дена съ хората си, можалъ да прокара още вечеръта шпалиръ отъ хора и нѣмало да се лутатъ ротитѣ му цѣли 5 часа въ калъ и дждѣ, а щели само за 30 минути да сж на мѣстото си. Поука съ съ голѣма отрицателностъ и за щастие безъ зли последици.

И най последната бележка, заповѣдта да се форсира р. Тимокъ въ 5 ч. пр. пл. на 3 Х. немогла да се изпълни по свѣрхчовѣшки стихийни причини; но за това пъкъ имало се въ проектъ мѣрцитѣ, които щели да се взематъ, за да усилурятъ успѣха. За това се избрали два пункта за два моста, мѣстото за моста било така добре подбрано че и дена подъ очитѣ на сърбитѣ щело да се построи моста имине рѣката,

Капитанъ Дюдюковъ съ своето спокойствие и умѣло ржководене и лична работа успѣлъ да построи моста съ лодкитѣ на своя участкъ, прехвърлилъ дружината застаналъ на чело и я водилъ смѣло къмъ дадения му обектъ.

Отъ 1-а рота мл. под. Иоловъ Иванъ, Пеико Стояновъ редн. Терзийски Никола, Гаджалски Влади́нъ, Ивановъ Вичо и Абдиловъ Георги; отъ 3-а рота редн. Йордановъ Асѣнъ, Миховъ Ас. и Ивановъ Ангелъ; отъ 11-а рота фелдф. Върбановъ, Лѣтковски Никола, Атанасовъ Ат. и редн. Стояновъ Василь, Ивановъ Ангелъ и Христовъ Христо, които съ явенъ рискъ се изложили на буйнитѣ води на Тимока, на студъ, хвърлили се въ рѣката съ дрѣхитѣ си за да поставятъ моста и само по едно щастие водата не ги отнесла и издавили.

Селянитѣ отъ с. Брѣгово Ницо Спаю и др., които също така съ рискъ на живота се навъррляли въ рѣката и строили мостъ; особено Ницо Спаю който първи се хвърлил въ рѣката, грабналъ гредата и лснесель на брѣга, примѣбра му последвали други селяни и войници.

Всички посочени тукъ дѣйци привлечатъ вниманието всѣкому; заслужено можемъ да ги похвалимъ и посочимъ за примѣръ на всѣки родолюбивъ българинъ.

IV. Боеве за завладяване Лѣсковацкото бърдо.

Кроки № 2.

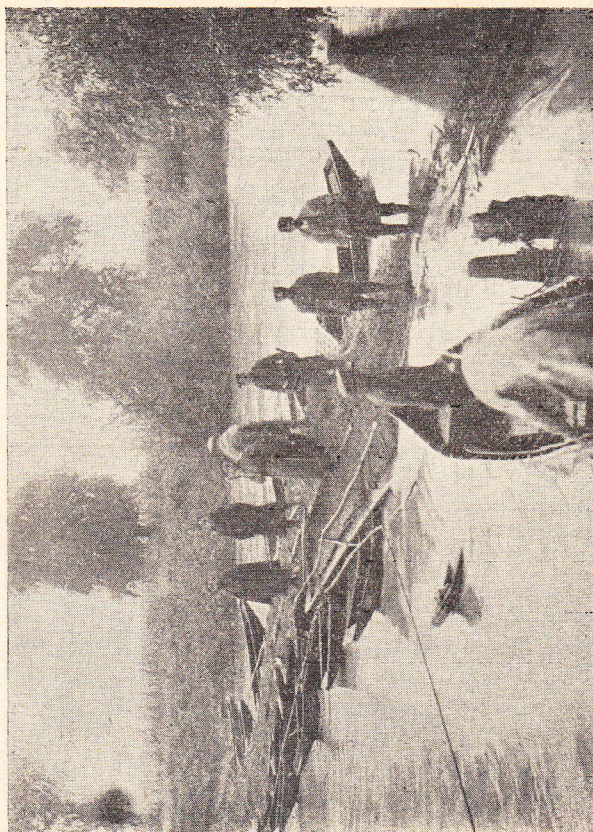
4 X. На полка се заповѣдало този день да продължи да уси́ва позицията си (зап. № 277).

Цѣлата нощъ вали дѣждъ, презъ деньтъ дѣжда продължавалъ и мъгла паднала низко, като отъ време на време се разредявала и повдигала отъ земята. Тимока значително придошелъ, мостовата рота още не пристигнала, ертилерията е на десния брѣгъ на р. Тимокъ.

Предъ обекта на полка, Лѣсковацкото бърдо — прогича р. Ясеничка, чрезъ която се изтичатъ водитѣ на Неготинско-то блато въ Дунава. Знаело се отъ селянитѣ че р. Ясеничка може да се мине. К-ра на полка заповедалъ на друж. к-ри да изпратятъ офицери да рекогносциратъ най щателно р. Ясеничка, съ цѣлъ да се проучатъ свойствата ѝ и намѣрятъ най годнитѣ мѣста за форсирането. Да се изпратятъ малки рекогносц. команди да предизвикатъ противника да се открие, да разкриятъ силитѣ и позициитѣ му. Батарейта отъ позицията си при с. Балево да не позволява на противника да се движи безнаказано и намѣри пѣтица за излизане на Лѣсковацкото бърдо. Щомъ групитѣ се доближили до р. Ясеничка и къмъ с. Буковча Сърбитѣ открили единиченъ

защото били поставени по двѣ картенници по дветѣ страни на входящата къмъ наша страна джга, образувана отъ Тимока, не е можало никой сѣрбинъ да се доближи на по близо отъ 500 — 600 м. до мѣстостроението на моста. Това пространство се бие съ кръстосанъ огънь, затова е била задържана картенната рота при с. Балево и дветѣ роты отъ полковата подрѣжка, затова 4-а рота е била изпратена да вземе брѣга, а независимо отъ това и к-ра на 3-а дружина билъ изпратилъ 9-а рота за сжщата цель.

Капитанъ Златаровъ положи свърховѣшки грижи, настойчивость, твърдостъ и самопожертвование при постройката моста. Всичкото време той съ упоритость, настойчивость и



Построяване мостъ на р. Тимокъ съ местни средства.

въбра въ себе си се борилъ да преодолѣе буйнитѣ вълни на постоянно прииждащия и страшно клокочашъ Тимокъ. Съ личенъ примѣръ и умѣло ржководене, съ материалъ свършено непригоденъ, успѣлъ да прехвърли мостъ отъ греди; прехвърлилъ по него едно отдѣление войници за охрана и когато внезапно крупно прииждане на водата отнася едната часть на моста, не се отчѣйва, настоява да го поправи и само намѣсата на командира на полка го отклони и тогава съ още по голѣма енергия и сржчностъ захваща да строи моста съ лодкитѣ. Той цѣлъ мокъръ и изморенъ работилъ до свършването.

пѣхотенъ огонь, а намѣста и друженъ залповъ; по голѣмата часть стреляли съ дименъ барутъ и очертали много ясно линиитѣ на своитѣ позиции; артилерията възползвана отъ това съ точностъ обстреляла по важнитѣ мѣста на позицията имъ.

Отъ рекогносцировката станало ясно: р. Ясеничка е широка 10—15 м. дълбока 1.5—1—80 м, брѣгове отвесни, дъно тинясто, средно течение: при с. Буковча има единъ дървенъ мостъ; рѣката не може да се мине въ бродъ. Сърбитѣ заемали с. с. Кубишица и Буковча, по-силно заето около църквата и училището, стрелятъ изъ къщитѣ на които направили бойници. Всички къщи срещу моста приведени въ отбранително състояние заети силно; срещу моста близо до крайнината на селото има земянъ окопъ; Източнитѣ склонове на Лесковацко бърдо и Буковачко сж заети и укрѣпени съ два реда на мѣста и три реда стрелкови окопи, отлично приспособени къмъ мѣстността, маскирани, безъ насипи и не можатъ да се виждатъ даже и отъ много близко разстояние; редута на сѣверъ до с. Буковча е заетъ; Протяжението на бойната линия, заето отъ Сърбитѣ, около 3 км; и освенъ части отъ 8 й полкъ 1 й позивъ, придошли още и отъ разни прѣкобройни полкове 3 й позивъ.

На полка предстои форсиране на р. Ясеничка; наложително е да се построи единъ мостъ по далечъ отъ сжщесгуващия. Почнало да се гърси и подготвя подръченъ материалъ за единъ мостъ; въ околността на Балево и Брѣгово, па даже и въ Ново село нѣма никакъвъ материалъ; отсѣкли се нѣколко здрави дебели акации въ с. Балево, дълги 6—8 метра; пренесли се по моста презъ Тимокъ, пренесли се по части 3—4 селски кола за моста на р. Ясеничка; считало се че този материалъ ще е достатъченъ, ще се намѣри най-тѣсното мѣсто на Ясеничка и тамъ ще прехвърли поне единъ мостъ.

При това положение полка замръкналъ на позициитѣ си, тамъ ношувалъ при сжщитѣ условия на предната нощъ; батареята цѣлата нощъ отъ време на време стреля, по важни части отъ позицията на Сърбитѣ съ примѣрени още отъ вечерята оръдия, за да не ги остави спокойно да почиватъ и усилватъ окопитѣ си. Презъ денъ имало 4 ранени; вечерята се дало топла храна на всички, тя се приготвила въ с. Балево и по мостовеѣ се пренасяла до позициитѣ.

5 X. Още отъ сутринята гжста мъгла покривала околността, силенъ дъждъ валило. Къмъ 10 ч. и 30 м. пр. пл. мъглата поразредѣла и се подигнала, наблюдателитѣ отъ пехотата и изпратения офицеръ отъ батареята по телефона съобщили на к-ра на батареята, че картечници се носили на ржце изъ с. Кубишица отъ къмъ училището къмъ моста на р. Ясеничка; веднага артилерияте обстреляла този районъ,

разпрѣстнала носачитѣ, картечницата се изгубила и не се появила. Батареята имала приготвени бележни точки и опредѣлени взводове кжде да стрелятъ по даденъ знакъ отъ веригитѣ, или по свое наблюдение, та бързо обстрелвали всѣки пунктъ, макаръ и да бѣше нескорострѣлна. Въ 11 ч. 20 м. пр. пл. мъглата се още повече разредила и повдигнала по високо отъ земята. Наблюдателитѣ ясно виждали сръбскитѣ стрѣлци отъ една къща срещу моста, какъ обстрѣлватъ всѣки патраулъ и доложили. Веднага батареята обстрѣла този участъкъ и съ корекция отъ наблюдателитѣ обстрѣла се точно къщата и се съборила. Мостовата рота отъ 8-а пионерна дружина пристигнала отъ с. Брѣгово и почнала да строи мостъ на упори, това е знака, че ще се почне настѣпването срещу сърбитѣ и ще се излѣзе отъ това блато отъ тиня. К-ра на полка съ видна тжга и безпокойствие гледаль пята, по който се чакала тази мостова рота. Той знаелъ, че само следъ постройката на солидния мостъ ще може да поведе храбречитѣ напредъ, да ги извлече отъ това блато отъ тиня, да имъ даде възможностъ да отдънатъ, да възтановятъ силитѣ си. Той още на 29 IX ясно си билъ начерталь бждната своя дейностъ, още тогава билъ заявилъ на своитѣ помощници — к-ри на дружинитѣ — че Тимокъ ще се форсира съ пълненъ успѣхъ, че той напълно различа и вѣрва на храбречитѣ врачанци, че тѣ въ мигъ ще бждатъ на висотата 300 западно отъ Неготинъ и безъ артилерия; но не можалъ да не държи смѣтка за морала на тѣзи които той смѣта да води далечъ въ сърдцето на подлия сърбинъ; не искалъ той да дава лишни жертви, да излага той хората безъ мощната материална и морална подкрепа на артилерията и това да стане причина за разколебаване духа на войницитѣ си. Ето защо щомъ узналъ, че мостовата рота е стигнала, съ сияюще отъ радостъ лице, съ пълна вѣра въ себе си и хората си, почналъ приготвление за настѣпване, и най-много за привлечане материалъ за мостъ близо до веригитѣ по-близо до р. Ясеничка. Той заповѣдалъ пренесениитѣ 4 селски кола, дървета, дѣски, леси и пр. на л. брѣгъ на Тимока веднага да се пренесатъ колкото се може по-близо до р. Ясеничка. К-ра на 3-а дружина да изпрати вещи офицери рекогносцировачи да отбѣлжатъ най-тѣсната и аггодна часть на р. Ясеничка за постройка на мостъгъ, да отбележатъ това мѣсто съ ясновидни нощемъ предмети. Щомъ се мръкне да се испрати отъ всѣка рота по 1 взводъ съ голѣмитѣ лопати до брѣга на р. Ясеничка, който взводъ въ участъка на ротаѣ да построи нѣколко окопа, та сърбитѣ да не могатъ да съсредоточатъ огъня си по една само часть и да се прекрие и покровителствуватъ отъ тѣхъ частитѣ, които ще строятъ моста и които ще форсиратъ рѣката. К-ра на 3-а рота да назначи по опитни офицери, които да построятъ презъ но-

щята моста въ едно кжсо време тъй като сърбитъ заематъ позиция близо до брѣга и дене ще се дадѣтъ лишни жертви и които още презъ деньтъ да се запознаятъ съ мѣстата и материала; да си избере работници и състави съображенята за работа. К-ра на 3-а н. с. батарея щомъ бжде готвѣ моста да прехвърли 4 орждия и застане съ тѣхъ при ж. пжната линия, а двѣ да останатъ до 2-ра заповѣдь на позицията си при с. Балево и подържатъ отъ тамъ атаката.

Въ 0 ч. 15 м. сл. пл. се получила оперативна зап. № 7 съ която се заповѣдвало съ 1 дружина да се завладѣе Буковча — Кубищница и Лѣсковацко бърдо и се затвърди на тѣхъ; часа за започване ще се съобща допълнително.

Командира на полка съ оперативна заповѣдь по полка № 5 заповѣдалъ: майоръ Чолаковъ съ 2 роты и една карт. рота да завладѣе с. Буковча и се затвърди на него; капитанъ Дюдоковъ съ 3-а дружина да завладѣе редута, северно отъ с. Буковча и се затвърди; полковата подържка да остане до моста на л. брѣгъ на р. Тимокъ; 3-а н. с. с. батарея да подготви атаката и подържа пѣхотата.

Дружинитъ започнали предварителни работи по подготвяне настѣпленияго съ особено задоволство; войницитъ съ нетърпение чакали заповѣдта да настѣпятъ и се избавятъ отъ това блато отъ тиня; четири орждия отъ батареята минали по построения отъ мостовата рота на 8-а пионерна дружина мостъ на упори при с. Брѣгово, заели позиция задъ средата на бойната линия, войницитъ гледали орждията до себе си и съ пълна вѣра въ успѣха чакали само заповѣдь „напредъ“.

Въ 3. ч. 50 м. сл. пл. се получила заповѣдь отъ к-ра на бригадата да се изпълни оперативната му заповѣдь № 7. За да се приведе въ изпълнение тази заповѣдь, да се заематъ с. с. Кубищница и Буковча и Лѣсковацкото бърдо, трѣбвало да се форсира р. Ясеничка подъ самитъ очи на противника. Сърбитъ заемали поменатитъ села и източния склонъ на Лѣсковацкото бърдо. Окопититъ имъ на много мѣста не били по далече отъ 50 кр. отъ рѣката, самата рѣка не може да се прегази. Отъ постоянититъ дѣждове и тя придобла и все повече и повече приижда. Трѣбвало да се построи поне единъ мостъ по на сѣверъ отъ с. Буковча, да се отвлечатъ сърбитъ. По моста до селото трудно може да се мине, жертвитъ ще бждатъ твърде много, той е на 40—50 крачки отъ охраната на селото, обстрѣлва се порядъчно отъ селото и отъ кщята. Фронта на сръбското разположение твърде голѣмъ, селата обемисти, прикриватъ доста добре подържитъ и при една такава тѣсна ивица за минаване рѣката успѣха не е сигуренъ. К-ра на полка преценилъ цѣлата обстановка и водимъ все отъ сжщото желание не само да не навали морала и особено нападателния духъ въ хората си, а да търси всѣкога възможность да засили този духъ у вой-

ницитъ си и офицеритъ, не желае да дава лишни жертви, решилъ да изпълни заповѣдта презъ нощта и то следъ полунощъ, толкозъ повече че било вече късно и не би могълъ до смръване подъ истрелитъ да построи моста. Той поставилъ задача на дружинитъ, при смръване пѣхотнитъ части да се доближатъ до р. Ясеничка при най-голѣма тишина; да построятъ повече окопи по дѣсния брѣгъ, да прѣнесатъ материала за моста на избраното мѣсто, и когато окопитъ бждатъ готови и материала донесенъ, кѣмъ полунощъ да се почне постройката на моста; и веднага щомъ е готовъ да се премине рѣката по двата моста едновременно. Да се атакуватъ сърбитъ по позициитъ срещу мостоветъ, да се заематъ западния край на селото и Лѣсковацко бърдо. Артилерията да бжде готова съ единъ взводъ да придружи пѣхотата. Взвода при с. Балево да се премѣсти при другитъ два взвода.

Патрули, рекогносировачни пѣртий, почнали по цѣлия фронтъ да бродятъ, предизвикали сърбитъ да стрелятъ и откриватъ позициитъ си, а артилерията гогова засипвала по важнитъ части отъ сръбскитъ позиции съ шрапнели, но видно било че не нанася никаква вреда, защото и подъ градъ шрапнели сърбитъ спокойно стрѣляли даже съ залповъ огънь отъ дълбокитъ си маскирани, блиндираны окопи, които само димътъ отъ стрѣлбата издавалъ.

Така миналъ деньтъ до смръване. По всичко личело, че сърбитъ получили нови части, Едно особено оживление се забелязвало въ селото, по гребена на Лѣсковацкото бърдо и на сѣверъ отъ него къмъ Дунава.

Смркнуло се. Топла храна се раздава, взводоветъ съ своитъ взводни и ротни к-ри трѣгнали къмъ р. Ясеничка да строятъ окопи, работницитъ подвезли селскитъ коли и материалъ. Къмъ 8 ч. сл. пладне щомъ се доближили взводоветъ до рѣката, сърбитъ ги срещнали съ залповъ огънь отъ цѣлата си позиция. Следъ това настанало затишие. Войницитъ се привлекли единъ по единъ до брѣга и почнали да копятъ при доста голѣма тишина; силенъ дѣждъ започналъ да вали.

По категоричната настоятелна заповѣдь на к-ра на полка, третата дружина започнала да строи мостъ съ колитъ и дървенния материалъ събранъ отъ селото. Натикнали една кола въ рѣката за устой на дърветата, тя потънала, не могла да послужи. Почватъ да правятъ козли търсятъ гвоздеи да се заковатъ; въ цѣлото с. Балево, събудиено отъ кмета, нѣма нито единъ гвоздей, разковали врагитъ и чиноветъ на училището, извелили гвоздеи, съ гвоздеи, свредели и въжа успѣли да направятъ два козла Нѣколко смѣли войника вличатъ съ дрѣхитъ въ рѣката, нагласяватъ козитъ средъ рѣката поставили на тѣхъ краищата на дърветата, предната часть потънала, поднесли вторитъ дървета да продължатъ моста до противния брѣгъ, тѣ не достигнали, потънали и тѣ въ

се вдигнатъ отъ окопа и стрѣлятъ, обаче здраво закрити тѣ си стрѣляли, но безъ мѣрение. На мостовчицитѣ заповѣдалъ да довършатъ построения до половина мостъ; трѣвало само тѣзъ дълги чамови греди да се прехвърлятъ на останалата частъ на рѣката и моста ще бже готовъ, Войничитѣ мостовчици неохотно отивали къмъ моста, но заповѣдало имъ се и тѣ отишли, обаче вмѣсто да почнатъ да работятъ, застанали на страна въ една прикрита низинка и никой не долага за това, а к-ра на полка съ к-ра на 3-а дружина на жпнтото плато чака да му се доложи, че моста е готовъ за да даде заповѣдъ за форсиране рѣката. На к-ра на 10 рота кап. Иаановъ било възложено да строи моста, той нищо не долагалъ. Въ очакване всѣка минута да се доложи за готовността на моста мина доста време. Къмъ 2 ч. сл. пл. к-ра на полка заповѣдалъ да се яви къмъ Ивановъ лично да доложи, явява се и долага, че моста не се работи, че мостовчицитѣ налѣгали назадъ въ низината и не ставатъ, но преди това единъ отъ чиновничитѣ дошелъ при к-ра на полка и почналъ смѣтно, неясно да говори нѣщо като обвинение противъ к-ра на ротата кап. Мануфоровъ, че ги билъ довелъ, изложилъ на огъня и не направилъ никакви разпорѣждания. Заповѣдало му се веднага да отиде на мѣстото си, тогава к-ра на полка писмено заповѣдалъ на кап. Мануфоровъ да построи моста въ най късо време даже и подъ огъня на противника, и, че ще носи той отговорн. за непостройката. Кап. Мануфоровъ, като старъ гренадеръ спокойно заелъ мѣстото си при моста, заставилъ мостовчицитѣ да работятъ подпомогнати отъ пѣхотинцитѣ и покровителствувани отъ артилерийския и пѣхотенъ огънь.

Подъ силния огънь на сърбитѣ мостовчицитѣ прекратили работата и на ново започнали съ прекъсвания, ту голѣми, ту, по малки; къмъ 10 ч. сл. пл моста билъ готовъ следъ повторно енергично настояване отъ к-ра на мостовата рота.

К-ра на полка искалъ следъ полунощъ да прехвърли частитѣ по двата моста и съ бързи и смѣли действия да завладѣе позицитѣ на сърбитѣ и се затвърди на дадениитѣ му обекти; въ тази смисълъ далъ своитѣ разпорѣждания и предупредилъ критѣ на дружинитѣ да бодърствуватъ.

Нейно Величество случайността и сега наложила своето. Презъ нощта още преди полунощъ р. Ясеничка придоможда твърде много, отвлича новоприбавената отъ мостовчицитѣ частъ, скъсва моста и продължава да приижда все повече и повече; полка и тази нощъ не можалъ да изпълни владаната си.

Отъ 1-й непрестанно валѣло дъждъ, това е четвъртата нощъ отъ какъ войничитѣ не сж подгънали кракъъ, денонощно праани въ блатото отъ калъ, постоянно мокренъ отъ горе, мокри

рѣката, завързали ги, почнали да правятъ нови козли, но сѣмнало се. Сърбитѣ откриватъ огънь отъ цѣлата позиция. По липса на инструментъ, презъ нощта рогитѣ изкопаватъ едва по единъ окопъ за взводъ и за втори взводъ започнали отъ тѣзи окопи отговаряли на сърбитѣ. Батареята сега цѣла (съ 6 орждия) обсипва съ шрапнели срѣбската позиция.

Заханала се огнена борба. Картечната рота поставена срещу моста на р. Кубищница, отбивала всички опити на сърбитѣ да минатъ моста и да го развалятъ окончателно. Тѣ били успѣли само да извадятъ по средата му само 2—3 дѣски, но го барикадирали.

Тѣй минала нощта. Полка не можалъ да изпълни толкова желаната атака отъ всички.

6. X. Още презъ нощта к-ра на полка съ тѣга на сърдце се убедилъ, че съ този материалъ не ще може да се построи моста и не ще може да се изпълни дадената му заповѣдъ да завладѣе селата и бърдото и да се затвърди. Всички рекогносцировачи се били измамили въ прецѣлната ширина на рѣката, всички я прецѣнявали напредъ на 5—8 метра, следъ втора и трета рекогносцировка 10—12, а тя излѣзла повече отъ 20 метра широка. Донесено на к-ра на бригадата печалната истина, че моста на р. Ясеничка не ще може да се построи безъ материалъ специаленъ и се молилъ да се изпрати материалъ отъ мостовата рота и специалисти да го построятъ.

Въ 5 ч. и 30 м. пр. пл. к-ра на мостовата рота кап. Мануфоровъ лично се явилъ на к-ра на полка въ бойната линия да му доложи че му носи 6 дълги чамови дървета и дѣски. Веднага на 2 ра рота отъ полковата подрѣжка при моста на Тимокъ при с. Балево заповѣдалъ на ржце да пренесе материала до моста на р. Ясеничка. Едва въ 9 ч. пр. пл. материала можалъ да се донесе до жпнтната линия, а до рѣката имало още доста разстояние; това пространство се обстрѣлва съ пѣхотенъ огънь отъ сърбитѣ. Отъ р. Тимокъ до жпнтната линия около 2 клм. разстояние, се изминава за 3 часа. Малко уяснение — това пространство земя е наносъ отъ р. Тимокъ, наносъ който всѣка година най-малко два пѣти се наслага отъ излизането на Тимокъ отъ легловнището си, въ това време около 6—7 деня вали непрекъснато дъждъ и се обърнало на формено благо отъ тиня, пешеходеца потъва почти до колѣне, движение трудно, уморително.

Съ материала следвали и десетина мостовчици и двама чиновника, нѣкакви техници. Кап. Мануфоровъ сигналъ при к-ра на полка малко по послѣ. К-ра на полка заповѣдалъ материала да се отнесе на мѣстото при моста подъ вистрѣлитѣ, като наредилъ артилерията и пѣхотата да обстрѣлватъ срѣбската позиция около моста и не имъ псзволявалъ да

до коститѣ. Тимокъ сѣщо все повече и повече приижда. Мѣстното наше население ни предупреджава че Тимокъ и р. Ясеничка ще излезатъ отъ леглото си и цѣлото пространство между тѣзи две реки чакъ до Дунава ще се обърне на море и може да ни издави, но не се обърша внимание на това предупреджение. Дѣжда все си вали, а мъглата ту по гжста, ту по ниско се спуска, ту се повдигне.

Отъ стрѣлбата на 4-й, 5-й и 6-й к-ра на полка се убедилъ че н с. с. батарея нѣма погрѣбната бързина и точностъ, вследствие на което ни материални ни морални врѣди нанася на сърбитѣ, за това поиска да му се даде с. с. батарея и к-ра на бригадата на 6-й му изпрати единъ взводъ скорострелна, която пристигна на позицията при н с. с. батарея на смръкване, можа да се ориентира и даде нѣколко сполучливи изстрѣли по сѣверния край на Лѣсковацкото бърдо по гората, гдето имаше движение, и коница се забелѣзваше

7 X. Рано се донесло на к-ра на бригадата за прииждане на рѣката и отнасяне моста.

Пѣхотнитѣ части настѣпили къмъ р. Ясеничка да засилятъ преднитѣ взводове, да заематъ брѣгътъ на рѣката и съ стрѣлба да прогонятъ сърбитѣ. Къмъ 11 часа, когато по голѣми части настѣпвали да се доближатъ до моста срещу с. Буковча, сърбитѣ отъ цѣлата бойна линия открили силенъ залповъ и бързъ вихровъ огънь; една часть сърби настѣпила къмъ мостоветѣ на р. Ясеничка, видно да атакуватъ нашитѣ части, доближили се до рѣката, или пъкъ да ги отбиятъ като минатъ мостоветѣ; но засипани отъ шрапнели и пѣхотенъ огънь и срещнати съ грѣмкото и страшно „ура“ гѣ се повърнали назадъ и заели окопитѣ си и окрайнината на селото. Тогава се видяло, че въ заднитѣ окопи стрѣлятъ съ дименъ барутъ—трети позивъ, а въ преднитѣ близкитѣ до брѣга на рѣката съ бездименъ—войници отъ първи позивъ.

Въ 12 ч., пладне, съ телеграма № 346 к-ра на бригадата заповѣда на всѣка цена да се завладѣе Лѣсковацко бърдо. К-ра полка на самото мѣсто лично далъ указания на к-ритѣ на 1-а и 3-а дружина за начина на минаване рѣката, далъ обекта на всѣка дружина, далъ нѣколко упѣтвания и съвети, пожелалъ добъръ и решителенъ успѣхъ, поискалъ смѣли и бързи действия. Заповѣдалъ на к-ра на 1-а дружина да предупреди войницитѣ никой да не влиза въ селата, да имъ обясни гибелната примка въ селата и особено тѣзи обширни села, прѣснати на такова голѣмо пространство, при такива коварни жители като сърбина и заповѣдалъ въ 1 ч. 30 м. сл. пл. да се почне артилерийската стрѣлба, да се подготви атаката съ огънь, да се мине рѣката, завладѣе Лѣсковацко бърдо и да се затвърдятъ на него.

Подготовката съ огънь била започната, пѣхотнитѣ части се подготвяли да настѣпятъ, ротитѣ били се нацѣлили. Въ

това време, 2 ч. 20 м. к-ра на бригадата спрелъ изпълнението на заповѣдта си, отмѣнилъ я съ нова заповѣдъ, съ която:

Капитанъ Дюдоковъ, дѣсенъ участъкъ, съ 3 роты 1/2 картечна рота и 3 н. с. с. батарея заповѣдалъ да отбранява линията срещу Буковча и на всѣка цена да не позволява на сърбитѣ да преминатъ р. Ясеничка. 2) К-ра на полка подп. Таслаковъ, срѣдна колона, съ 4 роты отъ 35 п. 2 картечници и 3 роты отъ 36 п., 2 с. с. батареи и 1 н. с. с. батарея да се затвърди и задържи на всѣка цена на участъка Балеовско бърдо и хребета съ к. 168.

3) К-ра на 36 п. полковникъ Гладичевъ, л. участъкъ, да се затвърди и задържи на Локвенското бърдо и източнитѣ склонове на в. Длия.

Капитанъ Дюдоковъ заелъ мѣстото на 1-а дружина по здраво срещу моста при Кубищница, а на своя участъкъ срещу отнесеня мостъ заелъ слабо съ единъ взводъ.

Майоръ Чолаковъ съ 2 роты, 2 картечници и взвода отъ с. с. батарея се изтеглилъ отъ позицията си на малки групи, насочилъ се по ж. пѣжното платно къмъ ст. Мокранѣ. Дветѣ роты отъ полковата подрѣжка се насочили презъ Брѣгово за ст. Мокранѣ, като по кжсо разстояние, шосе за да минатъ по моста при Брѣгово.

На Балийско бърдо билъ майоръ Халачевъ съ 3 роты отъ 36 п. и 1 отъ 35 п. и влѣзълъ въ подчинение на к-ра на полка. Нему се пратила заповѣдъ да се укрепи здраво на гребена к. 155.

Командира на полка, следъ като далъ съответнитѣ заповѣди за частитѣ отъ полка и тѣзи които излизали отъ негово подчинение и на майоръ Халачевъ, напустиналъ позицията срещу Кубищница, миналъ презъ с. Балево дето направилъ нѣкои разпоредения по домакинството на полка и презъ Брѣгово се отправилъ за ст. Мокранѣ. Моста на Тимокъ на улорк билъ разваленъ, рѣката придошла много, не можелъ да се вдигне по високо и за да не го прелее реката и откъаче, материала билъ изваденъ, моста на лодки-повреденъ; следъ като се поправилъ к-ра на полка миналъ рѣката, продължилъ пѣтя, на смръкване стигналъ ст. Мокранѣ сварилъ тамъ к-ра на бригадата и тукъ той допълнилъ заповѣдта си, направилъ нѣкои корекции, както по разпредѣлението на частитѣ, тѣй и по даденитѣ обекти. Майоръ Малчевъ който съ 3 роты билъ на ст. Мокранѣ, се придалъ къмъ к-ра на 35 п.; 2 роты отъ първа дружина се изпратили за подрѣжка на к-ра на 36 п., 2 роты, 2-а и 3-а, останали бригадна подрѣжка при ст. Мокранѣ, две картечници се придали на майоръ Малчевъ; тукъ стигнала 10 рота, която се придала на майоръ Малчевъ.

Майоръ Малчевъ съ 5, 6, 7 и 10 роты и двѣ картечници се изпратилъ да земе северния склонъ на Локванското бърдо

при Локванскитѣ пивници, да се затвърди и влезе въ връзка съ 36 п. Въ 5 ч. сл. пл. той заминал при ст. Мокранье съ 5, 6 и 7 роти и вечерята въ тъмно достигналъ обекта. 10 а рота и картечната 1/2 рота достигнали ст. Мокранье въ 10 ч. сл. пл., нощували и сутринта рано се присъединили къмъ дружината на майоръ Малчевъ. 1 а и 4 а роты стигнали къмъ 6—7 ч. ст. Мокранье и тамъ нощували.

Река Тимокъ къмъ 6 ч. сл. пл. излезла отъ коритото. Всички реки които проръзвали в. Алия, в. 168 и Балийско бърдо, придобили извънредно много, р. Ясеничка сжщо излъзла отъ коритото, водитѣ на всички тѣзи рѣки се събрали въ равнината между р. Тимокъ, Ясеничка и Балийско бърдо, образувано се общо блато. Моста на р. Тимокъ при Брѣгово скъсанъ, мостоветѣ при Балево изолирани, шосето Брѣгово — Неготинъ пресечено отъ потоци — непроходимо никжде; само ж-пѣтното платно не е потънало въ вода; на него се спасяватъ всички войници.

2-а и 3-а роты въ 11 ч. сл. пл. току що минали р. Тимокъ при Брѣгово заградени отъ вода отъ всѣкжде, случайно останали на едно по-високо не заляно мѣсто, стояли въредъ водата и чакъ въ 7 ч. пр. пл. на 8 й, като се пооттекли по-тоцитѣ, газили до поясъ, стигнали ст. Мокранье мокри до кости и отишли въ подрѣжка на 36 полкъ.

Ротитѣ отъ 3 а дружина, окръжени отъ всѣкжде отъ вода, по едно чудо се спасяватъ, началницитѣ успѣватъ на време да отведатъ войницитѣ си на ж. пѣтното платно, газейки въ тъмнината до поясъ. Нощта преминали прави. Нескоростр. батарея съ трудъ е пренесена на ж. пѣтната линия съ дрезина, едно по едно орджие и предници, успѣли да я спасятъ отъ заливане въ тинята. Вечерята топла храна се пренесла на рѣце. Въ това положение часитѣ отъ полка заночували на 7-й срещу 8.Х.

На 8 и 9 ротитѣ се прибрали и бойнитѣ участъци се заели отъ части отъ една и сжца дружина, а ротитѣ отъ 36 полкъ си отишли въ полка.

Състоянието на времето и мѣстни условия ухазаха своето влияние и попречиха на полка да изпълни възложената му задача. Отношениата на Сърбия и България въ продължение на десетки години сж били такива, че въоръжения конфликтъ е билъ билъ възможенъ всѣкога. Следователно военнитѣ власти не може да не сж знаели това, тѣ сж били длъжни по силата на мирновременнитѣ законоположения да иматъ всички данчи, които указватъ влияние въ положителна и отрицателна посока на въоръженитѣ конфликти и сж били длъжни да взематъ мѣрки за противодействието. Бригадата се съсредоточава на границата на Тимока, никой не дава сведения за режима на тази погранична рѣка; никой не знае, че предъ Неготинъ протича потокъ изъ блато, който е сери-

озна преграда за военни действия; никой не далъ материални средства за преодоляване на тази преграда. Мостова рота се извиква отъ Чанакчийскитѣ бани следъ като бригадата минала Тимока и спрѣна отъ водни стихии. Естествено не успѣха е на лице.

V. Бой.

За завладяване: с. Кубишница, гр. Неготинъ, Ново Бърдо и сѣвернитѣ склонове на в. Алия (к. 300).

Кроки № 3.

10.Х. Дъждътъ престаналъ; мъглата отбулила повърхнината на земята, локвитѣ почнали да изчезватъ отъ повърхността; движението става все по-леко и по-леко; краката все по-малко и по-малко затъватъ въ разлоквената почва; рѣчкитѣ още не сж се прибрали въ коритата си, но личи че сж на пътъ да се прибератъ — тиняститѣ останки свидѣлствуватъ.

Бойното поле. — Мѣстността, на която полка действа на 9, 10 и 11 Х, е доста разнообразна и пресечена. На ю.-з. отъ гр. Неготинъ — с. Кубишница повърхността е покрита съ водитѣ на Неготинското блато; то се истича презъ р. Ясеничка въ Дунава; р. Ясеничка протича въ ниска равнина съ посока — источна. На северъ отъ с. Кубишница успоредно на р. Ясеничка се издига плоското Лѣсковацко бърдо, високо 20—25 м. Р. Ясеничка, вследствие дъждоветѣ, е изпълнила коритото си; водитѣ ѝ като излъзатъ отъ коритото си, сливатъ се съ водитѣ на излъзлия Тимокъ и заедно съ Неготинското блато образуватъ непрекъсната водна маса, надъ която стърчатъ насипитѣ на шосето Брѣгово — Неготинъ и ж. пѣтнитѣ линии. Два дървени и единъ желѣзенъ мостове минаватъ презъ р. Ясеничка. Съобщение въ този периодъ само по шосето и ж. пѣтнитѣ линии.

На югъ отъ Неготинското блато три продълговати, успоредни гребена, съ обща посока отъ сѣверо-западъ на юго-изтокъ, отдѣлени съ дълбоки и тѣсни долини, по които протичатъ р. Чубра и Мокрянска — притоци на Тимокъ, изпълнятъ пространството. Хребетитѣ се спускатъ полегато къмъ р. Тимокъ гдѣто наведнажъ стръмно спускатъ крайнитѣ си склонове до водитѣ на Тимока, сѣверо-източнитѣ и югозападнитѣ склонове стръмно се спускатъ къмъ долинитѣ. Презъ този периодъ р. Чубра и Мокрянска излизатъ отъ коритата, пълнятъ съ вода цѣлата долина до склоноветѣ на бърдата. Бърдата съ тѣсни гребени, посята изключително съ лозя. Тукъ тамъ овошни дървета. На западъ отъ Локвански пивници сѣвернитѣ склонове на в. Алия сж покрити съ едра гора;

почва глинеста, мокра; пжтица отъ р. Тимокъ на западъ воятъ по самитъ гребени и по долините, всички селски, неудобни за движение. Пжтица въ посока отъ югъ на сѣверъ нѣма. При размѣнчалата почва пжтицата сж твърде трудни за движение за кола, но не и невъзможни.

Хребетитъ представятъ редъ упорни позиции за противника, съ добъръ обстрѣлъ и огледъ.

Сърбитъ укрѣпили: съ стрѣлковы окопи въ два реда юго-източнитъ склонове на Лѣсковацко бърдо, близо до сармия брѣгъ на р. Ясеничка; на бърдото до с. Буковча старъ редутъ; с. Буковча и Кубищница привели за отбрана, мостовегъ на р. Ясеничка разрушили, а мостовегъ на ж. пжтната линия заградилы съ телъ. На Ново бърдо стрѣлковы окопи отъ пълень профилъ съ блиндажи и бойници, въ нѣколко реда. Цѣлия гребенъ съ 168 обсянъ съ окопи. Сѣверния склонъ на в. Алия отъ Локвански пивници на западъ прошаренъ съ нѣколко реда окопи, особено силни и грижливо пригответени на склона на юго-изтокъ отъ с. Мокранье при надписа „Барбашева“, тѣзи окопи всичкото време всецѣло се заемали отъ сърбитъ; на тѣхъ дочакаха удара на 2-ра дружина. Всички окопи искусно маскирани, отлично приспособени къмъ гнкигъ на мѣстността и усвѣршенствувани съ всички приспособления за надеждна защита и отъ отвесенъ огънь.

На гребена на в. 168 двѣ скорострѣлни орджия въ дѣлобокъ окопъ, мѣсятъ се ту на западъ отъ котата 168, ту на ю-изтокъ, споредъ нуждитъ и за да маскиратъ своето положение.

Неготинското блато, излѣзлитъ отъ леглото си рѣки, текущи между Ново бърдо, 168 и Алия напълнили цѣлата долина, разкъсватъ частитъ отъ полка, които действуватъ въ описания районъ. Липсва връзка по фронта, липсва възможность за прехвърляне части при нужда отъ единъ участъкъ на полка въ другъ. За тази цѣль трѣба да се връщатъ части до р. Тимокъ и отъ тамъ да отиватъ къмъ кой и да е гребенъ.

На 9 и 10 X се направили редъ рекогносцировки съ цѣль да се узнаятъ силитъ на противника, разположенieto му, подстѣпнитъ къмъ позицитъ му на всѣки участъкъ и да се събератъ сведения за мѣстността задъ позицитъ му. Отъ сведѣнията личеше, че сърбитъ заематъ съ 4—5 чети с. с. Кубищница и Буковча и Лѣсковацко бърдо; съ около една дружина позицитъ на Ново бърдо; гребена съ котата 168 се заемалъ цѣль по цѣлата му дължина и по двата склона съ пѣхотни части, разположени въ окопитъ, но не можало да се прѣценятъ даже и приблизително силитъ, защото тукъ ставало постоянно размѣстване: ту се заематъ южнитъ склонове по силно, ту сѣвернитъ, ту самия хребетъ.

Сѣверния склонъ на Алия, въ изкустно нагоденитъ къмъ мѣстността окопи и добре маскирани и усвѣршенствуваны се заемали съ около дружина, но задъ тѣзи окопи въ гората личеше значителна стѣнена частъ—и участъкова подръжка. Въ с. Мокранье отъ показаната на селянитъ при завладѣването му имало двѣ чети. На в. Алия артилерия. На позиц. имало части отъ 8 и полкъ I поз. 5 и 6-й полкъ III поз. и 14 и 15 полкове.

Положението на полка на 10 X вечерта.— а) Кап. Дюдюковъ 3-а друж. — три роти двѣ картечници и една н. с. с. батарея на шосето Брегово—Кубищница—Неготинъ и на изтокъ отъ него, окопанъ на издигнатитъ мѣста и ненаводнени отъ р. Ясеничка и Тимокъ—задача на всѣка цѣна да не позволи на сърбитъ да минатъ р. Ясеничка и настѣпятъ къмъ р. Тимокъ, после к-ра на бригадата взелъ една рота за подържка и на 11 X наново я връща.

б) Майоръ Чолаковъ, 1-а дружина зема Балийско бърдо включително котата 155; позицията усила съ стрѣлковы окопи съ фронтъ къмъ Ново бърдо и гребена съ котата 168. Тукъ при Балийски пивници и една с. с. батарея отъ 2 и арт п. (Кап. Николовъ).

в) Майоръ Малчевъ 2-а дружина, 10 рота и двѣ картечници (5 роти и двѣ картеч.) съ 10—15 пионерни войници, които само на книга, зема Локвански пивници и сев. склонъ на в. Алия, западно отъ Локвански пивници позицията усиlena съ стрѣлковы окопи.

г) При гара Мокранье двѣ роти бригадна подържка; тукъ една с. с. и 1/2 не с. с. батарея.

г). На гребена южно отъ Локвански пивници двѣ с. с. орджия, влизащи въ участъка на полка и въ ведението на к-ра на полка—н-къ на средния участъкъ. Още на 9 X при обиколка на участъка к-ра на полка настоятелно поискали отъ кра на бригадата тукъ на това мѣсто да се постави артилерията, вмѣсто да стои при гара Мокранье, отъ гдето стреляла по ограниченъ районъ, само по гребена съ котата 168 и сѣверната частъ на гребена Алия, безъ обаче да има възможность да се наблюдава попадението. Два привечеръ на 9 X се поставили само двѣ орджия, а позицията бѣше чудна, отъ тамъ съ широкъ кръгзоръ и обстрѣлъ, може да се обсрѣлва цѣлата сръбска позиция. Гребена съ котата 168 не се зае отъ полка, защото съ батареята отъ гребена при Балийски пивници сърбитъ ще се заставятъ да напуснатъ позицитъ си постепенно, щомъ частитъ настѣпятъ къмъ Ново бърдо и застанатъ въ тила имъ.

Създадената обстановка отъ продължителния дѣждъ, липса на средства да се построятъ мостове на р. Ясеничка и р. Тимокъ указали влияние на първоначалното решение да се атакува по цѣлия фронтъ едновременно; вземало се

ново решение: срещу с. Кубищница, Неготинъ отбранително положение; атака съ средната колона къмъ западъ и лѣвата къмъ в. Алия, атака на по силната позиция.

На 10 X нашата артилерия отъ Балийско бърдо и с. Мокранье постоянно обстрѣлва позициитъ на сърбитъ и държи въ респектъ артилерията, разположена на гребена съ kota 168; а дветъ орждия отъ гребена, южно отъ Локвански пивници, водяли борба съ сръбската артилерия на в. Алия 300. Тукъ резултата не беше тъй ефектенъ—едно, че двѣ орждия трѣвало да се борятъ съ по многочислена артилерия и орждията се командвали отъ запасенъ офицеръ който не билъ подогвенъ за самостояйна работа, нѣмалъ ни теоритическа подготовка ни практическа.—Титулярния к-ръ на батареята заболѣлъ, тогасъ когато ефекта и материалнитъ последици отъ действията на батареята на Кап. Николовъ отъ Балийско бърдо бѣха тъй силни, че противника сериозно ги чувствуваше и не смѣше да се обади, а само сегисъ тогисъ даваше по 1—2 изтрѣла колкото да се знае, че е още на позицията си. Щѣлия денъ както и на 9 X се водеше пѣхотна стрѣлба съ прекъсване, особено отъ сърбитъ. Тѣ стрѣлятъ съ залпове и често при всѣко мърдане на наши патрули, даже и по отдѣлни хора

11 X 915 год. Времето ясно, топло, цѣлата нощ нѣма ни мъгла ни дъждъ, но все пакъ калѣта е голѣма и силно затруднява движението даже и по пжтищата. Трѣбва да се атакуватъ Сърбитъ и прогонятъ отъ позициитъ.

При това положение въ 7 ч. 30 м. пр. пл. се получила заповѣдъ по 2-а бригада № 9, споредъ която сърбитъ заемали позиция: на Лѣсковацко бърдо с. с. Буковча и Кубищница съ 2—3 роты и 2 орждия; на Ново бърдо и хребета съ kota 168 съ 2—3 дружини и артилерия; в. Алия 3—4 дружини и артилерия. Бригадата да атакува противника на тази му позиция. Боя да се започне на 11 X. 9 ч. пр. пл. съ средоточенъ артилерийски огънь отъ опредѣленитъ батареи. 36 п. да атакува ю. и. частъ на в. Алия.

На полка, дветъ друж. картеници и команда пионери които не се явили—се заповѣдва да настѣпи въ 9 ч. пр. пл. отъ позицията и атакува неприятеля на Ново бърдо и сѣвернитъ части на в. Алия (300).

Съ оперативната заповѣдъ по полка № 5 отъ 7 1/2 ч. пр. пл. к-ра на полка заповѣдалъ, майоръ Чолаковъ съ три роты въ 9 ч. пр. пл. да настѣпи къмъ Ново бърдо—Троище, да завладѣе Ново бърдо и се утвърди на него; 2) Майоръ Малчевъ: петъ роты и две картеници, въ 9 ч. пр. пл. да настѣпи по сѣверната частъ на в. Алия къмъ Велика страна 261 и унищожи противникъ гдето го срещне; да държи връзка съ 36 п. и съобразява действията си съ него; 3) Кап. Георг-

гиевъ 3-а рота полкова подрѣжка, да застане на сѣверния край на Балийски пивници и следва задъ 1-а дружина.

Кап. Дюдоковъ, подчиненъ направо на командира на бригадата, ще атакува с. Кубищница.

На наблюдателния пунктъ на к-ра на полка на Балийско бърдо къмъ 8 ч. пр. пл. дошелъ и к-ра на бригадата, съ него и н-ка на артилерията; тукъ е и наблюдателния пунктъ и на к-ра на батареята.

На сръбската позиция пълна тишина, ясно—всичко се вижда добре и съ просто око. Въ 8 ч. 30 м. пр. пл. батареята на Балийско бърдо (кап. Николовъ), по заповѣдъ почналъ да обстрѣлва сръбскитъ окопи по сѣверния склонъ на в. Алия при надписа „Барбашево“ за подготовка атаката. Следъ нея открили огънь и другитъ батареи. Огънятъ идеално точенъ, посипвалъ окопитъ на сърбитъ по сѣверния склонъ на в. Алия; сърбитъ притаени въ добритъ си окопи не се обадили; артилерията имъ отъ в. 168 изпрати нѣколко изстрѣла за да открие присѣтствието си, но задавена съ точни изтрѣли отъ кап. Николовъ замлъкнала за да се обади при по благоприятенъ случай. Батареитъ отъ ст. Мокранье по указание и корекция на командира на полка отъ наблюдателния пунктъ, обстрѣляли сръбскитъ позиции на в. 168 и в. Алия въ дълбочина и пренасяли постоянно вихровия огънь по тѣзи мѣста, гдето по преднитъ дни се знаело че има сръбски части, по приготвени данни, така, че тази работа ставала много бързо. Имало даже орждия насочени по опредѣлени пунктове готови, чакали само командата.

Часътъ още нѣма 9, пехотата не настѣпва, к-ра бригада почналъ да се вълнува, че сърбитъ били отстъпили—избѣгали—по телефона лично заповѣда на майоръ Малчевъ да настѣпва, че сърбитъ избѣгали и не ще ги настигне. Майоръ Малчевъ донася по телефона че сърбитъ сж въ окопитъ си и дебнатъ да се покаже само наша частъ, да я обстрѣлятъ. К-ра на полка му донася сжщо, но той не се успокоява. Тогава к-ра на полка заповѣдалъ на майоръ Чолаковъ да настѣпи, самъ напусналъ наблюдателния си пунктъ и отишелъ къмъ в. 155 при 1-а дружина да ржко. води лично нейното действие и отъ тамъ да следи за действието на майоръ Малчевъ (2 друж.) и кап. Дюдоковъ; заповѣдалъ полковата подрѣжка да стигне на в. 155 и следва задъ 1-а дружина.

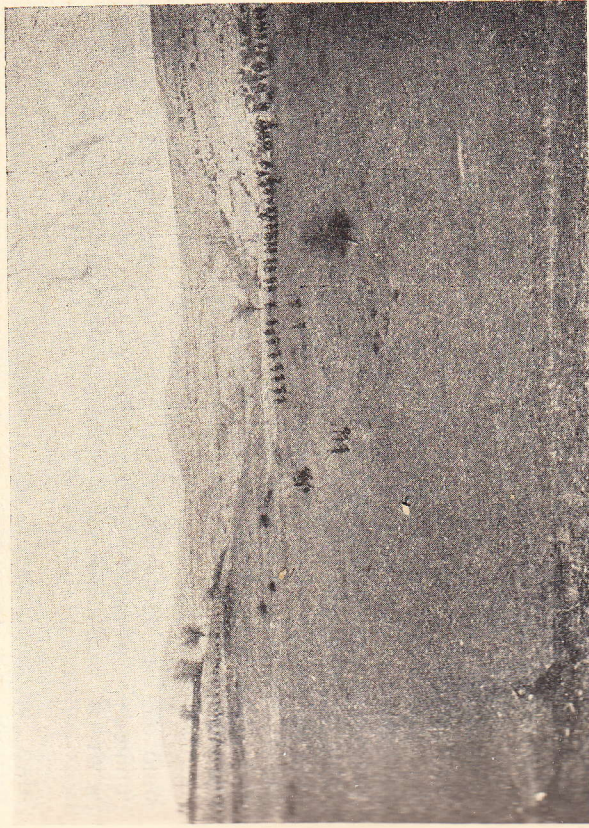
Преднитъ роты на 1-а дружина майоръ Чолаковъ, чакали само заповѣдъ. Въ стройни вериги по заповѣдта веднага се нахвърлили въ едно вихрено настѣпление къмъ позициитъ на сърбитъ на източния склонъ на Ново бърдо. Всички ентузиазирани тичали съ викътъ „ура“ и неудържимо гонили противника въ най-хубаво настроение.

Сърбитѣ ги срещнали съ безреденъ честъ огънь, ротитѣ обхващатъ двата склона на Ново бърдо презъ лозята, Сърбитѣ не издържали това вихрено нападение на смѣлитѣ наши войници, не ги дочакватъ и отъ далечъ избѣгватъ къмъ в. Троице, преследвани съ огънь отъ пѣргавитѣ войници, които изпреварили бойния редъ и излѣзли на гребена. Тукъ ротитѣ отъ дружината за минута се спрѣли, уреждатъ се, ориентирватъ се, и за близко преследване изпращатъ охотници усилені патрули. К-ра на полка отъ в. 155 веднага заповѣда да се изпрати единъ взводъ, който да прегазипълната съ вода и тиня долина на р. Чубра, да настѣпи по гребена съ кота 168, отъ който се виждали редки вериги да отстѣпатъ и се гущатъ изъ окопитѣ, да го очистятъ и служатъ за връзка съ 2-а дружина. К-ра на полка вижда постигнатото си желание — съ лека побѣда да възобнови нападателния духъ на войника. Вихреното настѣпление съ бѣгъ и вика "ура" ободрило всички чинове въ дружината — войниците дошли до самозабрава отъ успѣха си. Вѣрвата на к-ра на полка въ своитѣ войници се затвърдила напълно въ сѣщия день. Той не останалъ излъганъ презъ всички боеве на врагъ до като билъ той темъ съ тѣхъ.

До това време, 9 ч. 30 м. пр. пл., майоръ Малчевъ на чело на дружината настѣпвалъ. Позицията на сърбитѣ бучвално е засипана отъ нашата артилерия, но сърбитѣ не престанно обстрѣлватъ отъ окопитѣ. Това личи отъ димътъ, тѣ стрѣлятъ съ дименъ барутъ. За да се убие и последната надежда на защитниците на в. Алия, командира на полка заповѣдалъ на майоръ Чолаковъ да продължи настѣплението съ най-голяма бързина къмъ в. Троице — в. 201 — в. 300 (Садовецъ) и да пресече пѣтя Неготинъ — Зайчаръ.

Съ настѣпването си отъ позицията, дружината на майоръ Малчевъ веднага била обстрелвана отъ сръбската артилерия отъ в. 168 и в. Алия съ вихренъ шрапнеленъ огънь (дружината отъ 9. X. е на 700 - 800 кр. при Барбашева). При настѣплението си още отъ самото начало съседната дружина отъ 36 п. Козлудуйски полкъ, заседнала на фланга на дружината, влѣзла въ участъка и пречила на правилното настѣпление на ротитѣ отъ 2-а дружина и то подъ близкия пѣхотенъ огънь. Командира на дружината майоръ Малчевъ по своя инициатива веднага заповѣдалъ да се използва наблisko малката долина, по която да се смъкнатъ на сѣверъ ротитѣ отъ западната линия, да излѣзатъ въ пѣрвата линия и да окрилятъ сѣверния флангъ на сръбската позиция; ротата, предъ която се изпрѣчили веригитѣ на 36 п. съ движение полу-надѣсно да остане въ подрѣжкѣ, по този начинъ дружината освободила на ротитѣ отъ 36 п. дѣсния флангъ на противника. Трѣбва да се спомни, че споредъ заповѣдь по бригада № 9, на 36 Козл. полкъ се дава обектъ юго-источ-

ната частъ на Алия и на майоръ Малчевъ сѣверо-источната частъ на Алия, тѣй, че дружината на 36 п. получила своя обектъ и отива въ чужди участъкъ, съ което пречила на действието. Подъ прикритието на огъня на артилерията и пѣхотния и картеченъ огънь на дѣсния флангъ и картечните, майоръ Малчевъ подъ градъ артилерийски, пѣхотенъ и картеченъ огънь води ротитѣ си, извършва Фридриховски маневри подъ близкия пѣхотенъ огънь подъ носа на противника и съ общъ натискъ отъ фронта съ обхващане на сѣверния флангъ зае сръбската позиция и съ бързина не даде време на сърбитѣ да напустнатъ окопитѣ си, атакува ги въ окопитѣ съ ножъ. Притиснати отъ храбречитѣ, обхванати въ



Боя при в. Алия.

флангъ и почти въ тилъ на лѣвия имъ флангъ, останалитѣ живи сърби тѣрватъ на бѣгъ на горе (югъ) къмъ в. Алия. Тукъ притиснати отъ ротитѣ на 36 Козл. полкъ се здаватъ, а останалитѣ въ окопитѣ намиратъ смъртъта си.

К-ра на полка още когато видель че дружината на майоръ Малчевъ се доближава до окопитѣ и обхваща позицията на сърбитѣ и че завладението е сигурно, а батареята на Балийско бърдо нѣма цѣли, заповѣдалъ двѣтъ орджия веднага да се прехвърлятъ на к. 155 и придружаватъ 1-а дружина, а следъ тѣхъ и другитѣ двѣ орджия съ майоръ Чолаковъ да продължи настѣплението. Отъ к. 155 ясно се

виждали бѣгачитѣ войници и жители съ добитѣкъ отъ с. Кубишница къмъ Неготинъ. Артилерията открила огънь по тѣхъ, но не сполучиха, били вече далече къмъ Неготинъ и истрѣлитѣ не достигоха. На командира на бригадата се донесло, че Ново бърдо е завладѣно и че настѣпленieto продължава. Капитанъ Дюдоковъ още не билъ успѣлъ да мине р. Ясеничка и завладее с. Кубишница, билъ изостаналъ поради трудности и съпротива на сърбитѣ. К-ра на полка като видялъ бѣгството на сърбитѣ отъ с. Кубишница и като допусналъ че кап. Дюдоковъ по своето положение ниско предъ Кубишница не е можалъ да види, а съпротивата въ селото даже и отъ малки групи може да го заблуди относително числото на защитата, съ коненъ ординарецъ изпратилъ сведѣния и предупреждение да бърза и преследва сърбитѣ къмъ Неготинъ.

Майоръ Чолаковъ продължилъ настѣплението къмъ в. Троице к. 201 и въ 10 ч. и 30 м. пр. пл заелъ в. Троице, гдето се спрѣлъ, понеже около гр. Неготинъ се видѣло още прѣстрелка съ нашитѣ конни развѣди.

Майоръ Малчевъ следъ като привелъ въ редъ ротитѣ, бързо настѣпилъ къмъ Велика страна, държайки постоянно връзка съ фланговата дружина отъ 36 Козл. полкъ и стремежки се винаги да превари сърбитѣ; за тази дѣлъ постоянно захождалъ съ дѣсното рамо напредъ, отдѣлил се досварва сърбитѣ и по този начинъ тѣ не можали да се задържа на силната си позиция, оградена съ два реда тель на в. Алия 300, която напустили безъ бой, нито пъкъ на още по силната позиция на в. 320 западно отъ Алия. Изпреварвайки постоянно сърбитѣ съ обхващане фланга и тила имъ майоръ Малчевъ въ 11 ч. и 30 м. пр. пл. съ дружината достигналъ до пѣтя Неготинъ—Речка, на източнитѣ склонове на гребена Велика страна 261. Тукъ к-ра на полка като проверилъ ротитѣ на 1-а дружина миналъ р. Чубра по не разрушения мостъ на пѣтя Неготинъ—Речка, пресрещналъ ротитѣ на майоръ Малчевъ, похвалилъ войницитѣ за смѣлостта, храбростта, непоколебимостта и бързитѣ действия, благодарилъ на офицеритѣ и войницитѣ за отличнитѣ имъ движения, пожелалъ имъ още по-славни дѣла и начело съ своя дружиненъ к-ръ и следъ малка почивка заповѣдалъ да продължатъ настѣплението, да достигне kota 261 гдето да се спре при най сигурна охрана, като държи близки връзки съ 36 Козл. полкъ, който е още назадъ и бжде готовъ всѣки моментъ да подпомогне този полкъ, подържа връзки и съ 1-а дружина. Въ 3 ч. сл. пл. дружината на майоръ Малчевъ достигнала kota 161 гоняйки предъ себе си разхвърляни и разпрѣснати изъ гората сръбски части, спрѣла на по-

чивка и чкакала заповѣдъ, като подържала постоянно връзки съ 36 полкъ.

Въ 11 ч. пр. пл. дветѣ орждия отъ батареята на кап. Николовъ обстрѣлвали сърбитѣ на в. Алия (300) и дветѣ сръбски части, които отстъпвайки отъ с. Кубишница отивали къмъ гр. Неготинъ. До това време (10 ч. 40 м. пр. пл.) ротитѣ на дружината на майоръ Чолаковъ бѣха заели в. Троице. Сърбитѣ бѣха вече се прѣснали, група отъ около 1 рота отстъпи на западъ. К-ра на полка притеглилъ тукъ дветѣ орждия отъ в. 155; заповѣдалъ да се привлечатъ и другитѣ две орждия и продължатъ настѣплението къмъ в. 201. Когато дружината достигнала западния край на в. Троице и к-ра на полка грипомнилъ на к-ра на дружината важността и желанието си да се заеме к. 300 съ Садовецъ и прекъсне шосето Неготинъ—Зайчаръ, капитанъ Златаровъ пръвъ заявилъ желанието да се възложи тази задача нему, а поручикъ Дундековъ, ротата на когото бѣше напредъ, заявилъ претенция, че право нему се следва да изпълни тази задача. За да не обиди ни една ни другия смѣли офицери и да се използва тази ревностъ да се върви напредъ, к-ра на полка възложилъ на пор. Дундековъ съ полурота да настѣпи бързо и заеме к. 300 (в. Садовецъ), а на кап. Златаровъ — съ два взвода да настѣпи край Неготинското плато и отъ западъ да влезе въ гр. Неготинъ и го завладее. Препоръчалъ му една малка хитрина, разчитайки на неговата смѣлостъ, да постави взвода предъ Неготинъ, скрито да изпрати единъ или двама водачи селяни въ Неготинъ да му доведатъ кметата и 3—4 видни граждани, на които да предложи въ разстояние на единъ часъ да му предадатъ всички войници и въоръжени граждани, иначе ще бжде разрушенъ града отъ артилерията, която е на в. Троице, да вземе заложници видни граждани и тогава да прати патрулъ съ граждани да обходятъ града. И двамата смѣли офицери радостни и доволни, че получили задачитѣ си, веднага повели хората си напредъ. Престрѣлката отъ южното и източно укрепление на гр. Неготинъ скжизено продължавала. Два конника отъ нашия разездъ които бѣха минали по моста на шосето Неготинъ—Речка презъ платото и отивали къмъ Неготинъ, бѣха ранени, а разезда бързо отстъпилъ. Къмъ това време дветѣ орждия достигнали на западния край на в. Троице, заели позиция маскирана и приготвяли даннитѣ за стрѣлба по гр. Неготинъ. Тукъ дошли и к-ра на батареята, комуто се заповѣдало да притегли другитѣ две орждия, обаче той доложилъ че н-ка на отдѣлението не му позволявалъ. Тогава к-ра на полка като н-къ на участъкъ, въ която е батареята, категорично му заявилъ да изпълни заповѣдта и доведе орждията, а батареята да придружаве дружината като по възводно я прехвърля отъ позиция на позиция.

Кап. Златаровъ къмъ 1 часа сл. пл. достигна гората до винарското училище и продължава да настъпва къмъ Неготинъ. К-ра на батареята взема взвода му за сърби и дава шрапнеленъ изстрѣлъ по тѣхъ. К-ра на полка, който зорко слѣделъ движенията на кап. Златаровъ и пор. Дундековъ и билъ наблизо до артилерията, веднага изпратилъ щабсътърбача въ карьеръ да предаде на командира на батареята да спре стрѣлбата, това е взвода на капитанъ Златаровъ. До като търбача отиде артилерията успѣла да даде 4 истрѣли. Кап. Златаровъ схваналъ момента веднага още съ първия истрѣлъ, прѣсналъ взвода въ гората, закрилъ ги задъ едритѣ дървета и не даде нито една жертва нито раненъ, нито убитъ, само единъ слабо контузенъ.

Артилерията преди това обстрѣляла отъ тази позиция и група кола, движащи се по шосето Неготинъ—Зайчаръ и я разпрѣснала. Дружината на майоръ Чолаковъ продължава да настъпва къмъ в. 201. Въ 4 ч. и 25 м. сл. пл. пор. Дундековъ съ полуротата си достига шосето Неготинъ—Зайчаръ; завръзва жестока борба съ сръбската чета, която пазела единъ междиненъ слѣдъ на самото шосе; следъ кратка борба успѣла да разпрѣсне сръбската чета, водена отъ личенъ сръбски офицеръ, който останалъ последенъ въ борбата и като вижда положението си съ револверъ въ ръка се защищавалъ, наранилъ първия войникъ, който се доближилъ до него и следъ това се самоубиве. Тукъ пор. Дундековъ прекъсва единъ воененъ транспортъ, отиващъ къмъ Зайчаръ; пленява 21 кола съ гранати; останалитѣ коли отъ транспорта се върнали къмъ Неготинъ, гдето кап. Златаровъ до града ги пленява.

Къмъ 2 ч. 30 м. сл. пл. майоръ Малчевъ съ дружината достига в. 261 Велика страна, урежда дружината, остава да почива и чака заповѣдъ (донесение отъ 3 ч. сл. пл.), като изпратилъ патрулю да земе с. Чубра и да разузнава. Майоръ Чолаковъ достига в. 201, спира тамъ, подкрепя пор. Дундековъ съ още половинъ рота, праща патрули за разузнаване къмъ с. Чубра на севъръ и за връзка съ поручикъ Дундековъ.

Кап. Златаровъ, настъпвайки презъ гората на западния край Неготинското блато, прогонва всички отдѣлни сръбски войници и малки групи изъ тази страна, достига лозята на западъ до Неготинъ, заема позиция, поставя кржгово охранение, изпраща конника войникъ и селянина конникъ отъ Ново село въ гр. Неготинъ да му докаратъ Кмета и 2—3 видни граждани. Тѣзи смѣлчаци въ галопъ влизатъ въ гр. Неготинъ, гдето на източната крайнина се води пушечна прѣстрелка, взематъ Кмета съ помощника и 4 граждани и ги отвеждатъ при кап. Златаровъ. Кап. Златаровъ съ строгъ тонъ дава своитѣ заповѣди, като имъ посочилъ артилерията; всич-

ки негови искания се приематъ; задържа кмета и 4 граждани залогъ, арестува ги въ винарското училище западно отъ Неготинъ. Съ помощникъ Кмета, предшествуванъ отъ патраули, тръгва за гр. Неготинъ. Край западния входъ на моста остава силенъ постъ, съ другитѣ войници влиза, срещнатъ отъ гражданитѣ Докаранитѣ 300—400 опълченци, обезоружени, арестува ги; туря ржка на всички огнестрелни и хранителни складове, въвежда редъ съ помощта на мѣстнитѣ власти, привежда въ извѣстностъ всички складове и правителствени имущества и въ 3 ч сл. пл. съ № 8 донася на к-ра на полка акта за предаване на градътъ, подписанъ отъ мѣстнитѣ власти.

К-ра на полка като се увѣрилъ че Неготинъ е вече заетъ, че шосето Неготинъ—Зайчаръ е прекъснато, заповѣдалъ на к-ра на батареята да прехвърли дветѣ орждия на в. 201 при 1-а дружина следъ това и другитѣ двѣ орждия. Оставилъ два взвода прикритие на батареята и да заематъ пята Неготинъ—Речка за всѣка случайностъ. Донесълъ на к-ра на бригадата за заемане на в. 201 и Неготинъ. Отишелъ на в. 201, организиралъ охраната на участъка и изпратилъ разузнавачи офицери патраули да претърсятъ всичката околностъ.

Въ това врѣме—3 ч сл. пл., к-ра на полка получилъ телефонограма № 17 отъ к-ра на бригадата, съ която му съобщава, че кота 300 Алия не е заетъ отъ 36 п. и му заповѣда да се спре на заетата позиция, да приготви артилерията отъ Ново бърдо да съдействува нападението на в. 300. Дружинитѣ отдавна сж минали Ново бърдо, Троище, тѣ сж вече на Велика страна, 261 и в. 201, съ предната частъ цѣлата 4-а рота на в. 300 (Садовецъ) а в. Алия е назадъ и сѣрбитѣ не могатъ да се държатъ не само на в. Алия но и на в. 320 и дветѣ тѣзи височини сж напустнати отъ сѣрбитѣ, само на 320 сж оставили малка частъ да прикрива отстъплението, това майоръ Малчевъ наблюдава и ако е имало сериозна сила тамъ ще атакува въ тилъ.

Предъ видъ на това к-ра на полка здравосе затвърдилъ съ частитѣ си на в. 261 и 201, притегилъ артилерията на в. 201 и донесълъ на к-ра на бригадата коя линия ще охранява; к-ра на бригадата се съгласилъ съ извършеното, но не позволилъ да отива по нататъкъ отъ в. 201. К-ра на полка билъ преценилъ обстановката по отъ рано, като виждалъ хода на действията още отъ началото, отдалъ едно доста сериозно значение на съобщенията съ Зайчаръ, видялъ какво влияние ще има владението на висотата 300 (Садовецъ) предъ която минава шосето Неготинъ—Зайчаръ, гдето се събиратъ всички пѣтища, идящи отъ къмъ Дунава западно отъ Парачинъ, неуклонно следва мисълъта колкото се може по скоро да захване въ своитѣ ржце този възелъ и на своя

глава лично повелъ дружинитѣ напредъ, завладѣлъ последователно Ново бърдо, Тройще, в. 201 достигналъ в. 300, привлѣкалъ дружината на майоръ Малчевъ на в. 261. Разпоредилъ да дойде и артилерията на в. 201, прибралъ се и съставилъ си проектъ за действие споредъ каквато и обстановка да се представи. Мълчицката безъ да донася захваналъ в. 300 и въпрѣки запрещанието да не отива по-нататкъ не се отказалъ отъ решението си, не върналъ полуротата на пор. Дундековъ, а я усилилъ и вечерята приближилъ подържката по-близо до него. Резултатитѣ отъ захващане шосето сж на лице — завладѣха се продоволственъ магазинъ, огнестрѣленъ транспортъ и се спира изнасянето отъ Неготинъ каквито и да сж предмети.

Кап. Дюдоковъ споредъ заповѣдта настѣпилъ къмъ с. Кубищница, сърбитѣ го срещатъ съ честъ пѣхотенъ огънь отъ источната крайнина на селото и отъ къщата. Мостоветѣ на р. Ясеничка развалени, липсвалъ му материалъ да ги поправи, а рѣката дълбока, не може да се мине въ бродъ. Моста на ж. пѣжната линия, широколинейна линия ст. Мокранье — Парачинъ окръженъ съ два реда бодливъ тель. Захваща се огнева борба между дветѣ страни, раздѣлени съ р. Ясеничка. Подъ прикритие на тази борба прорѣзва теловетѣ на ж. п. мостъ, превърля отдѣлни групи който захващатъ първитѣ къщя отъ селото, взематъ материалъ и го поднасятъ да поправятъ мостоветѣ. Всичко това отнело твърде много време. Дружината се задържала дълго на изтокъ отъ с. Кубищница. Успѣва да поправи мостоветѣ, минава по тѣхъ и съ борба доста продължителна, завладѣва селото. Следъ пладне успѣва да се разправи съ остатѣцитѣ отъ защитницитѣ сърби, достига на изтокъ отъ Неготинъ вечерята и тамъ остава да ношува. На 12 въ 2 ч. пр. пладне настѣпя, минава презъ Неготинъ и достига в. 300 (Боненацъ) дѣто заема позиция за противодѣйствието отъ къмъ сѣверъ и западъ.

Дѣвата колона полковникъ Гладичевъ — 36 й Козлодуйски полкъ, вечерята достига в. 320, тамъ ношува.

Майоръ Русиновъ, 4-а дружина отъ полка, презъ този день, а така сжщо и на 12 й водила бой за завладяване на Врѣшка чука, а на 13-й на Гарванско било и Крагуевацъ въ въ състава на 3-а бригада отъ дивизията.

Въ 5 ч. сл. пл. частитѣ отъ полка се разположили за ношуване въ бойна готовность и бойно охранение: 1) капитанъ Дюдоковъ — 9, 11 и 12 роти — две картечници и една н. с. с. батарея на западъ отъ с. Буковча отъ дветѣ страни на шосето за Неготинъ около kota 50; 6) кап. Златаровъ два взвода отъ 1-а рота въ гр. Неготинъ; в) майсръ Чолаковъ 2, 3 и 1-а 1/2 рота 1 с. с. батарея на в. 201, тукъ и щаба на полка. Пор. Дундековъ 4 а рота на в. 300 (Садовецъ) г) майоръ

Малчевъ — 2-а дружина 10 рота, 2 картечници на в. 261 (Велика страна).

Дружинитѣ построили стрѣлковы окопи за бойната частъ. На в. 201 се използвалъ стария люнетъ, строенъ отъ сърбитѣ. Охранението се поставило на линията к. 239 — с. Чубра — Балановецъ, въ свѣрзка съ 36 й Козлодуйски полкъ.

За разположението на полка и линията на охранението се донесо на к-ра на бригадата, той одобрилъ извършеното. Въ този день се проявили особено: кап. Златаровъ съ своята смѣлостъ, самоувъррность и сръжностъ при завладението на гр. Неготинъ. Поручикъ Дундековъ съ своята бързина, смѣлостъ и умение при борбата му да завладѣе шосето Неготинъ — Зайчаръ при kota 300, гдето разпрѣсва по-многочисленъ противникъ, не му дава възможность да се опомни и запали склада и всички продукти оставатъ въ наши рѣце и използвани за храна на хората и дообитъка. Поручикъ Черневъ съ показаното безстрашие презъ всичкото време на боя, той води веригата и атакува сърбитѣ въ окопитѣ имъ. Времето ясно. Вечерята топла, храна на всички части въ изобилие.

Трофеи: Единъ междиненъ складъ съ 10 бѣчви свинска масъ; 60 човали галети, 20,000 кгр. ечемикъ, 30 голѣми бризенти, едно буре консерви и др. дребни продукти; 21 волски кола съ артилерииски снаряди, 29 връзки кабелъ и 8 катушки. Гр. Неготинъ съ приложенъ списъкъ на грамадни количества разни материали, Загуби: убити 4, ранени 10, неизвестни 1, подп. Шкодревъ раненъ въ ржката и не напусна строя, пленници 300 — 400 съ толкова орѣжие.

VI. Бой.

За завладѣването на в. Дѣлъ при с. Планиница.

Карта 1:75,000 сръбска.

На 12 октомврий полкътъ не остана на мѣстото си, гдето бѣ достигналъ на 11 вечерята. 3-а дружина — кап. Дюдоковъ, по заповѣдъ на командира на бригадата рано сутринята настѣпилъ, достигналъ в. 300 (Боненецъ) укрепилъ се и тамъ останалъ цѣлия день. К-ра на полка по свой починъ изнесълъ 1-а дружина съ полската с. с. батарея напредъ и я разположилъ на в. 300 (Садовецъ) като използвалъ старитѣ сръбски полски укрепления; поставилъ ново охранение и изпратилъ офицерски патрули за разузнаване на противника и мѣстността по шосето за Зайчаръ и на западъ; патрулъ за близка връзка съ 3-а дружина на в. 300 (Боненецъ). 2-ра дружина майоръ Малчевъ — привлѣкалъ до с. Чубра.

2-ра дружина и една полка с. с. батарея—свършилъ постаянето на охранителнитъ части на гребена южно отъ селото Мали Ясиковацъ по дветѣ страни на шосето Неготинъ—Зайчаръ. Главнитѣ сили сж изпратили да ношуватъ въ с. М. Ясиковецъ. Въ 5 часа и 15 минути следъ пладне се получила оперативна зап. по 2 а бригада № 12, съ която се заповѣдва полка да заеме и отбранява дѣсния участъкъ на западъ отъ шосето Неготинъ—Зайчаръ, а 36-й Козл. полкъ, който току що билъ почналъ да се доближава до грѣбена съверно отъ резерва на прѣднитѣ постове—лѣвия участъкъ.

Като узналъ за отстѣпленieto на сърбитѣ къмъ ст. Боръ и, че тамъ имало разработена мина за бакъръ, командира на полка изпратилъ една рота да заеме мината и тури ржка на всичко каквото има тамъ. Бригадата извърши марша си безъ да влезе гози день въ съприкосновение съ противника. Конницата вечерята въ тъмно се завърна безъ да е влѣзла нѣкъде въ връзка съ сърбитѣ. Съ оп. зап. по бригадата № 12 се заповѣдва да се заеме позиция за отбрана—позиция за бой. Въпросъ съ кого ще се бие презъ ноцята бригадата. Селяни разказватъ, че сърбитѣ започвали да изобразятъ укрѣпленията около Зайчаръ, та и безъ това при обстоятелството, че разездитѣ не сж настигнали противника въ никоя посока, ясно е, че той се е оттегилъ на значително разстояние.

2 ра дружина, картената рота и батареята ношували на позицията—охранителната линия. 3 а дружина и шаба на полка въ с. М. Ясиковацъ въ квартири. Ноцята тъмна, дъждовна.

14 X. По заповѣдъ на к-ра на бригадата, бригадата остава на мѣстото си този день. Единъ ескадронъ, излѣзълъ напредъ на разузнаване. Дъждъ ваялъ презъ цѣлия день още отъ ноцята. Селяни, идящи отъ къмъ Зайчаръ, разказватъ, че сърбитѣ напускатъ укрѣпленията си и града и бѣгатъ. Цѣлия день се изгуби съ стоене и копане окопи на ново раздѣлената позиция между полковетѣ—35 и 36; к-ра на полка съ офицеритѣ отъ 3 а дружина излѣзълъ предъ линията на охранението на рекогносцировка. Поради дѣжда и мъглата не можало да се има почти никаква ориентировка; движили се повече на посоки и по компаса; групата излезла далечъ на югъ и по едно врѣме се намѣрила на югъ близо до Вражогрнци, въ околността на което село сж фортоветъ на Зайчарската укрепена зона. По разпитъ отъ намѣрени мѣстни жители групата узнала где е, и по тѣхни указания се върща. Сърбитѣ този день рано благополучно изпризнали Зайчаръ и укрепленията му; конницата изпратена за разузнаване спокойно почивала въ кошаритѣ на сухо, а пѣхотата стои на дъжда въ окопитѣ, чака заповѣдъ. Сутринята и вечерята се дала изобилна топла храна на хората.

Въ 2 ч. 30 м. сл. пл. се получила оперативна заповѣдъ по 2-а бригада № 10, съ която се заповѣдва полка да се съсредоточи на в. 300 (Боненецъ) посока къмъ западъ и съверъ. Направило се разпореджане за да се съсредоточи полка и туко що почнало изпълнението, ето нова заповѣдъ въ 3 ч. и 2 м. че оперативната заповѣдъ № 10 се отменява; полка ще отиде къмъ Зайчаръ. Въ 5 ч. и 30 м. сл. пл. заповѣдъ по 2 а бригада № 11 съ която се заповѣдва: дѣсна колона подп. Таслаковъ съ двѣ дружини, двѣ батареи 1/2 ескадронъ и пионери, да настѣпи на 13 въ 6 1/2 ч. пр. пл. по шосето за Зайчаръ; лѣва колона полк. Гладичевъ, 4 др. 2 батареи 1/2 ескадронъ и пионери, да настѣпи отъ селото Речка презъ Салашъ. Съ тази заповѣдъ се взема 3 а друж. капит. Дюдюковъ отъ височина 300 (Боненецъ) да влезе въ състава на дѣсната колона, а 1-а друж. майоръ Чолаковъ отъ височина 300 (Садовецъ) веднага трѣвало да замина за в. 300 (Боненецъ) да смѣни 3 а дружина съ зедѣча да охранява посоката отъ Текия; споредъ тѣзи разпореджения на в. 300 (Садовецъ) остава шаба на полка съ една батарея безъ ни единъ пѣхотинецъ, тѣй като 2 а дружина отъ полка е на истокъ до с. Чубра. К-ра на полка изпълнилъ заповѣдта като прѣдварително разпоредилъ 2 ра дружка веднага да дойде на в. 300 и донесълъ на к-ра на бригадата.

13 октомврий още сутринята завалѣлъ ситенъ дъждъ, мокри до кости. Полкътъ тръгналъ за Зайчаръ въ 9 ч. пр. пл. вмѣсто въ 6 ч. и 30 м. понеже к-ра на бригадата заповѣдалъ да се чака 1/2 ескадронъ и една 1/2 батарея която поради голѣмата калъ и лоши пѣтища. Конницата и до вечерята не дошла, а полкътъ тръгналъ и безъ нея. Въ 2 ч. и 50 м. сл. пл. полкътъ пристигналъ с. Салашъ. Следъ огледа на челния отрядъ както на с. Салашъ тѣй и околнитѣ висоти и гори, полка преминалъ селото. Въ 3 часа и 40 м. единъ ескадронъ настигналъ полка и изпратилъ три самостоятелни разезди напредъ да освѣтлятъ мѣсността и посокитѣ Зайчаръ и Боръ. Задачата на полка била да достигне съверната височина на с. Салашъ. К-ра на полка като оглѣдалъ мѣсността около с. Салашъ и като узналъ отъ сърби пленници и мѣстното население, че сърбитѣ презъ ноцята на 12 и 13 напустнали с. Салашъ въ паника и отстѣпили по-голѣмата частъ къмъ с. Боръ, а по-малката къмъ Зайчаръ, намѣрилъ че е неудобно да остане на съверъ отъ Салашъ, доложилъ на к-ра на бригадата съображенията си и изпросилъ разрешение да продължи марша, да мине на висотитѣ южно отъ Салашъ и тамъ да постави охранение и спре за почивка. До това врѣме 36 й пех. Козлуд. полкъ, който трѣвало при Салашъ да влезе въ шосето за Зайчаръ, още не билъ пристигналъ.

Въ 5 ч. сл. пл. авангарда на полка—майоръ Малчевъ,

15 X. Слабъ дъждъ вали, калъ изобилна, студеничкѣ. Споредъ оперативна заповѣдъ по бригадата № 13 отъ 14 X. 11 ч. сл. пл. по събранитѣ свѣдения с. с. Търнавацъ, Вражогрънци и Николитчево не сж заети отъ сърбитѣ, а по свѣдения отъ дезертъори, пленници и бежанци, противника отстъпилъ отъ гр. Зайчаръ къмъ Парачинъ. Бригадата на 15 X. да настѣпи къмъ Зайчаръ. Презъ време на марша по устна заповѣдъ полка трѣбва да ношува въ с. Врзжогрънци. Току що частитѣ отъ полка почнали да се размѣстятъ по домоветѣ за ношуване, една заповѣдъ минала презъ две три инстанции отъ войници — полка да продължи пѣтя за Зайчаръ, тамъ да ношува. Изпратили се квартиери, на ново събиране прѣсналитѣ се роти въ домоветѣ и трѣгване за Зайчаръ. При смръкване преднитѣ части стигнали Зайчаръ и почнали да се поставятъ въ домоветѣ, напуснати отъ жителитѣ му. Още на 14 X. части отъ 1-а бригада влѣзли въ Зайчаръ и го заели. Топла храна вечерята не се даде.

16 X. въ 2 ч. пр. пл. се получила операт. заповѣдъ по бригадата споредъ която: противника после отстъплението си отъ Зайчаръ на 15 X. заемалъ с. Планиница, а съ задни части с. Лубница. На бригадата се заповѣдало да настѣпи и заеме с. Лубница. Авангардъ подполковникъ Таслаковъ 35 п. Врачански полкъ 2 друж. и 1 картечна рота, 1 полска с. с. батарея и единъ взводъ пионери; да трѣгне на 16 въ 9 ч. пр. пл. и следва по шосето Зайчаръ — Лубница — Планиница. Полкътъ въ този день се състоял, отъ две дружини и една картечна рота. Едната дружина майоръ Чолаковъ остана около Неготинъ на к. 300. 4-а дружина майоръ Русиновъ — действувалъ при Врѣшка чука. Така, че задачата за авангарда е задача за полка този день.

Съ оперативна заповѣдъ по полка № 10 формиранъ походния редъ на авангарда и поставена целта. Цѣлата нощъ валило проливенъ дъждъ, калъ невидана до тогава; краката на войницитѣ затъватъ на повече отъ 10 и 15 см. въ калъ по шосето; по това шосе сж минавали всички войски около Зайчаръ, всички тяжести и бежанци. Презъ деня облично, гжста мъгла, отъ време на време заросва ситенъ дъждъ и подухва студенъ вѣтъръ. Войницитѣ мокри и кални още отъ преднитѣ дни. Движението извънредно трудно, бавно и изнурително. Обещаната почивка не се дала.

9 ч. пр. пл. главнитѣ сили на полка минали началния пунктъ първия мостъ западно до Зайчаръ по шосето за Лубница; тукъ пропустнати отъ н-ка на дивизията г. Пападоповъ. Въ 10 ч. и 50 м. пр. пл. предниятъ отрядъ на авангарда достигналъ височината 278, източно отъ с. Лубница. Споредъ събранитѣ свѣдения отъ разузнавателнитѣ органи на авангарда сърбитѣ съ около две три роти (чети) заематъ височитѣ западно и сѣверо-западно на с. Лубница Константира се

отъ плѣнници и отъ мѣстното население, че тукъ има части отъ 6 прекобройни сръбски полкъ и отъ 2-й полкъ

Бойното поле. Кроки № 4. Отъ висотата Дѣлъ (492), разклонението и на сѣверъ къмъ с. Осничъ и висотата 462, южно отъ с. Планиница, се спускатъ на изтокъ нѣколко успоредни хребета, които около с. Лубница се доближаватъ близо единъ къмъ другъ. Тѣзи хребети сж отдѣлени съ дълбоки долове, по които тектъ буйни планински потоци. Склоноветѣ доста стрѣмни, билата на хребетитѣ тѣсни, повечето покрити съ групи гора отъ различна величина; склоноветѣ повечето покрити съ гора. Отъ западъ на изтокъ хребетитѣ се понижаватъ и около с. Лубница достѣгатъ на половинъ висота отъ тази на западъ. Почвата глинеста, при дъждъ се твърде много размѣква, задържа водата на повърхността и при движение се образуватъ тинясти ивици, гдето е миналъ човѣкъ, кола или животно. Мѣстността изобщо силно пресечена, ниско планинска; погледъ твърде ограниченъ. По средния хребетъ минава шосето Зайчаръ — Планиница — Болевацъ — Парачинъ. По другитѣ хребети отъ изтокъ на западъ минаватъ селски пѣтища, отъ които най-сѣверния нареченъ „московски“ е по удобенъ и широкъ пѣтъ. Пѣтища въ напречна посока отъ югъ на сѣверъ липсватъ. С. Лубница е разположено въ долина и тактическо значение нѣма; с Планиница сжщо е разположено въ низина, обаче източната и сѣверната крайнини представятъ условия за отбрана. Движението е твърде трудно отъ сѣверъ на югъ и обратно — съ кола е невъзможно. Дъждътъ размѣкналъ почвата толкозъ много, че по шосето движението е доста трудно, изморително, а външъ отъ шосето твърде бавно даже за пѣшоходци. Сърбитѣ построили леки стрѣлковы окопи по хребетитѣ и склоноветѣ западно до с. Лубница. По-сериозни окопи има в. 361, 326, 300, 400 на хребета по дветѣ страни на рекичката Папратски потокъ. Хребета, по който минава шосето, грижливо е укрепенъ съ стрѣлковы окопи отъ пѣленъ профилъ и съ блиндажи въ последователни линии чакъ до с. Планиница. Висотата съ kota 472 източно отъ с. Осничъ и висотата 462, южно отъ Планиница сж укрѣпени твърде добре, съ два, даже три реда окопи, съ артилерийски окопи, всички блиндираны и маскирани. Особено грижливо е укрепенъ в. Делъ и гребена Трънь 428. На в. Дѣлъ построено четвъртитѣ окопъ проектъ на силень закритъ редутъ, недовършенъ, съ артилерийски окопи за една батарея. На сѣверъ отъ него, източния склонъ на в. Дѣлъ усиленъ съ преиснати групи стрѣлковы окопи два три реда, блиндираны съ дебели дървета, добри бойници за стрѣлба, умѣло приспособени въ гористия склонъ и отлично маскирани. Окопнтѣ се приближаватъ по гребена до в. 425 до Планиница.

Източния и западния гребени на Трънъ сжщо грижливо укрепени съ стрълкови окопи въ свързка съ окопитъ на в. 462. Висотата Дълъ и Трънъ съставя тактическия и стратегическия пунктове на позицията, която се опира въ с. Осничъ и в. 462 включително. Този участък на позицията по своето положение прегражда непосредствено шосето Зайчаръ - Парачинъ и е най силно укрепенъ. Споредъ показанията на селянитъ бежанци и дезертъори сърбитъ заемали позициитъ си на западъ около с. Лубница съ 2—3 чети; при с. Осничъ единъ полкъ и две банцеди орждия; Дълъ, Трънъ и Планиница заемени съ 6-й и 2-й прѣкобройни полкове, съ една с. с. полска батарея и две банцеди орждия; а в. 462 съ части отъ 1-й полкъ и две банцеди орждия; задъ с. Планиница имали резервъ отъ единъ полкъ. Позициитъ били добре укрепени. Въ последствие тѣзи сведѣния се потвърдили и отъ плѣнницитъ, взети при боеветъ и отъ самитъ боеве. Следъ боя се се указало всичко върно.

Презъ деньтъ на 16 X. гжста мъгла покривала повърхнината и нищо не можело да се види, отъ време на време дребенъ дъждъ ваяло, подухне вѣтъръ студенъ но слабъ, повдигне се малко мъглата и докато се ориентира човѣкъ, на ново мъглата трибули цѣлата околностъ.

Завладяване на с. Лубница.

Патрулитъ, доближавайки се до с. Лубница, сж обстрѣляни съ единиченъ пѣхотенъ огънь, повечето отъ къмъ в. 361; челния отрядъ се развърналъ веднага, подтикналъ патрула напредъ, но сърбитъ го обстрѣляли съ честъ огънь, обаче отъ где стрѣлятъ, какви сили иматъ, неможало да се види, тъмна мъгла прикривала всичко. Челниятъ отрядъ се спира предъ силния участенъ пѣхотенъ огънь, изпраща разузнавачи охотници отъ фланговетъ, въ пипнишката да събератъ сведения. Предниятъ отрядъ се събралъ на западъ отъ в. 278, построили се въ линия взводна колона на увеличени разстояния. Главнитъ сили на авангарда се масирали по дветѣ страни на шосето и залепили до в. 278, батареята на шосето. На к-ра на батарея заповедано да избере позиция на южния склонъ на Унчево бърдо до гората на сѣверъ отъ шосето и да постави две орждия на наблюдателната позиция. На кра на предния отрядъ заповѣдано да усили челния отрядъ съ 12-а рота и настѣпи къмъ в. 361 да очисти сърбитъ. Предниятъ отрядъ да настѣпи къмъ с. Лубница къмъ висотитъ на западъ отъ с. Лубница, а единъ взводъ да изпрати да обхване висотитъ южно отъ Лубница. На к-ра бригадата донесено, че сърбитъ сж открили пѣхотенъ огънь отъ къмъ в. 361 и Лубница и че предниятъ отредъ е развърнатъ съ задача да завладѣе висотитъ западно отъ с. Лубница. К-ра на брига-

дата следъ малко време пристигналъ и дошелъ при наблюдателния пунктъ на авангарда, доложено му за всичко и той лично се удостовериль.

Така развърнатъ предния отрядъ настѣпилъ съ всички мѣрки на осторожностъ за всѣка изненада, които въ тази мѣстностъ и мъглата бѣха възможни на всѣка крачка. Сърбитъ отъ всички свои позиции посрещнали съ близъкъ честъ единиченъ и залповъ огънь всѣка наша часть; частитъ отъ прѣдния отрядъ (трета дружина) съ настѣпване отъ позиция на позиция съ огънь изгласкватъ постепенно загнениитъ сръбски части, минали с. Лубница и се покатерили по източнитъ склонове на хребетитъ, които се спускатъ къмъ Лубница. Въ гжстата мъгла изъ тъмнината, вързали се въ сръбското разположение, нешитъ части често се оплаквали, че ги стрѣлятъ въ флангъ даже и въ тилъ и се опасаватъ да не би наши части да ги обстрѣлватъ и отъ задъ.

За това като се изкачили на хребетитъ, била дадена заповѣдъ на всички групи да се свържатъ по фронта и въ дълбочина съ верига отъ хора и само по този начинъ можа да се държи сигурна връзка съ частитъ и да се обезпечи отъ взаимно обстрѣлване. Предния отрядъ се спрѣлъ на склоноветъ на западъ отъ с. Лубница, закрепилъ се тамъ и изпратилъ повечето охотници разузнавачи да събератъ сведения за сърбитъ отъ фронта и въ флангъ, а атака сжщо и за мѣсностъта. Къмъ пладне цѣлия преденъ отрядъ се затвърдилъ на западъ отъ Лубница, тогава главнитъ сили на авангарда се доближили до източния край на с. Лубница. К-ра на батареята кап. Сокачевъ, излѣзълъ на западния край на селото, гдето получилъ заповѣдъ да намѣри пжтъ за поставяне батареята на позиция на в. 300 западно до Лубница и по взводно да прехвърли батареята. Съ заемане на склоноветъ западно отъ с. Лубница, задачата на бригадата за този день е свършена, обаче деньтъ още не е миналъ, трѣба да се изтикатъ още по назадъ преднитъ частити на противника и захванатъ всички опорни пунктове; разузнаването се засилило.

Въ 1 ч. сл. пл. началника на предния отрядъ, кап. Дюдоковъ, донесълъ че сърбитъ заематъ съ значителни сили висота 326 на Московския пжтъ. Единъ офицерски разездъ доложилъ, че отивайки по шосето отбилъ се къмъ к. 400 разузнавачитъ били обстрѣляни и единъ конь тежко раненъ.

Къмъ в. 326 настѣпватъ два взвода отъ 12 рота, Заповѣдано 9 рота да усили взводоветъ отъ 12-а рота, да завладѣе в. 326 и се затвърди на нея, кап. Дюдоковъ съ останалитъ части на предния отрядъ да настѣпи къмъ с. Планиница и достигне втората висота по шосето Лубница - Планиница и се затвърди; кап. Сокачевъ да постави батареята на позиция на в. 300. Предния отрядъ предпазливо настѣп-

ва, щомъ изменил нѣколко стотинъ крачки захваща честа пѣхотна стрѣла на западъ отъ в. 300, къмъ в. 326 съ честа залпова стрѣла, сърбитъ посрещнали настѣпващитъ наши части. Огневата борба траяла съ прекъсване около единъ часъ. Предния отрядъ настѣпва все напредъ бавно и предпазливо.

При в. 300 н-ка на авангарда наблюдавалъ следното, седейки на коня до шосето западно до в. 300, виждалъ цѣли групи войници, цѣли взводове като овце се натѣппили, смутено подбѣгватъ назадъ и къмъ шосето. Пита що има? Никой не отговаря, ни войникъ ни подофицеръ, ни офицеръ. Виждалъ по силно, колебливо пѣзнали нѣкои да залегатъ въ тинята калъ, други прави смутени гледагъ страхово, зачувалъ по-назадъ гласа на к-ра на дружината командва нѣщо, вика, следъ него обадили се и взводни к ри. Въ кѣсо време редътъ се създаде, взводоветъ станали въ правилни вериги и почнали да копятъ окопи, но по чия заповѣдъ, не се чуло, па и не искалъ да се взира въ този случай. Узналъ че нѣкои видѣли конница и ги взели за мигъ за сърби и съсдали тази психическа сцена. Конницитъ сж нашъ разездъ, които като изгубили коня на свой убитъ конникъ, лутатъ се изъ мъглата да се ориентиратъ и видягъ отъ где сърбитъ сж ги разстрѣляли. Следъ като се успокоили всячки, запоблюдение отъ по надежни хора отъ всѣки преденъ взводъ.

Хребетитъ къмъ западъ постепенно се разклоняватъ; настѣпващитъ по тѣхъ части все повече и повече се отдавачаватъ, а фронта на авангарда се увеличи за повече отъ бригада. За да се посъбере отряда по на близо, заповѣдано 9-а рота да настѣпя по хребета, южно отъ Папратски потокъ, да подпомогне на 12-а рота отъ фланга да завладѣе в. 326. Мъглата доста пречила за ориентирание и държене връзка, а наблюдение и особено на такъвъ голѣмъ фронтъ е било невъзможно.

Къмъ 3 ч. 30 м. сл. пл. пл. авангарда следъ дълги лутания изъ мъглата съ кѣси, но чести наскоци и съ огнева борба успѣлъ да достигне и се затвърди: два взвода отъ 12-а рота на в. 326; 9-а рота хребета южно отъ Папратски потокъ; две роти на гребена, по който минава шосето Лубница—Планиница, батареята съ два взвода прикритие на в. 300, единъ взводъ на югъ отъ шосето на в. 40) за охранение фланга; главнитъ сили на авангарда — 2-а дружина на западъ отъ Лубница, картечната рота на западнитъ крайни кѣжца на с. Лубница, тукъ и щаба на полка. Частитъ отъ бойната линия за събиране сведения напредъ силни патрули съ офицери за събиране сведения за противника и мѣстността и за подържане съприкосновение съ него.

Въ това положение полка (авангарда на бригадата) ношува на 16 й срещу 17 й X 9,5 г. при бойно охранение и бойна готовность. Цѣлата нощъ сърбитъ обстрѣлвали всичкото пространство, което се заемало отъ полка, съ артилерийски огънь отъ къмъ в. Дѣлъ и с. Осничъ, най много обстрѣлвали с. Лубница. Тѣ предполагали че тамъ ношувагъ частитъ.

1-а и 4-а дружина още не сж се присѣединили къмъ полка. Главнитъ сили на бригадата (36 полкъ) ношува на в. Лубница. Тозъ день въ 2 ч. сл. пл. командира на бригадата полковникъ Поповъ приелъ дивизията, а командира на 36-й полкъ вр. го замѣсти—к-ра бригадата. Началника на дивизията генералъ Пападоповъ билъ освободенъ отъ длъжность. Плѣнници и мѣстно население, събрано по кошаритъ съобщава, че на в. 472 до с. Осничъ и на в. 462, южно отъ Планиница сръбска пѣхота и артилерия се окопала. Донесено всички сведѣния за полка и за разположението на полка на к-ра на бригадата. За отбелъзване е че цѣлия день авангарда води бой съ противника по свсе разбираше. Н-ка на авангарда, изоставенъ на себе си завладѣва висотитъ, западно отъ Лубница, изпълва задачата на бригадата, поставена въ заповѣдта за марша, безъ обаче тя да е фиксирана върху авангарда, настѣпва още по на западъ.

Сутринтъ се дала изобилна топла храна на всички войници, и вечертъ поради неопределеността, поради липса на разпоредба отъ к-ра на бригадата, полка не изселъ где да се спре и не пригответъ топла храна; цѣлия день останалъ въ очакване за разпоредба.

Боеве за Делъ. Кроки № 4.

17. X. Въ 11 ч. 20 м. сл. пл. на 16 X се получила отъ к-ра на бригадата оп. заповѣдъ № 15 противника около полкъ пѣхота и една батарея две групи заема позиция на в. 472, източно отъ с. Осничъ и 462, южно отъ с. Планиница. Бригадата на 17 X. да настѣпи и атакува противника на западъ отъ него позиция и отхвърли на западъ къмъ Болетата и заеме височинитъ на Касапово поле и 6.441.

36-й полкъ (две дружини) да настѣпи по Московския пѣгъ и хребета южно отъ него и атакува противника на височина 472. Подп. Таслаковъ (двѣ дружини отъ 35-й п.) да настѣпи по хребета, по който минава шосето Лубница—Планиница и атакува височина Делъ и се заслони отъ в. 462. Артилерията на гребена, по който минава шосето Лубница—Планиница, да подготви атаката.

Въ сведенията за противника въ заповѣдта се казва, че той заема в. 472 и 462; на полка се дава обектива Делъ. Полка е авангардъ; всѣки знае споредъ всички добити све-

дения, че Делъ и Планиниѣ се заематъ най-здраво отъ сърбитъ; погледнато на картата на пръвъ погледъ бие значението на Делъ; ясно е че тукъ е стратегически и тактически пунктъ на разположението на сърбитъ. Делъ препречва непосредствено пѣтя за Парачинъ. Делъ стърчи високо надъ околността и представя надеженъ стражъ на пѣтя и околността; но защо въ даннитъ за противника въ заповѣдта не се казва нищо за Делъ, защо умишлено или по неумѣло схващане се замълчава, а се дава за обектъ на полка? Загадка за разрешението отъ историка при изучаване действияята на 16, 17, 18 и 19 октомврий около Планиниѣ по документи; само ще отбележимъ, че временно бригадата се командва отъ к-ра на 36 и Козл. полкъ.

Въ 1 ч. пр. пл. на 17 X. въ изпълнение заповѣдъ по бригадата № 16 съ оп. зап. по полка № 12 к-ра на полка поставилъ за цѣль на полка този день да атакува сърбитъ и се затвърди на височината западно отъ с. Планиниѣ и заповѣдалъ; 1) Кап. Дюдюковъ) 3 а друж. и карт. рота) да настѣпи по хребета, по който минава шосето Лубница—Планиниѣ, височина Делъ—в. 425—в. 492, да разбие противника и се затвърди на линията, в. 492—441; 2) Кап. Мицевъ) отъ 2 а дружина една рота да настѣпи южно отъ кап. Дюдюковъ къмъ в. 428—Грънь и 462, 441 и да подпомогне атаката на кап. Дюдюкова. 3) Майоръ Малчевъ отъ 2 а дружина 3 роты, полкова подържка да следва по пѣтя Лубница—Планиниѣ. 4) Действиѣта да се започнатъ въ 9 ч. пр. пл. следъ като артилерията подържи съ огъня си пѣхотата и други още точки по боя отъ друго естество.

Сутринтъ гъста мъгла покривала земята, нищо не се виждало, ситенъ дъждъ вали и студенъ съверенъ вѣтеръ подухва; калъ въ изобилие. Топла храна се дало на всички **Кап. Дюдюковъ** съ получаване заповѣдта по полка № 12 разсредилъ 9 и 12 а роты да се прибератъ на хребета, по който минава шосето Лубница—Планиниѣ, понеже споредъ оп. зап. по бригадата № 15 по Московския пѣтъ и хребета, южно отъ него, ще настѣпва 36 й пех. Козл. полкъ. Кап. Петрински предалъ позицията на в. 336 на 36 й пех. Козл. полкъ и отива да се прибере къмъ дружината.

Къмъ 8 ч. пр. пл. к-ра на полка стигналъ на позицията при кап. Дюдюковъ; отъ доклада му личело, че специални органи да подържатъ съприкосновение не били изпращани, само охранителнитъ патрули излизали напредъ и то повечето по шосето тъй като нощта била много тъмна. Заповѣдано му веднага да изпрати два взвода въ двѣ групи да настѣпятъ въ страни отъ шосето къмъ с. Планиниѣ, да влезатъ въ близко съприкосновение съ сърбитъ и да разкриятъ положението имъ.

Въ 8 ч. пр. пл. се получила телеграма отъ к-ра на бригадата да спре изпълнението на по зап. № 15 до втора заповѣдъ. Устно разпоредено ротитъ да останатъ на мѣстата си до втора заповѣдъ, да се потегнатъ и приготвятъ за действие; и-цитъ да се опитатъ въ мъглата да се ориентиратъ за мѣстността.

Въ 9 ч. 30 м. пр. пл. кап. Петрински кръ на 12-а рота донася, че височинитъ предъ Планиниѣ не сж очистени отъ сърбитъ, на висотитъ въ лѣво и въ дѣсно отъ Планиниѣ има артилерия

Въ 9 ч. и 45 м. пр. пл. съ № 104 к-ра на бригадата съобщава, че к-ра на 36 п. донася какво противника очистилъ висотата 472, заповѣдалъ да настѣпи съ дружината си отъ к. 326 къмъ 472; да се изпрати отрядъ съ офицеръ да рекогносцира висотитъ около Планиниѣ.

К-ра билъ вече заповѣдалъ още въ 8 ч. пр. пл. да се изпратятъ два взвода за рекогносцировка, но пакъ съ № 20 веднага заповѣдалъ на кап. дюдюковъ да изпрати офицеръ съ взводъ къмъ в. 472 и с. Планиниѣ да узнае къде е противника; поискалъ обяснение защо не е подържалъ постоянно съприкосновение съ противника и следи за неговото действие, съобщилъ му донесението на к-ра на 36 й полкъ, че височина 472 е напусната отъ сърбитъ. Кап. Дюдюковъ съ № 84 отъ 9 ч. и 45 м. пр. пл. донася, че патрулитъ му сж посрещнати съ пѣхотна стрелба отъ къмъ в. Делъ, следователно в. 472 не може да бжде напусната отъ противника.

Въ 11 ч. пр. пл. се получила оп. заповѣдъ по бригадата № 16 съ която: полка да атакува противника въ частъта отъ к. 492 исклучително до 425 вкл.; 36 й пѣх. Козл. полкъ да настѣпи по билото на Папратски потокъ и атакува участъка отъ буква "н" на надписа? до кога 492 вкл.; 3 й Бдин. действия по Московския пѣтъ, а една дружина отъ 15 пѣх. Ломски полкъ къмъ в. 462; артилерията една бригада на в. 326, една на селото на хребета съ пѣтя, 4 батареи по дветъ страни на продълговатата висота. Настѣпленieto ще почне по заповѣдъ, Какви причини налагагъ да се менятъ постоянно заповѣдитъ и да се отдаватъ заповѣди за действие а се спирали съ изразитъ „настѣпленieto ще почне по заповѣдъ.“ Въпроси не уясними за изпълнителя, но личи, че началството нѣма ясна представа за положението, нѣма планъ за действие, а се лющка и отъ най слаби вѣтрове.

Отъ предната—бойната частъ на полка до с. Планиниѣ и околнитъ висоти—обекта на полка, по въздушна линия е около 4 км: сърбитъ заематъ близо до бойната частъ на полка, макаръ и съ малки частички, редъ упорни пунктове; мѣстността пресечена, закрита, гъста мъгла покрива земята. Всички тѣзи елементи отъ обстановката не позволяватъ да се направи огледъ на предната мѣстность, да се предизвика

противника съ артилерията да се открие, та да може да се състави едно по правдоподобно понятие, както за мѣстността тъй и за положението на противника, на главната му позиция, силитѣ и разположението му и да може да се вземе едно що годе подходяще решение за действие и да се даде вѣрна представа за мѣстността, личи че в. Делѣ, най висока отъ окопната мѣстность, прегражда непосредствено пътя на настѣплението: височина 425 непосредствено на западъ до с. Планиница стърчи както надъ селото тъй и на двата му успоредни гребена на в. 428 Трънь. Но каква е мѣстността предъ тѣзи висоти, где сж заели сърбитѣ, где сж сгоднитѣ подстѣпи не личи отъ картата. Дадения обектъ на полка по фронта е около 3 клм. Полка има на лице само 2 др. и една карт. рота, изглежда че този участъкъ на позицията на сърбитѣ е най важенъ. Съ заповѣдта по бригадата № 16 се дава единъ участъкъ на полка дословно »изключително к. 492 Коя е тази kota? Една к. 492 е високата Делѣ, друга kota 492 западно отъ с. Планиница к. 492 е kota на в. Делѣ; щомъ се дава въ згповѣдта тя, изключително следва че в. Делѣ остава безъ обектъ за 36 полкъ, който има и три дружини.

Споредъ добититѣ сведения отъ разни източници, главно отъ мѣстното население, заловено по колибитѣ въ тази мѣстность и отъ бѣжанци сърби, които се връщатъ и минаватъ презъ сръбското разположение, сърбитѣ заематъ позицията отъ к. 472 до 462 съ 1-й, 2-й, 5-й и 6-й прѣкобрсойни полкове и съ артилерия по висотитѣ отъ двете страни на с. Планиница.

К-ра на полка като прецѣнилъ всички данни на обстановката, като ималъ предъ видъ, че 36 п. полкъ се насочва по гребена сѣверно отъ Папратски потокъ, посочено въ заповѣдъ по бригадата № 16, „било Папратско“, дошелъ до заключението, че височина Делѣ е важния пунктъ на сръбската позиция, че пълна ориентировка не може да се има до като не се достигне въ съприкосновение съ сръбски части, защищающа главната си позиция и, че до тогава не може да се насочатъ и двете дружини. При такава разтегнато положение на сърбитѣ най чувствително за тѣхъ ще бжде да се разкъса фронта, а това ще се постигне съ завладяването на в. Делѣ, толкозъ поаче, че отъ разпоредданията за действията на дивизията и бригадата не се вижда идея за маневриране срещу кой и да е флангъ на противника, отъ тукъ и вниманието му всичкото време на в. Делѣ — главна цель, обектъ за полка.

Заповѣдта по бригадата № 16 не предизвика нова заповѣдъ по полка; заповѣдта по полкъ № 12 съ нищо не противоречи на заповѣдта № 16 по бригадата и затова к-ра

на полка я допълнилъ устно. Приловторилъ сведенията за действията на нашитѣ части, добититѣ вече сведения за сърбитѣ, далъ нѣкои наставления по начина на движението къмъ с. Планиница, обърналъ вниманието за тѣсна връзка съ преднитѣ, заднитѣ и странични части. Когато командира на бригадата въ 11 ч. и 40 м. пр. пл. заповѣдалъ да се почне настѣплението, частитѣ отъ полка (двете дружини) били готови да настѣпятъ къмъ обектитѣ, дадени съ заповѣдъ по полка № 12. К-ра на 3-а дружина кап. Дюдоковъ трѣбвало да се доближи по близо до противника и го предизвика да се разкрие; да достигне в. 428 (Трънь) като първи обектъ, да се затвърди на него. Съ охотници и офицерски патрули да събере по-точни сведения за разположението на сърбитѣ, да узнае где сж заели тѣ позиции, до де достигатъ фланговетѣ. 2-а дружина, подрѣжка, да следва близо задъ 3-а дружина

Два взвода съ най-пъргавитѣ и смѣли офицери, още къмъ 10 ч. пр. пладне, предшествани отъ смѣлчаци — охотници, настѣпили въ гжстата мъгла, калъ и дъждъ студень, по билото къмъ с. Планиница

Съ кжси но оживени схватки, рекогносцировачнитѣ взводе изгонватъ всички сръбски партии, загнѣздени въ дълбоки стрѣлковы окопи изъ гората, очистили всичката мѣстность до източнитѣ склонове на в. Делѣ източно отъ Чуковъ потокъ, безъ обаче да става нужда да се вмѣсватъ роти отъ предната 3-а дружина, която въ боенъ редъ следва къмъ Планиница — Дѣлъ, готова всѣка минута да подѣржа рекогносцировачнитѣ взводе, ако стане нужда.

3-а дружина настѣпва въ боенъ редъ съ 3 роти и една картечна рота по посока на в. Делѣ по селския път, който се отдѣля отъ шосето и води право на в. Делѣ. Една рота (12 рота) настѣпва по шосето къмъ в. 428. Ротата отъ 2-а дружина, която споредъ заповѣдта по полка № 12 трѣбваше да настѣпи на югъ отъ шосето съ цель да заслони отъ къмъ в. 462 (южно отъ с. Планиница) закъсне, защото била спрена при дружината и съ заповѣдта за започване настѣпление не е можала да настигне на време съ 3-а дружина.

12-а рота достигнала на склона на изтокъ до Чуковъ потокъ, срещната съ друженъ залповъ честъ единичень огънь отъ сърбитѣ отъ гребена Трънь, спира се, залѣга въ гънкитѣ на мѣстността и гората; праща усилен патрули въ разни посоки изъ гжстата мъгла да узнае где е противника, и донася на командира на дружината, който къмъ това време съ третѣ роти и картечната е почти на една линия съ 12-а рота на сѣверъ отъ шосето. Въ това време се чува учестена стрелба къмъ в. 326, гдето трѣбвало да настѣпи 36-й полкъ, по звука — доста назадъ отъ бойния редъ на дружината. Всички патрули изпращани за свързка съ 36-й полкъ и дру-

жината отъ 15-й полкъ се губятъ изъ мъглата и пресечената мѣстность, не могатъ да се свържатъ. Дружината отъ 15 й полкъ не дава никакви признаци на присъствие въ делената за нея посока за настъпление К-ра на полка пристига съ щаба си на гребена, южно отъ шосето и източно отъ надписа „Чуковъ потокъ“; — тамъ, до пѣтя на югъ, гдето шосето взема посока на Делъ има една туфа гора. Силно желание, което се превръща въ нервностъ, да види нѣщо, да се ориентира въ характера на мѣстността, положението на противника, обикаля отъ група дървета на група, отъ чука-линка на чукалка, слиза низко въ долинкитѣ, изкачва се на гребена — нищо, проклета мъгла забулила всичко. Отъ време на време се дочуватъ чести гърмежи отъ разни посоки; нищо не може да се долови, ни да се види. Пристига 8-а рота, заема поменатата горичка; пуска една непрекъснатата върволица отъ хора отъ едната линия съ 15—20 крачки войникъ отъ войникъ да достигне до некое частъ отъ 3-а дружина и да се държи въ течение на всичко което става въ нея съ тѣй нареченъ живъ телефонъ. Освенъ това к-ра на полка изпратилъ патруль и телефонисти да намерятъ командира на 3-а дружина (Дюдюковъ) и го свържатъ съ него, понеже съ настъплението и съ измѣстнето на 3 4 клм. напредъ, връзката съ телефона се прекъснала. Въ това време достигнали тритѣ роти на 2-а дружина Пристига и капитанъ Преображенски съ батареята въ разпореджане на к-ра на полка. Сжция му посочилъ где да застане на позиция. За да се подтикне напредъ 3-а дружина, изпратена била 8-а рота да усили лѣвия флангъ на дружината. Тя настѣпва, подтиква 12-а рота, но сърбитъ съ честъ пѣхотенъ огънь, на ново възпрепятствували настъплението. Сръбската артилерия стреля нѣкъде назадъ, но отъ где, неможе да се види поне блѣсъка, презъ тази омразна мъгла и силенъ дѣждъ.

Къмъ 2 ч. сл. пл. изведнѣжъ мъглата се разрешила, вдигнала се надъ хоризонта. Тъмната фигура на Делъ се изпречила съ всичката си грозота. Отъ с. Планиница лѣсна 3—4 кжщя съ своитѣ бѣли кумини; на югъ отъ селото стърчи покрита съ гора висота, още по близо до гребена на Трънъ (428). Видѣло се ясно, че за да се постигне поставената цѣль, да се завладѣе Делъ и стане господарь на позицията, трѣбва гребена Трънъ да се очисти отъ сърбитъ, които биха попречили твърде много на дружината, настѣпваща къмъ Делъ. Фронта на полка, за две дружини и картечна рота доста голѣмъ. Въпреки това, като най-целесъобразно и резултатно насочва се главния ударъ на Делъ съ усилената 3-а дружина, а съ по-малката частъ, 3 роти, да се подпомага и обезпечи успѣха. Заповѣдва се на майоръ Малчевъ да изпрати бързо една рота да обхване сърбитъ отъ югъ; ротата да настѣпи смѣло и бързо къмъ южния край на гребена

Трънъ, да обхване фланга и завие съ лѣвото рамо на сѣверозападъ, да изгони сърбитъ, да се затвърди на гребена Трънъ. За мигъ 5-а рота съ гигантски крачки минава край наблюдателния пунктъ на к-ра на полка, той лично далъ наблюдения на смѣлия и спокоенъ ротенъ к-ръ, посочилъ му посоката на движението, пункта де да излезе (група тънки дървета и купи сѣно на гребена) какъ да завие съ лѣвия флангъ напредъ и останалъ да следи движенията и действияята на ротата, на която възлагалъ голѣми надежди и сериозна задача съ добри последици. Щомъ ротата достигнала наблюдателния пунктъ, силенъ дѣждъ завалялъ, мъглата почнала да се сгъстява и градъ шрапнели сръбски се посипали



Пленяване неприятелска батарея на в. Делъ.

по ротата и по цѣлото пространство отъ Чуковъ потокъ на изтокъ. Ротата бързо достигнала Чуковъ потокъ, минава въ потока, настѣпила по източния склонъ на в. Трънъ, изкачила се на гребена и завила съ лѣвото рамо напредъ, изгонила сръбскитѣ пѣхотни части и почнала да подава веригитѣ си напредъ. Тукъ изведнѣжъ почнали да се прѣскаатъ въ самата рота изобилни шрапнели отъ две посоки — отъ кжде 462 и отъ Делъ, ротата подъ кръстосанъ артилерийски огънь се намѣрила заведнѣжъ въ твърде тежко положение. Веригитѣ водени отъ к-ра на ротата кап. Кюркчиевъ и доблестнитѣ му

субалтори — подпор. Шкодревъ и Малевъ излезли напредъ. Съ подпомогане отъ флангъ отъ 12 а рота на кап. Петрински противника беше прогоненъ отъ преднитъ източни склонове на Трънь, съ което се даде възможност на дружината на кап. Дюдоковъ да продължи настъплението безъ рискъ къмъ Делъ. Това било къмъ 2 ч. и 30 м. сл. пл. На Трънь има около 1¹/₂—2 роти. Батареята се настанила на позицията, но не вижда нищо. До като трая издигането на мъглата не успяла да вземе бележни точки по никой пунктъ, не можала да подпомогне пѣхотата, не можало да се види кжде сж ротитѣ отъ 3-а дружина, та да се насочи по посока стрѣлбата къмъ Делъ и въ дѣлбочина. Но за да се подкрепи пѣхотата морално, заповѣдано било батареята да стрѣля къмъ Делъ съ голѣмъ мерникъ.

Съ образуваня живъ телефонъ отъ 8 а рота се създа ла една слаба връзка съ кап. Дюдоковъ, но не можало да се получи ориентировка где той се намира съ дружината, понеже отъ мъглата не можало да се види никой мѣстенъ ориентирированъ предметъ. Заповѣдано му да настѣпи къмъ Делъ съ всички мѣрки на предпазливостъ. 5-а рота и 12 а рота, подържани отъ 8 а рота, срещнали силно съпротивление отъ сѣрбитѣ; бързъ пѣхотенъ огънь се открилъ отъ цѣлата сѣрбска позиция; артилерията продължавала да обстрѣля съ кръстосанъ огънь гребена Трънь.

Въ 3 ч. и 5 м. сл. пл. донесено на к-ра на бригадата (№ 35) че въ 2 ч. и 35 м. сл. пл. една рота почнала да се изкачва на гребена Трънь, отъ кждето изгонила сѣрбската верига, 2 роти и картечната рота се доближавали къмъ Делъ, 36-й полкъ въ отстъпно положение; съ дружината отъ 15-й полкъ не можа да се създаде връзка.

Въ 3 ч. и 10 м. сл. пл. на кап. Дюдоковъ заповѣдано: като заеме в. Делъ (сѣверно-източния край) и гребена Трънь да се затвърди и изпраца охотници да подържатъ постоянно съприкосновение съ противника; 2 а дружина е задъ подържкитѣ му. Въ това време (3 ч. и 10 м. сл. пл.) мъглата на ново се разредила, проливния дъждъ престаналъ и к-ра на полка ясно видѣлъ втори пѣхт в. Делъ, височина 462 южно отъ Планиница и гребена Трънь, но втория гребенъ къмъ Планиница не се виждалъ. К-ра на батареята взема веднага бележни точки къмъ в. 462 и Делъ. Сега видѣлъ че разстоянието между Делъ и Трънь е доста голѣмо, че групата роти отъ 3 а дружина и картечната рота, които настѣпватъ къмъ Делъ е доста отдалечена отъ Трънь, че нейния лѣвъ флангъ е откритъ, а 5-а рота на южния край на гребена Трънь, е доста отдалечена.

Между 5 а рота и 3-а дружина имало значителни сѣрбски сили, които не ангажирани, биха се захвърлили на флангъ отъ 3-а дружина, или на 5-а рота, биха се вмъкнали

въ тъмнината между тѣхъ и можеха да създадатъ грозна суматоха; необходимо е било 8 а рота да настѣпи и усилити 3 а дружина, която трѣбва да се групира по на тѣсно. Въ това врѣме к-ра на полка не е знаелъ, че 12-а рота е откъсната отъ другата група на дружината и затова тласкалъ 8 а рота да отиде на лѣвия флангъ на 3-а дружина и да я усилити.

Въ 3 ч. и 15 м. сл. пл. подъ впечатлението на тѣзи мисли к-ра на полка повторно донесълъ на к-ра на бригадата (№ 36) че дружинитѣ се обстрѣлватъ съ артилерийски огънь при настѣплението и се води оживена пехотна стрелба; Козл. и дружината отъ 15 п сж назадъ, а неговитѣ дружини сж доста изнесени напредъ и моли да заповѣда на сѣднитѣ части да настѣгнатъ Врачанци, артилерията на бригадата да подпомогне пехотата.

На това донесение к-ра на бригадата съ № 109 съобщава, че е заповѣдалъ Козл. да настѣпятъ и се изравнятъ. Врачанци да се задържатъ до като се изравни съ тѣхъ Козл. полкъ.

Къмъ 3 ч. и 1¹/₂ к-ра на полка решилъ да тури въ действие всичкитѣ си сили, които ималъ подъ рѣжа, знаейки че 1-а дружина е тръгнала отъ с. Лубница да се присъединити къмъ полка. Да чака настѣгането на 36 й п. и дружината отъ 15 п. считалъ, че ще бжде безполезно губене времето което на война е всичко—времето е злато, а изпуснатото време не се връща. Заповѣдалъ устно на майоръ Малчевъ, к-ръ на 2-а дружина, съ дветѣ роти, останали отъ полка и дружината му, да настѣпи веднага и заеме гребена Трънь, да се затвърди на него и подпомага действията на 3-а дружина за завладението на Делъ, като заедно съ 5-а рота, която влиза въ негово подчинение, обхващайки сѣрбитѣ отъ югъ, да действува въ флангъ на противника, който е на в. Делъ. По телефона заповѣдалъ на к-ра на 3 а дружина съ 5-тѣ роти и карт. рота да настѣпи къмъ в. Делъ, да го завладее и се затвърди на него.

Въ подържка не останало нищо освенъ к-ра на полка съ шаба си; донесълъ на к-ра на бригадата по телефона и молилъ да бжде подкрепенъ съ бригадната подържка, която да премести по близо къмъ участъка на Врачанци.

Телефонната връзка съ 3 а дружина постоянно се прекъсвала, ординарцитѣ подъ вистрелитѣ много бавно носели заповѣдитѣ и донесенията, а често се заблуждавали въ гжстата мъгла.

Ротитѣ отъ 3-та дружина съ бой изтласкали всички предни сѣрбски части достигнали подножието на в. Делъ, обстреляни тило отъ сѣрбитѣ: тукъ се натъкнали на преднитѣ окопи отъ Делската позиция и завързали жестока огнева борба съ противника. За отбелезване е, че въ рота имаше

по 40 лопати, това е шанцовия инструментът, та и не се имало желанието да се окопават въ тинята и дъждът — нѣма ло съ какво; въ трета дружина нѣма ни единъ войникъ платнище. Полка има само за две дружини и то не пълни количества, хората мокри до коститѣ и истинали. Тукъ деснофланговитѣ роти сж обстрѣляни отъ фланга съ пѣхотенъ огънь защото Козлудуйци сж още доста назадъ и сѣрбитѣ не ангажиранн съ бой отъ фронта. Къмъ това време полонението на частитѣ отъ полка е три роти (9, 10 и 11 и картечната рота) на истокъ отъ гората, съ лѣвия си флангъ източно отъ моста на Чуковъ потокъ на шосето, гдето съ почти правъ жгълъ то завива за Планиница; 12-а рота на сѣверния край на Трънь около самата к 428, задъ и около 12-а рота е 8 а рота; 5-а рота на южния край на този гребенъ оухванала го съ завъртане на сѣверо — западъ; две роти 6 а и 7-а съ майоръ Малчевъ настѣпватъ къмъ гребена Трънь и близо къмъ Чуковъ потокъ; една скорострѣлне багерея на позицията задъ гората южно до шосето гдето то завива на сѣверо — западъ съ посока право на Делъ; близо предъ батареята на югъ наблюдателния пунктъ на кра на полка и на кра на бригадата; 1-а дружина на лѣтъ отъ с. Лубница къмъ Планиница по шосето, споредъ сведенията, получени по после отъ изпратения напредъ дружиненъ адютантъ да узнае где да стигне дружината. Въ този моментъ обаче, въ шаба на полка не се е знаало, че 12 а рота е толкозъ далечъ отъ ротитѣ отъ 3 а дружина и, че е около гребена Трънь; за 8 а рота се предполагало, че тя е близо около лѣвия флангъ на 3-а дружина, нѣкъде около моста на Чуковъ потокъ на шосето. 36-и п. Козл. полкъ билъ още далечъ назадъ; дружината отъ 15 п. Ломски полкъ още не давала признаци да е поне близо, всички грижи да се намерятъ и се свърже съ нея останали безрезултатни.

Въ 4 ч. следъ пладне ротитѣ отъ втора дружина настѣпали въ боенъ редъ съ свѣткавична бързина, стройно и смѣло. Щомъ ротитѣ се показали на склоноветѣ източно отъ Чуковъ потокъ, като по обща команда сръбската артилерия ги обсипа съ градъ шрапнели. Подъ силния кръстосанъ артилерийски огънь смѣлитѣ храбреци стройно и бързо кратеца напредъ, прибулени съ платнищата си; тѣ лѣтъха въ пълната смисълъ на думата къмъ гребена Трънь, всдени отъ смѣлия, самоотверженъ и храбъръ крѣ на дружината майоръ Малчевъ, придруженъ отъ адютанта си подп. отъ запаса Пажиковъ достигатъ Чуковъ потокъ, придошелъ отъ проливния дъждъ, който къмъ 2 ч. се изсипа като отъ ведро. По примѣра на офицеритѣ, които потъватъ до пясъ, смѣлитѣ войници безстрашно стигватъ и цитѣ си, минаватъ потока, закатерватъ се по стрѣмния склонъ на Трънь безспирно и безъ да губятъ време да откриватъ огънь въ мъглата по закопалитѣ

се въ земята противникови войници; изкатерили се на гребена, тукъ подпадатъ подъ още по-силенъ продолень артилерийски огънь, макаръ и мъглата да притиска ниско до земята; още единъ наскокъ и тѣ стягатъ до окопитѣ на сѣрбитѣ съ громкого на „ножъ“ и „ура“. Окопитѣ на източния склонъ на Трънь, били изпразнени отъ сѣрбитѣ. Ротитѣ се загнѣздили въ тѣхъ. Сръбската артилерия продължава да стрѣля по къмъ изтокъ. Ротитѣ почнали да се приспособяватъ къмъ сръбскитѣ окопи, да създаватъ връзка съ 5-а и 12-а рота и да се ориентирватъ, обаче гребена Трънь още не е осигуренъ, по западнитѣ му склонове, а негде и по гребена още упорствуватъ сѣрбски групи. Изпратили охотници патрули къмъ сѣрбитѣ. Почна да се поставя телефонна станция, телефониститѣ съ настѣпленieto на дружината следвали съ кабела отъ станцията на наблюдателния полкови пунктъ. Отъ после се узнало, че сръбската артилерия отъ височина 462, южно отъ Планиница и в. Делъ, е обстрѣлвала съ кръстосанъ огънь ротитѣ настѣпващи къмъ Трънь и на гребена, което въ онзи моментъ не можало да се знае, защото мъглата не позволявала да се види това.

Въ това сжщото време ротитѣ отъ 3 а дружина отъ групата сѣверно отъ шосето Лубница — Планиница, водени отъ смѣлитѣ и самоотвержени иници, стремително се понесли напредъ. Противника отъ блиндиранитѣ си окопи задъ горичката и въ гората ги срещналъ съ силенъ пѣхотенъ огънь. Артилерията на противника пренесла частъ отъ огъня си отъ гребена Трънь по настѣпващитѣ роти отъ 3 а дружина къмъ Делъ, но мъглата му пречи, не може да следи движащитѣ се роти и попада само въ лѣвофланговата рота, която бива флагирана отъ батареята на в. 462. Тази усилена пѣхотна и артилерийска стрѣлба задържа на нѣколко пжти настѣпленieto къмъ горичката съ дветѣ кжщи. Взводоветѣ отъ лѣвофланговата рота, увлечени отъ огъня отъ фланга, се подаватъ на него и взематъ посока на югъ. Следъ малко сѣрбитѣ почнали да обстрѣлватъ въ флангъ и почти въ тилъ и дѣснофланговата рота, макаръ и отъ далечно разстояние. На това имъ спомогнало изоставянето на 36-й п. Козлудуйски полкъ доста назадъ и сръбскитѣ части не ангажирани предъ себе пречили съ огъня си отъ флангъ на ротитѣ отъ 3 а дружина. 1 взводъ отъ 10 а рота билъ назначенъ специално за охрана на дѣсния флангъ на дружината. Артилерийския и пѣхотенъ огънь на противника все повече и повече се усилва. Ротитѣ отъ 3-а дружина, приковани къмъ земята отъ това силно обстрѣлване, се загнѣздили по склоноветѣ на нивитѣ, които тукъ сж доста високи и малко кѣси на настѣпленieto, привеждатъ се въ отбранително състояние, частъ се зацепва задъ дърветата около крайнитѣ на гората и съ вихровъ огънь опониратъ на противника. Нашата артилерия не може

да подържа пѣхотата — мъглата пречи. Батареята стреля съ високъ мѣрникъ задъ в. Делъ само и само да подържа духа на бореца пехотинецъ. Когато ротитѣ отъ 2-а дружина се зацепили на грена Трънъ и фланга на групата рота отъ 3-а дружина, настѣпащи къмъ в. Делъ, билъ вече обезпеченъ отъ къмъ югъ, к-ра на полка намѣрилъ, че е време да се подтикне 3-а дружина напредъ и завладѣе в. Делъ още повече, че 1-а дружина била достигнала на близо и можелъ напълно да разчита на нея, можалъ да я въведе въ действие и засили кой да е боенъ участъкъ на полка, макаръ 36 й п. да билъ още много назадъ и воделъ само огнева борба, а дружината отъ 15-й полкъ още да не била проявила признаци на присъствие. Подъ впечатлението на тѣзи си мисли въ 4 ч. и 50 м. сл. пл. съ № 22 на книжката за донесения, съобщилъ на к-ра на 3-а дружина, че майоръ Малчевъ съ 2-а дружина настѣпя въ лѣво отъ него и му заповѣдалъ да настѣпи бърже; да държи тѣсна връзка съ дружината на майоръ Малчевъ, съобщилъ му така сжщо, че 1-а дружина пристига и е въ полкова подрѣжка, нашата артилерия на позиция, но мъглата пречи да стреля; на к-ра на 36 й полкъ е заповѣдано да настѣпи, да държи връзка и съ него.

Къмъ това време мъглата се поразредила, вдигнала се малко и отъ наблюдателния пунктъ се видела една група доста голѣма наши войници въ никакъвъ строй на полянката, западно отъ моста на Чуковъ потокъ на шосето. Не можало да се разбере нито фронтъ, нито точно отъ коя рота, но споредъ разпоредбитѣ и времето допустнало се съ голѣма вѣроятностъ да е 8-а рота, която е достигнала тамъ и е пленила сѣрби, та сж се събрали около тѣхъ; посоката била почти посока, която трѣбвало да вземе 8-а рота къмъ фланга на 3-а дружина. Мъглата на ново забулила земята съ своята тъмнина, до смъркване не се вдигнала и к-ра на полка не можалъ да види какво станало съ тази група наши войници.

Следъ малко пѣхотната стрѣлба се засилила още повече по цѣлата линия. Сръбската артилерия учестила стрѣлбата си тамъ гдето по рано стрѣляла. Следъ свѣршване военнитѣ действия се узнало, че тази група е била взводъ отъ 11 рота, който вследствие обстрѣлването му отъ сѣрбитѣ въ флангъ, завърналъ въ тази посока, тамъ обстрѣлянъ съ бързъ пѣхотенъ огънь въ две посоки, повърналъ назадъ къмъ моста на Чуковъ потокъ при ротата си, съ малки загуби.

Огневата борба се водела съ ожесточение и отъ двѣтѣ страни, особено отъ ротитѣ отъ 3-а дружина. Сръбската артилерия продължава да обстрѣлва мѣстата, по които по отъ рано стрѣляла безъ да подозира, че тамъ нѣма вече противникъ. Ротитѣ умѣло бѣха се промъкнали напредъ и избѣгали попаденията на шрапнелитѣ, освенъ случайнитѣ.

Преди да започне да се смърква, 3-а дружина съ буенъ наскокъ стрѣмително се нахвърля напредъ съ вика на „ножъ“ ура“. Сѣрбитѣ напускатъ окопитѣ въ крайнитѣ на горичката и избѣгватъ. Ротитѣ по пелитѣ на противника минаватъ горичката, и излизатъ на западния край на една открита площадка, тукъ сѣрбитѣ ги срещатъ съ ураганенъ пехотенъ огънь отъ единъ блиндиранъ окопъ, голѣмъ за около две роти на около двеста крачки далечъ съ добъръ обстрѣлъ. Нашитѣ роти заведнажъ се спиратъ и закриватъ въ издълбания селски пѣжтъ, който минава близо до крайнината на гората. Сръбската стрѣлба става безвредна за нашитѣ храбрите, които се уреждатъ и отпочиватъ подъ доброто закрилище. Взводътъ отъ 11-а рота, който отсѣпи къмъ моста на Чуковъ потокъ, наново настѣпва въ посока на сѣверъ отъ шосето за с. Планиница, фланкира сръбски стрѣлци, които задържаха настѣплението на другитѣ взводове, подпомага имъ да настѣпватъ. Стрѣлбата става сега още по-жестока и отъ двѣтѣ страни. Следъ около 30 м на жестока огнева борба, ротитѣ отъ 3-а дружина на ново се нахвърлятъ на противника съ страшния викъ „ура“ Разлоквената почва, шубарлъка и стрѣмнината твърде много затрудняватъ движението на изморения войникъ, отнематъ физическитѣ му сили, поривъ напредъ да достигне цѣлтъ. Взводоветѣ и ротитѣ, водени отъ смѣлитѣ си н-ци, съ постоянство и чудна настойчивостъ стрѣмително вървятъ напредъ. Взводове отъ 11 ротата съ обхващане въ флангъ сръбскитѣ окопи, подпомагатъ на натиска отъ фронта. Смърква се, слава вече по-мрачно — тъмно. Дружинната подрѣжка, 9 рота — начело съ ротния си к-ръ запасния пор. Хубановъ съ викъ „напредъ на ножъ“ и „ура“ се е слѣла вече съ преднитѣ роти, дава своя тласкъ, увелича всички напредъ; всички вървятъ стрѣмително напредъ съ общия викъ „ура“ подъ силния сръбски пѣхотенъ огънь; искачатъ стрѣмния обрасналъ съ гора и разклоненъ източенъ склонъ на в. Делъ, изгонватъ сѣрбитѣ отъ предния гребенъ — венца на висотата, надвиснелъ надъ окопа и равнината, венчанъ съ дълги дълбоки блиндиращи окопи, но стрѣлбата по тѣхъ още не се спира; отъ връме на време се засилва и грозно ечи въ съседнитѣ долове и гори; храбрцитѣ се заpirатъ тукъ, отдѣхватъ си; охотници патраули пипнишката въ мрака дебнатъ, търсятъ противника; нѣкои виждатъ топоветѣ на сѣрбитѣ да се чернеятъ предъ тѣхъ; други чуватъ тропота на впрѣговетѣ; едни бързо се въртятъ да донасятъ, други смутени, колебливо се въртятъ предъ стрелковитѣ вериги, трети викатъ „орждия“; за мигъ по всичката бойна линия настава тишина, недоумѣние, всички се взираатъ въ сѣнитѣ на напредъ и коршуми сѣ летятъ ли летятъ. Всредъ тази мрачна тишина по гласа на единъ,

който долагал на висока глът, че тамъ има батарея, цѣлата бойна линия съ едно гърло загърмяла на „ножъ“ и „ура“ и още взводоветъ не разпрѣделени между новитѣ нци, при това разбъркване, всички се вдигатъ, загърмело грозното за противника мощно „ура“. Стрѣмително войничитѣ се понасятъ напредъ, безъ да чакатъ команда и нци, нахвърлятъ се на противника, обстрелвани съ честъ безпорядъченъ огънь, минаватъ редъ окопи, достигатъ батареята; тукъ върѣгове изоставени отъ водачи, коне убити, други залепени въ теглича, орждия и предници въ разни положени; нѣкъде достигнатъ сърбинъ се опитва да се съпротиви—страшна бъркотия, грозна разправа съ противника. Сръбски офицеръ съ сабя и револверъ се опитва да защитава орждието и себе си, бива убитъ. Всички сръби сж прогонени, нашитѣ войници се спиратъ въ окопитѣ на сърбитѣ на западната частъ на платното на в. Делъ, нѣщо като четиригълень голѣмъ редугъ—упоренъ пунктъ, но не успѣвшествуванъ напълно. Началницитѣ почватъ да си привеждатъ въ редъ хората, едни още се любятъ на орждията, други стоятъ прави. Намѣсватъ се нцитѣ, поставятъ частъ въ сръбскитѣ окопи, западно отъ орждията, други за които нѣма окопи, се накарватъ да си приготвятъ такива. Готви се да се организира заетата позиция за отстояване на противника при негови опити да си възвѣрне изгубеното.

Единъ взводъ съ взводния си к-ръ Никола Радничъ черногорецъ, е плененъ до батареята.

Къмъ 7 ч. пр. пл. взвода плѣнници съ подп. Радничъ и плѣнени артилеристи се доведоха на к-ра на полка на наблюдателния му пунктъ. Войникъ му доложи, че е плѣнена батарея, а единъ плѣнникъ артилеристъ отъ пиротскитѣ села, българинъ, работилъ 5—6 години въ Враца, разказалъ подробно какъ били изненадани, какъ пѣхотата избѣгала, че на в. Делъ билъ цѣлия 6 ѣ прѣкобройни полкъ, че артилериститѣ почнали да закачатъ орждията и щели да избѣгата когато нашата пѣхота съ страшенъ викъ ги атакувала, избѣгала коне и хора и плѣнила цѣлата с. с. батарея. К-ра на полка щомъ узналъ, че в. Делъ е заетъ и плѣнена сръбска с. с. батарея заповѣдалъ устно: 1) Отъ батареята кап. Преображенски да изпрати хора съ върегове да отведатъ плѣнената батарея отъ позицията; 2) К-ра на 1-а дружина да даде единъ взводъ съ опитенъ офицеръ; взвода да служи за непосредствена лична охрана на върѣговетѣ и подпомогне отзоването батареята; 3) К-ра на 3-а дружина да приведе въ редъ ротитѣ, твърдо да застане на в. Делъ, да не допуска сърбитѣ на ново да завладѣятъ позицията си.

Въ 7 ч. и 20 м. сл. пл. к-ра на полка съ донесение № 37 донесълъ на к-ра на бригадата, че е плѣнена сръбска с. с. батарея съ върѣгове, че хребета Трънь е заетъ и разпоре-

дилъ батареята да се отведе отъ позицията и изпратилъ плѣненитѣ сръби съ сфичера.

Положението на полка вечерята на 17 X. Къмъ 7 ч. сл. пладне 3-а дружина съ 3 роты и една картчена рота заела в. Делъ и се затвърдила на него. Охотници патрули излязали напредъ да следятъ противника. К-ра на полка знаеял, че тукъ сж 5 роты и, че 12 а и 8 а роты сж въ рѣцетѣ на к-ра на дружината, обаче за негово очудване въ 9 ч. сл. пл. к-ра на 3-а дружина му донесълъ за положението писмено и узналъ, че 12 а и 8-а рота сж около сѣверния край на Трънь (2-а дружина—три роты—5, 6 и 7) се затвърдили на гребена Трънь, готва да подкрепи 3-а дружина на в. Делъ съ настѣпване къмъ с. Планиница—425 и да действа въ флангъ на сърбитѣ; 12 а и 8 а рота на сѣверния край на гребена Трънь; батареята и 1-а рота (три взвода) на позицията гдето застанала още когато дойде въ състава на полка; три роты (2, 3 и 4), полкова подрѣжка, задъ батареята въ лашчинката.

1-а дружина този день трѣгнала отъ Зайчаръ по шосето за с. Планиница и следъ пладне достигнала с. Лубница, дето получила заповѣдъ отъ н-ка на дивизията да се присѣдини къмъ полка. Дружината, следъ почивка, трѣгнала отъ с. Лубница. К-ра на дружината изпратилъ адютанта си да намѣри к-ра на полка и узнае какво назначение ще получи дружината. Следъ 4 ч. сл. пладне, зап. подп. Миневски, се явилъ при к-ра на полка, доложилъ му, че дружината пристига. Заповѣдано дружината да достигне до батареята, да остане полкова подрѣжка и се спре въ лашчинката задъ батареята. Когато преди да се смръкне достигнала, оставила 1-а рота прикритие на батареята и заповѣдалъ к-ра да дружината майоръ Чолаковъ съ верига отъ войници да се свѣрже съ к-ра на 3-а дружина, да се запознее съ мѣстото до колкото е възможно въ гжстата мъгла, та ако стане нужда да може да заведе дружината тамъ гдето обстановката изисква. Препоръчалъ му да се държи въ такъвъ случай за веригитѣ войници (живъ телефонъ) и по нея пипнишката да води дружината, безъ да се лута изъ тъмнината, да постави близко охранение на дружината, да нахрани хората и да е готовъ всѣка минута за работа.

4-а дружина този день вечерята късно достигнала с. Лубница; тамъ останала да ношува.

36-й полкъ още доста назадъ; дружината отъ 15 ѣ полкъ не се чува и не се знае къде е, при всичко, че кап. Тодоровъ е изпратилъ два подоф. патрула да я търсятъ и влезе въ връзка съ нея.

Ротитѣ отъ 3-а дружина подъ близкото ржководство на нцитѣ си усилено и бързо работятъ да приведатъ въ обратнително положение завладената позиция на противника, да

създаде реда, да разпределят хората си, разбъркани при атаката. По-голямата част заемат готовитъ сръбски окопи, другата част се залавя за изкопаване нови; липсата на шанцовъ инструментъ, неохотата на нашия войникъ да рови, любопитството да видятъ орждията и трофеитъ остава почти всички, за които нѣма готови сръбски окопи, безъ закритие. Въ това положение, още не уредени добре, едва ли бѣ миналъ половинъ часъ его противника съ доста голѣма група, оценена тогава на повече отъ рота, повежда агака на самия лѣвни флангъ отъ посока къмъ с. Планиница. Флагитовитъ взводове отъ 11 а рота съ издържливи огънь срещатъ тази сръбска атака и следъ десетина минути стрѣлба атаката отбита, сърбитъ се изгубватъ въ тъмнината. Тъмнината пречи да се преследва съ огънь и съ настѣпление — при това невестно положение на позицията, при отдалечението на Коздуйци и Ломци и не укрепването още здраво на отнетата позиция, е неумѣстно и рисковано. Следъ отбиване тази атака нѣцитъ и войницитъ се залавятъ съ по-голяма грижа да се уредятъ и затѣрдятъ; всички виждатъ, че изгонения противникъ мѣчно ще прежали оставенитъ трофеи — с. с. батарея, ще се опита да си ги вземе обратно, трѣбва да се осигури завладяното. Лопатата, колкото и да бе оскъдна, почнала да се чува; на бързо се приспособяватъ сръбскитъ окопи, кои съ ржце кои съ лопата, започватъ се и нови окопи за тѣзи, за които не стигатъ сръбскитъ подъ непосредственото охранение на изпратенитъ напредъ патрули.

Следъ малко време сърбитъ повеждатъ втора атака къмъ десния флангъ съ захващане и частъ отъ фронта. Нашитъ роти, приведени вече въ редъ, по готови отъ колкото при първата атака, откриватъ силенъ огънь по настѣпващитъ сръбски части, които тукъ сж по-многочислени отъ колкото въ първата имъ атака; следъ 15—20 м. стрѣлба и отъ дветъ страни, сърбитъ отстъпватъ въ тъмнината. Настава на новотишина, нашитъ части продължаватъ да се усилватъ на позицията и да си почиватъ.

Въ 7 ч. и 20 м. сл. пл. к-ра на 2 а бригада съ № 11 заповѣдва полка да се затвърди на заетитъ отъ него позиции при бойно охранение; да бжде готовъ да отбива нощни атаки, работи които полка вече преживява и се разприва съ противника. Къмъ 10 ч. сл. пл. к-ра на полка поучилъ отъ к-ра на 3 а дружина донесение № 88, писано въ 9 ч. сл. пл. донася, че съ 11, 9, 10 и карт. рота заелъ в. Делъ, че сърбитъ му взели орждията, че свързка съ 11-а както и 12-а роти не може да държи; 11-а рота отстъпила назадъ; 12-а рота отстъпила на позицията, гдето била отначало; фронта на атаката е по-голямъ отъ за полкъ; полковата подържка е на 3 клм. назадъ; има нужда отъ две роти.

Отъ цѣлото му донесение к-ра на полка извлѣкалъ впечатлението, че к-ра на дружината кап. Дюдоковъ е исптвалъ командването че той е испуствалъ ротитъ си и възможността да ги насочва тамъ гдето той намира, че трѣбва да бждатъ, да ги употребява като сила жива и наиса удари по заблаговременно приготвенъ пленъ за работа; оставилъ ротитъ всѣка по своему да действа; той самъ се лута въ неувѣстността и занимава съ работи, които сж на ротния и взводния к-ри, че нѣма ясна, правилна представа за положението на полка и на дружината си. Това впечатление се подкрепило въ последствие, когато ставаше дума за действията на Делъ.

За случая к-ра на 1-ва дружина подп. Чолаковъ произведе анкета и се установи, че донесенията на кап. Дюдоковъ не съдържатъ истината. Най-аргументирано положението бѣ изяснено отъ кап. Петрински, единъ отъ спокойнитъ и увѣрени дейци въ борбата за завладяване на Делъ.

Подъ това впечатление к-ра полка останалъ доста спокоенъ следъ донесението му, успокоилъ всички въ шаба и 1-а дружина и заповѣдалъ: 12-а и 8 а роти веднага да се присѣдини къмъ 3 а дружина на в. Делъ; к-ра на 1-а дружина да изпрати една рота подържка на кап. Дюдоковъ; к-ра на 2-а дружина да заеме висотата Трънь, че да може да срещне всѣка нощна изненада, да бжде всѣкога готовъ да настѣпи къмъ к. 425 и подпомогне 3 а дружина да Делъ, като постави връзка отъ близки хора единъ до други отъ себе си до 3 а дружина, по който да може пипнишката въ тъмнината да стигне Дѣлъ, безъ лутане ако стане нужда; да подържата близко съприкосновение съ сърбитъ и съ малки партии ги тревожи цѣлата нощъ. К-ра на 1 а дружина, полкова подържка, сжщо да бжде готовъ всѣка минута да настѣпи. На кап. Дюдоковъ писмено № 13 въ 10 ч. сл. пл. е направено упрекъ за дето не държи ротитъ въ ржцетъ си, зеповедано му да намѣри въ себе си сили и средства да държи дружината въ ржцетъ си и я насочва дето иска; съобщено му е, че е изпратена 12 а, 8 а и 2 а роти; заповѣдано му да застане на чело на тѣхъ и завладѣе на ново сръбската батарея, ако действително сърбитъ сж я отнели и, че е трѣвало още като я е завладялъ да я смъкне отъ позицията и отведе назадъ. Обаче въ душата си к-ра на полка билъ увѣренъ, че всичко, описано отъ него, е подъ впечатление следъ водения цѣлия день бой, отъ разколебание и не всичко правдоподобно при лошо душевно настроение.

Впрѣговетъ и зввода пѣхота съ подп. Ценовъ въ тъмнината, следъ твърде продължително лутане, достигнали на в. Делъ, почнали да сниматъ орждията и предницитъ. Отвънането на орждията става доста мжчно и бавно; източния склонъ на в. Делъ, по който трѣбва да смичатъ орждията е

обрасналъ съ едра гора, пжтъ има само единъ, но той втври на прѣко, изкопанъ, каленъ и въ него ако попадне орждие не ще може да се извлече. При най тежки и трудни условия едно по едно успѣватъ да снематъ долу до политъ на склона две орждия и една ракла, връщатъ се върѣговетъ и войници да взематъ четвъртото по редъ парче. Въ това време около 1 ч. пр. пл. на 18 X се започва страшна пѣхотна стрѣлба; сърбитѣ повеждатъ обща атака на цѣлата позиция съ грамадни сили да си отнематъ позицията и батареята. Върѣговетъ подпадатъ подъ пѣхотнитѣ истрели, настѣпва грозна бъркотия между върѣговетъ и войницитѣ; конетъ съ своитѣ ездачи се прѣскаатъ, частъ отъ взвода, който придружава върѣговетъ, се разбърква и заблуждава изъ стрѣмнитѣ, не вижда къде да отива, не може никой да се ориентира и въ разни посоки се прѣскаатъ. Атаката продължава, частъ отъ върѣговетъ и частъ отъ войницитѣ отъ взвода се прѣскаатъ и преставаатъ да свличатъ повече батареята; нѣкои отъ войницитѣ пѣхотинци и артилеристи съзнателно или случайно дошли на наблюдателния пунктъ и доложили на к-ра на полка за всичко. Останалитѣ върѣгове и войници се отдрѣпнали назадъ задъ гребена и чакатъ да престане борбата чакъ до разсъмване, когато е заповѣдано да се прибератъ при частитѣ си, понеже дене тази работа не може да стане. Въ тази суматоха единъ пѣхотинецъ и двама артилеристи взели посоката къмъ сърбитѣ и падатъ плѣнници навърно, понеже не се върнаха.

За к-ра на полка беше повече отъ положително, че сърбитѣ ще се опитатъ да си възвърнатъ заграбената батарея. Петъ роти пѣхота и една картечна рота на в. Делъ той считалъ за достатъчна сила, за да отстои отнетата съ три роти позиция, следъ като се приведе всичко въ редъ, като се организира добре позицията; готовността на 2-а дружина да подкрепи отъ близо осигурява успѣха още повече, а като изпратилъ и една рота отъ полковата подрѣжка силитѣ били недостатъчни да отбиятъ всѣка нощна атака на дезорганизиранитѣ сърби следъ дневния бой, обаче той знаелъ даже съ положителностъ, че на разсъмване сърбитѣ ще употребятъ всички средства и последенъ опитъ за да си отнематъ б-ята. За тази атака готвелъ силитѣ си, за нея искалъ 1-а дружина да си отпочине отъ дневната умора и да я употребитъ на разсъмване, както направилъ въ действителностъ отъ после, като турилъ въ дѣло всичкитѣ си сили и оставилъ само три взвода близка охрана на батареята.

* * *

Къмъ полунощъ 12-а, 8-а и 2-а роти достигатъ в. Делъ, к-ра на дружината събралъ и другитѣ си роти (9, 10, 11 и картечната рота), организиралъ отбраната, ротитѣ си уредилъ,

далъ на 12-а рота да удѣлжи бойния си фронтъ на сѣверъ (въ дѣсно по полка на в. 472) останалитѣ две (8-а и 2-а) роти поставилъ въ подрѣжка и взелъ мѣрки за наблюдение и охрана дѣсна си флангъ и за връзка съ 36-й полкъ къмъ к. 326. При това положение следъ 1 ч. пр. пл. на 18 X сърбитѣ настѣпиха съ грамадна маса по цѣлия боенъ фронтъ на в. Делъ. По-големата частъ настѣпва срещу дѣсна флангъ съ стрѣмленіе да го обхвае и смъкне отъ позицията. Защитницитѣ на в. Делъ сж' предудредени отъ охранението и сръбскитѣ дезертѣори, че се готви атака. Щомъ се доближаватъ сръбскитѣ колони въ тъмнината, настѣпватъ ги посрещатъ съ друженъ огънь и отъ картечната рота, която цѣла е на дѣсна флангъ. Сърбитѣ настѣпватъ смело и съ особена енергия и бързина, но задружниятъ пѣхотенъ огънь и честия картеченъ огънь ги спире; тѣ залѣгатъ въ калъта и се започва страшна огнева борба и отъ дветѣ страни; сърбитѣ си служатъ тукъ съ ржчни бомби. Следъ 20—30 м. стихийна и жестока огнева борба сърбитѣ нѣмалъ смѣлостта да отидатъ въ ударъ съ ножъ и въ тъмнината отстъпиха. Силитѣ на сърбитѣ сж' преценени въ тази атака на две дружини, но плѣнници увѣрзаха, че сж' били три дружини на чело на к-ра на б-й прекобройни полкъ. Отбити сърбитѣ, се започва отъ ново нощната тишина. За да се обезпечи по-добре дѣсна флангъ, к-ра на дружината изпраща целъ взводъ отъ 2-а рота да скрива дѣсна флангъ, останалитѣ части оставатъ на мѣстото си безъ измѣнение.

Въ 5 ч. пр. пл. на 18 X съ № 117 к-ра на бригадата заповѣда да се атакува съ цѣлия 35-й п. висотата, на която е батареята и да я завладѣе веднага; отново държи к-ра на полка отговоренъ за вземане обратно на батареята. Отъ где к-ра на бригадата е черпилъ сведенията си, не се знае; фактъ е, че съ шепа хора 35-й полкъ завладе центъра на сръбската позиция, разкъсалъ фронта имъ, отнелъ имъ б орждия, цѣла нощъ е отбилъ контра атаки отъ превъзходни сили.

Следъ 5 ч. пр. пл. 18 X сърбитѣ повеждатъ нова атака съ грамадни сили съ още по-голема енергия на фронта и срѣщу дѣсна флангъ на позицията. Този пжтъ нашитѣ роти допускатъ сърбитѣ да се доближатъ по-близо; личи, че е настѣпвало спокойствие и вѣра въ себе си. Когато сърбитѣ се доближаватъ на стотина крачки и силуетитѣ се забележатъ добре, заведнажъ цѣлата бойна линия ги среща съ честъ пѣхотенъ и картеченъ огънь. Веднага сърбитѣ се спиратъ и ни крачка по напредъ, залѣгатъ и откриватъ честъ огънь; стрѣлбата трае 15—20 минути; почва постепенно да заредѣва до като се прекратява съвършено, сръбската атака отбита, на ново зацѣрува нощната тишина.

Въ това време дветѣ роти отъ 1-а дружина — полкова подрѣжка, се доближава до в. Делъ, къмъ мѣстото на бор-

бата, която трае от 2 ч. сл. пл. на 17 X. Не се минава много и на ново нощната тишина се нарушава от грозни тръскания и екотъ на долове и гори. Сърбитъ на разсъмване предприематъ най-лютата и последна отъ нощта атака да си завладеятъ на ново позицията и батареята, изгубена вечерта. Едновременно съ започнатата огнева борба на в. Делъ се зачува пукотня и въ 36-й полкъ, тамъ назадъ къмъ в. 326; това безпокой доста; открития дѣсенъ флангъ на полка е страшенъ и отъ тила. На к-ра на 1-а дружина при изпращането съ две роти на в. Делъ е заповѣдано да обедини командуването на всички роти въ участъка в. Делъ, да вземе всички мѣрки за обезпечение дѣсния флангъ и на всѣка цена задържи в. Делъ съ артилерията въ наше владение, като държи въ течение за хода постоянно.

Сърбитъ настѣпиха въ сжигитъ посоки съ особено старание да обхванатъ дѣсния нашъ флангъ. Нашитъ храбреци спокойно срещнаха сърбитъ съ своя огънь, сърбитъ пакъ се спирагъ близо до нашия боенъ редъ, развързва се жестока огнева борба; подрѣжжитъ по заповѣдъ безъ да излизатъ отъ закритията си почнали да викатъ силно и дружно „на ножъ“ — „ура“, сърбитъ стреснати отъ тази изненада спиратъ стрѣлната и избѣгали назадъ въ тъмнината и гжстата мъгла. Тукъ вече врачанци иматъ 8 строеви роти и една картечна рота, сили предостатъчни да се борятъ още дълго съ сърбитъ; отъ отъ тѣхъ още 4 роти неупотребявани въ боя.

Майоръ Чолаковъ поема общо командване на целия участъкъ, запознава се съ мѣстността и разположението на ротитъ, смѣнява по уморенитъ роти съ по-запазенитъ, зема грижа да се наблюдава още по добре дѣсния флангъ и следи за действията на 36-й полкъ.

При втора дружина презъ нощта нищо особено не се случило; малки партии начело съ смѣли войници, подофицери и офицери цѣлата нощъ настѣпватъ напредъ, достигатъ до сръбското разположение, обстрѣлятъ ги нѣкжде, разгонягъ ги и се връщатъ при ротитъ си.

Нощта студена, мъглива, често ситенъ дѣждъ роси; войницитъ мокри и студени бодърствуватъ на позициитъ си. Сутринта се дала топла храна на всички чинове на позициитъ.

18 X. 1915 год. при разсъмване дружинитъ, следъ като отбиватъ всички повратни атаки на сърбитъ, задържатъ заеднитъ позиции и осуетяватъ всички опити да се отнеме батареята. Денътъ 18 X. заваря полка въ следното положение, като се почне отъ дѣсно на лѣво: а) на в. Делъ въ първа линия два взвода отъ 12-а рота, два взвода отъ 10-а рота, картечна рота, по два взвода отъ 10, 9 и 11 роти, въ втора линия два взвода отъ 12-а рота, 1-а и 8-а роти, участъкова подрѣжка 3-а и 4-а роти; б) На гребена Трънь (428) — въ първа линия 5-а и 6-а роти, въ втора линия 7-а рота; в) из-

точно отъ къмъ к. 428 една с. с. полска батарея и една рота. 4-а дружина ношува въ с. Лубница, по кѣсно настѣпила къмъ с. Планиница да се присѣдини къмъ полка.

Въ 7 ч. пр. пладне к-ра на полка изпратилъ донесение на командира на бригадата за положението на полка. Въ сжщото време 7 ч. пр. пл. п. получилъ оперативна заповѣдъ по 2-а бригада № 16, споредъ която: 1) дѣсната колона 36-й полкъ била достигнала на 1/2 км. до височината 472 и презъ нощта ще премести полскитъ си батареи отъ к. 361 на к. 362; 2) лѣвата колона (дружината отъ 15 п.) достигнала к. 415 и 411 и презъ нощта ще се приближи до к. 462; 3) средната колона (35-й полкъ) завладела в. Делъ и Трънь плѣнила една с. с. сръбска батарея съ конетъ, около 100 плѣнника и разпрѣснала 6-й прекоборни сръбски полкъ. На бригадата се заповѣдва да настѣпи и притисне противника къмъ к. 472 съ завиване на лѣвия флангъ, който въ случай на нужда да бжде подкрепенъ отъ бригадната подрѣжка. Артилерията въ 7 ч. пр. пл. да открие съсредоточенъ огънь въ участъцитъ к. 474 и к. 425—462.

Все въ това време въ 7 ч. пр. пл. се започнала пѣхотна стрелба по цѣлия боенъ фронтъ на полка. Сръбска артилерия почна да обстрѣлва навсѣкжде въ района на полка, особено къмъ тила му въ всички долини, стрѣлба видно безъ опредѣлена целъ, просто шари на всѣкжде; по гласътъ личи че артилерийската стрѣлба е отъ кжде в 462.

Гжстата мъгла покрива повърхността, нищо не може да се види; батареята при полка не може да отговори на сръбската артилерия, нищо не вижда. Изпратиха се напредъ артилерийски разузнавачи, особено къмъ в. 462, при втора дружина на Трънь и отъ тамъ по телефона да донесатъ за положението на противника и нашата пѣхота. Ротитъ отъ дѣсния флангъ на в. Делъ, подкрепени отъ новопристигналитъ роти отъ 1-а дружина настѣпватъ съ захождение малко на сѣверъ въ посоката къмъ в. 472 — едно да се поразредятъ и друго да обезпечатъ по добре дѣсния си флангъ въ тази посока. При това си настѣпление като прогонватъ сръбскитъ части предъ себе си, заставатъ близо до две сръбски не с. с. орджия и 6-а роти и съ огъньтъ си държатъ далечъ отъ орджията сръбската пѣхота, която изоставила орджията, безъ да може да ги доближи и си ги вземе обратно, но успѣла да имъ отнесе затворитъ. Поради гжстата мъгла, конфигурацията на мѣстността и положението на орджията, нашитъ роти не сж могли да видятъ тѣзи орджия сутринта, това става известно отъ после. По този начинъ целия денъ сръбскитъ орджия стоятъ подъ огъня на нашата пѣхота безъ да могатъ сърбитъ да ги доближатъ и си ги отведатъ. Изяснение по напредъ на нашата пѣхота е рискувано, защото ще излезе на хребета, който силно се обстрѣлва въ флангъ и тилъ отъ

сърбитъ по посока отъ къмъ в. 472, която се заема силно отъ сръбската пѣхота и артилерия и която височина козло-дуйци още не завладяли.

Огневата борба все повече се усилива въ цѣлия боенъ участъкъ на полка. Всички усилия да се намѣри дружината отъ 15 п., настѣпваща къмъ в. 462, останали безрезултатни, а висотата 462 стѣрчи на фланга на полка. При едно изнасяне напредъ, явява се и въ тила, а отъ тамъ се прашчатъ постоянно шрапнели по цѣлия участъкъ на полка. Въ дѣсно по посока на 36 й п. се чуватъ пѣхотни гърмежи, още доста назадъ, и дѣсния флангъ е изложенъ на ударъ, па даже и тила. Заповѣдта по бригадата № 16 документално твърди изказаното още на 17 й сѣмнение, че 36 й п. е вземалъ в. 472 и 492, за които к-ра на бригадата писмено съобщаваше.

При това положение, при наличността на оп. зап. по бригадата № 16, съ която се дава обща цѣль на бригадата (да настѣпи и натисне противника къмъ к. 462 съ завяване на лѣвия флангъ) к-ра на 35 й полкъ се намира при едно доста затруднено положение; какъ да се настѣпи напредъ, когато полкътъ и тѣй е доста напредъ и съ това си положение е изложилъ фланговетъ си, даже и тила си на сигуренъ огънь и щиковъ ударъ? Ако ли настѣпи още по напредъ, рискува да бжде обхванатъ по отъ близо отъ противника. Мъглата пречи да се използва артилерията, за да подготви атаката, или отбие противника при настѣпленieto му къмъ фланговетъ на полка. Да се завие съ лѣвия флангъ и се притисне противника къмъ к. 472 е равнсилно да се даде грѣбъ на сърбитъ, заседнали въ укрепенитъ си позиции на висотата 462, обекта на дружината на 15-й пѣх Ломски полкъ и даде възможностъ на артилерията имъ да разстрѣлятъ полка въ грѣбъ? До като търсилъ модусъ за изпълнение заповѣдта по бригадата № 16, до като силнитъ офицерски патрули се лутали изъ дѣлбокитъ долове, гжстата мъгла и калъ, да търсятъ на дѣсно 36 й полкъ, на лѣво дружината отъ 15 полкъ стрѣлбата по цѣлия боенъ фронтъ на полка все продължавала. К-ра на полка и к-ра на батареята кап. Преображенски, се лутали ту напредъ ту въ страни, взирали се на всѣкжде и търсили да зърнатъ висотата и видятъ какво има тамъ, где сж орждията на сърбитъ, които негреданно шарятъ съ своитъ шрапнели на всѣкжде. Изведнажъ въ 8 ч. и 40 м. пр. пл. мъглата се раздигнала, отбулила повърхността, мѣстността съ цѣлата си разнообразна фигура се лръснала предъ очитъ. Отъ наблюдателния си пунктъ к-ра на полка съ к-ра батареята забѣлязалъ слабъ блѣсъкъ и тънъкъ димъ на сръбската батарея на в. 462 (южно отъ с. Планиница). К-ра на втора дружина отъ бойната линия на дружината по телефона донесе за мѣстото на сръбската бата-

рея. Веднага к-ра на батареята насочи орждията къмъ тази посока, приготви даннитъ за стрѣлба. Сръбската батарея даде нѣколко истрѣла и откри своето мѣсто; ясно се видя где е батареята. Сега е нашъ редъ. Цѣлата висота 462 е усейана съ блиндирани стрѣлковы окопи. Сръбската батарея въ ба-реенъ окопъ на прогаления сѣверенъ склонъ на висотата. Всичкото внимание е привлечено сега на тази посока. На Делъ има доста сили, за да се отстои всѣки натискъ на противника. Фланга отъ къмъ 462 е силно застрашенъ, изложень на преодоленъ и даже тиловъ артилерийски огънь. К-ра на полка заповѣдалъ батареята да унищожи сръбскага артилерия на в. 462. Въ 10 ч. пр. пл. започна претрѣлката съ помощта на к-ра на 2-а дружина майоръ Малчевъ, който е най близо до в. 462 и който постоянно по телефона корегираше нашата стрѣлба. Съ лично наблюдение на к-ра на полка за попаданията и умѣлото управление огъня отъ к-ра на батареята, съ нѣколко само истрела престрелката е готова. Батареята се престреля много точно по окопа на сръбската за много малко време. Следъ като се престреля добре к-ра на батареята откри огънь по сръбската батарея съ косене; съ нѣколко реда косение сръбската батарея замлъгна за винаги; виждаше се прислугата какъ единъ по единъ бѣаха отъ окопа. Тогава к-ра на батареята назначи едно орждие да следи, готово винаги, само сръбската батарея и да не ѝ позволява да се обажда, а пѣкъ другитъ орждия последователно съ съсредоточенъ огънь да обстрелватъ окопитъ на в. 462. Когато се забелѣза, че окопитъ сж почти изпразднени, пренесе огъня по в. 425 и с. Планиница. Батареята на капитанъ Сокачевъ, отъ състава на артилерията на бригадата, разположенъ на около 1—1 1/2 км. отъ батареята на кап. Преображенски, придадена къмъ полка, подпомогна всичкото време съ стрелбата си по в. 462 и допринесе доста много за изгонване на сръбската пѣхота отъ в. 462 и унищожение сръбската артилерия и нему по телефона к-ра на полка подпомагалъ постоянно отъ наблюдателния си пунктъ, за да корегира стрелбата си. Обаче подбиването на сръбската батарея се дължи на кап. Преображенски, ударитъ на когото попаднаха точно въ окопа, констатирани лично отъ к-ра на полка и отъ к-ра на 2-а дружина майоръ Малчевъ, които видяха точно и ясно попаденията, а к-ра на полка знаелъ и кой истрелъ е на кап. Преображенски, който билъ всичкото време при него и отъ тамъ командвалъ батареята. На 19 X к-ра на полка лично виделъ сръбскитъ орждия въ окопитъ подбити и изоставени заедно съ раклитъ си. Тѣй подготвена атаката на в. 462 оставаше само да отиде пѣхотата и да ѝ заеме; но дружината отъ 15 й пѣх Ломски полкъ още не пристига; тя е още далечъ назадъ и не обяснимо защо не се явява къмъ своя обектъ; силнитъ патрули още немогатъ

да я намърятъ. Да се изпратятъ тритѣ роти отъ втора дружина отъ гребена Трънъ да заематъ височината 462 е рисковано, защото ще откриятъ съвършено фланга и тила на дружинитѣ на в. Делъ, ще се отдалечатъ твърде много отъ в. Делъ, ще оставятъ едно празно пространство, срещу което събитѣ иматъ пѣхотни части, които безъ всѣкакво съпротивление ще се опитатъ да настѣпятъ и компрометиратъ както защитата на в. Делъ, тъй и атаката на в. 462; фронта на полка (3 дружини) е тъй голѣмъ и ще се увеличи още повече.

Водимъ отъ тѣзи съображения, командира на полка не можалъ да изостави безъ рискъ своя обектъ и вземе в. 426, обектъ на дружината отъ 15 й п. Ломски полкъ; его защо той заповѣдалъ да се взематъ най реални мѣрки да се намѣри дружината отъ 15-й полкъ, да се създаде близка връзка съ нея и се увлече напредъ къмъ своя обектъ, а въ 10 ч и 10 м. пр. пл. по телефона заповѣдалъ на к-ра на 2-а дружина майоръ Малчевъ да настѣпи къмъ в. 425 и достигне с. Планиница; той считалъ че като достигне с. Планиница фланга на частитѣ на Делъ ще бже обезпеченъ по най действителенъ начинъ и съ едно завиване фронта на юго западъ дружината ще се запази отъ фланкиране отъ къмъ в. 462.

До това времѣ събитѣ се опитватъ нѣколко пѣти съ повторни атаки ту на единия флангъ, ту на другия, ту изобщо по цѣлия фронтъ да завладѣятъ отново в. Делъ, да освободятъ батареята си, но винаги безуспѣшно. Особено настойчиво атакуватъ дѣсния флангъ на в. Делъ, подпомагани съ огъня отъ къмъ в. 472, още здраво държана отъ тѣхъ. Така че по фронта на в. Делъ постоянно се води пѣхотна стрѣлба. Събитѣ срещани съ дружини залпове, честь пехотенъ и караченъ огънь, отстѣпятъ следъ повратна атака, но не губятъ надежди и на ново настѣпятъ. Това продължавало цѣлия день. Ротитѣ здраво се укрѣпили на в. Делъ, съ твърдостъ и неустрашимостъ отбиватъ всѣка сръбска атака.

Къмъ пладне офицерския патрулъ начело на к-ра на 7-а рота кап. Тодоровъ влиза въ връзка съ дружината отъ 15 п. Ломски полкъ съобщава че нашитѣ части сж вече до с. Планиница и донася, че дружината (15 п.) е още много далечъ назадъ отъ в. 462. По звука на изстрѣлитѣ се вижда, че 36 п. козлоудски полкъ е още далечъ назадъ отъ своя обектъ — висота 472, источно отъ с. Осничъ и че този полкъ е още около в. 326 което се потвърди по-после отъ патрула за връзка. При това положение к-ра на полка не можалъ да се реши да изнесе полка още напредъ, а още по малко е можалъ да завие съ лѣвото рамо напредъ, за да притисне противника къмъ в. 472, както се заповѣдва съ оперативна заповѣдъ по бригадата № 16 за този день; той считаде, чматото се задържи на в. Делъ и отъ тукъ като отбива всѣ

сръбска атака, които честили постоянно, съ огънь да подпомогне на 36-й полкъ да настѣпя като обстрѣлва въ флангъ събитѣ по гребена на в. 472, а 2-а дружина да изнесе до с. Планиница за обезпечаване фланга на в. Делъ и задържане събитѣ на в. 462; за тази цѣль лично обиколилъ частитѣ на в. Делъ, проверилъ разположенето на ротитѣ, далъ лично опжтвания на началника на бойния участъкъ на в. Делъ майоръ Чолаковъ; препоръчалъ му особена грижа за поддържане тѣсна връзка съ 36-й козл. полкъ; заповѣдалъ му да възложи на една рота специална грижа за охранение фланга отъ къмъ в. 472, да привлече участъковата си поддржка на десния флангъ и близо до първата линия; на чалствующитѣ лица да се запознаятъ съ лична рекогносцировка съ мѣстността отъ предъ и въ страни; да изучатъ най добре подстѣпи за извеждане ротитѣ си на застрашения десенъ флангъ, да се усилятъ окопитѣ на в. Делъ, и построятъ въ отстѣпъ задъ дѣсния флангъ втора линия окопи Достигналъ лично до сѣверния край на с. Планиница, видѣлъ събитѣ като се закрепаватъ при в. 425.

Следъ пладне пристигнала една планинска с. с. батарея на кап. Георгиевъ въ разположение на Врачанци, заповѣдано ѝ да застане на позицията на в. Делъ, да влезе въ подчинение на н-ка на участъка майоръ Чолаковъ и съ огъня си да помага настѣпленieto на 36-й козл. п., като обстрѣлва надлъжъ и въ дѣлбочина събитѣ на гребена на в. 472, като сжщевременно разстрѣлва сръбскитѣ войски предъ фланга на в. Делъ и на в. 462. Батареята застанала на позицията на в. Делъ и скоро противника почувстввалъ нейния огънь. Войничитѣ завоеватели и защитници на в. Делъ съ радостъ посрещнали своята мощна помощница, почувствували се горди и смѣли. Мжглата наново забулила всичко, но батареята успѣла да вземе нѣколко бележни точки. Ротитѣ отъ 2-а дружина, поведена отъ смѣлия си дружиненъ командиръ и храбритѣ ротни к-ри, веднага настѣпиха напредъ. Тукъ стана едно недоразумение относително обекта и посоката на дружината. Заповѣдта е дадена по телефона устно; телефониста на 2-а дружина увлеченъ види се отъ това, което става около него отъ сутринта до пладне — именно бърба съ артилерията и окопитѣ на събитѣ на в. 462 фланкиранъ въ тази посока, възприелъ заповѣдта, че за в. 462 и лично предава на к-ра на дружината заповѣдта да настѣпи напредъ и му посочва съ лопатата си в. 462, вмѣсто 425, западно до с. Планиница. К-ра на дружината и той фиксиранъ на в. 462, възприема така предадената му заповѣдъ, но накаралъ адютанта си да отиде при телефонната станция и запита повторно телефониста за посоката; той му повторилъ сжщото — да настѣпи напредъ и му посочилъ в. 462.

Ротитѣ настѣпватъ къмъ в. 462, на пѣтя на настѣплена

нието се изпръчва рѣката, която тече презъ с. Планиница, придобла отъ нощитѣ дъждове, офицеритѣ безъ да се колебаятъ нито минута първи нагазватъ мѣтния потокъ следъ тяхъ зводоветъ и цѣлитѣ роти газягъ рѣката до поясъ; излизатъ на другия брѣгъ 6-а и 7-а роти, 5-а рота остава въ дѣсно на сѣверо-западъ. Щомъ минаватъ рѣката и почнатъ да се изкачватъ по сѣвернитѣ склонове на в. 462 сърбитъ изведнежъ ги обсиватъ съ залповъ и честь пѣхотенъ огънь отъ по-западнитѣ окопи на в. 462 и отъ къмъ с. Планиница въ флангъ. Полската с. с. батарея веднага обстрѣлва съ шрапнеленъ огънь всички окопи на сѣрбитъ и ги заставя да прекратягъ стрелбата. Въ това време к-ра на полка, който напусналъ наблюдателния си пунктъ и обикалялъ бойната линия, на сѣверо-източния край на с. Планиница намира единъ подофицеръ отъ 2-а дружина, който отива да подържа връзка съ дружинитѣ на в. Делъ. Разпиталъ го за положението на 2-а дружина, и отъ неговия отговоръ дошелъ до заключение, че к-ра на 2-а дружина се е отбилъ отъ дадената му посока, увлекалъ се отъ сѣрбитъ, които сж били непосредствено предъ него и за да го предупреди да не отива по далечъ, изпратилъ подофицера да му предаде — дружината като достигне шосето Лубница-Планиница, да не отива по натааткъ, защото ако отиде по на западъ, ще изложи фланга и тила си на удари отъ в. 462. Следъ като далъ и тази заповѣдь и като огледалъ с. Планиница и околната мѣстность к-ра на полка тръгналъ по шосето отъ Планиница на изтокъ къмъ наблюдателния си пунктъ. Подофицера отивайки къмъ к-ра на 2-а дружина да му предаде заповѣдта, миналъ край к-ра на 5-а рота, който е на десния флангъ на дружината и близо до шосето; той щомъ узналъ, че к-ра на полка е тамъ явилъ се при него. Отъ доклада му к-ра на полка узналъ разположената на к-ра на 2-а дружина, споредъ които той насочилъ дружината си на в. 462 да я атакува и завладѣе. Товава той заповѣдалъ 5-а рота да настѣпи къмъ с. Планиница, да достигне шосето, да се свърже близо съ частитѣ на в. Делъ, да се окопае. На майоръ Малчевъ писмено изпратилъ заповѣдь да изостави настѣплението си къмъ в. 462, която е обектъ на дружината отъ 15-й полкъ а той да настѣпи къмъ своя обектъ — в. 425, да достигне до с. Планиница и да се закрѣпи.

Въ това време (навѣрно около 2 часа) 4-а дружина била достигнала при моста на Чуковъ потокъ и въ полкова поддрѣжка, оставена да си поотпочине отъ дългия и изнурителенъ пѣжъ и измокрена цѣла, понеже войницитѣ нѣматъ платнища. Като предполагалъ, че ротитѣ отъ 2-а дружина, насочени къмъ в. 462, ще закъснеятъ да достигнатъ с. Планиница, лично заповѣдалъ на к-ра на 4-а дружина майоръ Русиновъ да изпрати 1 рота, която да настѣпи къмъ к. 425, да

охранява фланга на войскитѣ на в. Делъ и служи за връзка между групата на в. Делъ и 2-а дружина. К-ра на дружината изпратилъ 14-а рота кап. Липовански. Ротата настѣпила въ боенъ редъ, излиза на прогалината на с.-зап. отъ шосето на 5—600 юз отъ моста на Чуковъ потокъ. Тукъ сѣрбитъ срещатъ деснофланговъ взводъ съ залповъ огънь отъ единъ свой окопъ и убиватъ взводния крѣ офицеръ кандидатъ, Грамчовъ. Взвода следъ едно колебание поведенъ отъ взводния подофицеръ и подтикнатъ и отъ к-ра на ротата настѣпилъ съ вика „ура“, изгонва сѣрбитъ, ротата продължава настѣплението си, достигнала до в. 425 спира се и закрепя; тукъ и ношува.

Къмъ 4 ч. сл. пл. ротитѣ отъ 2-а дружина заели западния гребенъ отъ с. Трънь, изгонили всички сръбски групи, които отстѣпяли къмъ с. Планиница и се загнездили въ южната му частъ. До това време 5-а рота беше вече се доближила до шосето до с. Планиница и беше въ близка връзка съ 14-а рота, която настѣпва къмъ к. 425. Къмъ 5 ч. сл. пл. и останалитѣ две 6-а и 7-а роти отъ 2-а дружина се доближили до с. Планиница, достигнали до източната крайнина, спреди се и се затвърдили. Силни патрули кръстосали селото Планиница и го очисти́ли отъ сръбскитѣ войници, но изъ къщата имало още скрити сръбски войници. По категорична заповѣдь на к-ра на полка никой войникъ не останалъ въ с. Планиница, макаръ че патрулитѣ го бѣха очисти́ли. Ротитѣ отъ 2-а дружина заношували източно отъ с. Планиница, поставили бойно охранение. На останалитѣ войници отъ дружината разрешено било да се отдрѣпнатъ назадъ въ гънкитѣ на мѣстността, да си накладятъ огънове и се подсушатъ, тъй като тѣ всички сж мокри понеже и на 17 и на 18 газили придошлитѣ потоци Чуковъ и Планиница до поясъ и бѣха измокрени до кости.

4-а дружина съ три роти останала въ полковата поддрѣжка по дветѣ страни на шосето Лубница—Планиница на западъ и близо до моста на Чуковъ потокъ.

Въ 5 ч. сл. пл., когато 14-а рота настѣпила къмъ в. 425 5-а рота се беше доближила до с. Планиница, а другитѣ две роти настѣпили къмъ с. Планиница изведнажъ, като по заповѣдь, по целия боенъ фронтъ на полка се започна честа пѣхотна стрѣлба, която продължава доста много. Нашата пѣхота отговори съ задружна ураганна стрѣлба. Артилерията обстрѣля всички посоки, гдето се знаеше, че има сръбски части, и дето си взела отъ по-рано бележни точки, понеже мъглата ту се вдигаше за нѣколко минути ту се спускаше и закриваше целата околность. К-ра на полка допусналъ, че това е подготовка отъ страна на сѣрбитъ та при смръкване да поведатъ дружна атака и си завладеятъ изгубенитѣ позиции. За това заповѣдалъ на к-ра на 4-а дружина (полкова

подръжка) да бъде готовъ и се притече на помощъ тамъ гдето ще стане необходимъ помощта му по негово указание и по негова заповѣдъ, като на самото мѣсто му посочилъ по-важнитѣ посоки на позицията и идеята да се задържи на в. Делъ здраво. При с. Планиница единъ селянинъ разказалъ, че сърбитѣ правятъ окопи на висотитѣ западно отъ с. Планиница, но той прибавилъ ще избѣгатъ; на думитѣ му не е дадено никакво значение. Той увѣрявалъ, че и въ селото нѣма нито единъ сърбинъ и канилъ к ра на полка да отиде въ домътъ му на гости (близка до пжтя кжша). Обаче по-късно отъ селото сърбитѣ водили огнеза борба.

На смръкване стрелбата се прекрати; чакаше се настѣпленieto на сърбитѣ и се готвеше да се изпълни плана за атаката. Минало се доста време въ очакване. Плънници сръбски войници съобщиха, че шестъ сръбски роты, събрани въ долътъ, западно отъ в. Делъ, се насочили къмъ в. Делъ да атакуватъ отъ къмъ сѣверо-западъ и щели още две роты да се събератъ, та да могатъ сигурно да отнематъ в. Делъ, но като били събрани и настѣпили къмъ в. Делъ, нашата артилерия ги обстрѣляла съ шрапнели, които попадали въ сръдата на тази маса. Сърбитѣ разстрѣляли отъ нашата артилерия, се разпръснали и не произвели атаката. Обаче въ к ра на полка не изчеза мисълта, че сърбитѣ ще предприематъ непременно въ тъмнината нѣкоя атака и ще се опитатъ да завладеятъ загубенитѣ си позиции. Тѣхната настойчивостъ презъ нощта на 17 й срещу 18 й, постояннитѣ имъ атаки презъ день на 18 й, упоритото имъ държане на позицията и на гребена на в. 472, неуспѣха на 36 й полкъ и на 18 й до вечерята да завладеятъ позицията имъ на в. 472, даваше пълно право да се мисли, че тѣ ще направятъ още нѣкои и други отчаяни опити да завладеятъ загубената позиция и изоставенитѣ батареи.

Къмъ 7 ч. 30 м. сл. пл. сърбитѣ поведоха енергична атака на двата фланга и по целия фронтъ съ общъ сигналъ за атака викове „юрушъ“ и хвърляне ржчни бомби. Дobleжаватъ се близо до предната бойна линия, но нашитѣ бойци ги срещатъ съ спокоенъ залповъ и честъ огънь и ги спиратъ. Тѣ се разколебаватъ, залегатъ, откриватъ безпорядъченъ огънь. Огневата борба трая доста време съ ожесточеностъ; подръжитѣ по заповѣдъ заведнажъ надаватъ страшенъ викъ „на ножъ“ и „ура“ безъ да се впускатъ напредъ. Сърбитѣ не издържаха, шомъ чуха страшния ревъ на нашитѣ подръжки, който се поде по целата линия — избѣгаха въ тъмнината и мѣглата. Заловени тѣхна страшия ревъ на нашитѣ подръжки, войници разказваха, че тѣ участвали въ тази атака и въ нея сж били три сръбски дружини на чело съ полковия си к-ръ.

Частитѣ на полка заношували на позициитѣ си при

пълна бойна готовность и бойно охранение споредъ оперативната заповѣдъ по полка № 13.

Вечерята донесено на к ра на бригадата за положението на полка. Сърбитѣ презъ нощта няколко пжти се доближавали до позициитѣ ни, обстрѣляни тѣ се изгубвали въ тъмнината, навърно съ цель да прикриятъ отеглюването си назадъ.

Сутринята на 18 и вечерята, се даде топла храна. Времето цѣль день мѣгла, отъ време на време вали слабъ дъжъ, студено; сегисъ тогисъ мѣглата се издига, разръдва се и околността се ясно вижда, но не за много време.

Презъ нощта на 17 срѣшу 18 й се построиха стрѣлковы окопи за всички роты отъ първата линия на в. Делъ и гребена Трънъ. Презъ денътъ се построиха окопи за планинската батарея на в. Делъ.

19 X 1915 год. къмъ 4 часа пр пл. се получила оперативна заповѣдъ по бриг. № 2) отъ 19 X 2 ч. пр., пл. споредъ която: 1) неприягеля 1, 5 и 6 прѣчобройни полкове съ артилерия продължава да заема позиция на линията к. 454 отъ Осничъ до к 460 южно отъ с. Планиница; десната колона е достигнала к. 454 отъ къмъ сѣверъ; лѣвата колона се приближава около 600 крачки отъ гребена на к. 462; 3) На дивизията е заповѣдано да продължи задачата си, а на бригадата — да продължи настѣпленieto си, като атакува и унищожи противника и се утвърди на хребета южно отъ к. 472 до с. Планиница включително, 4) 36 й п. да продължи съ разсѣване настѣпленieto си да заеме дадения му участъкъ, следъ което енергически преследва противника; 5) 35 п. Врач полкъ (4 др. 1 пол. и 1 пл. с с. батареи) следъ окончателното завладяване к. 492 и на 15 п. — к 462, следъ което енергически да преследва противника на западъ.

Отъ оперативната зап. по бригада № 16 отъ 18 X. 7 часа пр. пл. ясно се вижда че 35 й Врач. полкъ е господаръ на в. Делъ; тамъ е казано „на Делъ е плѣнена една 4 орждейна с. с. полска батарея заедно съ конетѣ и е разпръснати 6-й прѣчобройни сръбски полкъ; съ оп. зап. по полка № 13 отъ 18 X отъ 6 часа сл пл. се дава разпорѣждане дѣ и какъ да ношуватъ частитѣ отъ 35 й п. Врач. п., заповѣдъ, преписъ отъ която е представена на к ра на бригадата и отъ която ясно личи че 1-а и 3-а др. ще ношуватъ на в. Делъ. Следователно 35-й п. Врач. п. е завладялъ дадения му обектъ и на 19 й остава да подпомогне на 36-й полкъ на дружината отъ 15 п. Лом. п. за да завладеятъ обектитѣ си, следъ което да настѣпи и преследва противника.

Съ оп. зап. по полка № 14 отъ 19 X 5 ч. пр. пл. споредъ както к ра на полка е схваналъ обстановката, е поставена на бригадата посока на преследване къмъ Болевацъ За полка той си задалъ за цель да унищожи противника по за-

паднитъ склонове на в. Делъ и 425 и да го преследва къмъ Болевацъ като: майоръ Чолаковъ съ 1-а и 3-а дружини карт. рота и планинската батарея атакува противника по склоновете на в. Делъ, да го прогони и подпомогне на 36-й пех. Козл. п. да завладѣе обекта си, следъ което да преследва противника къмъ Болевацъ; 3) кап. Преображенски да остане съ батареята и 1-а рота на позицията, да подпомогне настъплението и подготви атаката; 4) майоръ Русиновъ съ 4-а дружина — полк. поддръжка — да застане по дветъ страни на шосето предъ мостчето на Чуковъ потокъ и следва по ука-зание на к-ра на полка.

Като се разсъмвало к-ра на полка отишелъ на в. Делъ при н-ка на този участъкъ и видѣлъ, че най ефикасно ще подпомогне 36-й п. и дружината отъ 15 п. лом. полкъ като настъпни напредъ къмъ в. 498 и 903 и застраши тилтъ на сърбитъ около в. 472 и 462.

Той веднага устно заповѣдалъ: майоръ Чолаковъ да настъпни най енергично къмъ гребена съ к. 498, посочилъ му го на мѣстото и му поставилъ за първи обектъ гребена съ кота 492 западно отъ долтъ, който се връзва дѣлбоко по западнитъ склонове на в. Делъ, тамъ да се взкрепи и възчака 2-а дружина и поддръжката отъ полската батарея. На к-ра на пл. батарея кап. Георгиевъ — да поддръжа съ огънь настъплението на пехотата. На майоръ Малчевъ — да настъпни презъ в. 425 по шосето като се придъръжа повече на сѣверъ отъ шосето. Кап. Преображенски съ батареята и 1-а рота да следватъ задъ пехотата по шосето за с. Планиница и застане на в. 425. Майоръ Русиновъ — полкова поддръжка — да следва презъ с. Планиница по шосето и се държи близко до преднитъ дружини

До това време 36-й Козлодуйски полкъ и дружината отъ 15-а п. Ломски полкъ още не били се показали къмъ своитъ обекти.

Пехотнитъ части въ боенъ редъ въ цели линии — бързо настъпиха къмъ обектитъ си. Щомъ почнаха да се спускатъ по западнитъ склонове на в. Делъ, сръбската артилерия отъ в. 498 и 903 ги обстрѣляла съ ураганенъ шрапнеленъ огънь. Пехотата бързо се спуска въ долтъ, изкачи се на срещния склонъ, и се залепи до него. Сръбската артилерия не можеше да нанася поражения на пехотата, но за това пъкъ съсредоточи огъня си и отъ дветъ си батареи отъ 498 и 903 по планинската батарея на в. Делъ. Планинската батарея стрѣля най напредъ по артилерията на в. 498 съ мѣрицикъ 50, но не достига, следъ това пренесе огъня си къмъ в. 903, но и тамъ безрезультатно, при всичко, че ясно се вижда сръбската артилерия и на двата пункта и к-ра на полка лично я показалъ на к-ра батареята. Сърбитъ следъ това пренесоха артилерийския си огънь назадъ на изтокъ отъ в. Делъ и по с. Пла-

ниница, но безъ особени резултати; прѣсканията ставаха на 200—300 метра високо. Въ това време нашата полска с. с. батарея на кап. Преображенски достига до с. Планиница, попада подъ сръбски артилерийски истрѣлъ, спира на площадката, източно до с. Планиница, откача и веднага почна да я обстрѣлва, но поради дѣлбоко закритата си позиция задъ доста високъ гребенъ, корекцията ставаше бавно и престрѣлката не тѣй точна и следователно ефекта отъ стрѣлбата му не тѣй действителенъ и ефикасенъ.

Пехотата съ слабъ огневъ бой успѣ да завладѣе гребена съ к. 492, западно отъ Планиница, чакъ до шосето Планиница—Болевацъ, устрои се, пригответи се, и току що к-ра на полка се решилъ да заповѣда да продължи настъплението и завладѣе втория обектъ „Буково“ и гребена съ к. 498, въ 9 ч. и 30 м. пр. пл. получилъ заповѣдь отъ к-ра бригадата да спре настъплението, полка да остане на мѣстото си. Въ това време 36-й полкъ се изкачилъ на гребена съ к. 472. Полската батарея излѣзла презъ с. Планиница по шосето за да застане на позиция западно отъ с. Планиница и достигне съ изстрѣлитъ си сръбската артилерия. Въ 10 ч. пр. пл. се получила писменна заповѣдь отъ к-ра на 2-а бригада № 130 отъ 9 ч. пр. пл. съ която се съобщава, че 1-а бригада въ три колони ще преследва противника, а 2-а бригада ще се съсредоточи при Планиница тѣй: 36-й п. 4-а с. с. батарея на позиция на линията Делъ—Планиница включително; 35-й п. Врачански полкъ да се съсредоточи на изтокъ отъ с. Планиница. Изпратенъ билъ полковия адютантъ да предаде на майоръ Чолаковъ да спре настъплението тамъ гдето е достигналъ и чака втора заповѣдь за прибиране, тѣй като било съобщено, че 15-й Ломски полкъ ще премине по шосето за Болевацъ и ще смени 36-й полкъ. 1-а и 3-а дружини и картечната рота се спрели на гребена съ к. 498; 2-а дружина на гребена съ в. 442 (западно отъ Планиница); 4-а дружина въ с. Планиница; планинската батарея на в. Делъ, но отъ после по заповѣдь била предадена на лѣвата колона на 15-й Ломски полкъ; полската с. с. батарея и 1-а рота останали на позицията източно до с. Планиница.

Едва следъ пладне 15-й Ломски полкъ премина бойната линия на полка, изнесе се нѣколко стотинъ крачки; тогава 35-й Врачански полкъ се събралъ по дветъ страни на шосето между в. съ к. 442 и с. Планиница.

Въ 3 ч. сл. пл. к-ра на полка получилъ заповѣдь да разположи полка на почивка западно отъ с. Планиница. Тази заповѣдь е следствие донесението дѣ се намира полка и въ какво положение.

Командующия 1-а армия генералъ Бояджиевъ къмъ 11 ч. пр. пл. пристигна на бойното поле и съ н-ка на дивизията, обикноли в. Делъ и лично вида плѣнената сръбска батарея. Н-ка

на дивизията привечеръ съобщилъ на к-ра на полка, че командующия армията лично се удосто̀вѣрилъ въ дейността на в. Делъ и удобрилъ всичко извършено отъ Врачанци. Полкътъ се разположи по дружинно, разхвърляно и ношува на открито.

Денътъ 19 X. ясно, слънчевъ день и топълъ, само слабъ вѣтръ подухваше. Сутринта и вечерта особено, всички войници получили изобилна топла храна и си отпочинали отъ четири дневни непрекъснати боеве въ дъждъ, студъ, калъ и мъгла безъ платнища и огънь. Следъ 20 дневния дъждъ, това е първия слънчевъ день.

Срещу полка отъ 16 до 19 X. действували: 6-й и 2-й прекобройни полкове, 4 с. с. полски орждия; 4 не с. с. полски орждия и части отъ 1-й прѣкобройни полкъ на в. 462.

Въ боеветъ за завладяване на в. Делъ се отличили съ своята сръчностъ и смѣлостъ, схващане полжението, умение да се приспособи къмъ обстановката и извади частта си отъ трудното положение всички малки и по-големии командири. Особено командира на 2-а дружина майоръ Малчевъ при водене дветъ роты къмъ гребена Трънъ; к-ра на 9-а р. зап. подп. Хубановъ, който съ смѣлостъ и увереностъ води ротата, хвърля се напредъ въ атака, увлича частитъ отъ бойната верига, завладява редъ успоредни сръбски окопи и плънява сръбска с. с. батарея съ впрѣговетъ.

Трофеи: 1) на 17 октомври 4 с. с. полски орждия, 3 ракли съ 2 предници, 41 живи артилер. коня, 7 убити, изобилно число снаряди; 50 пушки; 160 войници плѣнници и 2 офицери, убити въ окопитъ сърби 43.

Загуби: Убити 13, ранени 72, въ неизвѣстностъ 4.

VII. Обходъ на дѣсния сръбски флангъ отъ къмъ с. Илово-Мирово и боя при Добро поле.

20 X. 1915 год. Споредъ оперативната заповѣдь по 2-а бригада № 20, 35 п. Врачански и 36 п. Козлодуйски полкове (цѣлата бригада) остава въ разпореждане на началника на дивизията. Другитъ части отъ дивизията продължаватъ да преслѣдватъ противника и на 20-й ще завладѣятъ: дѣсната колона — Валакона; сръдната — Болевацъ; лѣвата съставъ двѣ дружини 15 полкъ и 1 план. с. с. батарея — *Добруевацъ*.

Въ 1 ч. сл. пл. се получи слѣдната писмена заповѣдь отъ командира на 2 а бригада: "Настѣпете веднага съ полка за Добруевацъ-Илово-Мирово, съ цѣлъ да пресече пѣтя на отстѣплението на противника, шосето Болевацъ-Парачинъ. Вие се назначавате н-къ на лѣвата колона въ съставъ: отъ 15 п. двѣ дружини, 1 план. с. с. батарея и 35 п. полкъ".

Преди да се получи тази писмена заповѣдь, началника на дивизията лично възложилъ на к-ра на полка задача: да обходи сърбитъ, които заематъ висотитъ источно отъ гр. Болевацъ и да имъ пресече пѣтя на отстѣплението, като го ориентиралъ върху обстановката, а именно: че по шосето за Болевацъ настѣпва 15 п. лом. полкъ съ частъ отъ 3 полкъ, въ дѣсно части отъ 3 полкъ, и въ лѣво къмъ Добруевацъ, двѣ дружини отъ 15 п. ломски полкъ и 1 план. с. с. батарея, които се подчиняватъ нему.

Въ 30 м. сл. пл. възложената задача била приведена въ изпълнение съ оперативна заповѣдь № 16. Полка настѣпилъ по пѣтя за Върбовацъ—Добруевацъ—Илово—Мирово. Въ 30 сл. пл. авангарда тръгналъ отъ кръстопѣтя шосето с. Планиница — Болевацъ и пѣтя който отива за с Върбовацъ.

Мѣстностъ- планинска, силно пресечена съ дълбоки долине, гориста, не населена, — безъ пѣтища; само тукъ таме колеини пѣтища до ниви и до гора, но се губятъ. Голѣми канаристи усои, стрѣмни висоти на югъ отъ шосето Планиница — Болевацъ, по сѣвернитъ склонове на които се води още отъ предния день бой. Ориентировка единствено по висотата Велика-Ежевица.

Отъ проводника селянинъ се узнало, че тамъ нѣкъде близо до в. Ежевица е с. Добруевацъ. К-ра на полка излиза на лична рекогносцировка. Къмъ 4 ч. сл. пл. настѣгналъ на политъ на Ежевица една рота отъ 15-й ломски полкъ. Отъ к-ра на ротата нищо не можалъ да узнае; той не знаелъ кѣде сж другитъ роты, нито к-ра на дружината, нито началника на колоната. По нататкъ настѣгналъ к-ра на планинската батарея капитанъ Георгиевъ на висота 720. Отъ него узналъ, че дружинитъ се насочили къмъ с. Добруевацъ.

Къмъ 4 ч. сл. пл. достигналъ съ батареята до висотата до южния край на с. Добруевацъ. Тукъ намерилъ и една рота отъ 15 полкъ и узналъ, че командиритъ на дружинитъ отишли къмъ с. Добруевацъ. Планинската батарея оставилъ на позиция на тази висота, ротата изпратилъ по вѣлѣво и напредъ къмъ реката, за да прикрива батареята.

Отъ висотата направилъ огледъ на околната мѣстностъ; допълнилъ огледа съ разпита на селяни отъ Добруевацъ. Отъ огледа и разпита станало ясно, че сърбитъ заематъ висотитъ на двата брега на р. Доброполска въ района на *Болевацъ*, отъ тази позиция водятъ отбранителенъ бой срещу 1-а бригада отъ 6 а бдинска дивизия, която настѣпва по шосето Зайчаръ-Болевацъ-Парачинъ, следъ завладяването позиция при Планиница и отблъскванието на сърбитъ. Мѣстността на западъ отъ Добруевацъ — Болевацъ къмъ Мирово — Луково доста вълниста, обрасла съ редка едра гора и прорезана отъ потоци съ стрѣмни брегове. На югъ отъ планината — Добруевацъ — Илово — Мирово се издига плани-

ната Гола-планина съ върховетъ Ланецъ 920 м.; Мечнь 875 м. и Шилакъ 1566 м. Отъ с. Илино на югъ — дефиле между върховетъ Мечинъ и Ланецъ, по което минава пътъ за Соко-Баня. По това дефиле частъ отъ сръбскитъ войски отстъпили предния день. Ариергарди заематъ още входа на дефилето южно отъ с. Илино. Западно отъ Болевацъ минава ж. п. линия за гр. Зайчаръ. По долината на р. Доброполска шосиранъ пътъ отъ Болевацъ презъ Добруевацъ — Добро поле за Княжевацъ — посока юго-източна. Този пътъ въ цѣлото си протяжение върви по доста тѣсно дефиле.

За да се изпълни задачата — да се пресече пѣтя на отстъплението на сърбитъ по шосето Болевацъ—Парачинъ, които водятъ бой отъ позициитъ си около Болевацъ — обстановката налагала: да се залушатъ дефилетата Добруевацъ — Добро поле, и Илино Соко-баня; да се заеме Мирово; съ масата — Врачанци съ артилерията — да се настѣпни най-енергично и бързо отъ Добруевацъ на сѣверо-западъ въ тила на сърбитъ. За тази цѣль въ 5 ч. сл. пл. кра на 35 Врачан. п. съ адютанта си и 2 кони ординарци достигналъ с. Добруевацъ. Тамъ при влизане въ селото намѣрилъ 4-а и 2-а роты отъ 15-й п. Ломски полкъ; другитъ роты прѣснати въ околността и не се знаятъ къдѣ сж. Командиритъ на 4-а и 2-а роты незнаятъ нито къде отиватъ, нито къде сж другитъ роты отъ дветъ дружини, нито пъкъ знаятъ къде е командира на дружината. Разпратилъ войници изъ селата да търсятъ командиритъ на дружинитъ отъ 15-й полкъ. Коненъ ординарецъ изпратилъ да пресрещне 35-й Врач. полкъ и да го доведе на западния край на с. Добруевацъ, дѣто имало по-сухо и закрито мѣсто за ношувание; а самъ командира на полка огледалъ близката мѣстность около Добруевацъ и си обмислилъ планъ за предстоящитъ дѣйствия.

Въ 7 ч. пр. пл. съ установилъ въ една сламена колиба западно отъ с. Добруевацъ, тамъ гдѣто щѣлъ да ношува полка. Тукъ се явилъ кра на 1-а дружина отъ 15-й п. Лом. полкъ, майоръ Цоневъ. Нему, следъ като му обяснилъ задачата, която е била възложена на кра на 35-й Врач. полкъ и заповѣдта, че дветъ дружини отъ 15-й п. Лом. полкъ влизатъ въ подчинение нему, заповѣдалъ му съ 1-а дружина и картената рота да заеме висотата 809 предъ входа на дефилето с. Илино—Соко-баня, да отхвърли сърбитъ на югъ и не допуска излизанието имъ на сѣверъ къмъ с. Илино. На кра на 3-а друж. отъ 15-й п. Лом. полкъ — да застане на в. 390, сѣверчо отъ с. Илино, съ задача да не допуска на сърбитъ да излизатъ на сѣверъ отъ дефилето до като 1-а дружина завладѣе входа на дефилето и се затвърди на висотата 809 и да разузнае с. Мирово заето ли е отъ сърбитъ. Когато 35-й Вр. п. достигне с. Добруевацъ и се събере на западъ отъ селото, 3-а дружина отъ 15-й п. Ломски полкъ ще настѣпни презъ с.

Мирово за с. Луково, за да прикрива фланга на Врачанци. За това ще последва допълнителна заповѣдъ, следъ като Врачанци се събератъ западно отъ с. Добруевацъ

Командиритъ отъ 1-а и 3-а дружини отъ 15-й п. Ломски полкъ щомъ получили заповѣдта за дѣйствие, веднага започнали възраженията си и исканията да не изпълнятъ, защото било тъмно, че войниците били изморени, а въ Мирово имало сръбски войски.

Кра на 35-й Вр. полкъ заповѣдалъ на к-ритъ на 1-а и 3-а дружини отъ 15-й п. Ломски полкъ веднага да изпълнятъ заповѣдта му и за изпълнението да му донесатъ.

Къмъ 7 ч. и 30 м. сл. пл. челната дружина на Врачанци достигнала на западъ отъ с. Добруевацъ, разположила се за ношване; другитъ дружини една по една пристигнали и заемали мѣстото си за ношване. Следъ 30 м. полкътъ цѣлъ се събралъ. За охранение къмъ севъръ до ст. село Болевацъ се изпратила отбранителна застава за близко охранение на бивака.

Ноша минала спокойно.

На 21 X. въ 1 ч. пр. пладне кра на 35-й Врачански полкъ заповѣдалъ: 3-а дружина отъ 15-й п. Ломски полкъ — авангардъ — да настѣпни въ 5 ч. 30 м. пр. пл. къмъ шосето Болевацъ—Парачинъ к. 376 за с. Луково. 1-а дружина отъ 15-й п. Ломски полкъ да се затвърди въ дефилето.

Въ 5 ч. пр. пладне кра на 3-а дружина 15-й п. Ломски полкъ донесълъ, че въ с. Мирово имало сръбска пехота и артилерия, та било рисковано за дружината; искалъ още една дружина. Въ отговоръ на донесението му кра на 35-й п. Врачански полкъ му заповѣдалъ писмено, да изпълни заповѣдта безъ всѣкакви оговорки; да обхване с. Мирово и плѣни всички сръбски войски въ селото. Главнитъ сили — Врачанци ще настѣпять въ сжщия часъ.

Въ 5 ч. 30 м. пр. пл. 35-й Врачански полкъ, охраняванъ отъ 3-а дружина на 15-й п. Ломски полкъ — авангардъ, която дружина е била презъ нощта около с. Мирово и ще настѣпни къмъ Луково и отъ 1-а дружина 15-й п. Ломски полкъ която заемала дефилето при с. Илино, настѣпилъ безъ пѣтъ масиранъ въ дружинни походни колони въ една линия. Всѣка дружина настѣпня въ походна колона, дружинитъ наредени въ една линия успоредно една на друга, охранявани отъ силна игжстия патрулна верига отъ фронта, фланговетъ и тилтъ. Кра на полка съ щаба си лично води полкътъ въ тази колона, застаналъ предъ средната дружина (3) съ компасъ и нѣрта въ ржка, като насочва полкътъ на к. 387 на шосето Болевацъ—с. Луково—сѣверно отъ с. Мирово, за да пресече пѣтя на отстъплението на сърбитъ къмъ Парачинъ и изпълни задачата, възложена му на 20 X. Мѣстността доста пресечена и закрыта. Гжста мъгла прибулила ниско мѣстността; една

на 30—40 крачки можело да се види. Патрулитъ се движатъ така, че да се виждатъ помежду си, а напредъ на 100—150 крачки, като държали връзка съ полкътъ съ патрулни вериги. Движението се извършвало извънредно трудно и твърде бавно съ чести спирания за ориентирание и потягане дружинитъ, който твърде много се разстягали вследствие мѣстнитъ пречки, тъмнина, гора и разнитъ култури.

Къра на полка, минавайки близо до с. Мирово съ свои конни ординарци, се удостоверилъ, че селото е свободно отъ сръбски войски. Подтикналъ 3-а дружина отъ Ломски полкъ напредъ къмъ обекта ѝ; дружината се залутала изъ селото. Въ 8 ч. 30 м. пр. пл. главата на полка достигнала до шосето Болеваць Луково—Парачинъ. Въ това време патрулната верига предъ средната колона (3 друж.) открила редъкъ пущенъ огънь, запитани по кого стрѣлятъ, не могли да определѣятъ, защото мъглата преčila да се види по далечъ отъ 30—40 крачки, а мѣстността е покрита съ редка едра гора, съ храсталаци въ низкитъ мѣста. Следъ това отъ къмъ Болеваць се дали 2—3 артилерийски истрѣли; това се определѣло по звука. Въ сѣщия моментъ къра на полка получилъ писмена заповѣдъ тв. бърза отъ командира на бригадата, че се освобождава отъ командването на лѣвата колона, влиза въ състава на бригадата, която въ 8 ч. и 30 м. ще настѣпи по пѣтя *Болеваць—Добро-поле—Княжеваць*, гдѣто ще пристигне на 22 X. Полка да се присѣдини къмъ бригадата къмъ с. *Добруеваць*.

Командира на 35-й Вр. полкъ прави преценка на новата обстановка. За него става ясно, че сърбитъ презъ нощта сж напустнали позицитъ си около Болеваць и сж отстъпили къмъ Парачинъ, защото когато Врачанци въ 8 ч. и 30 м. пр. пл. сж стѣпили на шосето Болеваць—Парачинъ тѣ не чувствували около себе си присѣствието на противника. Врачанци достигнали обекта си. Сърбитъ още вечерта на 20 X сж имали свѣдѣние за присѣствието на Врачанци около Добруеваць; тѣ сж знаели че дефилето при с. Илево е запушено; тѣ сж преценили значението на нашигъ войски около Добруеваць; тѣ сж видѣли своето тежко положение и сж се възползували отъ тъмнината за да се измъкнатъ отъ това неблагоприятно за себе си положение.

Следъ тази преценка и получената заповѣдъ отъ къра на бригадата, къра на 35-й Вр. полкъ взема бързо решение да измъкне полкътъ си отъ това мѣсто, да го отведе при Добруеваць и влезе въ състава на бригадата. Заповѣда веднага дружинитъ да се повърнатъ кржгомъ и въ сѣщия походенъ редъ да се върнатъ при с. Добруеваць.

Писмено съобщилъ на къра на 1-а дружина отъ 15-й п. Ломски полкъ майоръ Цонковъ като старши, че Врачанци по заповѣдъ се освобождаватъ отъ възложената имъ задача, от-

дърпатъ се къмъ с. Добруеваць—Добро-поле и че той остава да води лѣвата колона отъ 1-а и 3-а дружини 15-й пех. Ломски полкъ.

Оттеглянето на Врачанци станало сжщо така доста трудно и бавно; мъглата още гѣста и покрива ниско мѣстността, нищо не се виждало.

Въ 11 ч. пр. пл. челната дружина достигнала моста на р. Доброполска, южно отъ с. Добруеваць, спира се на почивка; постепенно дѣлия полкъ се събралъ при 3-а дружина и отпочиналъ. Войницитъ се измени на реката, почистили се и си похапнали отъ раницата кой каквото ималъ. Сутринята получили топла храна.

При настѣплението къмъ шосето Болеваць—Парачинъ и връщането назадъ *Врачанци* испитвали тежко душевно състояние; тѣ знаели, че отпредъ, въ дѣсно и въ лѣво близо до тѣхъ сж сърбитъ; че тѣ се движатъ въ чужда страна между войскитъ на противника, въ мѣстность пресечена, закрита и най-главното притиснати отъ гѣстата мъгла, не сж били въ състояние да видятъ на 50 крачки въ страни какво става. Въ това положение тѣ преживяватъ 5 часа, разчитайки само на ножа си, който още при трѣгването сж нахлузили на пушката. Страшно е напрежението, което изнесоха Врачанци презъ този день.

Врачанци ако на 20 X. бѣха получили по-рано задачата да обхоятъ фланга на сърбитъ при Болеваць, можели сж да пристигнатъ въ Добруеваць къмъ пладне; тогава положението на сърбитъ е шѣло да бѣде тежко, а може би и катастрофално. Трѣбвало е повече смѣлостъ у ржководнитъ щабове. Врачанци презъ нощта не сж могли да предприематъ нищо по-сериозно.

Въ 12 ч. пр. пладне — къра на 35-й Вр. полкъ възъ основа заповѣдта по бригадата № 22, получена въ време на почивката южно отъ с. Добруеваць, издалъ оперативната си заповѣдъ № 17, съ която формиралъ марша. Той съ две дружини, (4-а и 2-а), 1 карт. рота и 1 полска батарея, билъ назначенъ авангардъ на дивизията, която ще настѣпи отъ Болеваць презъ с. Добро-поле за Княжеваць (Кроки № 3).

Къмъ 1 ч. сл. пл. предния отрядъ настѣпилъ отъ моста на р. Доброполска южно отъ с. Добруеваць по пѣтя за Добро поле споредъ оперативната заповѣдъ. Пѣтя минава по долината на р. Доброполска. Реката тече въ теснина — дефиле, което достига до седловината южно отъ Влашко поле отъ гдѣто и реката има началото си. Дефилето е образувано отъ склоноветъ на Ежевица и Тулужница планина на изтокъ и отъ Гола планина на западъ. На югъ отъ Влашко поле тече р. Бучанска, която се втича въ Тимока съверно отъ Княжеваць. Р. Бучанска тече по дефилето по което минава шосето за Княжеваць. Общата посока на шосето Боле-

ваць—Добро-поле—Княжеваць е отъ сѣверо-западъ къмъ юго-изтокъ.

Въ 2 ч. сл. пл. ядрото на челния отрядъ (13-а рота съ кап. Савовъ) влиза въ с. Добро поле. Отъ висотитъ ю. з. отъ Добро поле сърбитъ обстрѣляли челния отрядъ съ пехотенъ огънь. Патрулитъ се спрели въ гънкитъ на възвишенията южно и западно отъ с. Добро-поле. Н-ка на челния отрядъ кап. Савовъ направилъ рекогносцировка и получилъ донесения на патрула. Той видялъ, че сърбитъ стрелятъ отъ фланга отъ къмъ западъ. Развърналъ ядрото на челния отрядъ въ редка бойна верига, подтикналъ я напредъ къмъ противника, който очерталъ съ огъньтъ положението си на източнитъ склонове на висотата *Прекостенъ* к. 859. Завързала се пехотна стрелба между челния отрядъ и сърбитъ. Началника на авангарда (к-ра на полка) щомъ зачулъ пехотната стрелба веднага излѣзълъ напредъ, достигналъ до с. Добро поле; тукъ получилъ донесението на н-ка на челния отрядъ. Самъ излиза западно отъ с. Добро поле на висотитъ обресли съ едра гора. прави рекогносцировка на мѣстността и разположението на противника. Н-ка на челния отрядъ кап. Савовъ, офицеръ бързъ, енергично повежда ротата си къмъ противника, който посреща настѣпващата рота съ учестенъ пехотенъ огънь. Н-ка на авангарда, като вижда увлечението на енергичния си ротенъ к-ръ, заповѣдалъ му да спре настѣплението на ротата до втора заповѣдъ. Усилва челния отрядъ, като развръща и ротитъ отъ предния отрядъ, който насочва на сѣверъ отъ челния отрядъ срещу сѣверния флангъ на сърбитъ; тѣ достигатъ висотитъ западно отъ с. Добро поле. Сърбитъ ги срещатъ съ пехотенъ огънь отъ цѣля си фронтъ и по този начинъ фланговата позиция на сърбитъ се очертала ясно. Тѣ заемали позиция отъ висотата съ к. 600, 859 и 761 позиция успоредна на дефилето — на гѣтя Болеваць—Княжеваць—позиция въ пълната смисълъ флангова по отношение настѣплението на дивизията. Началника на авангарда следъ рекогносцировката, извършена съ настѣплението на предния отрядъ и съ завързания пехотенъ бой съ противника, донесълъ на н-ка на дивизията. Съставилъ си планъ за действие на авангарда. Възъ основа на уяснената обстановка, н-ка на авангарда решилъ да настѣпи съ предния отрядъ, безъ да ангажира въ боя целия авангардъ, до като не се намеси старшия началникъ, да произведе усилен рекогносцировка. Той заповѣдалъ: кап. Савовъ съ челния отрядъ (13-а рота) да настѣпи право предъ себе си къмъ висотата съ к. 859 (Прекостенъ); двѣтъ роти отъ предния отрядъ да настѣпятъ къмъ висотата съ к. 600 (крайния сѣверенъ флангъ на сърбитъ), като достигне фланга на сърбитъ да завъртятъ съ дѣския флангъ напредъ и настѣпятъ на югъ. Третата рота отъ предния отрядъ подържка да следва задъ двѣтъ роти задъ

дѣския флангъ (сѣверния) и усили удара въ тази посока. За да се засили огъньтъ по фронта срещу в. Прекостенъ, картечната рота усилила челния отрядъ (13-а рота). Скоро предния отрядъ (целата 4-а дружина и картечната рота) застанали въ даденитъ имъ посоки; пехотния бой се засилилъ. Н-ка на авангарда пращаль нѣколко пѣти донесения на н-ка на дивизията и к-ра на бригадата; не получава никакви заповѣди. Н-ка на авангарда завързалъ бой съ сърбитъ за усилен рекогносцировка; на своя глава, той нѣма право да ангажира авангарда въ сериозенъ бой съ противника; той не знае желанията и намеренията на старшия началникъ. Търси го съ организитъ си да изиска заповѣдъ, не го намѣрилъ; боятъ се развѣлтъ и вземалъ сериозенъ характеръ. Най-после н-ка на авангарда решилъ съ средствата само на предния отрядъ, усиленъ съ авангардната батарея да води бой съ сърбитъ. За да се охраняватъ главнитъ сили отъ югъ по пѣтя на настѣплението на дивизията, изпратилъ две роти отъ авангарда южно отъ с. Добро-поле; останалитъ две роти изпратилъ на позиция западно отъ с. Добро-поле.

Къмъ 4 ч. сл. пл. гѣста мѣгла покрила мѣстността — по-далечъ отъ 100—150 крачки нищо не се виждало, призраци на дѣждъ имало. Батарейта успѣла само едно оржие да изнесе на позицията западно до с. Добро-поле; мѣглата попречила да се създадатъ данни за стрѣлба по противника. Ротата на пор. В. Кутинчевъ насочена къмъ висотата съ кота 600, заблудила се въ мѣглата и се отклонила въ лѣво (на югъ); 13-а рота съ картечната рота напреднали доста по гребена къмъ в. Прекостенъ и достигнали близо до стрелкови окопи, отъ които били обстреляни силно и били принудени да се спратъ и окопаятъ. Висотата 589 (Прекостенъ) доста стрѣмна и гола, а склоноветъ гористи; тя е увенчана съ окопи и заета силно отъ сърбитъ. Артилерията, макаръ и едно оржие, не могла да подпомогне пехотата въ боя.

Въ 5 ч. сл. пл. н-ка на авангарда се опиталъ да подтикне частитъ си да настѣпятъ — заповѣдалъ ротитъ да настѣпятъ къмъ даденитъ имъ обекти и да ги атакуватъ.

К-ра на 4-та дружина майоръ Русиновъ, н-къ на предния отрядъ донесълъ, че съ единъ взводъ заелъ висотата 859 (Прекостенъ), обаче н-ка на авангарда, който отблизо ржководи боя и наблюдава действията на ротитъ не приелъ донесението за сериозно, считалъ, че той се е заблудилъ съ мѣстнитъ предмети; въ действителность ротитъ сж били доста далечъ отъ в. Прекостенъ. Това се е потвърдило следния денъ. Била е заета една височина по склоноветъ на Прекостенъ. На сѣверъ отъ тая висота сърбитъ въ мѣглата продължавали да стрелятъ. Преди впечатление, че до това време тѣхната артилерия не се обаждала, а такава тѣ сж имали въ блиндирани артиллерийски окопи по цѣлата позиция. Едва

сега тѣхната артилерия се обадилa отъ къмъ в. 920 (Ланаць) Наверно отстъпила по дефилето Илино Сокобана на 20 X. презъ нощта.

Нощта заварилa частитѣ отъ авангарда тамъ, гдѣто тѣ достигнали до падането на мжглата. 4-а дружина по запо вѣдъ на н-ка на авангарда останалъ да ношува на позицитѣ си, които достигнала при бойно охранение. 2-а дружина за-ношувала на южния край на с. Добро-поле; тя изплатила охранение на югъ отъ с. Добро-поле за охранение на глав. при Добро-поле. За положението донесено на к-ра на бригадата и н-ка на дивизията. Гл сили на дивизията останали на ношуватъ по пжтя въ дефилето, артилерията на самия пжть походна колона. Вечерята се дало топла храна на всички войници.

Презъ нощта на 22-X ситенъ джѣкъ вали и гжста мѣгла. Сърбитѣ цѣлата нощъ стреляли съ артилерията си по разни посоки, най-много падали гранати и прѣскали шрапнели по долината на р. Добро-полска, тамъ кждѣто ношувала артилерията и пехотата отъ главнитѣ сили, но поражения не е имало. Така сжщо и пехотата отъ окопитѣ цѣлата нощъ стреляла съ прежжвания, отслабвания и засилвания.

Сутринята войницитѣ получили топла храна. Гжстата мѣгла покривала ниско земята още отъ нощта и следъ сѣмване ситенъ джѣкъ вали, нищо не се виждало. Н-ка на авангарда за да проверѣи мѣстоположението на ротитѣ отъ 4-а дружина, които ношували на позицията, по телефона заповѣ-на к-ра на дружината майоръ Русиновъ да запали огънь при всѣка рота; дълго време немогълъ да види запаленъ огънь и да узнае кждѣ сж ротитѣ отъ дружината; мѣглата пораз-редѣла, тогава чакъ се видѣли мѣстата на ротитѣ. Н-ка на авангарда останалъ изненаданъ; той знаелъ че вечерята ротитѣ замъркнали много го-горе отъ средата на склоноветѣ на висотитѣ 600 и 859, а сега ги видѣлъ почти въ подножието на склоноветѣ; к-ра на дружината го увѣрявалъ че тамъ били замъркнали вечерята.

Къмъ 8 ч. пр. пл. на 22-X заведнажъ задухалъ силенъ вѣтъръ. Джѣдѣтъ почналъ да намалява, мжглата се разрежда, ставала прозрачна; върховетѣ почнали да се очертаватъ; по фронта мъртва тишина; заведнажъ мѣглата се вдигнала; вѣз-вишенията на западъ и югъ отъ с. Добро-поле се открили за гледката съ пълната си величавостъ — голи върхове, скло-нове гористи, прорезани съ дълбоки долине; стрелкови окопи пълни съ сърби, артилерийски блиндирани окопи съ полски орждия. Въ бинокъла н-ка на авангарда (к-ра на Врачанци) вижда страшна картина — висотитѣ 600, 859, 671 и Влашко-полскитѣ възвишения, единъ полукръггъ повече отъ 6 км. по пжтята линия, обсеяни съ стрелкови окопи и пълни съ

стрѣбски войници; артилер. блиндирани окопи 6 по за 2 орж-дия (проверѣени на 23 X на самото мѣсто). Сръбската пехота на групи при всѣка могила се движи по посока на Добро-поле, особено внушителна е групата при Влашкоселскитѣ ви-соти (кота 800),

Тези групи началника на авангарда допусналъ да сж наши; за да ги проверѣи изпратилъ най смѣлиятъ и разбранъ коненъ ординарецъ въ кариеръ да отиде тамъ и да проверѣи; ако сж сръбски части да даде сигналъ съ бѣла ракета и 3 последователни изстрели. Допушалъ да сж наши части отъ главнитѣ сили, изнесени на югъ за охранение главнитѣ сили. На разсѣмване по искане на н-ка на авангарда едно орждие било поставено на позиция на склона южно отъ с. Добро-поле отъ батареята на капит. Николовъ, а на сѣверъ до са-мото орждие отъ авангардната батарея на Сокачевъ.

При тази нова обстановка н-ка на авангарда решилъ: да реализира проектирания предния день обходенъ маневръ, който на 21-X поради мѣглата и настъпилата нощъ не ус-пѣлъ да приведе въ изпълнение. Основната идея на маневра — *силна демонстрация* на фронта съ енергично настъпление къмъ в. Прекостенъ, *главен ударъ* отъ к. 600 къмъ югъ при-долно на фронта на позицията на сърбитѣ обектъ на фланга и тила. За тази цѣль той въ 9 ч. пр. пл. заповѣдалъ: *майоръ Малчевъ* съ две ротѣ отъ 2-а дружина 35-й полкъ (отъ аван-гарда) и една картечна рота веднага да настъпи отъ южня край на с. Добро-поле по хребета, по които върви пжтять отъ с. Добро-поле за в. 720 и 761, да атакува противника по пжтя на настъплението и го прогони; *капитанъ Сабовъ* (3-а рота) най енергично да настъпи по хребета ва в. Прекостенъ като развърне цѣлата рота въ бойна верига и подържа връзка съ майоръ Малчевъ; *майоръ Русиновъ* да настъпи съ тритѣ си ротѣ отъ върха 600 къмъ Прекостенъ (859) да атакува противника въ посока на Прекостенъ — 3-а дружина отъ 36 п. полкъ и 1 планинска батарея (това странично при-критие било изпратено отъ к-ра на бригадата отъ с. Добруе-ваць, но н-ка на авангарда едва на 21 X вечерята късно уз-налъ за него и потърсилъ свързка, която едва на 22 X мо-жалъ да създаде и узналъ кждѣ е билото) да настъпи въ дѣсно отъ майоръ Русиновъ, да му подпомогне за овладя-ването на позицията на противника и държи близка връзка съ частитѣ на майоръ Русиновъ (н-ка на авангарда много малко е разчиталъ на страничното прикритие и действително въ атаката на позицията то не вземало непосредствено уча-стие; батареята е употребена следъ завладѣванието на пози-цията за преследването отстъпающитѣ сърби — като е по-ставена южно отъ в. 761 на позиция за стрелба на западъ).

На артилерията заповѣдано да подготви атаката на укрепле-нията на в. Прекостенъ, в. 720 и окопитѣ сѣверно отъ Пре-

костенъ. Тя ще бжде насочвана лично отъ н-ка на авангарда, който е свързанъ съ телефонъ и съ дветъ батареи съ по едно оръдие.

Забележка. Н-ка на артилерията въ дивизията на настоящитъ искания да се поставятъ всички оръдия отъ батареитъ на позиция отклонявалъ изпълнението на това искане съ мотивъ, че не могли да се изкачатъ оръдията. Както е изкачено едно оръдие, тъй можело да се изкачатъ и другитъ.

Н-ка на авангарда донесълъ на началството си за ценката на обстановката, за решението си и за даденитъ заповѣди и чакалъ да се одобри или не извършеното. Въмъсто да се съобщи съ две думи одобрява се или не; командира на бригадата написалъ оперативна заповѣдъ, която съдържала всички разпоредения на н-ка на авангарда; тази заповѣдъ се получила когато настъплението е било почнато вече.

Конния ординарецъ, изпратенъ да разузнае на висотитъ при Влашко поле групитъ войски чии сж, съ условния знакъ бѣла ракета, съобщилъ, че тамъ сж сръбски войски. Н-ка на авангарда веднага по телефона заповѣдалъ на к-ра на батареята пор. Сокачевъ да разстреля сръбскитъ войски на казанитъ висоти. Съ доста сполучливи попадания въ нѣколко минути сърбитъ били пръснати, разбѣгали се и се закрили назадъ задъ гребена Следъ това артилерията на с о ч и л а огънътъ си по в. Прекостенъ; подготвила атаката. Пехотата съ общи усилия запълзала по стръмнитъ склонове на висотитъ подъ силния пехотенъ огънъ на сърбитъ отъ укрепената позиция. Картечната рота допълняла съ огънътъ си артилерията. Подъ защитата на артилерията и картечицитъ ротитъ съ извънредни физически усилия преодолявали всички затруднения и препятствия на планинската твърде пресечена мѣстност; тѣ не се спрѣли предъ никакви трудности, забравили незгодитъ при стоението цѣла нощъ на открито, при дъждъ, мъгла и студъ, безъ платнища и слаба храна, подъ безпокоителния артилерийски огънъ на противника; съ християнско търпение пренасяли всички тяжести на бойното поле, за да изпълнятъ отечествения си дългъ. Следъ 3 часовъ извънмѣренъ трудъ, постоянство и настойчивость въ неравна борба съ противникъ по многочисленъ и укрепенъ въ тѣй силната отъ природата планинска позиция, въ 12 ч. 30 м. сл. пл. частитъ отъ авангарда (4-а и 2-а дружина и карт. рота) станали господари на висотитъ 459, 720 и застанали на мѣстността *Церие* к. 761. Н-ка на авангарда, заедно съ полк. лѣкаръ който веднага достигналъ веригитъ, спрелъ ротитъ, заповѣдалъ имъ да се приведатъ въ редъ, да се приспособятъ къмъ мѣстността добре, да си отпочинатъ, като съ огънъ преследватъ отстъпвацитъ сръбски части. Страничното прикрытие (дружината отъ 36 п. и планинската батарея) които къмъ това време пристигнали на фланга на 4-а дружина, насочилъ на западъ да

заеме висотата на южния склонъ на в. Ланецъ к. 920 съ фронтъ на западъ; планинската батарея на кап. Георгиевъ на позиция на в. 761 съ цель да преследва съ огънъ отстъпвацитъ части на противника, съ огъня си батареята доразстрои сръбскитъ части и ги деморализирала, тѣ се пръснали изъ гънкитъ на планинската мѣстность на малки групички и изчезнали за окото на наблюдателя. По-големата часть отъ сърбитъ отстъпиха на югъ къмъ с. Руище, а една по незначителна часть — на западъ къмъ в. *Костадиновица* (880), юженъ гребенъ на Гола планина.

Авангарда останалъ на достигнатото мѣсто, упоменато по горе; за преследване на противника и подържане контакта, н-ка на авангарда изпратилъ силни патрулни групи подкрепени съ една рота (13 рота) къмъ с. Руище, тъй като авангарда се отклонилъ доста отъ пѣтя на настъплението на бригадата *Болевацъ* — *Влашко поле* — *Уняжебайцъ*, за което не можелъ да не държи смѣтка.

За извършено писмено донесълъ на к-ра на батареята и чакалъ заповѣдъ която поискалъ.

Въ този моментъ, когато н-ка на авангарда направилъ разпореденията си, получилъ на достигнатото мѣсто донесение за преследването на противника. Написалъ донесението си и наблюдавалъ стрелбата на планинската батарея. Близко до позицията на батареята, внезапно артилерийски снаряди попаднали до орждията на планинската батарея. Проследи попадания и посоката на звукътъ, установило се, че сръбска батарея стреля отъ къмъ гребена на Гола планина отбелязанъ на картата в. *Костадиновица* (880), посока отъ западъ, отъ тамъ гдето отстъпили части отъ сръбскитъ войски. Планинската батарея предъ видъ на това, че била на открита позиция и че е обстрѣляна отъ полска артилерия замълчала и отстъпили назадъ. Планинската батарея сстанала на чали и отстъпили назадъ. Планинската батарея сстанала на позиция и че е обстрѣляна отъ полска артилерия замълчала. Сърбитъ дали още нѣколко вистрела и следъ това замълчали и отстъпили назадъ. Планинската батарея сстанала на позиция си, готова да подкрепи авангарда отъ 36 пех. Козлод. полкъ била изнесена на западъ на гребена съ к. 640.

Вечерта н-ка на авангарда заелъ гребена южно отъ с. Руище съ две роти съ кап. Савовъ, наредилъ въ с. Руище да се приготви хлѣбъ и събератъ по реквизиционенъ редъ продукти за храната на войницитъ, понеже такива липсвали, не били подвезени отъ обозитъ.

Вечерта въ 9 ч. сл. пл. ротитъ, изпратени южно отъ с. Руище, влезли въ връзка съ частитъ отъ 8-а п. Тунжанска дивизия; ориентирали к-ра на 12 й Балкански полкъ полк. Бояджиевъ въ рху положението на авангарда и боеветъ презъ денътъ.

Авангарда останалъ да ношува: дветъ роти кап. Савовъ въ с. Руище съ охранението си на югъ отъ селото и въ връзка съ 8 а Тунджанска дивизия, която е настъпвала отъ

изток; останалите две роти отъ 4-а дружина, картенката и планинската батарея на позицията на южния склонъ на в. 761; две роти майоръ Малчевъ подръжка задъ позицията на 4-а дружина

Авангарда самъ, на своя глава, завързалъ бой на 21-й срещу противника, който заемалъ флангова позиция въ пълния смисълъ на думата, на височинитъ западно отъ с. Добро поле съ цель да попречи на нашитъ войски (6 дивизия) да прехвърлятъ отъ пята *Зайчаръ*—*Шарачинъ* въ *Княжевацъ* презъ дефилето Болевацъ—Добро поле—Княжевацъ, като ни постави въ неудобно положение. Съ упорития бой на 22 X въ продължение на 3 часа по планинска мѣстность, авангарда съ 6 роти, 1 картена рота и 2 полски орждия, преодоля всички трудности и завладялъ позицията на противника отъ 6 клм., организирана и заета съ значителни сили. Съ образцова атака отъ сѣверния флангъ къмъ южня, въ дължина на позицията при силна демонстрация отъ фронта, изразена съ енергично настъпление на 3 роти и усиленъ огневъ бой, умело поддържанъ отъ 2 п. орждия, които подготвили и подпомогнали най-ефикасно атаката.

VIII. Преслѣдване

На 23 октомври на позицията при в. 761 въ 1 ч. 40 м. пр. пл. Командира на полка — и-ка на авангарда — почувль отъ к-ра на бригадата заповѣдъ № 25 съ която е организиранъ настъплението на бригадата за гр. Княжевацъ по дефилето Добро-поле—Влашко-поле — Княжевацъ. Съ тази заповѣдъ на к-ра на Вр. полкъ (началникъ на авангарда на бригадата) се заповѣдва: частитъ отъ авангарда — 4 а дружина, 2 роти отъ 2-а дружина, картенката рота отъ 35-й Вр. п., страничното прикрытие 3-а дружина отъ 36-й Козлодуйски полкъ и планинската батарея, следъ като бжде смѣненъ отъ 2-а бригада на 8-а п. Тунджанска дивизия да тръгне за гр. *Княжевацъ*. Другитъ двѣ и половина дружини отъ 35-й п. Вр. полкъ влизали въ състава на гл. сили на бригадата.

К-ра на полкътъ писмено помолилъ к-ра на 2 бригада отъ 8 п. Тунджанска дивизия да му съобщии кога ще смѣни частитъ отъ Врачанския полкъ, като му съобщилъ заповѣдта за отиване къмъ Княжевацъ. — Сутринтъ се дала изобилна топла храна на войницитъ и се приготвилъ хлѣбъ въ селото за презъ деня, понеже подвозъ отъ продоволственитъ транспортни на дивизията нѣмало отъ нѣколко дена Времето ясно, хубаво.

Частитъ на 8-а п. Тунджанска дивизия къмъ 10 ч. пр. пл. настъпили на западъ изминали фронта на частитъ отъ авангарда (35 полкъ). Тунджанци настъпватъ на западъ, а

авангарда на югъ и по висотитъ южно отъ с. Ружци частитъ се срещнали почти подъ правъ жгълъ. Командира на п-ка при това положение на частитъ на 8 п. Тунджанска дивизия, считалъ, че фактически той е смѣненъ и че трѣбва да изпълни заповѣдта на к-ра на бригадата — да тръгне за гр. Княжевацъ. К-ра на 12 п. балкански полкъ съ бележка до кап. Савова, началника на охранението на авангарда, съобщилъ, че той е смѣненъ.

Въ 10 ч. пр. пл. к-ра на полка (и-ка на авангарда) съ писмена заповѣдъ формиралъ настъпателния маршъ къмъ Княжевацъ. На кап. Савовъ заповѣдалъ да събере приготвения въ селото хлѣбъ, да го натовари на коне или кола и съ команда при офицеръ и съ долни чинове го отпрати за Княжевацъ заедно съ реквизираното месо.

Въ 11 ч. 30 м. сл. пл. единъ билпанъ летелъ, идящъ отъ западъ, заобиколилъ къмъ Болевацъ—Добро-поле—Салашъ. На двѣтъ крила ималъ черни полоси. Командира на полка обиколилъ позицията на сърбитъ и видѣлъ, че пространството отъ в. Тумба до Влашки висъ е укрепено съ стрелкови окопи, 6 батареини окопи по за 2 орждия добре блиндирани съ дебели мешови греди, засипани съ земя и добре маскирани.

Въ 11 ч. 30 м. пр. пл. дружинитъ отъ авангарда и страничното прикрытие тръгнали отъ позицитъ си — висотитъ на югъ—сѣверъ отъ с. Руище по пята за с. Зубитинацъ — гр. Княжевацъ. Въ 2 ч. следъ пл. достигнали на висота съ с. Влашко-поле (западно отъ селото). Пятътъ междуселски, на много мѣста и безъ пята по права линия; съ стръмни спускове и искачвания, висоти 900 м., каленъ и тесенъ, мѣстность планинска. Въ 8 ч. сл. пл. челнитъ роти (8, 7 и картечни роти) достигнали *Дречинобацъ*. Въ селото на квартируване се разположила за нощуване 4 а дружина, защото войницитъ нѣматъ платнища; 7 а, 8 а и карт. роти се разположили до селото на бивакъ; 3-а дружина отъ 36-й п. Козлодуйски полкъ и планинската батарея — на квартири въ с. *Стогазобацъ*.

Съ пристигането и разположението за нощуване било донесено на к-ра на бригадата въ Княжевацъ. Понеже частитъ пристигнали късно, топла храна не се дала на време, а доста късно.

На 24 X къмъ 5 ч. пр. пл. въ с. Дречиновацъ се получила заповѣдъ отъ к-ра на бригадата № 184, съ която се заповѣдало частитъ да нощуватъ тамъ гдето сж достигнали и на 24 X да почиватъ; да се реконсоциратъ пжтища за преминавание по шосето *Княжевацъ*—*Соко-бана*.

Съвършено лишно е било отиването на авангарда къмъ Княжевацъ, щомъ като бригадата ще настъпи отъ Княжевацъ за Соко-бана, отъ с. Руище, къдѣто авангарда се билъ спрѣлъ следъ боеветъ при Добро-полскиитъ висоти, до шосето Княжевацъ—Соко-бана презъ с. Сесалецъ има пята, който

не е по лошъ. Отъ пѣтя презъ *Зуличинацъ* за Княжевацъ и който е само 10 км. по права линия; когато само до отиването до Дречиновацъ по права линия е 22 км. и отъ тамъ до шосето за Соко-бана и по него до втичането до р. Моравица на Сесалацката река, е повече отъ 20 км.; всичко 42 килом. пѣтъ се прави вмѣсто да се изминагъ само 10 км. Съ скъпяването пѣтя на 30 км. се печелягъ сили и време, за което не може да не се държи смѣтка.

Подпоруч. Поповъ билъ изпратенъ за рекогносциране посоката презъ с. Булиновацъ за шосето Княжевацъ — Соко баня, за да намери най удобния пѣтъ за преминаването шосето Соко-бана — Княжевацъ. Войниците се почистили, изспрали. Попълнили се рандевия запасъ, бойния припасъ. Подпѣнили се превозните сръдства. Прегледали се конетъ, самаригъ и др.

Почивката се отразила много благоприятно на физическите сили на войника — той си отпочиналъ спокойно, нахранилъ се добръ. Презъ деньгъ пристигналъ хлѣбъгъ приготвенъ въ с. Руище и другигъ продукти. 5 и 6 роти и 3-а дружина ншоували въ с. Каличинацъ, 1-а дружина въ село Лапацъ.

Въ 8 ч. сл. пл. се получила заповѣдъ отъ бригадния к-ръ № 26 — бригадата на 25 X. ще настѣли за Соко баня. М-ръ Малчевъ съ 5 и 6 роти и 3-а дружина отъ полка. 1 полска батарея авангардъ ще тръгне въ 6 ч. пр. пл. на 25 X за Соко баня. — 4-а дружина, 7 и 8 картечни роти въ главата на колоната на главн. сили ще се влее въ колоната и застане на мѣстото си въ походенъ редъ на мѣстото Княжевацъ — Соко баня. За формиране марша на частигъ отъ авангарда, находящи се въ с. Дречиновацъ е издадена писмена заповѣдъ въ с. Дречиновацъ.

На 25 X 7. ч. пр. пл. 4-а дружина, 7-а и 8-а карт. роти тръгнали отъ с. Дречиновацъ по рекогносцирания прекъ пѣтъ, за да излѣзатъ на шосето за Сско-бана и се влеятъ въ общата походна колона на бригадата.

Времето полуоблачно, силенъ студенъ вѣтръгъ духалъ. Въ 9 ч. пр. пл. при моста на шосето сѣверно отъ с. *Бола-новци* частигъ влѣзли въ общата колона на бригадата въ гл. сили. 3-а дружина и 5-а и 6-а роти били въ авангарда на бригадата.

Въ 12 ч. пладне голѣма почивка до 2 ч. сл. пл. на западния изходъ на теснината при с. Шуманъ-топла.

Въ 4 ч. сл. пл. полкъгъ се разположилъ за ношуване: 4-а дружина на квартиро бивакъ въ с. Церовица, 1-а дружина, 7-а и 8-а картечни роти на бивакъ до селото, 5 и 6-а роти и 3-а дружина (авангарда) при с. Чтилукъ, щаба на полка въ с. Церовица.

Вечергъ дали топла храна на войницитегъ. Обаче хлѣбъ за 26 не подвезенъ и не раздаденъ на хората. Полковия про-

доволственъ обозъгъ търсилъ хлѣбъ въ Зайчаръ и никѣдъ не намѣрилъ; дивизионя продоволственъ транспортъгъ нѣма. Донесено на к-ра на бригадата и молень да вложи своигъ грижи и изиска отъ интендантството да снабди полка съ хлѣбъ и продукти за хората и дсбитъка.

Димитровъ-деньгъ — 26 X. Бригадата продѣлжава да настѣпа къмъ Алексинацъ, съ задача да осигури проходигъ на р. Морава отъ гр. Парачинъ до Алексинацъ. Въ авангардъгъ 3-а дружина и 5 и 6-а роти. Въ 30 м. сл. пл. главата на колоната на главните сили — въ главата се движатъ дружинигъ отъ 35-й п. Врачан. полкъгъ — достигнала до Соко баня гл. сили се спрѣли на почивка до 2 ч. сл. пл., когато продѣлжили пѣтъгъ си.

Въ 6 ч. сл. пл. последната дружина отъ полкъгъ достигнала мѣстото за ношуване. Споредъ оперативната заповѣдъ по полка № 23, разположилъ се за ношуване: щаба на полка и 3-а дружина квартируваха въ с. Ресникъ; 4-а дружина кв. бивакъ въ с. Поружница, картечната рота въ колибигъ дс с. Ресникъ; 1-а и 2-а дружини на бивакъ до с. Ресникъ сѣверно; Н. рота и домакинския обозъгъ на шосето, западно отъ Соко баня.

Пѣтъгъ шосиранъ, широкъ; на много мѣста мостоветъгъ развалени отъ отстѣпающигъ сърби; при Соко-бана моста разрушенъ. Марша доста продѣлжителенъ, но войницитегъ нахранени и отпочинали, били бодри презъ всичкото време.

Хлѣбъ и продукти липсвали. Интендантството не подвозвало съ ешалонигъ си на опредѣленото разстояние, за да можелъ полка съ своигъ превозни средства да получава и предава въ полка за употребление. Полкъгъ разплагалъ съ 18 кола за носене тази служба Колитъгъ ходили въ Зайчаръ — Княжевацъ да търсятъ хлѣбъ и не намирали.

Независимо отъ това к-ра на полка положилъ грижи и съ средствата, съ които разполагалъ, събиралъ хлѣбъ и продукти отъ селата въ близостъ до пѣтя на настѣпленото на полкъгъ; но въ селата хранителните продукти биле събрани отъ сръбскигъ власти, за населението оставалъ твърде ограниченно количество, та много трудно доброволно е могло да се събере въ достатъчно количество за нахраната на 5000 гърла. При все това макаръ и доброкачественъ хлѣбъ и въ недостатъчно количество полкъгъ съ свой грижи си е доставилъ и войницитегъ не сж гладували. Имало е случай на нчлегитъ да се е раздавало царевично брашно и войницитегъ да сж си правили *качамакъ*. Тазъ вечеръ 3-а дружина е била нахранена съ *качамакъ* въ селото. За следния день е било наредено въ 4 села да се приготви хлѣбъгъ отъ селянитегъ за храна на полкъгъ.

Изобщо взето до този день отъ минаването на р. Тимокъ, интендантството много малко, за да не се каже никакъ,

не е носило службата на интенданството тъй както искало положението за неговата дейност във време на война. Полкът се е продовалствувал със месо от събраните по полето безстопанствени овце, кози, крави, свине и много редко е прибъгвал към реквизиране от населението.

Вечерята-топла храна е било дадено на войниците. Времето ясно и топло

На 27 X бригадата продължила настъплението по шосето за гр. Алексинацъ. Авангардът на бригадата отъ 36 й п.; 35-й п. Врач. полкът настъпа във състава на главните сили на бригадата.

Въ 7 ч. пр. пл. дружинитъ тръгнаха отъ нощлегитъ си за вливането си въ походната колона на бригадата, споредъ заповѣдта на командира на полка. Времето ясно, малко хладно; войниците имали топла храна сутринята.

Въ 9 ч. пр. пл. главата на колоната на главните сили на бригадата, следъ забикалки и връщания пореди съборения госта на р. Мораваца при Клисурска махала достигнала до Мечината (пунктът не нанесенъ въ картата). Всичкиятъ мостове въ Бованската клисура били разрушени отъ сърбитъ. Нашитъ пионерни части поставили импровизирани мостчета, по които полкътъ минавалъ по единъ; това отнело много време за преминаванетоъ презъ всѣко мостче, разтегнало доста походната колона. Въ 12 часа, когато полкътъ минавалъ по пътя при изхода на Бованската клисура и се насочвалъ по пътя за Врличевъ ханъ къмъ р. Морава, се получила заповѣдъ отъ к-ра бригадата, врагачи да се съсредоточатъ при с. Кралево. Това предизвикало измѣнение на посоката на югъ и заобикаляне едно пространство отъ около часъ време. Въ 1 часа сл. пл. колоната се спрѣла на голѣма почивка до 2 ч. сл. пл. Полкътъ се движелъ по дѣсния брѣгъ на р. Моравица, пътя не изследванъ, артилерията не може да се движи по него. К-ра на полка донесълъ за това на командира на бригадата и понеже не получилъ отговоръ и ултвание, преминалъ на лѣвия брѣгъ и настъпилъ по шосето за Кралево — Алексинацъ.

Въ 7 ч. сл. пл. дружинитъ се разположили за нощуване: 1, 3, и 4-а дружина на квартиробивакъ въ с. Кралево; 2-а дружина въ охранение по гребена до мината.

Въ 7 ч. и 20 м. въ с. Кралево се получила заповѣдъ № 32 отъ к-ра на бригадата, съ която съобщавалъ, че сърбитъ заемали лѣвия брѣгъ на р. Морава срещу гр. Алексинацъ — с. Рутевача; въ дѣсно била 101 Германска дивизия; при Рутевча нашата 1-а бригада; при Алексинацъ 3-а бригада и, че утрѣ дивизията ще настъпи по строящитъ се на р. Морава мостове при гр. Алексинацъ. Заповѣдвалъ бригадата, съсредоточена при с. Кралево, въ пълна готовностъ, по дадена заповѣдъ да премине р. Морава по строящитъ се мостове.

Командира на полка събралъ командиритъ на дружинитъ съобщили имъ заповѣдта на к-ра на бригадата, далъ имъ наставление какъ да държатъ въ готовностъ войниците си, опредѣлилъ на всѣка дружина сборния пунктъ и редътъ за следване къмъ мостоветъ и преминаванетоъ по тѣхъ.

Вечерята не могло да се приготви топла храна на войниците.

Числения съставъ на полка този день билъ следния:

1-а дружина: офицери	17/1,	долни чинове	1209,	коне	88
2 а "	16/1,	"	1202,	"	85
3 а "	15/1,	"	1123,	"	61
4 а "	14/1,	"	1187,	"	89
Картечна рота	2	"	98,	"	46
Нестрова рота	2/4,	"	54,	"	51
Щабъ на полкътъ, телефонна команда и музикантска команда	3/2,	"	88,	"	25

Всичко . 69/9 4960 455

На 28 X. въ с. Кралево сутринята се дало топла храна на войниците и по половинъ кило селски хлѣбъ, събранъ отъ населението въ селата източно отъ Соко баня, по инициативата и съ средствата на полкътъ. Презъ нощта проливенъ дъждъ.

Цѣлия день войниците въ пълно снаряжение по заповѣдъ чакали заповѣтъ за настъпление и минаване р. Морава по строящитъ се мостове.

Въ 5 ч. и 10 м. сл. пладне съ заповѣдъ по бригадата № 202 се заповѣдало да се изпрати една дружина отъ полка да заеме с. Буимиръ (южно отъ гр. Алексинацъ) съ наблюдателни отдѣления при Катунъ — Дражевацъ — Топоница.

С. с. Буимиръ и Топоница има по две, едното Буимиръ е на лѣвия брѣгъ на р. Морава, а другото на дѣсния брѣгъ. Въ заповѣдта по бригадата не се казва кое село да се заеме. Фронта който се дава на дружината за наблюдение е по права линия, мерено по картата 14 км.

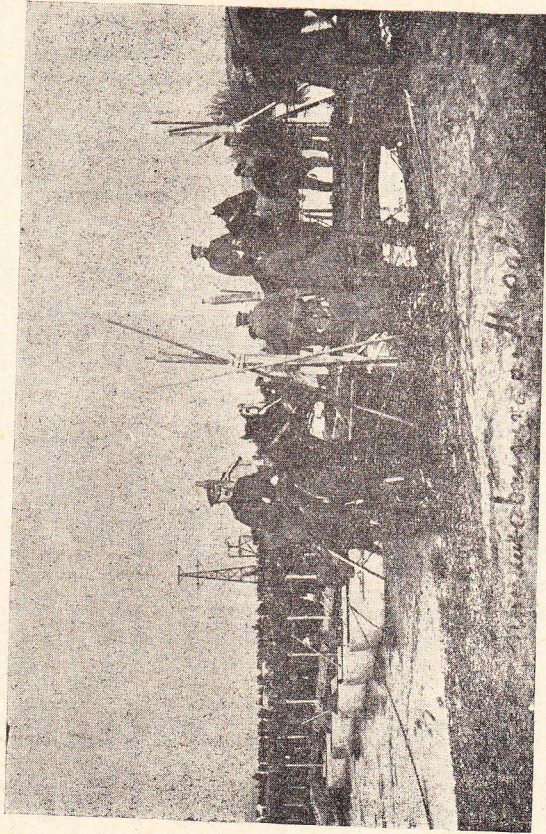
На к-ра на 4-а дружина майоръ Русиновъ, който е билъ назначенъ да заеме тази линия, к-ра на полка по свое разбирание е разяснилъ: че ще трѣбва да заеме с. Буимиръ което е на дѣсния брѣгъ на р. Морава и с. Д. Топоница и с. Дражевацъ, че подъ наблюдателно отдѣление да разбира наблюдателна застава, функциитъ на която сж опредѣлени въ полския уставъ.

Вечерята се дала топла храна на войниците.

На 29 X. полкътъ останалъ цѣлия день да чака заповѣдта за настъпление. Времето ясно, слабъ юженъ вѣтръ, Сутринята и вечерята топла храна.

На 30 X. през нощта велял дъждъ, през денъ облачно. Заповѣдъ отъ к-ра на бригадата, че полкътъ ще мине р. Морава да се приготви. И този денъ цѣлиятъ полкъ останалъ готовъ да чака заповѣдъ за минаване р. Морава. Мостоветъ, два, се строятъ при Алексенацъ отъ германски части на понтони.

Въ полунощъ срещу 30 X. к-ра на полка получилъ заповѣдъ отъ бригадния № 220, съ която се заповѣдало полкътъ на разсъмване на 31 X. да се съсредоточи при новостроящия се мостъ при въздушната линия, да мине мостътъ и настъпи по пѣтя Гредатинъ—Кутие—Сарманска коса; 4-а дружина да се прибере при полка. Тя охранявала на линията Буимиръ—Горна Топоница—Мезграйа. К-ра на полка съ заповѣдъ № 41 разпоредилъ дружинитъ да бждатъ готови въ 7 ч. и 30 м. пр. пл. за походъ на сборнитъ пунктове и повтори редътъ за минаване моста; 4-а дружина да се събере въ с. Буимиръ и въ 8 ч. пр. пл. да трѣгне за моста, гдето да се присъедини къмъ полка.



Преминаване р. Морава

Къмъ 3 ч. 30 м. пр. пл. командира на 4-а дружина до-несалъ за състоянието на моста на р. Морава на ж. п. линия при с. Мезерия и че, сърбитъ се опитватъ да го доразрушатъ. Това донесение било, препратено на командира на бригадата съ донесение № 42. Въ 5 ч. пр. пл. нова заповѣдъ — 4-а дружина да остане на мѣстото си въ разпореджение на началника на дивизията; полкътъ съ тритъ дружини и карт. рота

влизатъ въ състава на лѣвата колона. Кжде е тази лѣва колона, какви задачи има тя, никой нищо не казалъ. Отъ щѣба на дивизията съобщили, че полкътъ ще трѣгне следъ пладне за моста.

Въ 1 ч и 20 м. сл. пладне офицеръ за връзка доложилъ да трѣгне полкътъ; дружинитъ веднага тръгнали отъ сборнитъ пунктове въ с. Кралево. Въ 2 ч. 20 м. сл. пл. полка почналъ да минава моста на р. Морава, построены отъ германцитъ на понтони.

Въ 9 ч. сл. пл. полкътъ, настѣпащъ по лѣвия брѣгъ на р. Морава за Прокупле, достигналъ до в. Дреновацъ и се разположилъ за нощуване: щѣба на полка, музик. команда 3-а дружина и карт. рота на квартиробивакъ въ с. Гречацъ, 1-а и 2-а дружини до сѣверния край на в. Дреновацъ. На бивака вечерята имало топла храна малко по късничко. За марша въ този денъ к-ра на полка не получилъ отъ никого заповѣдъ. Търсилъ к-ра на бригадата и щѣба на дивизията въ гр. Алексинацъ за да узнае кой е началника на лѣвата колона, кжде ще се движи полкътъ, каква задача му се възлага, сведения за общата обстановка и др. Не намѣрилъ никого. Отъ к-ра на 1- бригада, който билъ началникъ на лѣвата колона сжщо не получилъ никакви нареждания, нито знаелъ кжде се намира той. По една случайностъ, следъ като полка миналъ моста на р. Морава, узналъ кжде се движила лѣвата колона, та изпратилъ донесение за положението на полка и искалъ нареждания. Едва въ 3 ч. сл. пл. получилъ отъ к-ра на 1-а бригада (лѣвата колона) заповѣдъ за марша. Пѣтя с. Кралево — с Гречацъ, шосе. на много мѣста развалено, не настлано съ чакълъ, кално и безъ мостове; почвата пещчлива — наносна. Р. Морава досга пълноводна, шегока отъ 40—80 метра, дълбока 4—6 метра; всички мостове на р. Морава разрушени. Полкътъ отъ 1 ч. 20 м. сл. пл. до 9 ч. сл. пл. изминавалъ 24 км. До вечерята не сж получени отъ никого никакви заповѣди.

На 1-й ноември въ с. Гречацъ въ 7 ч. 30 м. пр. пл. се получила заповѣдъ отъ к-ра на 1-а бригада (лѣвата колона) бригадата ще продължи настѣплението и ще достигне гр. Прокупле. До гр. Прокупле била достигнала нашата конница и преднитъ части. Сърбитъ запалили склада въ Прокупле и развалили моста на р. Топлица. Началникъ на гл. сили билъ назначенъ к-ра на 35 полкъ, който полкъ ще се движи въ гл. сили на бригадата. 15 п. Ломски полкъ нощувалъ по напредъ. Сутринта полкътъ трѣгналъ отъ нощлегуъ си по пѣтя с. Мраморъ—Прокупле; облачно и вѣтръ хладенъ духалъ. Въ време на марша въ 11 ч. 50 м. пр. пл. к-ра на полка получилъ писмена заповѣдъ № 248 отъ к-ра на бригадата (началника на лѣвата колона), че бригадата ще преследва сърбитъ, които отстъпватъ къмъ гр. Тричина по посока на гр.

Прокупле с. Житни-потокъ (посока право на югъ), авангардътъ на колоната ще достигне в. 1041, съвѣрно отъ *Житни-потокъ*, главнитѣ сили на колоната (бригадата) с. *Добротичъ* (южно отъ гр. Прокупле); голѣма почивка на авангарда до 4 ч. сл. пл. при с. Поатие (источно отъ Прокупле). К-ра на полка въ качеството си на началникъ на гл. сили на бригадата писмено съобщилъ на к-ра 15 п. Ломски полкъ заповѣдта на к-ра на бригадата и опредѣлилъ голѣмата почивка на главнитѣ сили когато главата достигне с. Божурна до 4 ч. сл. пл. полкътъ да се движи съ уставната скоростъ.

Разстоянието отъ Гречачъ до с. Добротинъ по права линия, мерено по картата 40 километра.

Къмъ 30 м. сл. пл. между с. Крушчи и с. *Мраморъ* пж-тътъ разваленъ, мѣстото мочурливо, артилерията загънала въ калта; орджията извичани съ превпргание и подпомогате отъ пѣхотата; това задържало главнитѣ сили на цѣль часъ време.

Въ 4 ч. 30 м. сл. пл. главата на главнитѣ сили достигнала моста на р. Бугариновачка при с. Злочучани: понеже до тамъ движението било извършено безъ голѣма почивка, войнитѣ се много изморили. Голема почивка била до 4 часа сл. пл., но колоната не достигнала. Командира на полка спрѣлъ за голѣма почивка и донесълъ на н-ка на колоната съ молба да удобри извършеното отъ него и почивката да стане до 6 ч. 30 сл. пладне.

Тукъ се слушала ясно артилерийската стрелба, която се водила на западъ отъ Прокупле доста усилено.

Въ 7 часа сл. пл. главнитѣ сили достигнали источно отъ с. Прокупле; тукъ к-ра на полка получилъ заповѣдъ отъ к-ра на 1-а бригада (н-ка на лѣвата колона) полкътъ съ гаубичната батарея да ношува источно отъ гр. Прокупле. 1-а и 2-а дружини и щаба на полка ношували на бивакъ на склона на висотата источно отъ Прокупле; 3-а дружина и картеч. рота на квартиро бивакъ въ разседника до градътъ. 4-а дружина останала на р. Морава, още не била пристигнала въ полка. Една рота (1-а рота съ капитанъ Златаровъ) била изпратена въ гр. Прокупле за пазене редътъ по заповѣдъ на началника на дивизията.

Въ 8 ч. 20 минути сл. пл. получена заповѣдъ № 236 отъ командира на 2-а бригада, че бригадата се съсредоточавала при Прокупле, гдето ще ношува. Полкътъ влиза въ състава на бригадата си, напуска 1-а бригада. Вечеръта, понеже стигнали късно, не се приготвила топла храна. Хлѣбъ за два дни не се получавалъ отъ интендантството. Презъ нощта срещу 2-й силенъ студентъ вѣтъръ съ слабъ дъждъ, Полкътъ изминалъ 32 километра по въздушна линия.

На 2 XI. въ полкътъ се получила мортира за хвърляне бомби, но бомбитѣ безъ патрони за изхвърляние отъ мортирата.

Сутринъта се получила заповѣдъ отъ к-ра на бригадата, че полка ще бжде въ авангардъ и ще смѣни 3-а п. бригада отъ дивизията; да се изучи пжтя за с. Долна Топоница и да бжде готовъ за тръгване.

Изпратилъ се офицеръ да рекогносцира пжтя за с. Д. Топоница. Село Д. Топоница е по пжтя Прокупле—Куршумлия—шосе западно отъ Прокупле на разстояние 10 клм. отъ Прокупле.

До вечеръта никаква заповѣдъ за тръгване не последва; не се дала възможностъ на войницитѣ да си отпочинатъ.

Сутринъта и вечеръта се дала изобилна топла храна. Времето ясно съ слабъ вѣтъръ. 14-а Рота отъ 4-а дружина достигнала и се присъединила къмъ полка вечеръта. Ношуване на сжщитѣ мѣста.

Въ полунощъ срещу 3 XI. нова заповѣдъ отъ к-ра на бригадата — полкътъ да бжде готовъ въ 6 ч. 30 м. пр. пл. за походъ. К-ра на полка наредилъ да се приготви храната и до 6 ч. 30 м. пр. пл. да бжде раздадена на войницитѣ; дружинитѣ да бждатъ готови следъ яденето за походъ. Презъ нощта духалъ силенъ вѣтъръ съ слабъ студентъ дъждъ.

Въ 8 ч. 30 м. се получила заповѣдъ отъ к-ра на бригадата, че полкътъ е назначенъ въ авангардъ на бригадата въ съставъ: 1-а и 2-а дружина, картечна рота, 1 планинска батарея и въ 9 ч. 30 м. пр. пл. да тръгне отъ началния пунктъ —моста на р. Тополица южно до гр. Прокупле, по пжтя за с. Житоражна —посока на изтокъ отъ Прокупле, а не на западъ, както се заповѣдвало на предния денъ и кждето се изпращало офицеръ да рекогносцира пжтътъ.

Командира на полка съ заповѣдъ № 27 формиралъ марша на полка и разчленилъ авангарда си.

Точно въ опредѣления частъ, челната дружина отъ полка стъпила на моста —началния пунктъ.

Въ 1 ч. сл. пл. челната частъ на авангарда достигнала с. Житоражна, а въ 2 ч. сл. пл. с. Ясеница, гдето се спрела на голѣма почивка до 3 ч. сл. пл. по заповѣдъ на к-ра на бригадата. Въ 6 ч. сл. пл. главнитѣ сили на авангарда достигнали с. Пуковецъ и се разположили на квартири за ношване; предния отрядъ въ с. Драшковецъ и поставилъ охранение на в. 290 южно отъ селото. 3-а дружина и 14-а рота въ състава на главнитѣ сили на бригадата ношували въ с. *Кочане*.

На 4 XI. авангарда въ сжщия съставъ и разчленение въ 7 ч. пр. пл. тръгнали отъ нолезитѣ си за *Бойникъ—Лебане*. Назначенитѣ въ състава на авангарда конни и пионерни взводе не дошли; вмѣсто мостова рота дошелъ мостови взводъ. Отъ селата, поржчания отъ полка хлѣбъ, пристигналъ само

400 кгг.; раздалъ се по равно въ дружинитѣ, за да се раздаде на войницитѣ, които не сж получили и предния день. Поржчалъ се въ всички села хлѣбъ и се оставили команди да го прибератъ и докаратъ въ полка.

Щомъ тръгнахъ частитѣ отъ авангарда завалѣхъ ситенъ, напоителенъ дъждъ, следъ това задухалъ студенъ силенъ вѣтеръ срещу движението на полка. Пжтъгъ се изпълнилъ съ вода, на много мѣста презъ пжтя течели поройни потоци, на всѣки 100—200 метра войницитѣ газели въ вода почти до колѣне. Движението извънмерно изморително, трудно и бавно.

Въ 11 ч. 40 м. пр. пл. предния отрядъ достигналъ с. *Касабачъ*. Пжтя следва по лѣвия брѣгъ на р. *Луста*. Тукъ единъ пороевъ потокъ обхваналъ пжтя отъ двегѣ страни; войницитѣ газели до колѣне. Дъждътъ се пресекулъ на снѣгъ, снѣгътъ се заловилъ на терена и по тѣлата на войницитѣ. Въ 2 ч. сл. пл. предния отрядъ достигналъ с. Лапатинци. Съ предния отрядъ билъ и командира на полка Челния отрядъ успѣлъ да мине по срутения мостъ на р. Пуста при с. Лапатинци и ведната реката придошла толкозъ много, че залѣла счупения по срѣдата мостъ, заобиколила селото, което остана ло като островъ, реката все повече и повече прииждаше. Предниятъ отрядъ не можелъ да премине рѣката, а споредъ заповѣдта той трѣбва да достигне висотата *Каменига чука* 370, заповѣдъ отъ р. Пуста, а авангарда трѣбвало да достигне с. *Людюма* на дѣсния брѣгъ на р. Пуста срещу с. Лапатинци. Кра на полка прави огледъ на рѣката, разпитва селенитѣ за нейния режимъ, но нищо не може да намери за да прехвърли авангарда на дѣсния брѣгъ въ с. Гюндюме, та да изпълни буквално дадената му заповѣдъ.

Въ 2 ч. 50 м. сл. донесълъ на кра на бригадата и решилъ да остане въ с. Лапатинци като има предъ себе си къмъ страната на противника придошлата р. Пуста, непроходима въ този пунктъ, понеже моста е срутень, рѣката е вѣнь отъ коритото, буйна и непроходима въ бродъ, а мостовия взводъ не е въ състояние да построи мостъ. Снѣгътъ продължава да вали.

Въ 3 ч. 40 м. сл. пл. кра на бригадата пристигналъ на западния край на с. Лапатинци и заповѣдалъ: авангарда да се върне отъ с. Лапатинци и по лѣвия брѣгъ на р. Пуста да мине по моста на с. *Бойникъ* и отъ тамъ по дѣсния брѣгъ на р. Пуста да отиде въ с. *Людюма* и тамъ да ношува.

Кра на полка повелъ авангарда, миналъ по моста на р. Пуста при с. *Бойникъ*, спусналъ се по течението на реката, достигналъ с. Гюндюма въ 8 ч. сл. пл. и се разположилъ за ношуване съ охрана къмъ *Каменига чука*; не изпратилъ предния отрядъ на *Каменига чука* по личната заповѣдъ на кра на дивизията, който билъ съ щаба си по пжтя за *Бойникъ*,

Въ този день при най-неблагоприятни условия за движение, Врачанци, мокри до коститѣ, измръзнали отъ студътъ, изминали 45 км. пжтъ и легнали да ношуватъ безъ топла храна и безъ достатъчно количество хлѣбъ, и той доставенъ съ грижитѣ на полка отъ селянитѣ.

На 5 XI. въ 7 ч. пр. пл. кра на полка (кра на авангарда) отъ с. Гюндюма изпратилъ пор. Курешански (убитъ въ Добруджа — 1916 год.) съ три конни ординарци да рекогносцира пжтя за *Каменига чука*—370 — да се ориентира и узнае точно коя е тя и да потърси връзка съ 1-а Софийска дивизия. Въ 1 ч. сл. пл. пор. Курешански доложилъ, че пжтя за *Каменига чука* е разкалянъ и невъзможенъ за движение на артилерия; че 1-а Софийска дивизия е достигнала гр. *Лебана* и предната вечеръ заела линията Бувче — Гъргорацъ — Вина. Тези сведения се донесли на командира на бригадата и на кра на дивизията.

Въ 4 ч. 30 м. сл. пл. кра на 4 а дружина донесълъ, че съ третѣ рѣти пристигналъ и ще ношува при главнитѣ сили на бригадата въ с. *Касабачъ*.

Авангарда ношувалъ на достигналитѣ вчера мѣста. Топла храна се дала на войницитѣ на обѣдъ и вечеря. 5 а и 8-а рота били загубили отъ два дни продоволственитѣ товарни коне, които днесъ пристигнали въ ротитѣ си.

На 6-й авангарда ношувалъ на сжщитѣ мѣста, а 3 а и 4 а дружини въ с. Лапатинци.

На 7-й въ 8 ч. пр. пл. по заповѣдъ на кра на дивизията, планинската батарея отъ авангарда била изпратена въ състава на 1-а бригада, която настъпила за Бучумешъ.

Въ 30 м. сл. пл., по заповѣдъ на кра бригадата, полкъ тръгналъ за гр. Лебана, гдѣто въ 6 ч. сл. пл достигналъ и се разположилъ за ношуване на квартири.

На 9 XI въ 5 ч 40 м. пр. пл. се получила заповѣдъ отъ кра на дивизията, че дивизията влиза въ състава на II а армия; ще настъпи презъ гр. Лясковецъ за да достигне района на армията.

Въ 7 ч. пр. пл. полкътъ тръгна отъ гр. Лебана за гр. Лясковецъ на Морава. Вечерята ношували на квартири въ градътъ.

Презъ гр. Лясковецъ, с. Своге, с. Кална, прохода Дъсчонъ кладенецъ, с. Зелениградъ, Реброво, Славовци, Долна Дикана, гр. Дупница. Кочариново и на 23 XI полкътъ достигналъ гр. Горна Джумая и останалъ въ състава на дивизията — маневрени войски на II а армия, която заема Беласица планина и на западъ къмъ Доبرانъ.

Новата 1916 год. полкътъ посрещналъ въ гр. *Гор.-Джумая*. На 22 януари билъ преместенъ въ с. Бобошево и околнитѣ села на квартири.

400 кгр.; раздалъ се по равно въ дружинитѣ, за да се раздаде на войницитѣ, които не сж получили и предния день. Поръчалъ се въ всички села хлѣбъ и се оставили команди да го прибератъ и докаратъ въ полка.

Щомъ тръгнали частитѣ отъ авангарда заваллялъ ситенъ, напоителенъ дъждъ, следъ това задухалъ студенъ силенъ вѣтръ срещу движението на полка. Пжтьтъ се изпълнилъ съ вода, на много мѣста презъ пжтя течели поройни потоци, на всѣки 100—200 метра войницитѣ газели въ вода почти до колѣне. Движението извънмерно изморително, трудно и бавно.

Ъз 11 ч. 40 м. пр. пл. предния отрядъ достигналъ с. *Касабачъ*. Пжтя следва по лѣвия брѣгъ на р. *Луста*. Тукъ единъ пороенъ потокъ обхваналъ пжтя отъ дветѣ страни; войницитѣ газяли до колѣне. Дъждътъ се пресекулъ на снѣгъ, снѣгътъ се заловилъ на терена и по тѣлата на войницитѣ. Въ 2 ч. сл. пл. предния отрядъ достигналъ с. Лапатинци. Съ предния отрядъ билъ и командира на полка Челния отрядъ успѣлъ да mine по срутения мостъ на р. Пуста при с. Лапатинци и веднага реката придошла толкозъ много, че залѣла счупения по сръдната мостъ, заобиколила селото, което останало като островъ, реката все повече и повече приижда. Предниятъ отрядъ не можелъ да премине рѣката, а споредъ заповѣдта той трѣбва да достигне висотата *Каменига чука 370*, южно отъ р. Пуста, а авангарда трѣвало да достигне с. *Людюма* на дѣсния брѣгъ на р. Пуста срещу с. Лапатинци. Кра на полка прави огледъ на рѣката, разпитва селенитѣ за нейния режимъ, но нищо не може да намери за да прехвърли авангарда на дѣсния брѣгъ въ с. Гюндюма, та да изпълни буквално дадената му заповѣдъ.

Въ 2 ч. 50 м. сл. донесълъ на к-ра на бригадата и решилъ да остане въ с. Лапатинци като има предъ себе си къмъ страната на противника придошлата р. Пуста, непроходима въ този пунктъ, понеже моста е срутень, рѣката е вѣнъ отъ коритото, буйна и непроходима въ бродъ, а мостовия взводъ не е въ състояние да построи мостъ. Снѣгътъ продължава да вали.

Въ 3 ч. 40 м. сл. пл. к-ра на бригадата пристигналъ на западния край на с. Лапатинци и заповѣдалъ: авангарда да се върне отъ с. Лапатинци и по лѣвия брѣгъ на р. Пуста да mine по моста на с. *Бойникъ* и отъ тамъ по дѣсния брѣгъ на р. Пуста да отиде въ с. *Людюма* и тамъ да ношува.

Кра на полка повелъ авангарда, миналъ по моста на р. Пуста при с. *Бойникъ*, спусналъ се по течението на реката, достигналъ с. Гюндюма въ 8 ч. сл. пл. и се разположилъ за ношуване съ охрана къмъ *Каменига чука*; не изпратилъ предния отрядъ на *Каменига чука* по личната заповѣдъ на н-ка на дивизията, който билъ същаба си по пжтя за *Бойникъ*,

Въ този день при най-неблагоприятни условия за движение, Врачанци, мокри до коститѣ, измръзнали отъ студътъ, изминали 45 км. пжть и легнали да ношуватъ безъ топла храна и безъ достатъчно количество хлѣбъ, и той доставенъ съ грижитѣ на полка отъ селянитѣ.

На 5 XI. въ 7 ч. пр. пл. к-ра на полка (н-ка на авангарда) отъ с. Гюндюма изпратилъ пор. Курешенски (убитъ въ Добруджа — 1916 год.) съ три конни ординарци да рекогносцира пжтя за *Каменига чука*—370 — да се ориентира и узнае точно коя е тя и да потърси връзка съ 1-а Софийска дивизия. Въ 1 ч. сл. пл. пор. Курешански доложилъ, че пжтя за *Каменига чука* е разкалянъ и невъзможенъ за движение на артилерия; че 1-а Софийска дивизия е достигнала *сп. Лебана* и предната вечеръ заела линията Бувче — Гъргорацъ — Вина. Тези сведения се донесли на командира на бригадата и на н-ка на дивизията.

Въ 4 ч. 30 м. сл. пл. к-ра на 4-а дружина донесълъ, че съ третѣ роти пристигналъ и ще ношува при главнитѣ сили на бригадата въ с. *Касабачъ*.

Авангарда ношувалъ на достигналитѣ вчера мѣста. Топла храна се дала на войницитѣ на обѣдъ и вечеря. 5-а и 8-а рота били загубили отъ два дни продоволственитѣ товарни коне, които днесъ пристигнали въ ротитѣ си.

На 6-й авангарда ношувалъ на сжитѣ мѣста, а 3-а и 4-а дружини въ с. Лапатинци.

На 7-й въ 8 ч. пр. пл. по заповѣдъ на н-ка на дивизията, планинската батарея отъ авангарда била изпратена въ състава на 1-а бригада, която настъпила за Бучумешъ.

Въ 30 м. сл. пл., по заповѣдъ на к-ра бригадата, полкътъ тръгналъ за гр. Лебана, гдѣто въ 6 ч. сл. пл. достигналъ и се разположилъ за ношувание на квартири.

На 9 XI въ 5 ч. 40 м. пр. пл. се получила заповѣдъ отъ н-ка на дивизията, че дивизията влиза въ състава на II-а армия; ще настъпи презъ гр. Лясковецъ за да достигне района на армията.

Въ 7 ч. пр. пл. полкътъ тръгна отъ гр. Лебана за гр. Лясковецъ на Морава. Вечеръта ношували на квартири въ градътъ.

Презъ гр. Лясковецъ, с. Своге, с. Кална, прохода Дъсчанъ кладенецъ, с. Зелени-градъ, Реброво, Славовци, Долна Диканя, гр. Дупница, Кочариново и на 23-XI полкътъ достигналъ гр. Горна Джумая и останалъ въ състава на дивизията — маневрени войски на II-а армия, която заема Беласица планина и на западъ къмъ Дойранъ.

Новата 1916 год. полкътъ посрещналъ въ гр. *Гор. Джумая*. На 22 януари билъ преместенъ въ с. Бобошево и околнитѣ села на квартири.

На 18 февруари полка почна да работи по постройката на тесноколейната ж.-пжтна линия Дупница—Горна Джумая. До това време въ полка се произвеждаха всички видове занятия; войниците на смѣни се пускали въ отпускъ въ домоветъ си.

На 22 април полкътъ наново се премѣстилъ при Горна Джумая и се разположилъ на бивакъ сѣверно отъ градътъ.

На 16 май стигналъ при с. Крупникъ; на 17 при с. Сливница; на 18 при с. Старчево, — Петричка околностъ.

Дивизията застанала до бойната линия въ маневрени войски на II-а армия, щаба на която билъ при с. Левуново на пжтя Горна-Джумая — Сересъ.

Врачанци сж изменили по обикновенъ пжтъ пешкомъ отъ Р. Тимокъ при Брегово до гр. Лебана съ боеве разстояние, мѣрено по картата, 360 км., въ мѣстностъ планинска, на много мѣста по междуселски пжтища, въ най лошо време — продължителни дъждове, снѣгъ, калъ, мокри, не хранени редовно съ топла храна, много пжти съ недостатъчно количество хлѣбъ, ношували повечето на открито; дветъ дружини безъ платнища. Като прибавимъ една трета отъ разстоянието за извивки на пжтищата, за стръмнини, ще се получи цифрата 480 километра, изминати въ действителностъ отъ 3 октомври 1920 година до 7 ноември сжщата година за 33 дена или средно по 15 км. въ день съ боеветъ и стоенията.

Отъ гр. Лебана до гр. Трънъ Врачанци сж изменили 95 километра по права линия; прибавимъ ли $\frac{1}{3}$ за неравноститѣ получаваме 125 километра презъ планинска мѣстностъ, изминатъ за 5 дена или срѣдно по 25 км. въ това число дни и 1 день дневка.

Отъ гр. Трънъ до с. Старчево — Петричка околия Врачанци въ зимни дни при студъ до 25° сж изменили 240 километра, или всичко Врачанци сж изменили 720 километра. До края на юли 1916 год. Врачанци въ маневрени войски на II-а армия работили по постройката на тесноколейната ж.-пжтна линия Дупница—Горна-Джумая—Левуново.

Презъ августъ Врачанци влизатъ въ съставтъ на III-а армия, въ Дунавския оперативенъ воененъ театъръ съ движение по желѣзница и обикновенъ пжтъ пешкомъ. Въ гр. Радомиръ по ешалонно се натоварили на влаковетъ и се съсредоточили при гр. Попово, гдѣто бригадата влезла въ състава на III-а армия и действувала въ Добруджа до края на 1916 г.

ГЛАВА II.

Добружанския воененъ тетръ

I. Съсредоточение.

На 13 августъ 1916 год. 35-й пех. Врачански полкъ по ешалонно се натоварилъ на ж. п. ст. Радомиръ и билъ превозенъ до ж. п. ст. Попово — влезълъ въ състава на III а армия, която имала задача да оперира на Добружанския воененъ театъръ противъ ромънитѣ.

На 15 VIII. полкътъ, безъ н. рота, се съсредоточилъ източно отъ гр. Попово и се разположилъ на бивакъ до шосето Попово—Разградъ, както пристигали ешалонитѣ.

Вечеръта въ 7 ч. полкътъ се премѣстилъ при с. Спахларъ. Следниятъ день полкътъ започналъ редовно по програма занятия, за да се подтегне, да се освежатъ бойнитѣ порядки и длѣжности на войника и началника, да се закрепятъ дисциплината. Между занятията се вложили повече грижи за чистотата на тѣлото, облеклото, снаряжението и въоръжението, които въ периода на работата по постройката на ж. п. линия Дупница—Левуново, били позанемарени. Дало се на войника да се опомни, че той има по-важно назначение като боецъ да защити здраво родината си.

На 21 VIII. се отслужило благодарственъ молебенъ за превземанието на гр. Леринъ, Демиръ Хисаръ и гр. Сересъ. Следъ това редовнитѣ занятия продължили своя редъ.

На 28 VIII. Св. Богородица, Ромжния обявила война на нашата съюзница—Австро-Унгария. Сжщия день, ромжнитѣ обстреляли гр. Русе съ артилерия отъ своя брѣгъ. Понеже войната съ Ромжния не била още обявена, нашата артилерия не отговорила. Гражданитѣ се изплашили и почнали да бѣгатъ къмъ Търново и др. вътрешни градове.

На 29 VIII. въ 8 ч. сл. пл. полкътъ тръгналъ отъ бивака си при с. Спахларъ за Разградъ, гдето се съсредоточила дивизията. Дивизията се състояла отъ 35 и 36 полкове отъ по 4 дружини, 2 Артилерийски полкъ-6 батареи, 6-а пионерна дружина и съответното число санитарни и административни части. Придавалъ ѝ се и 53 полкъ.

Полкътъ въ 3 ч. сл. пл. на 30 достигналъ Разградъ, като се движилъ по пжтя Спахларъ—Батембергъ—Разградъ. Вечеръта въ 7 ч. 30 м. той тръгналъ по шосето Разградъ —

Шуменъ. Времето добро, храна изобилна. Сутринта на 31 въ 4 ч. пр. пладне достигналъ с. Кюселеръ и се разположилъ на бивакъ. Нощенъ маршъ изморителенъ, наложенъ по съображение да не стане известно мѣстото на съсредоточението на дивизията.

На 31 VIII. въ 7 ч. 30 м. сл. пладне полкътъ продължилъ марша по пътя Кюселеръ—Бъло-копитово—Макакъ—с. Ендже.

Въ 3 ч. сл. пл. на 1 IX. достигналъ Ендже и се разположилъ на бивакъ източно отъ селото.

На 1 IX. въ 10 ч. пр. пл. на бивака при с. Ендже се получила опер. зап. по бригадата, съ която се заповѣдва полкътъ следъ пладне да достигне с. Сюютли.

Получило се и позива на к-ция III-а армия къмъ чиниветъ отъ армията, при обявяване война на Ромжния и предупреждение, че официално ще се обяви войната. Всички да бъдатъ готови. Дивизията остава въ разпоредението на маршалъ Макензенъ, командующъ армиятъ на Дунавския воененъ театръ. На 4 а дивизия се дава обекта Тутраканъ, а на 1-а Софийска дивизия—Силистра.

Въ 1 ч. сл. пл. кра на 35-й п. Врачански полкъ съ оперативна заповѣдъ № 18 формиралъ походното движение на полка за с. Сюютли съ тръгване 3 ч. сл. пл. Щомъ се раздала обедна въ войничитъ, изпратили се кухнитъ въ с. Сюютли да приготвятъ храната за вечерта.

Въ 3 ч. сл. пл. полкътъ тръгналъ за с. Сюютли; още не се изтеглилъ въ походната колона цѣлия, получила се заповѣдъ отъ к-ра на бригадата да се преустанови движението до втора заповѣдъ; полкътъ ще отиде въ друга посока. Изпратила се заповѣдъ въ с. Сюютли да се върнатъ кухнитъ. Въ 3 ч. 35 м. пр. пл. нова заповѣдъ № 32—полкътъ да тръгне за Нови пазаръ—с. Насхтеле—Орта Кьой—Махаличъ и въ 6 ч. пр. пл. на 2 IX. да достигне с. Махаличъ—категорична заповѣдъ отъ маршалъ Макензенъ

Полкътъ въ формираня походенъ редъ променилъ посоката и тръгналъ въ 4 ч. сл. пладне за новия обектъ—с. Махаличъ.

Пътя до гара Каспичанъ междуселски, сухъ, удобенъ; до Насх теле шосе; до с. Махаличъ междуселски, малко прашенъ, тѣсенъ и съ стрѣмни изкачвания отъ доловетъ. Времето топло, до полунощъ месечина. Движението отъ начало било нормално—уставно; отъ Каспичанъ умората почнала да се чувства, а отъ с. Козлуджа движението едва стигало три клм. въ часъ. Топла храна нѣмало възможностъ да се даде на войничитъ. Въ 2 ч. пр. пл. на 2 IX. на полка се дала почивка отъ 1 часъ; съ спирането войничитъ налѣгали по есемята и заспали; били разбудени.

Въ 7 ч. пр. пл. на 2 IX. полкътъ достигналъ с. Махаличъ, като изминалъ презъ нощта едно разстояние отъ 50 клм. по права линия, мѣрено по картата; изостанали нѣмало, но 300 войника съ п. дбити крака.

При с. Махаличъ полкътъ се разположилъ на бивакъ, прикритъ въ мѣстнитъ предмети: — гора, населени пунктове: 1 а дружина съверно до с. Махаличъ, 2-а и 3-а дружини и картечната рота на югъ отъ селото въ редка гора, 4-а дружина — авангардъ — до Емиръ Гази съ 3 отбранителни застави на линията на охранението за полка отъ височината гдето свѣршва надписа Емиръ Гази на сѣверъ. Щаба на полка и музик. команда въ с. Махаличъ на квартири.

Враченци за 15 часа време, извършили усиленъ маршъ, изминали разстояние 50 клм. по права линия безъ да сж оставали имъ пунктъ само съ единъ часъ закъснение. Това се дължи на издръжливостта на Врачанци и наймного на строгата дисциплина въ марша; всички началници въ походната колона сж били въ опашката на частта си, подканвали сж всѣкото на редъ, подбодрявали сж частитъ си съ разговори и др., а командира на полка постоянно е пропускатъ дружинитъ и ги настигалъ презъ всичкото време; редовни уставни малки почивки.

II. Боеве около гр. Добричъ.

Кроки № 5.

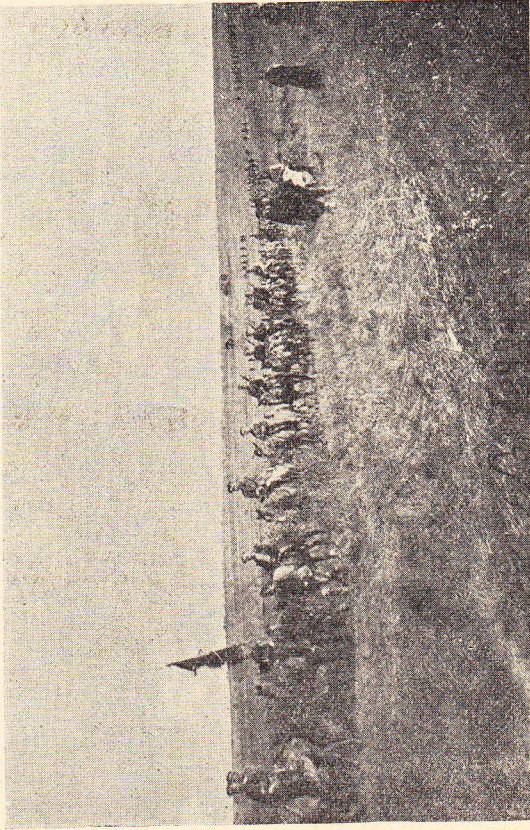
На 3-IX въ с. Махаличъ, въ 7 ч. 50 м. пр. пл. 35 п. Врачански полкъ получилъ заповѣдъ, сжщия день да достигне с. Владимирово. Полкътъ състои: отъ 4 дружини, 1 картечна рота съ 4 картечници, числения съставъ на рота 250 бойци.

Въ 8 ч. 30 м. пр. пл. авангарда — 1-а дружина тръгнала, а следъ нея и главнитъ сили — за с. Влад.-мирово, споредъ оперативната заповѣдъ по полка. Единъ взводъ и 4 конника заминали за с. Кюпру за връзка съ фланговия отрядъ на войскитъ отъ Варненския укрепенъ пунктъ.

Въ 11 ч. 30 м. пр. пл. полкътъ достигналъ с. Караманкьой и по заповѣдъ отъ к-ра на бригадата спрялъ на голѣма почивка до 2 ч. сл. пл. Възползувани отъ почивката приготвило се храна за обѣдъ.

Въ 2 ч. сл. пл. полкътъ продължилъ движението си за с. Владимирово. Въ 4 ч. сл. пл. при развито знаме и подъ звука на музиката, при силно повишено настроение, войничитъ ентузиазирани тичешката и съ общия викъ „ура“ преминали границата и стъпили въ земята на Аспаруховци. На пограничитъ ромжнски постове стояли още изсеченитъ отъ

нашата конница граничари. Въ това време на съверъ отъ къмъ с. Екисча се зачули артилерийски истрели. Въ 4 ч. 30 м. сл. пл. полкътъ достигналъ с. Владимирово, разположилъ се на бивакъ, източно до селото, а авангарда излезалъ напредъ за да заеме линията за охранение съ отбранителни застави по дѣсния брѣгъ на р. *Кара-Ахмедъ-дени*. Къмъ полка се присъединила батареята на капитанъ Аврамовъ и се разположила при главнитѣ сили на полка.



Презъ Добружа.

Командира на полка заедно съ дружиннитѣ командири и батареиния командиръ, отъ висотата източно отъ с. Владимирово, разглеждали мѣстността и избирали позиция за срашание противника, при случай на настѣпление. Въ това време офицера за порѣчки при щаба на дивизията пор. Пжшковъ предалъ на к-ра на полка заповѣдь: да излѣзе напредъ и пресече пѣтя на отстѣплението на противника, който следъ като се престрѣлвалъ съ нашата артилерия до 5 ч. сл. пл.; отстѣпилъ отъ Кара-Пилигъ за Добричъ. Часътъ е 6 сл. пл. Авангарда движилъ още частитѣ си за да заемагъ охранителната линия. Командира на полка заповѣдалъ: главнитѣ сили на авангарда съ батареята на кап. Аврамовъ да настѣпятъ къмъ с. *Динеклеръ*, и пресечатъ пѣтя на отстѣплението на противника къмъ Добричъ и го растреля. Младшия офицеръ отъ батареята поведе батареята да настигне главнитѣ сили на авангарда. На дружиннитѣ командири се дали участъци за отбрана и наставление за усилване позицията и заемане при

заповѣдь. К-ра на батареята приготвилъ данни за стрелба отъ избраната позиция. Командира на батареята при настѣплението като вижда, че се смръква и малки групи минаватъ по пѣтя за Добричъ, спира батареята, открива огънь по групитѣ и ги разпрѣсква. Расстоянието доста голѣмо. На смръкване авангарда се спира, батареята се върнала на бивака при полка.

Командира на пограничната рота, по искането на к-ра на 35 п. Вр. полкъ писмено донесалъ, че въ с. Сердиментъ има една дружина и една батарея ромжни. Греди да се получи това донесение, к-ра на полка изпратилъ единъ взводъ въ тази посока въ рекогносцировка. Следъ това той изпратилъ още два взвода съ к-ра на 4-а рота поручикъ Дундековъ въ застава къмъ Сари-Махмудъ. Къмъ 10 ч. сл. пл. на 3. IX взвода за рекогносцировка и заставата достигнали до с. Сари-Махмудъ; противника ги посрещналъ съ огънь. Поручикъ Дундековъ преценилъ противника на около взводъ; настѣпилъ съ двата взвода въ тъмнината, обхваналъ отъ дѣсния флангъ разположението на ромжнитѣ и съ доста здѣржанъ огънь повелъ огнева борба, която траяла около единъ часъ. Успѣлъ да разгони ромжнитѣ, заелъ позицията имъ и останалъ на нея презънощта въ отбранителни застави. Нощта минала съвършено спокойно. Въ боя заловилъ 4 пленика отъ 40 ромжнски п. полкъ, 2 отъ 12-й п. и 2 отъ 53, отъ които узналъ че, въ боя сж участвували една дружина отъ 40 полкъ, 1 ескадронъ и две полски леки орждия. Сутринята селенитѣ потвърдили тѣзи сведѣния, а той на бивака на ротното: 70 раници, много войнишки платнища, шанцовъ инструментъ, пушки, 3 велосипеда и др.

Населението въ с. Владимирово, българско и турско, радушно срещнало българскитѣ войници и доброволно предлагало всичко и то безъ да му се плащъ. На войницитѣ се приготвило изобилна храна. Времето слабо облачно, припича на дѣжъ. Интенданството отъ 31-VIII, нищо не е дало за храна на хората и добитѣка. На исканията за хранителни припаси се задоволявало да отговори, че било искано, като се получи ще я изпрати; въ това се състои дейността му. К-ра на полка е принуденъ да изостави своята бойна дейность и вложи грижи да се достави отъ мѣстното население хлѣбъ, месо и фуражъ за полка. Дивизията усвоила мълчанието на всѣки въпросъ отъ интендантска компетентность.

Въ 11 ч. 30 м. пр. пл. началника на дивизията телеграфически предупредилъ, че днесъ или утре дивизията ще атакува Добричъ отъ западъ, а войскитѣ отъ Варненския укрепленъ пунктъ — отъ изтокъ, изпратили се тайни брошури за укрепленията около Добричъ, да се проучатъ отъ офицеритѣ, да се припомнятъ правилата за атаката на укрепени

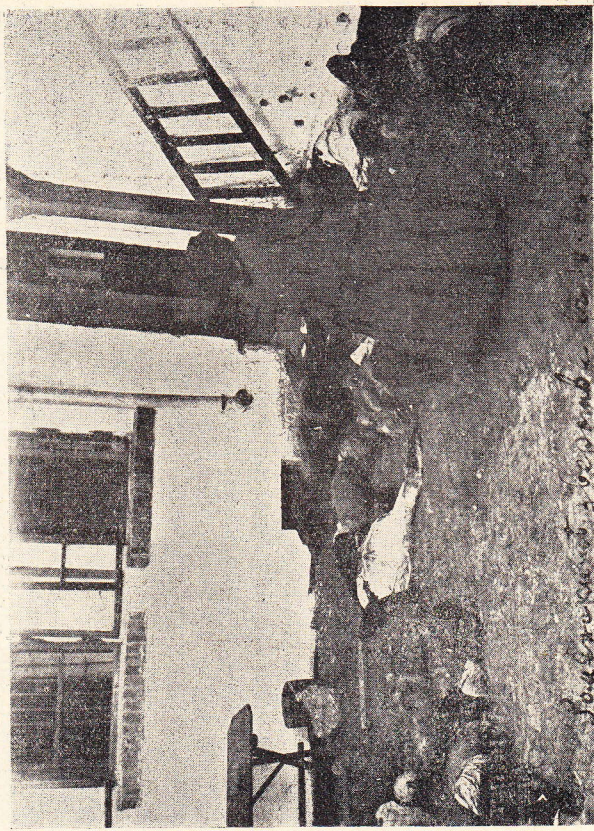
заблаговременно позиции и да се рекогносцира пята Владимирова — Арнауткьой — к. 290. Следъ тѣзи важни предупредения и наредби създаде се убеждението, че Добричъ е укрепенъ seriously, съ модерни фортификационни постройки. Веднага се изпратили офицери на коне съ конни ординарци да рекогносциратъ посоката, но тѣ не можахъ да изпълнятъ назначението си. Въ 30 м. сл. пл. началника на дивизията заповѣдалъ телеграфически: полкътъ въ 1 ч. сл. пладне да настѣпи къмъ гр. Добричъ съ обектъ к. 290; къмъ полка се придало едно полско с. с. артилерийско отдѣление отъ 2-й артилерийски полкъ. Полка дѣсна колона; въ лѣво 36-й п. Козлоудийски полкъ — лѣва колона. На бързо устно се формиралъ настѣпателния маршъ, а после се оформилъ писмено. Въ 1 часа следъ пладнѣ новия авангардъ тръгналъ отъ с. Владимирово по селския пѣтъ за Сердименъ Арнауткьойско — к. 290 Авангарда съ охранението останалъ да се събере и присѣдини къмъ полка, като следва въ опашката на колоната, тѣй като той е доста разпрѣснатъ и му трѣбва време да се събере и достигне полка. Новия авангардъ е една дружина и една п. с. с. батарея.

Бригадата заедно съ Варненския укрепенъ пунктъ тази вечеръ трѣбвало да завладѣе гр. Добричъ. Варненскиятъ войскище настѣпять отъ югъ и ще държатъ връзка съ бригадата. Въ 7 ч. полкътъ достигналъ обекта си — к. 290 безъ да срещне на пѣтя си нѣкъде противника. Намерилъ стари укрепления, не организирани за отбрана. Полкътъ продължилъ настѣплението си въ строй боевъ; дружинитѣ въ две линии на близки интервали предшествувани съ редки бойни вериги за охрана и разузнавание. По пѣтя за Добричъ се узнало, че ромжнитѣ били напустнали градътъ още въ 5 ч. пр. пл. Войницитѣ почти тичали и викали „ура“ къмъ Добричъ.

Въ 9 ч. сл. пл. полкътъ (дѣсната колона) достигналъ гр. Добричъ, спралъ се западно до кавалерийскиятъ казарми, разположилъ се за нощуване, следъ като бѣ узналъ че войскитѣ отъ Варненския укрепенъ пунктъ още на свѣтло влѣзли въ града, излѣзли на съверъ отъ него и заели охраната. За близко охранение полка поставилъ стражево охранение.

Въ полето — при доближаване къмъ Добричъ, разхвърляни раници пълни съ нови обуца, платница, долно облекло, оржжие. На много мѣста убити граждани по единично и по двама, трима и изоставени на произвола. Въ гр. Добричъ въ две стаи на ж. п. станция 60—70 граждени избити и нахвърляни като снопове. Полка притежава фотографии на избититѣ. Културна Ромжния! — Управата на Добричъ събра презъ нощта на 3 срещу 4. IX. по събудени граждени на ж. п. станция, избила ги като кучета и нахвърлила въ дветѣ стаи като човали съ трици, следъ това напустнали гр. Добричъ, като отвлекли всичко що имало ценно.

Единъ трагиченъ инцидентъ. Рано сутринта Врачанци заведжатъ 3 ром. войника пленници въ щаба на дивизията въ Добричъ. Конвоирани пленницитѣ минали по край гарата. Роднини, познати се стекли да прибератъ избититѣ си близки. Щомъ съгледали пленницитѣ ромжни, нахвърляли се върху имъ; въ своята печаль дошли до самозабрава и ги линчували. Нощта минала спокойно; войницитѣ си отпочинали и сутринята нахранени съ топла храна, чакали за нови действия. Никакви още разпореджания отъ началството за този день. Времето ясно, топло, слънце грѣело.



Ромжнскиятъ звѣрства въ гр. Добричъ.

Въ 7 ч. 15 м. пр. пл. се чува артилерийска стрелба на съверъ отъ гр. Добричъ, тамъ къдѣто сѣ войскитѣ отъ Варн. укрепенъ пунктъ. Врачанци веднага по зова на своя командиръ се строятъ; дружинитѣ се разведжатъ въ две линии на близки бойни интервали; артилерията запрѣга. До като това се върши въ полка, командира на Врачанци изпратилъ коненъ ординарецъ при войскитѣ отъ Варн. укр. п. да търси началника, да го намери и поиска сведение за положението, да му доложи че Врачанци при казармитѣ сѣ готови, чакатъ указание, къде да подпомогнатъ Варненци. Минава време, конника не се връща: Врачанци налегали на платото чакатъ нареждане, а то не идва ни отъ н-ка дивизията, ни отъ бригадания, нито

отъ н-ка на Варненскитѣ войски — генералъ Кантарджиевъ, Артилерийската стрелба се засилва; движение на войскови части отъ Варненци отъ града на сѣверъ се очертава; вижда се и артилерия на сѣверъ отъ Добричъ да бърза. Врачанци се завълнували, тѣ схващали, че се води бой близо тамъ на сѣверъ отъ Добричъ; не желаятъ да останатъ пасивни зрители, когато бойнитѣ имъ другари водятъ бой, а заповѣдъ още нѣма. Изпраца се подпоручикъ Дръновски при г-ралъ Кантарджиевъ съ сѣщитѣ поръчения като на конния ординарецъ, да поиска да му се каже къде да се насочатъ Врачанци за да подпомогнатъ. Най-после следъ нетърпеливо очаквание подпор. Дръновски пристигналъ съ заморенъ конь, цѣлъ въ потъ и развълнувано доложилъ: Варненци отъ позицията на висотата съ к. 263, сѣверно отъ Добричъ, водятъ бой съ противника; генералъ Кантарджиевъ иска една дружина да хвърли раницитѣ и бързо да отиде на дѣсния му флангъ, останалата частъ отъ полка да следва задъ нея. Часътъ е 9 и 30 м. пр. пл. Ведната 4 дружина съ подполковникъ Русиновъ бързо замисли презъ гр. Добричъ, за дѣсния флангъ на Варненци — източно отъ Добричъ съ наставление да намери г-ралъ Кантарджиевъ и получи по ясно задачата за дружината. Другитѣ дружини отъ полка тръгнаха следъ 4-а дружина. Въ този моментъ н-ка на дивизията съ щаба си е на могилката сѣверно отъ кавалерийскитѣ казарми на 1 1/2 килом. отъ Врачанци. К-ра на полка спира полка (безъ 4-а дружина) донася на н-ка на дивизията за исканието на генералъ Кантарджиевъ; че изпратилъ бързо 4-а дружина да го по д р е п и и молилъ да му се съобща да отведе ли и останалитѣ дружини по изканието на генералъ Кантарджиевъ. Н-ка на дивизията одобрилъ изпращанieto на 4-а дружина да подкрепи Варненци, но за другитѣ дружини заповѣдалъ да останатъ на мѣстото си. Въ този моментъ се получила заповѣдъ отъ к-ра на бригадата: Врачанци да се съсредоточятъ при с. Суютчукъ — сѣверно отъ Добричъ. Понеже бригадниятъ командиръ е билъ далечъ, к-ра на Врачанци се явилъ лично при н-ка на дивизията должилъ му за получената заповѣдъ и поискалъ да му се каже коя заповѣдъ да изпълни. Той заповѣдалъ до втора заповѣдъ Врачанци да останатъ на мѣстото си. Боя на фронта съ Варненскитѣ войски все повече и повече се засилва. Една конна руска частъ атакува пехотна частъ отъ Варненскитѣ войски на южнитѣ склонове на грена бена сѣверно отъ Добричъ. Пехотата издържа — конницата отбита избѣга. Офицеритѣ и войницитѣ отъ Врачанския полкъ наблюдаваха тази атака.

4-а дружина почти бѣгомъ преминала гр. Добричъ, изкачила се на висотитѣ източно отъ градътъ и продължавала да настѣпва. Преди да достигнатъ фланга на Варненци къмъ с. Каба Сакалъ и следъ полученитѣ отъ генералъ Кантар-

джиевъ указания, предъ дружината се очертало настѣпление на една руска конна бригада съ две роти пехота и картечници. Тѣ настѣпвали по шосето Балчикъ—Добричъ, въ флангъ и тилъ на войскитѣ отъ Варненския укрепенъ пунктъ, 4-а дружина се обръща въ боенъ редъ срещу тази руска колона и настѣпва твърде бързо и енергично въ посока юго-източна. Завързва се огневи бой доста ожесточенъ и отъ двѣта страни. Руситѣ настѣпвали право на гр. Добричъ. 4-а дружина преминала въ енергично настѣпление за да атакува противника. К-а на батареята пор. Сокачевъ, който е още до коннитѣ казарми западно отъ гр. Добричъ, по заповѣдъ на к-ра на врачанци обстрѣлялъ руската конница, която била вече близо до паметника на шосето Добричъ—Балчикъ, източно отъ Добричъ и макаръ и далечъ, произвежда своя ефектъ. Руската конница не издържала—отстъпила на изтокъ а следъ това на сѣверо—изтокъ, а пехотнитѣ роти нагаварени на конски кола, подъ прикритието на конницата и тѣ отстъпили. 4-а дружина преследвала противника на 3—4 км. източно отъ с. *Хомъ Кадеиъ*, където се спрѣла, защото се отдалечила и откъснала отъ частитѣ около Добричъ

Въ боя съ руската конница дружината загубила: 3 души убити и 23 тежко ранени. Подпоручикитѣ Табаковъ и Филипъ тежко ранени. Подпоручикъ Табаковъ умрѣлъ отъ ранитѣ си въ болницата въ гр. Добричъ. Тежко раненъ к-ра конната руска бригада—починалъ въ болницата въ Добричъ. Къмъ 9 ч. пр. пл. 36 й Козлудуйски полкъ настѣпилъ къмъ Суютчукъ—Чакрча—Ези бей въ флангъ на противника, който водилъ бой съ войскитѣ отъ Варненския укрепенъ пунктъ.

Къмъ 10 ч. пр. пл. боя на фронта на варненци достигналъ най-големия размѣръ—кризата на боя се чувствувала.

Настѣплението на козлудуйци къмъ с. *Чакрча—Ези бей* въ флангъ и тилъ на противника, отбиването отъ 4-а дружина руската конна атака, насочена на гр. Добричъ, облекчило положението на варненци—кризата на боя се изживяла. Противника отбигъ отъ фланговетѣ, застрашенъ отстъпилъ.

Сутриньта, на 4 IX. рано противника изнадалъ войницитѣ отъ Варненския укрепенъ пунктъ. Отдѣлни конни групи се промъкнали презъ разположението и охранението, пресрещнали батареята, която отъ гр. Добричъ отивала да заеме позицията си и ранили съ пика к-ра на артилерийското отдѣление подполковникъ Илиевъ.

* * *

Въ 11 ч. пр. пл., когато боя на фронта и фланговетѣ на войскитѣ отъ Варненския укрепенъ пунктъ билъ свършенъ, противника въ отстъпление, Врачанци по устна заповѣдъ на началника на дивизията съ две дружини (1-а и 3-а)

една картечна рота и две с. с. батареи гасяли през гр. Добрич по шосето Добрич—Балчик при задача: да действуват по свое усмотрение. Една дружина (2а) и една с. с. батарея останали в разположение на н-ка на дивизията, се съсредоточили при с. Суютчук.

Въ 30 м. сл. пл., две дружини, картечна рота и дветъ с. с. батареи, достигнали до паметника източно отъ гр. Добрич. Въ 1 ч. се даде задача: да се действа в района на с. Яникларъ—1 км. сѣверно отъ Каба Сакал; 4-а дружина да се присъедини къмъ полка. Района се разпредели между 3-а и 4-а дружини, 1-а дружина и картечната рота останали подръжка. Определила се линията на охранението и посокитъ на разузнаването и се изпратили разузнавачи.

Въ 3 ч. сл. пл. се донесо на н-ка дивизията за полонението на полка и разпорежданията.

Уясни се, че 4-а дружина увлечена при преследването на противника излезла много напредъ. Една дружина отъ 8-ми Приморски полкъ и една батарея идяща отъ къмъ изтокъ презъ с. Вели Факи, се спрела на югъ отъ шосето Добрич—Балчик, близо до с. Вели Факи. Отъ начало се взела за частъ на противника, понеже никой не билъ предупредилъ, че въ тази посока има наши части. Единъ велосипедистъ, смелчакъ, на бързо разузналъ и се избѣгна желателната сцена да бъде обстреляна отъ артилерията.

Врачани по заповѣдъ заночували: 1-а и 3-а дружина, картечната рота и дветъ батареи — при чешмата на шосето за Балчик; 4-а дружина на линията Башъ бунаръ—Хошъ Кадемъ, съ охранение при отбранителни застави.

Въ 8 ч. 20 м. сл. пл., заповѣдъ отъ генер. Кантаржиевъ: да се изпрати рекогносцироваченъ отрядъ посоката с. Каба —Сакалър—Кюпелеръ—Герзаларъ, безъ да се указва целта на този отрядъ. Понеже било късно и тъмно, изпращането на рекогносцировачния отрядъ се отложило. Такъвъ се изпратилъ сутринята рано въ 4 ч. пр. пл. на 6 IX. който нищо не донесълъ.

Презъ нощта никакви сведения не се получили за противника. Войскитъ отъ Варненския укрепенъ пунктъ останали на позициитъ си. Предъ фронта на полка не се забелязали следи отъ присъствие на неприятелски части.

Въ 8 ч. 8 м. пр. пладне, н-ка на дивизията съ телеграма № 7514 заповѣдалъ врачани съ артилерийското отдѣление да се съсредоточатъ между Голъмо и Средно Чамурли и наблюдаватъ с. Кара Синанъ. Споредъ тази заповѣдъ дивизията взема посока на сѣверъ къмъ Силистра и наблюдава посоката на изтокъ.

Полкътъ и артилерийското отдѣление, безъ 2-а дружина и 1-а батарея, които били при с. Суютчукъ, се събралъ на шосето Добрич—Балчик на 4 километра и споредъ опе-

ративната заповѣдъ по полка № 23 въ 11 ч. 30 м. пр. пл. тръгналъ по пѣтя за Добрич—Суютчукъ—Малко Чамурли—Голъмо Чамурли. Дружината (2а) при Суютчукъ и батареята чакатъ тамъ и образуватъ авангарда на полка. 3-а рота — кап. Георгиевъ вѣ странично прикритие, ще следва посоката Добрич—Суютчукъ—Османъ факж. Времето ясно, топло, слънце силно. Движението започнало въ най-горещия дневенъ часъ. Минавайки презъ гр. Добрич населението съ котли носило вода за войницитъ и молило да имъ се позволи да напоятъ войницитъ. Особено впечатление направило турско население: жени туркини безъ забула носятъ вода на войницитъ. Ентузиазъма въ гражданството извънредно голъмъ—събрани изъ улицитъ по площадитъ турци и българии акламиратъ полка.

Въ 1 ч. сл. пл. полкътъ достигналъ с. Суютчукъ. Тукъ Козлудуйци току що почнали да се изтеглятъ въ походна колона. Изчакано било да се изтеглятъ всички и освободятъ пѣтя. Въ 3 ч. сл. пл. полкътъ въ пълния си съставъ съ артилерийското отдѣление на майоръ Христовъ, тръгналъ отъ с. Суютчукъ съ авангарда си (2-а дружина майоръ Малчевъ и кап. Сокачевъ съ батареята си) въ походенъ редъ за да достигне обекта си.

Въ 4 ч. сл. пл. полкътъ правилъ малката си уставна почивка. Авангарда при с. Малко чамурли; тамъ билъ и командира на Врачани съ шаба си и командира на артилерийското отдѣление майоръ Христовъ съ своя шабъ. Отъ изтокъ се зачува артилерийска сгърлба; която се засилила и привличала вниманието на всички. Населението отъ Малко Чамурли изнесло вода за войницитъ и я раздава. Командира на полка излезалъ малко на изтокъ отъ селото, долавя отзвукъ на стрелбата по ясно, тя идела отъ кжде с. Езибей и Добрич. Съ бинокъла си видѣлъ по платото около Езибей движение на пехотни групи къмъ югъ — къмъ Добрич. За него станало ясно, че противника настѣпвалъ къмъ гр. Добрич, че се е започнала артилерийска борба между дветъ страни. Той знаелъ че при Добричъ сж частитъ отъ Варнен. укрепенъ пунктъ, които предния день водиха бой съ противника; знаелъ, че други свободни наши части въ този районъ и въ този моментъ за близка подкрѣпка нѣма и, че ако продължи движението на сѣверъ ще се отдалечи още повече отъ Добричъ, гдѣто се започна борбата; че ако противника атакува нашитъ войски при Добричъ и разпростре фланга си къмъ западъ, ще застане въ тила на 6-а п. Бдинска Дивизия, ще дезорганизира тила и, като я откъсне отъ пѣтя и на подвоза, ще се съзведе много тежко положение за дивизията и полка — Варненци ще останатъ сами да се борятъ съ противника. Момента е важенъ и съдбоносенъ! Изпусне ли се — всичко е загубено! При това положение и при тѣя размишления той

незнае къде е началника на дивизията и к-ра на бригадата; нѣма никакви срѣдства за бърза връзка съ тяхъ. Козлодуйци сж на сѣверъ и биха могли да задържатъ отъ тази посока временно последни командира на полка вземалъ смѣлото решение: *да отиде на изтрѣлъ и действува споредъ новосъздадената обстановка, като изостава посоката на движението на сѣверъ, да повърне право на изтокъ, къмъ посоката отъ гдето се чуваатъ артилерийскитѣ истрели. За решението си да донесе.* Това си решение съобщилъ гласно на щаба си, гдето е и командира на артилерийското отдѣление, като прибавилъ: „че утре може би моята глава ще се търкала, но въ момента обстановка ми налага този начинъ на действие.“

Малката почивка се свършила. К-ра на полка заповѣдалъ на н ка на авангарда да го води на изтокъ и следва задъ него. Самъ той застаналъ на чело на главнитѣ сили на авангарда, съ водачъ отъ с. Малко-чамурли, безъ пжтъ трѣгва за с. *Ези-бей*. Авангарда закрачилъ съ бърза крачка следъ полковия си командиръ, а следъ авангарда и главнитѣ сили на полка. За да се събератъ нѣкои данни за по-ясно ориентирание, стѣгнълъ разездъ отъ коннитѣ ординарци на полка и отъ артилерийското отдѣление и го изпратилъ къмъ с. Арабаджи—Карасинанъ, да узнае: има ли въ тази посока противникъ, до къде е достигналъ и къде се движи. Писмено изпратилъ съобщение на Варненскитѣ войски — генералъ Кантарджиевъ при Добричъ, че Врачанци отъ М. Чамурли настѣпватъ къмъ Ези-бей — отиватъ на вистрелъ да го подкрепятъ и му изпратилъ сведѣнията, които се получили отъ разезда.

Артилерийската стрѣлба все повече се засилвала. Събинокълъ ясно се виждалъ неприятелскитѣ групи около Ези-бей. Авангарда се движилъ въ посоката къмъ Езибей и е миналъ доста на изтокъ отъ Малко-Чамурли. Единъ коненъ ординарецъ отъ полка — конника Юрданъ Вълчовъ, който билъ за връзка при к-ра на бригадата, настигналъ командира на полка и му предалъ *заповѣдь да спре полка и чака втора заповѣдь*. Сжция коненъ ординарецъ билъ върнатъ да доложи на к-ра на бригадата, че *полкѣтъ нѣма да се спре*, к-ра на полка знае къде го води. Авангарда а следъ него и цѣлия полкъ продължили бързо да настѣпватъ къмъ *Ези-бей*, водени отъ к-ра на полка. Наближава се западна край на платото на с. Арабаджиево. Разезда се връща и донесе: че въ село Арабаджиево влѣзли казаци, заклали 5 души селяни и напузнали селото. Селянитѣ масово бѣгатъ къмъ Добричъ; при с. Карасинанъ забелѣзвалъ пехота около 1 дружина и артилерия. За да се запази за всѣки случай фланга на полка отъ къмъ сѣверъ, командира на полка изпратилъ авангарда, безъ 7-а рота, при с. *Османъ-факъж*, съ задача: да достигне бързо висотитѣ сѣверно отъ с. *Османъ-факъж*, да заеме позиция съ

фронтъ на сѣверъ и изтокъ и охранява фланга и тила на полка, който настѣпва къмъ *Ези-бей*. Конния ординарецъ на ново достигналъ к-ра на полка и му предалъ повторно заповѣдта на к-ра бригадата: „полка да спре тамъ гдѣто го е намѣрила заповѣдта и чака нови разпорѣждания“. К-ра на полка съ съзнанието за отговорностъ и тази заповѣдь не изпълни. За него обстановка ясно се е очертала. Той е взелъ едно решение и непоколебимо, смѣло отива да го реализира, като съзнателно взема всичката отговорностъ на себе си; поелъ риска на отговорноститѣ за да изпълни дългѣтъ си, тъй както въ мсmenta му налагала обстановка и както той е схваналъ тази обстановка и решилъ.

Една угроза за противника, като се застане на фланга на настѣплението му къмъ гр. Добричъ, да се застави да приеме принудителенъ бой при неблагоприятни за него обстоятелства; да се задържи по далечъ отъ гр. Добричъ, да се спечели пространство и време, въ което по-горното началство, като се ориентира добръ върху горната обстановка, да вземе съответното решение и да има време да реализира това си решение. Ето защо к-ра на полка бързалъ да достигне платото южно отъ с. Арабаджи на всѣка цѣна. За тази цѣль той взелъ 7-а рота (кап. Тодоровъ М) отъ авангарда, върналъ я цѣлата въ бойна верига западно до платото, изкачилъ я на платото, насочилъ я на с. Ези-бей и подъ нейно прикритие извикалъ дветѣ батареи отъ главнитѣ сили на позиция на самото плато. На дружинитѣ отъ гл. сили заповѣдалъ бързо да достигнатъ 7-а рота и се развърнатъ: 3-а и 1-а дружина въ първа линия, а 4-а въ втора линия и следва задъ 3-а дружина на вѣншния свѣренъ флангъ на бойното положение. К-ра на полка съ к-ра на артилерийското отдѣление на платото южно отъ с. Арабаджи оглеждали мѣстността, видѣли ясно вече движението на противника, избрали позиция за батареитѣ и получили пълна представа за положението.

Въ 5 ч. 30 м. сл. пл. 7-а рота, съ доста широкъ фронтъ е била на платото южно отъ с. Арабаджи, подъ нейното прикритие дветѣ батареи заели посоченитѣ позиции. Въ момента когато батареитѣ заемали позицията противника ги обстрѣлялъ съ своята артилерия отъ къмъ с. Ези-бей; попаденията били доста далечъ отъ орждията и не направили никакви вреди. На бързо батареитѣ си приготвили даннитѣ за стрелба и по заповѣдь веднага открили огънь по Ези бей, тамъ гдѣто имало и пѣхотни движения. Дружинитѣ отъ гл. сили продължавали движението си за да заематъ мѣсто въ бойния редъ.

Съ откриването артилерийски огънь, противника почувствувалъ угрозата и побързалъ да открие огънь. Завързва се артилерийски бой, подъ покровителството му дру-

жинитъ достигнали опредѣленитъ имъ мѣста въ бойния редъ. 3-а дружина майоръ Цаневъ, се насочилъ на сѣверната бѣла къща въ с. Ези-бей, 1-а дружина съ картечната рота въ дѣсно отъ 3-а дружина. 3-а рота, страничното прикрытие — се приєднала къмъ дружината си.

Дружинитъ се подтикнали напредъ да достигнатъ западна брѣгъ на долътъ, който минавалъ презъ Чакърча за Арабаджи—Карасинанъ и се затвърдятъ — първи обектъ. На смръкване 1-а и 3-а дружини достигнали първи си обектъ, безъ да се затвърдяватъ на него, понеже на близо не се открило присъствието на противника, дружинитъ се изнесли още напредъ. Тѣ минали долътъ, достигнали висотата западно отъ Ези-бей съ к. 260, спрени били отъ к-ра на полка и по негово лично указание тръгнали да укрепяватъ позицията; две роти отъ 3-а дружина съ фронтъ на сѣверъ, останалитъ съ фронтъ на изтокъ срещу с. Ези бей. — Часа билъ 11 сл. пл. При отбелзване линията на стрелковитъ окопи к-ра на полка не намерилъ 1-а дружина, която трѣбвало да държи вързка и посока съ 3-а дружина. Изпратилъ подофицерски патрулъ да я намери и доведе на линията предъ 3-а дружина, за да заеме участъка си. Въ кукуруза предъ 3-а дружина се усетили отдѣлни групички руски войници. Направило се опитъ да се запоятъ, но не се успяло, защото шумолението на кукуруза издавало движението. Батареитъ получили заповѣдъ да промѣнятъ позицитъ си, като се изнесатъ напредъ. Презъ ноцта тѣ излѣзли напредъ на нова позиция.

Началника на дивизията се ориентиралъ споредъ новата обстановка, върналъ 36 п. Козлодуйски полкъ на югъ и го насочилъ на с. Османъ-факж. Козлодуйци достигнали къмъ 8 ч. сл. пл. Османъ-факж, смѣнили авангарда на Врачанци и заели висотитъ около селото. Авангарда — 2-а дружина и 1 с. с. батарея — въ 10 ч. сл. пл. се прибрали при полка и застаналъ въ подържка при 4-а дружина.

Къмъ полунощъ н-ка на дивизията отишелъ при к-ра на Врачанци на висотата съ к. 260. К-ра полка му доложилъ лично за извършеното и за разпоредданията си по укрепяване на позицията; той одобрилъ всичко Следъ това западѣдалъ дветѣ дружини полковата подържка (2-а и 4-а) и батареята веднага да заминатъ за гр. Добричъ въ разпоредяване на н-ка на Варненскитъ войски, който искалъ найнастойчиво да му се изпратятъ за подкрепление, защото той очаквалъ настѣпление на противника отъ къмъ Балчикъ.

К-ра полка доложилъ своето схващане на общата обстановка и молилъ да не изплъня исканията му, защото отъ това именно мѣсто и тази посока най-ефикасно ще се подкрепятъ генералъ Кантарджиевъ. Въпреки всички доводи дружинитъ се изпратили въ Добричъ и врачанци останали

съ две дружини и 2 п. с. с. батареи на позицията на висота съ к. 260. Подофицерския патрулъ не намерилъ 1-а дружина. Адютанта на 3-а дружина подпор. Пецевъ съ единъ коненъ ординарецъ се изпратилъ да намери 1-а дружина и я доведе на позицията да заеме участъка си. Къмъ 4 ч. пр. пл. на 7-й подпор. Пецевъ намерилъ к-ра на 1-а дружина подполков. Чолаковъ и му предалъ запозѣдта. Обаче дружината не тръгнала веднага да отиде и заеме участъка си, а на разсъмване. На светло, водена на откритото Добруджанско поле, тя била разстреляна отъ противника, който съ разсъмване повелъ атака. Дружината успѣла съ голѣми загуби да достигне участъка си, заела го безъ да го е укрепила. Самъ подполк. Чолаковъ раненъ тежко, починалъ.

Полка заночувалъ 3-а дружина и 7-а рота на позиция на висотата 260 и цѣла нощъ работили за изкопаване на окопи; 1-а дружина западно отъ долътъ който минава презъ с. Чакрча—Арабаджи; 2-а и 4-а дружина на пжтъ за Добричъ. Дветѣ батареи на позиция западно отъ долътъ.

Следъ стѣмняване стрелбата и отъ дветѣ страни се прекратила. Ноцта минала спокойно.

Смѣлото решение на к-ра на полка да напусне движението на сѣверъ, да свърне на изтокъ и *отиде на истрель*; бързото настѣпление на врачанци, на време достигане платото на югъ отъ с. Арабаджи, точната и бърза артилерийска стрелба по Ези бей, изненадало притивника, *приковало го*; не му позволило да продължи настѣплението си къмъ Добричъ преди да се справи съ врачанци, които му създали страшната угроза. Авангарда при Османъ факж отбелязалъ позицията на козлодуйци и охранявалъ полка найнадежно. При тази нова обстановка отиванието на истрель се налагало, момента е билъ избранъ много на време, решението смело и съдбоносно; приваждението му въ изпълнение настойчиво и енергично. Врачанци извършиха единъ великъ подвигъ, по замисълъ и изпълнение редкъ въ историята.

III. Епическия бой при с. Езибей (Добруджа).

Кроки № 6.

Въ 3 ч. пр. пл. на 7 IX 2-а и 4-а дружини и едната батарея заминали за гр. Добричъ въ разпоредяване на н-ка на войскигъ отъ Варненския укрепенъ пунктъ ген. Кантарджиевъ. Тѣ се съредоточили при паметника на шосето Добричъ—Балчикъ, източно отъ гр. Добричъ. Врачанци останали на позицията съ дветѣ дружини, 2 картечници и 2 п. с. с. батареи безъ нито единъ войникъ за подържка, съ които да може да се упражни материалното влияние въ боя споредъ нуждитъ му

Мѣстността около Езибей, дето се разви боя, е типично Добруджанско плато, съ слабо подигнато възвишение к. 260 надъ околността; прорезано съ слаби, едва видими отъ далечъ низинки по посока на Езибей и отъ дълбокия долъ, минаващъ отъ с. Суютчукъ презъ с. Чакрча къмъ Османъ факж—Кара Синанъ. Тозъ долъ е доста дълбокъ, сухъ съ тѣсно дъно и стръмни стени; той има посока на сѣверъ паралелно на бойния фронтъ на полка. По голѣмата часть на платото — работна земя, засета съ жито, уженато и часть съ кукурузъ, особено на западъ отъ долтъ; къмъ Ези бей малка площъ е засета съ кукурузъ. Платото усеяно съ типични Добруджански могилки; такива има 5—6 на висотата съ к. 260 (122). Мѣстността открита, безъ подстѣпи и мѣстни предмети за използване. Движение възможно по всички посоки, съ изключение презъ долтъ; тамъ пречатъ стръмнитъ брѣгове. Мѣсто за наблюдение бойното поле нѣма.

Отъ събранитъ сведения съ боя на предния день и презъ нощта, знаело се, че руски части заематъ с. Езибей, но колко сж тѣ—не се знаело. Дивизията не дала никакви данни. По двѣтъ страни на с. Езибей се виждади окопи презъ нощта—заловени разговори между отцѣлни войници руси, които сж търсили мѣста за артилерийски предни наблюдатели и поставяне телефони. Знаело се че противника ималъ полски гаубици. 1-а дружина сутринта на свѣтло настѣпила за да земе мѣстото си на позицията и се изравни съ 3-а дружина, понеже заблудена отъ кап. Георгиевъ, който е държалъ връзка съ 3-а дружина, не настѣпила презъ нощта въ общото настѣпление; мѣсто съвършено открито.

Въ 6 ч. пр. пл. противника открилъ артилерийска стрелба по позицията на врачанци и по артилерията, която презъ нощта променила позицията си и се доближила до долтъ. Едновременно съ артилерийската борба, пехотата на противника настѣпила по цѣлия фронтъ; тя се доближила на пехотенъ истрелъ, но срещната отъ честия пехотенъ огънь на 3-а дружина и 7-а рота и отъ артилерията, предната и линия се спряла, залегнала и открила учестенъ пехотенъ и картеченъ огънь. Полската артилерия на противника съсредоточила огъня си по окопитъ на 3-а дружина и по настѣпащата на открито 1-а дружина. 1-а дружина настѣпила въ боенъ редъ, две роти въ 1-а линия, две роти въ втора водена отъ дружинния командиръ на подполк. *Чолаковъ*. Масирания точенъ огънь на артилерията на противника отъ с. Езибей нанесълъ голѣми загуби на дружината при настѣплението ѝ. Близко до мѣстото, гдето трѣбваше да достигне командира на дружината подп. Чолаковъ, тежко раненъ, излѣзалъ отъ строя. Следующия старши офицеръ, к-ра на 3-а рота капитанъ Георгиевъ не поелъ командванието на дружината. Ротитъ до насоката на к-ра на дружината, водени отъ ротнитъ

командири достигнали мѣстото, спрели се и почнали поединчно подъ огъня на противника да се самокопаватъ, а нѣкой се заслонили задъ развърленитъ снопи. Тукъ на позицията 1-а дружина е обסיпана съ пехотенъ и картеченъ огънь; загубитъ все повече и повече се увеличаваатъ. Началнишкия персоналъ, почти цѣлъ, вънъ отъ строя. К-ра на полка назначилъ к-ра на 7-а рота кап. Тодоровъ, който съ ротата си е билъ съседенъ до 1-а дружина, да командва дружината. Той поелъ командването на дружината и тръгналъ подъ убийствения огънь на противника да обикаля дружината за да имъ каже, че к-ра на полка го назначилъ да командва дружината, да слушатъ неговитъ заповѣди и команди.

Съ този си маниеръ на командване станалъ ранна жертва на мирновременна рутина. При тази му обиколка неприятелскитъ куршуми счупили двата му крака и 1 ржка. Старши въ дружината останалъ поручикъ Дундековъ, той се назначилъ за к-ръ на дружината. Успѣлъ да нареди да се донесатъ патрони, вкаралъ и другитъ две роти въ бойната верига, като оставилъ само два взвода подрѣжка. Огневата борба отъ артилерия, картечници и пехотинци, се засилила до най-голѣма степенъ. Борбата е страшна; рускитъ бойни линии следвали една следъ друга, наброени до 7, подтиквали преднитъ, който подъ убийствения нашъ огънь, достигнали близо до бойната верига; съ фланговетъ си окрили и двата фланга на врачанци и продълно разстреляли бойцитъ, особено отъ къмъ югъ срещу 1-а дружина Натискъ ужасенъ! Изнемогането на врачанци по цѣлата линия се чувствало вече силно. 36 ѝ п. Козлудуйски полкъ по заповѣдъ на н-ка на дивизията настѣпилъ отъ Османъ фака на изтокъ да се подравни съ врачанци, да отхвърли рускитъ части и облекчи фланга (сѣверния) на врачанци. Полка настѣпилъ къмъ Кара Синанъ. Между него и врачанци значително праздно пространство, въ което руситъ окривяватъ фланга (лѣвия) на врачанци. Козлудуйци се впуснали на веднажъ въ дълбокия долъ, за да излезатъ на източнитъ склонове и тамъ да атакуватъ противника. При излизание отъ долтъ били разстреляни съ близкъкъ картеченъ и пехотенъ огънь и масиранъ честь артилерийски. Козлудуйци понесатъ голѣми загуби, трепватъ, разстроени въ шеметно състояние повърнали назадъ. Огъня на противника се засилилъ още повече, разреденитъ редове окончателно се разстроили и въ безпорядкъкъ отстъпили къмъ Османъ факж и по натакъ. Часътъ е 10 пр. пл. Врачанци останалъ сами да противостоятъ на натиска на многочисления противникъ. Наблюдателния пунктъ на к-ра на полка билъ на 400—500 крачки отъ бойнитъ вериги на противника, който притисналъ още повече лѣвия имъ флангъ; пехотнитъ истрели разстрелватъ наблюдателния пунктъ, а следъ тѣхъ и артилерийски попадения зачестиха. К-ра на бри-

тадата съ шаба си билъ въ долгъ, зедъ наблюдателния пунктъ. К-ра на бригадата видѣлъ поражението на Колодуйци презъ долгъ, напусналъ наблюдателния пунктъ и отишелъ да спре Колодуйци и ги уреди. К-ра на бригадата полковн. Валцаровъ скоро настигна групи Колодуйци въ долгъ отсѣпващи, но стихиятъ билъ натиска на противника и нищо неможалъ да стори.

Противника въ преследванието на Козлодуйци, обхва-налъ все по дълбоко Врачанци, достигналъ близо до артилерията на Козлодуйци. Артилерията изпълнила до край своя боевъ дългъ. Подъ ржководството на к-ра на отдѣлението майоръ Брусевъ — орждията едно по едно се отвезали и не попаднали въ пленъ. К-ра на бригадата връщайки се назадъ миналъ по край артилерията отъ състава и участвъка на Врачанци и далъ заповѣдъ да отсѣпни. Артилерията на полка отсѣпала по заповѣдъ и оставила Врачанци безъ покровителство, безъ подпомагане въ най-критическия моментъ. Врачанци останали сами; — две дружини съ 2 картечници — обхванати здраво отъ двата фланга, силно притискани отъ фронта, безъ да има 1 войникъ за подържка. За охранение лѣвия флангъ на Врачанци следъ отсѣпленieto на Козлодуйци и на дивизията изпратилъ пионернитѣ роти. К-ра на полка ги поставилъ на фланга на 3-а дружина съ фронтъ на сѣверъ. Тѣ заели позицията и набързо се окопали подъ силния огнь.

Противника съ нови вълни, въ нѣколко линии енергично настѣпилъ по цѣлия фронтъ, като загжалъ все повече фланговетъ си, пионеритѣ истрѣляли патронитѣ си, загубили началницитѣ си, понесли голѣми загуби и отсѣпчили въ безпорядкъ. Лѣвия флангъ на 3-а дружина свършено се открилъ и увисналъ на въздуха. Командира на Врачанския полкъ, видѣйки предъ себе си цѣлата обстановка въ пълната ѣ картиностъ решава: да сложи коститѣ на Врачанци на позицията за чествъта на полка, за чествъта на българското оржжие. Заповѣдалъ: да се вдигне телефонната станция, кабела събере и отнесе къмъ Н. рота; музикантската команда да отиде при Н. рота; полковното знаме да се повѣри на единъ смѣлъ офицеръ съ 1 взводъ войници и запази къмъ Чакърча; на адютанта на полка да предаде по телефона, преди да се снесе, на н-ка на дивизията, че Врачанци ще сложатъ коститѣ си и само по тѣхъ ще мине противника, а на дружинитѣ сжщо да предаде, че всички ще измратъ на позицията. Следъ това отишелъ въ бойнитѣ вериги да сподѣли участвъта съ храбритѣ си войници. Въ това време съгледалъ група пионери войници да остѣпятъ по източнитѣ склонове на долгътъ срещу наблюдателния му пунктъ. Заповѣдалъ на началника на телефонната команда запасния подпоручикъ Шивачевъ, да отиде да ги настигне, да ги организира и заеме съ тѣхъ позицията на

склона и действава срещу фланга на рускитѣ части, които обхващатъ лѣвия флангъ — посочилъ му самото мѣсто на позицията. Командира на полка на конь, придруженъ отъ полковия лѣкаръ сан. подполковникъ д-ръ Панчевъ, отъ после и полковия адютантъ зап. поручикъ Годоровъ, отивайки къмъ бойната верига на 3-а дружина, спира при 25—30 души войника, току що се завърнали отъ отпускъ съ мл. подофицеръ Черешаровъ, поставилъ ги на едно курганче, което се вдавало въ долгътъ и фланкира продълно този долгъ и било тѣкмо срещу застрашения лѣви флангъ на 3-а дружина, съ заповѣдъ: да се окопаятъ и да сложатъ коститѣ си до единъ, но да не допуснатъ противника да настѣпи по долгътъ и да обхване фланга на 3-а дружина. Пъргавиятъ смѣлъ герой мл. подоф. Черешаровъ, кавалеръ на знака за в. отличие I а степень, на два пѣти пронизвани гърдитѣ му съ неприятески коршумъ, силно развълнуванъ виждайки тежкото положение на полка и чувайки отъ устата на своя полкови к-ръ — сесризната задача, която му се дала, веднага се заловилъ за трескава дейностъ. Едни войници наредилъ да стрелятъ, други подъ тѣхно прикритие да се самоокопаятъ, трети да донесатъ сандѣци съ патрони, а самъ той съ втреченъ погледъ слѣдилъ всѣко движение на противника по посока на долгътъ и по склоноветѣ на брѣговетѣ му. Началника на телефонната команда запас. подпоручикъ Шивачевъ въ това време успѣлъ да събере 50—60 пионерни войници отъ отсѣпачицитѣ въ безпорядкъ пионерни роти, спрялъ ги на склона срещу фланга на 3-а дружина — западно отъ долгътъ, организираилъ ги, заставилъ ги да изкопаятъ окопи и да ги заематъ. Понеже тѣ нѣмали патрони взелъ отъ отпускаритѣ войници на мл. подоф. Черешаровъ десетина съ пушки и изобилие патрони, поставилъ ги между пионернитѣ войници въ пригответитѣ на бързо окопи и открилъ пушеченъ огнь по противника. Пионеритѣ роти били въоржжени съ руски бердани, безъ ножове, дадени отъ германцитѣ съ ограничено число патрони — по 60 патрони на пушка. Така импровизираната охрана на фланга на бойния редъ на 3-а дружина, колкото и ничтожна, даде неимовѣрно грамадни резултати. Съ огня си отпускаритѣ отъ курганчето съ мл. подофицеръ Черешаровъ и пионеритѣ безъ патрони — замаскирани отъ честата стрелба отъ окопитѣ имъ — 10 отпускари — отбили три настѣпления на противника и не му позволили да обхване отъ близо лѣвия флангъ на 3-а дружина и да компрометиратъ упоритата защита на позицията си.

Противника следъ отсѣпленieto и на пионеритѣ засилилъ натиска си по цѣлата бойна линия — вълни следъ вълни подтиквали преднитѣ бойни линии, които достигнали на много мѣста на 100—150 крачки до бойната линия на Врачанци; силно притискалъ съ огнь и маси фланговетѣ. Вра-

вземе, допусне ли това той ще бжде разстрѣлянъ веднага на мѣстото. Да се донесатъ патрони съ сандѣцитъ и раздадатъ на войницитъ на всѣка цѣна. Въ крайната рота дѣснофлангова останалъ само офицерския кандидатъ Пенчевъ Георги, на когото далъ указание за предпазване войницитъ огъ огъна на противника, който ги flankира и съ картечници. Следъ това к-ра на полка отишелъ още по въ дѣсно. Тамъ намѣрилъ капит. Календеровъ съ рота отъ 36 п. Козлодуйски п. взема ротата въ свое подчинение и заповѣдалъ на ротния командиръ да настѣпи съ ротата напредъ съ задача да прикрие фланга на полка; да засили огънятъ до най-голѣмия предѣлъ; съ залпове и учестенъ огънь, да не остави ни минута време на противника, не само да настѣпи срещу фланга на полка, но и да не може да си вдигне главата да стреля. Поручикъ Календеровъ самоотвержено, съ голѣма бързина и срѣчностъ повелъ ротата срещу противника, пригодилъ я въ имациитъ се тамъ окопи, строени на 5 и отъ Козлодуйци; съ добре организиранъ и насоченъ огънь, приковалъ противника — ефекта станалъ очевиденъ — помощъ много ценна за участието въ този моментъ за Врачанци; и въ последствие ложието му имало своето влияние. Следъ това к-ра на полка застаналъ задъ участъка на 1-а дружина на наблюдателния пунктъ, отъ гдето следилъ хода на боя и управлявалъ полкътъ. Организиранъ връзката съ началството и подчиненитъ съ телефона. До това време отъ н-ка на дивизията на два пѣти се получавали категорични заповѣди, полка да отстѣпи при шосето Добричъ—Силистра близо до Суюгчукъ. К-ра на полка и двата пѣти донесълъ, че Врачанци ще сложатъ коститъ си, но не ще да отстѣпятъ.

По цѣлата бойна линия се оплакватъ че нѣматъ патрони; войници и подофицери тичали задъ бойната линия, викали за патрони, никой не подвозва. По назадъ картината блѣсва: патронни коне навързани за хресталака, стоятъ на товарени съ сандѣци патрони, ни единъ войникъ на около; другаде коне ранени, паднали съ патронни сандѣци, на трето мѣсто коневоди убити или ранени, близо до тѣхъ коне на товарени съ патрони сандѣци пасятъ трева. Пратила се заповѣдъ патроннитъ кола да подвезатъ патрони. Една партида отъ 5—6 коли съ патрони на трѣсъ по дѣното на голѣмия долъ возятъ патрони; 2—3 шрапнели се пукватъ точно надъ групата патронни коли, заднитъ повръщатъ кръгомъ и избѣгатъ; предната кола на която стои дрѣжжейния майсторъ В. Дунчовъ продължила движението напредъ и отнесла патрони.

Въ 11 ч. 20 м. пр. пл. противника хвърлилъ нови вълни отъ нѣколко реда вериги срещу позицията на полка, като вложилъ повече старание да обхване по дълбоко фланго-

чанци въ участъка на 1-а дружина, гдѣто нѣмало окопи, освѣтънъ тукъ тамъ стрелкова трапчета за лежищата, трепнали и се отдрѣпнали 50—60 крачки. Подъ силния натискъ почнала да се колебае и лѣвофланговата рота отъ 3-а дружина на кап. Петрински. Въ тоя най критиченъ моментъ за Врачанци къмъ 11 часа пр пл. командира на полка се явилъ при лѣвофланговата рота отъ 3-а друж. Пресрещналъ единъ взводъ отъ ротата — най-лѣвия — който билъ дезорганизиранъ. Войницитъ щомъ видѣли своя полкови командиръ на конь и следъ него полковия лѣкаръ, сами веднага се обърнали кръгомъ, съ наведени глави трѣгнали напредъ да заематъ улново изоставеното си мѣсто. К-ра на колка ги застига, улреква ги за малодушието, припомнилъ имъ клѣвата и дѣлгитъ къмъ отечеството и поискалъ отъ тѣхъ да сложатъ коститъ си на позицията, за благо на родината и само по тѣхъ да мине противника и нагази въ таквината. Войницитъ заели окопитъ си и не мръднали отъ тѣхъ до свършването на боя. По въ дѣсно ком. на ротата кап. Петрински съ пи столетъ въ ржка на 5—6 крачки до бойната верига, задържа положението на ротата си предъ градъ куршуми. Посрещналъ командира на полка, посочилъ му на 100—150 крачки напредъ масата руски стрелци, доложилъ му че подъ ротата се ственъ масовъ пехотенъ и артилерийски огънь ротата се дрѣпнала отъ окопитъ но е спрѣна тамъ, гдето е сега. К-ра на полка отъ коня си съ кѣси фрази припомни на войницитъ тѣхния войнишки дѣлгъ, тѣхната отговорностъ и решението Врачанци да държатъ до смъртъ позициитъ си и само по тѣхнитъ кости може да мине противника. Ротата само съ единъ наскокъ заела изоставенитъ си окопи и останала до край на боя. Тукъ бѣ раненъ упорития боецъ — командира на ротата кап. Петрински. По бойния фронтъ к-ра на полка съ коня обикалялъ всички роти и отъ всички поискалъ самопожертвование като имъ обяснявалъ, че отстѣпленieto носи сигурна позорна смъртъ. Въ участъка на 1-а дружина положението било много тежко и критическо. Всички офицери излѣзли отъ строя. Поручикъ Дундековъ 3-и заместникъ на дружинния командиръ, раненъ и отнесенъ назадъ, но не иска да напусне бойния участъкъ. Дветъ картечници останали безъ прислуга изоставени на 40—50 крачки предъ бойната верига и на 150—200 крачки до веригитъ на противника. К-ра на полка повежда полуротата дружинна подѣржка, засилилъ съ нея бойната верига, заповѣдалъ да се засили до най голѣми размѣри стрѣлбата по противника и нито крачка назадъ — всички да измратъ за честта на полка и родината. Единичкия офицеръ въ дружината запасния поручикъ Димитровъ назначилъ за к-ръ на дружината и му заповѣдалъ да определѣ едно отдѣление стрѣлци, които да пазятъ съ огънь изоставенитъ картечници, като не допуснатъ противника да ги

ветъ на бойния редъ на полка, да ги притисне и стесни още повече, а особено да се вмъкне въ празнината между Врачанци и войскитъ на Варненския укрепенъ пунктъ, да ги разкъса и застане въ тила имъ. Врачанци затвърдени на позициитъ си, подкрепени духомъ лично отъ кра на полка съ своето обикаляне бойната верига и припомняне длъжноститъ имъ, въ съзнанието на тежиги отговорности предъ родината и потомството, съ стоицизъмъ, съ пълно себестрицание, съ твърдостъ, упоритостъ и решителностъ да сложатъ коститъ си, изпълниха достойно войничкия си дългъ; тѣ разстреляха отъ упоръ противника, сломиха материалната му и духовна мощъ. Противника си разби главата отъ стоманенитъ гърди на врачанци; той се спре на достигнатитъ линии на много мѣста само на 50 крачки отъ врачанци и всичкитъ му опити до 1 ч. сл. пл. да сломи упорството на врачанци останаха *безрезультатни* — огъня на врачанци го разстройваха винаги. Духътъ имъ надмина духътъ на своитъ освободители отъ Турското робство. Явления доста печални, но интереситъ на родината поискаха и тѣзи жертви отъ своитъ достойни за свободата синове. Въ тѣзи борби врачанци, изоставени сами на себе си, вкараха всичкитъ си сили въ бойната верига, даже и ординарцитъ, безъ единъ войникъ въ поддръжка, нито една пушка не бѣ изоставена не използвана.

Врачанци въ тази неравна борба бѣха лишени и отъ подкрепата на своята артилерия, която по заповѣдъ на бригадни командиръ още къмъ 10 ч. пр. пл. отстъпила нѣкъде назадъ и стояла въ бездействие, когато трѣбваше да се жертва и помогне своята пехота.

Следъ 1 ч. сл. пл. атакитъ на противника престанали, тѣ се заменили съ усилена непрекъсната огнева борба.

Къмъ 2 ч. 30 м. сл. пл. дветѣ батареи влизащи въ състава на полка, напуснали бойния участъкъ по заповѣдъ на кра на бригадата, пристигнали при наблюдателния пунктъ на кра на полка; той имъ показалъ мѣстото, гдето трѣбва да застанатъ на позиция и имъ далъ задачата: на батареята на кап. *Сокачевъ* — да обстрелва главно противника предъ 3-а дружина, а на зап. поруч. Ивановъ — участника предъ 1-а дружина, посока къмъ Езибей и обхващающитѣ части, а прилежащи нужди дветѣ батареи да масиратъ огъня си по противника, гдето насилва повече и проявява по силенъ натискъ. Съ откривание огънь отъ батареитъ духътъ въ пехотата се засили, положението имъ се облекчи значително, защото стрелбата на руската пехота отслабна.

Началника на дивизията най-после разбралъ погрешката си съ изпращанieto на дветѣ дружини отъ Врачанския полкъ и дветѣ батареи въ разпорежданieto на генералъ Кантаржиевъ, той видѣлъ че сериозната опасностъ е срещу неговитѣ части и тя дошла отъ сѣверъ, а не отъ изтокъ и настоячиво

поискалъ да му се върнатъ дружинитъ и батареитъ. Отъ донесението на кра на врачанци следъ обикаляние бойната линия се убедилъ, че врачанци здраво държатъ позицията си, че тѣ сж отбили всички атаки на противника и твърдо сж решили само по коститъ си да допуснатъ противника да отиде по далечъ и за това изпратилъ дветѣ батареи въ участъка на полка; на кра на бригадата заповѣдалъ да организира Козлодуйци да застане на чело на бригадата си и да продължи упоритата защита на позицията. (Това твърди кап. Сокачевъ, който е присъствувалъ когато кра на дивизията получилъ донесението отъ кра на полка и отдаване заповѣда на кра на бригадата).

Къмъ 3 ч. сл. пл. се забелѣзали дълги неприятелски колони да настѣпватъ отъ сѣверъ по посока на с. *Османъ факж.* 36-й п. Козлодуйски полкъ вече поуреденъ и почналъ да проявява действие, като бавно се подавалъ напредъ къмъ висотитъ южно отъ с. Арабаджи. Скоро главата на онези неприятелски колони достигнали дълбокия долъ между с. Османъ фак и Кара Синанъ; едната колона завила малко на западъ по дола къмъ Османъ факж, а другата продължила на югъ по долътъ къмъ лѣвия флангъ на 3-а дружина — западния склонъ на висотата съ к. 260 (122). За щастие къмъ това време дружинитъ отъ къмъ Добричъ, се завърнаха заедно съ батареитъ. Батареята — поручикъ Аврамовъ излиза на позиция на висотата юго-източно отъ с. Чакърча, открила огънь по артилерията на противника при с. Езибей и по пехотата, която обхваща и притиска дѣсна флангъ на 1-а дружина — положението е облекчено значително на този флангъ. 2-а дружина била изпратена да подкрепи козлодуйци и ги подтиква да настѣпатъ напредъ; 4-а дружина дадена да подкрепи полка, изпратена била да заеме мѣстото (позицията) отъ която преди обедъ отстъпили пионернитѣ роти съ фронтъ на сѣверъ къмъ фланга на 3-а дружина. 4-а дружина бързо заела посочената ѝ позиция, настанила се въ готовитѣ окопи и ги удѣлжила въ страни къмъ долътъ, преди още новата неприятелска колона да се е доближила на пехотенъ истрелъ. Артилерията обстреляла настѣпващата колона преди да е излезла отъ долътъ. Къмъ 4 ч. следъ пладне новата неприятелска колона (бригада отъ сръбско хърватската дивизия) развърната въ боенъ редъ излиза отъ долътъ, настѣпила по склона на к. 260 срещу 4-а дружина. Дветѣ дружини съредоточили огъня си по сърбо-хърватитъ; 4-а дружина отъ окопитъ ги среща съ бързъ пехотенъ огънь наниса чувствителни загуби на противника. Съ духъ разкомебанъ, разстроенъ противника се доближилъ до позицията на 4-а дружина и залягналъ подъ близкия пехотенъ и точенъ артилерийски огънь. Нѣколко вълни отъ задъ направили опитъ да подтикнатъ предния боенъ редъ, но не успели; силния нашь огънь ги

разстроили и приковал към мѣстността. До вечерята сърбо-хърватитѣ останали на достигнатитѣ мѣста подѣ наша огънь.

До като сърбо-хърватитѣ настѣпвали срещу 4-а дружина —въ флангъ на позицията на полка, по фронта срещу дѣсния флангъ противника се опитвал на нѣколко пѣти да мине въ атака, но разстройванъ отъ пехотния и артилерийски огънь, всичкитѣ му опити останали безрезултатни. Врачанци запазили господството на позицията си до смръкване съ упоритостъ и твърдостъ

За да се попълни съ офицерски персоналъ 1-а дружина, изпратени били отъ 2-а дружина 4 офицери — зап. поручикъ Таушекъ, като най-старши поелъ командването на дружината.

Къмъ 5 часа сл. пл. поязата на конницата на генералъ Колебъ, въ флангъ и тилъ на противника се отразило силно въ редоветѣ на противника, който билъ на западъ и юго-западъ отъ с. Кара-синанъ, опериралъ въ флангъ на дивизията съ дълбокъ обхватъ на частитѣ отъ дивизията въ тази посока. Отъ наблюдателния пунктъ на Врачанци съ бинокъла много ясно се виждало разбъркването въ редоветѣ на противника, виждало се отеглянето на заднитѣ линии къмъ Кара-синанъ, и скоро цѣлата маса достигнала дълбокия долъ при Кара-Синанъ. Поручикъ Сокачевъ получилъ заповѣдь да изпрати нѣколко реда гранати въ тила на противника отъ фланга, тези попадения увеличили още повече безреднето въ войскитѣ на противника, който не устоялъ срещу натиска на нашата конница. Влиянието отъ поязата на нашата конница упражнило своето влияние и на противника срещу Врачанци: той, следъ това вече, не направилъ никакви опити за настѣпване чакъ до стѣмване, когато се прекратила и стрелбата по цѣлата бойна линия.

Въ тъмнината, изпратенитѣ напредъ патраули за подѣржане контакта съ противника поради измората и слабия съставъ, загубили контакта. Презъ нощта се изпратили силни групи да потърсятъ противника; нѣколко отъ тѣхъ проникнали въ с. Ези-бей; заловили нѣколко руски войници отъ които се узнало, че тѣ отстъпили на сѣверъ. Тогава се заела позицията на противника при Ези-бей съ слаби части.

Дружинитѣ заночували на позициитѣ си при бойна готовностъ и бойно охранение; 2-а дружина въ участъка на 36 п. Козл. полкъ, гдето действувала сл. пл. Презъ нощта били събрани и изнесени раненитѣ, а следъ това и всички убити и погребани на другия день. Убититѣ офицери били погребани въ гр. Добричъ, а всички войници въ с. Суютчукъ.

Загуби убити: офицери 1, долни чинове 113

ранени " 18 и " 514

Изстреляни патрони за пушки 245369, картечи 10300.

Трофеи: пушки 50, патрони 20000, бомби 70, и др. Плененици 15 д. Убити офицери: зап. поручикъ Тодоровъ п. Първанъ. Ранени офицери Подполк. Чолаковъ к-ръ на 1-а дружина. — умрѣлъ отъ рани. Майоръ Цаневъ — командиръ на 3-а дружина; капит. Тодоровъ, Петрински, поруч. Евстатиевъ, Цаневъ — умрѣлъ отъ раната. Дундековъ, подпор. Ангеловъ. Цаневъ, като раненъ останалъ до свършване на боя, Табаковъ, зап. подпор. Марковъ, Велчевъ, Несторовъ, Ефремовъ, Цанчевъ, Леоновъ, Грънчаровъ, Костовъ.

Отличили се: Всички офицери подофицери и войници; устойчивостта себотрицанието — общо.

Всички офицери, подофицери и войници достойно изпълниха войнишкия си дългъ до край. Честъ на подобни герои за назидание на бѣдащото поколение.

Отъ пленницитѣ се установило, че на 6 вечерята при Ези-бей пристигнали 241 и 243 руски полкове; тѣ се развърнали въ боенъ редъ и завързали бой съ Врачанския полкъ. Презъ нощта пристигнали 242 и 244 полкове, които се развърнали въ 2 линии и взели участие въ боя на 7-IX. Една малка частъ била насочена къмъ Добричъ. Отъ убититѣ войници на противника станало ясно, че срещу Врачанци на 7-IX сж действували полковетѣ отъ 61 руска дивизия и 1-и и 3-и полкове отъ сърбско-хърватската дивизия, които къмъ 3 ч. сл. пл. на 7-IX били достигнали на бойното поле; а 2-и и 4-и полкове се били насочили срещу Козлодуйци. Врачанци погребали убити предъ своята позиция руси, отъ четиритѣхъ полка, 162 трупа и 96 отъ сърбско-хърватскитѣ полкове, а населението на Ези бей погребало 100 трупа.

На 7-IX деветъ роти и две картечници Врачанци водили цѣлия день бой съ 4 руски полка отъ по 4 дружини съ съответното число картечници и два сърбско-хърватски полка, рускитѣ имали своята полска и тежка гаубична артилерия съ бризантни гранати (две гаубични, 8 оржедейни батареи). Въ участъка си Врачанци имали 2 полски с. с. батареи (урджия) до кжде 10 часа пр. пл. и отъ 2 ч. и 30 м. сл. пл. Така че въ най-критическитѣ часове: отъ 10 ч. пр. пл. до 2 ч. 30 м. сл. пл., Врачанци не сж имали своя артилерия. Тѣ въведоха въ боевата линия всички бойци, даже ординарцитѣ си, безъ да иматъ нито единъ войникъ въ подѣржка и затова въ критическия моментъ единичкия резервъ — командира на полка — той се влива въ бойната линия, това било последния резервъ, който изигра своята роль отлично.

Врачанци не изпълнили заповѣдитѣ на началника на дивизията да отстъпятъ къмъ кантона при с. Суютчукъ, запобѣди получени въ най-критическия моментъ на боя, и несамо, че не изпълнили тѣзи заповѣди, но чрезъ своя к-ръ и следъ обиколката му бойната линия доцесли, че духътъ е високъ и че Врачанци сж решили да сложатъ коститѣ си и само ло

отъ боя само скрито отъ противника — нощя. Това твърде добре е било известно на владяча на Врачанци. Той знаелъ руския характеръ, той познавалъ своитѣ Врачанци отъ бойнитѣ си опити и наблюдения. Той съзнателно е вземалъ решението да поиска крайнитѣ жертви отъ своитѣ войници, предъ които се е ползвалъ съ пълно доверие и е разчиталъ на тяхъ. Той имъ бѣ казалъ още когато ги поведе къмъ Добричъ, че тамъ ще се срещнатъ съ сичоветѣ на онези хробрци, братя руси, които сломиха турската сила и донесоха тѣхната свобода.

Изпращанието на дветѣ дружини въ Добричъ въ подкрепа на генер. Кантаржиевъ бѣше една голѣма непредвидливостъ, една грешка, която можеше да донесе печални резултати. Опасността отъ тази посока бѣ неоснователна, несъобразна съ вѣроятността. Руситѣ никога не биха извършили подобна глупостъ да правятъ десанги по брѣга на Черно море, до като Добруджа е въ владението на тѣхнитѣ съюзници.

Капитанъ Георгиевъ назначенъ да държи връзка съ направляющата 3-а дружина не изпълни дълга си и е починала, 1-а дружина да не настѣпи на 6 IX. заедно съ 3-а дружина, да остане далечъ отъ обекта си, да бѣде тѣсена цѣла нощъ и най печалното — да настѣпя на 7 IX. го онова открито плато, да понесе грамадни жертви да достигне обекта си и остане на позицията безъ окопи. Дружината понесе 60% загуба въ този бой, защото остана безъ окопи, тогазъ, когато съседната до нея въ лѣво 7-а рота, която презъ нощта си изкопа окопи, има незначителни загуби.

Добричани съ файтони изнисали раненитѣ войници въ боя на 7 IX. носели на рѣце вода на бойцитѣ, устроили въ града болница, като събрали всичко нужно за легла отъ гражданитѣ. Тѣ работили и помагали на войската искрено и чистосърдечно безъ разлика на народностъ.

Епическия бой на 7 IX. на Врачанци не останалъ безъ внимание и отъ околния наблюдател и заинтересовалъ гражданитѣ отъ бойнитѣ дѣла на родната армия.

Ето нашия писателъ Страшимировъ въ книгата си "Червени страници" — 1917 год. какъ описва бовете около Добричъ:

Първа срѣща съ руси.

На 5 септември Добричъ биде събуденъ отъ оглушителна артилерийска канонада: равнината задъ панарището, по дветѣ страни на жѣлѣзничната линия за Меджидие, се залѣ отъ огнени езици и забѣлва гранати.

То бѣ начало на тридневнитѣ броеве при Добричъ.

тѣхъ ще мине противника. Това донесение упражнило своето влияние на началника на дивизията и той изменилъ решението си; изпратилъ дветѣ батареи въ участъка на Врачанци, а на к-ра на бригадата, следъ като направилъ упрекъ, заподвѣдалъ му да организира Козлодуйци и държи здраво позицията.

Запасния подпоручикъ Шивачевъ, който организираше командата отъ отстъпающитѣ пионери, въ време натиска на противника съ тази команда, съ войникъ донесълъ на к-ра на бригадата, че една дружина на противника се спуща въ долътъ къмъ фланга на 3-а дружина; к-ра на бригадата въ отговоръ на донесението му заповѣдалъ да отстъпва. Втори пътъ донесалъ за ново настѣпление на противника — к-ра на бригадата му заповѣдалъ да седи до като го обхванатъ и следъ това да предаде на 3-а дружина да отстъпи и тѣ. Тогава подп. Шивачевъ му донесълъ писмено, че има категорическа заповѣдъ отъ полковия командиръ, никой да не смѣе да отстъпи безъ личната негова заповѣдъ и останалъ съ командата да се бори съ противника до вечерята.

Адютанта на бригадата поруч. Дръновски, оттегляйки се отъ фронта, заповѣдалъ на обоза на 1-а дружина да бѣга.

Вечерята картечицитѣ се прибрали и отнесли назадъ, защото нито единъ прислужникъ нѣмало на лице, а така сжщо и к-ра на картечната рота поручикъ Евстатиевъ билъ раненъ. На мл. офицеръ подпоручикъ Куртевъ се възложило да командва картечната рота и избере отъ резерви прислугата картечицитѣ.

На 6 IX. отиването на Врачанци на истрелъ къмъ с. Езбей по своя инициатива и противъ две категорични заповѣди на к-ра на бригадата, създаде за противника изненада съ угроза на фланга и тила му; застави го да спре настѣплението си къмъ Добричъ, да приеме бой съ Врачанци още на 6 IX. при не благоприятна за себе си обстановка; спаси войскитѣ отъ Варненския укрепенъ пунктъ, отбраняющъ гр. Добричъ, отъ отдѣлно разбивание и компрометиране тила на Бдинци.

Врачачци на 7 IX., изоставени сами на себе си, издържаха ударътъ на многочислената противникъ съ стоическа твърдостъ и решение да сложатъ коститѣ си; тѣ изпълниха отлично войничкия си дългъ за защита честята на оржидето и родината си. Ако Врачанци бѣха изпълнили заповѣдитѣ на началника на дивизията да отстъпятъ къмъ кантона при с. Суючукъ, всичко щеше да бѣде загубено, българския войникъ не бѣ обучаванъ да отстъпва предъ лицето на противника. Отстъплението на нашия войникъ се рисува странно за неговото схващане. При подобно отстъпление руската конница отлично извършва своята дейностъ, тя сече безмилостно до уничтожение. Ние можемъ да отстъпваме

Денът приготвяше изненади. През нощта бѣ пристигнала една бригада бдинци и се бѣше затаила въ лозята. А отъ Меджидие бѣ слѣзла на гарата Гелинджикъ (сѣверно отъ Добричъ) руска пехотна дивизия съ единъ коненъ казашки полкъ.

Тѣй като руситѣ телѣва прииждаха, сражението почина на ромжнитѣ. Тѣ смѣтаха, че иматъ на срѣща си пакъ само гарнизона на варненския укрѣпенъ пунктъ, както бѣше при Балджа, та щадѣха града: вѣрваха, че съ рускитѣ маси лесно ще го овладѣятъ.

Не подозираха и Варненскитѣ вериги, каква хала иде на срѣща имъ: тѣ до сега бѣха гонили влашкигѣ полкове, та сипѣха залпове, псуваха шумно, както прилича на приморци, и наврѣмени се дитаха, да стрѣлятъ прави.

Къмъ 10 часа преди обѣдъ неприятелскитѣ вериги заляха степъта предъ земледѣлското училище, а по Балчишкото шосе изви въ сърпъ и се разгъна казашката грозота, — тѣ знаеха, че отъ Меджидие се чака 200,000 руска войска. Добричени изтрѣпнаха предъ нависналата грозота, — тѣ Изпълниха улицигѣ старци, жени и дѣца и почнаха да се кръстятъ, вторачени на изтокъ. Тѣ само се кръстѣха, — никой не бѣ свилъ бохичка, никой не смѣше още да бѣга: хората бѣха опиянени отъ освобождението си.

Но гжститѣ конни редици растѣха въ степъта, като движещъ се фантомъ, и скоро обхванаха дѣсното крило на варненскитѣ вериги.

Стана страшно: казашки разезди съ снопчета слама на върлини слѣзоха откъмъ руския паметникъ, и се насочиха къмъ града, — ще го запалятъ . . .

И дига се писъкъ по крайнитѣ улици.

Но по седловината откъмъ южната гара на Добричъ се зададе ивица войска, която изеднажъ се разгърна, като черенъ змей.

Сега въ ужасения градъ се понесоха викове на радостъ. — Българска войска иде!

А послѣ:

Помощ! Помощ!

То бѣ четвърта дружина отъ врачанци. Ротитѣ се спускаха прѣзъ нѣколко улици и стремглаво тичаха на изтокъ — хвърлили раницитѣ си, разпхгѣни, почти съ голи пушки. Въ града безумниятъ вчерашенъ възторгъ отъ освобождението се приливаше въ преживѣното страшно сега. Мжже и жени се кръстѣха, плачеха и . . . и единъ презъ другъ носѣха вода — кой съ каквото завърналъ, — носѣха и поливаха прѣдъ стѣпкитѣ на войскитѣ.

Поливаха, за да имъ върви, като по вода!

Врачанци, устремени на бой, сега се мръстѣха на видения народъ. Но тѣ скоро се обзѣха отъ мистичното ве-

лико, което имъ разкриваха тѣзи хилядници тѣхни братя и сестри и — лицата пламнаха, загорѣха очитѣ, нѣкои се наляха въ сълзи. . . .

А въ източния край на града препущаше на бѣлъ конъ дружинниятъ командиръ — русенецъ, подполковникъ, и редѣше да открива на ротитѣ врага:

— Момци — викаше той; — вие сами видѣхте сълизитѣ на народа си: право е нашето дѣло! Напрѣдъ, българи, съ нами Богъ!

И войницитѣ, надхрани съ вѣра, разгрѣщаха вериги и плѣваха въ полето. Утѣсненитѣ варненци ги посрѣгнаха съ френетично ура. А казашкитѣ разезди се селнаха, като издебнати на мърша ято врани. Тѣ извиаха назадъ, сгжстиха се и почнаха да обстрѣлватъ . . . не врачанскитѣ вериги а — града!

То бѣ страшно. Врачанци обаче не си даваха смѣтка, какво става: тѣ бѣха минали срѣдъ плачещи старци, жени и дѣца, чувствуваха се благословени отъ народа си и бѣха узрѣли за смъртъ. А казачитѣ сипѣха залпове върху чертитѣ на града, защото следъ дружината се бѣха понесли и добричени. Файтонджитѣ бѣха впрѣгнали файтонитѣ си, коларитѣ — своитѣ каруци, който имаше конь, яхналго бѣше: тичаха всички да помагатъ Работата бѣ обща, трѣбваше да се прогони врагъгѣ отъ родната стрѣха: кой би могълъ да стои съ скръстени ржцѣ?

Сипѣха казачитѣ залпове върху почернялитѣ отъ народъ черти на града, като смѣтеха, че тамъ прииждатъ нови войски. А врачанци, не възпирани отъ огъня на руситѣ, зачестиха прибежитѣ си и вече хвърляха недомълвки: „събиратъ се“ . . . „дано ни дочакатъ ножа“ . . . „маки, лешъ че падне“ . . .

Между туй стеклиятъ се многохияденъ народъ се прѣсна по цѣлото бойно поле. Дѣца се явяваха въ веригитѣ съ пачки патрони и биваха убивани и ранявани. Ударенитѣ войници се носѣха съ файтони, а когато конетѣ биваха убивани, впрѣгаха се дори жени, да возятъ. Млади дѣвойки достигаха картечицитѣ, завиваха съ мокри кърпи нажеженитѣ дула и сипѣха на тѣхъ вода отъ мѣнци, които носеха на кобилици, като при пожаръ. . . . Дори туркини и татаркини хвърлили фереджетата си, идваха на огнената линия, въ окопитѣ, и съ рѣзани отъ дини, мокрѣха попуканетѣ устни на умирощитѣ герои.

На край конниятъ полкъ отъ казаци се окопихи. Командира подполковникъ отъ рода на Дондуковцитѣ, събра прѣснатитѣ ескадрони и ги поведе срѣщу врачанци, чиито вериги бѣха проширени отъ жени и невръстни момчета

И настѣжи изпитанието. Растѣше чудовищно стѣната на казацитѣ — облакъ отъ пики. Настрѣгнаха врачанци и почнаха да хвърлятъ сепнато ура, прииждаха казацитѣ, но се и топѣха отъ залповетѣ на нашитѣ горняни: тѣ се запалиха,

забавиха пречупенитѣ линии, забравиха „каreto“ и давѣха честия си огнь съ все по-усилвано балканско ура, което почна да изпълня настрѣхналата необятна степь.

Още мигъ и повелиятъ казациѣтъ подполковникъ се повали заедно съ коня си. Казашката стена се разби, странична българска рота наново разлѣ страшно ура и рускиятъ облакъ се разнесе на сѣверъ, като стелѣше полето съ коне и ездници. Побѣдилата дружина се понесе напредъ, за да обхване по свой редъ опразнилото се сега лѣво крило на рускиѣ вериги.

Тукъ предъ нашиѣтъ вериги се възправи човѣкъ, който се измъкна изподъ поваления си конь. Той неможа да се застои, бѣше, види се раненъ, та коленичи и облѣгнать на убития си конь, поздравя веригата громкѣ, като на парадъ:

— Здравствувайте, молодуи! Деретесь отлично-о!

Веригата врачанци се прѣгна: прѣдъ тѣхъ стоеше на едно колѣно подполковникѣтъ — командиръ на казациѣтъ. Брадатъ, съ възторжено лице, безъ фуражка той ги поздравляваше . . .

Напредъ! — разле суровъ гласъ взводниятъ и поведе веригата.

— Оставете го! — Загърлиха и други войници.

— Още и поздравлява, куче такво! — ржмжаха тѣ и отминаха настрѣвени, вперили бойни очи въ отстъпающитѣ вече по цѣлата линия руски войски.

Ранениятъ командиръ на казациѣтъ подви вратъ и потопи очи. Навърно, не бѣ прѣживѣлъ никога въ живота си по голѣма обида тоя вѣренъ на царя си руски офицеръ, който бѣше побѣлѣлъ въ войни. Скоро лицето му потъмнѣ, той се излѣгна удобно върху убития си конь и остана безучастенъ — безучастенъ къмъ небе и земя.

Такъвъ го завариха нашиѣтъ санитары, такъвъ го опознаха и лѣкаритѣ ни: той никого не погледваше въ лице и не промѣляваше никому и за нищо дори руското „спасибо.“ Аго гледаха лѣкари — руски възпитаници, и му прислужваше сестра, по баща рускиня. И говорѣше се руски около подполковника, но оставаше глухъ и нѣмъ.

Най-после, когато му отрѣзаха кракъ, поради разтрошената кость, той издебна самотенъ мигъ и помаха съ ржка на сестрата.

— Можно достать мнѣ почтовою карточку? прошепна той безъ да я гледа.

Сестрата трепна възрадвана, обсипа го съ потокъ благи думи и ведната му достави всичко нуждно за писмо. Едвамъ сега суровиятъ казашки началникъ спрѣ свѣтли очи на сестрата и промѣлви:

— Какія вы добрия . . .

Послѣ забута очи, — гърсѣше още нѣкого, и добави:

И — медки у васъ такиа славния . . .
Но на край лицето му пакъ потъмнѣ, свиха му се устнитѣ и той каза:

— Но въ бою вы басурманы, ей Богу!

Моментъ.

Народна воля бѣше да освободимъ Добруджа.

На 7 септември руския генералъ Зайончковски пое командуванието на цѣлата руско-романската армия въ Добруджа и издаде заповѣдъ, съ която оповѣстяваше своята воля да прѣгази българитѣ. Той откриваше на войскитѣ, че въ лютитѣ боеве на пети преди обѣдъ и на 6 привечеръ тукъ, при Добричъ, българитѣ сж разполагали само съ 4 полка, когато неговата армия броеше три пехотни и една кавалерийска дивизии.

И избобличенитѣ много хилядни войски се хвърлиха при изгрѣвъ слънце на 7 септември върху четиритѣ български полка съ тежки една следъ друга вървящи вълни.

Българитѣ веднага почувствуваха съкрушителното чи-слено надмощие на врага, началницитѣ се вредиха съ войскитѣ въ самитѣ вериги (дори и генералтѣ), а едновременно се изпращаха депеши по всички страни за подкрѣпа.

Настрѣхна населението въ градове и села. Стоници могили въ Добруджа почернѣха отъ старци, жени и невръстни момчета: чугулѣха се по тѣхъ, да слѣдятъ по ясно съ слухъ бойниятъ ураганъ при Добричъ, който трѣсѣше земята.

Вълнуваше се народтѣтъ, трупаше се по могилитѣ и ос-трѣше уши на сѣверъ, но очитѣ бѣха извърнати на югъ, по желѣзнопътната линия Синдѣлъ — Добричъ: трѣбваше да дойде помощъ, това се чувствуваше и отъ дѣцата, трѣбваше да дойде помощъ! Може би, ще се надигне самата великанка Стара-Планина съ своитѣ гигантски буки и джбове и ще на-тегне . . . А може и самъ Богъ ще извърши чудо.

Защото трѣбваше да стане чудо: Гинехме. И никой въ свѣта нѣмаше да пита, колко сме били; — светѣтъ още не знаеше — и нѣмаше да узнае — „стрѣляме“ ли ние срѣщу войскитѣ на руския царъ; — никой въ свѣта нѣмаше да чуе колко срѣщу колко сме били ние . . .

Трѣбваше чудо.

И разтревоженитъ народъ отъ хиляди старци и жени се трупаше по могилитѣ, наострили уши на сѣверъ и извърна-ли лица къмъ югъ.

Бѣше къмъ обѣдъ. Понесе се ура къмъ Ботевския мостъ, подхвана се отъ невидими навалици по двѣтъ страни на желѣзничната линия, разлѣ се далечъ въ полето и се отекна въ небесата: войски идатъ ура! ура! ура! . . .

И сипнаха се навалициѣтъ отъ близки и далечни могили — тичагѣ къмъ гаригѣтъ и дератъ гърди, викатъ — всѣки за себе си и за Бога, да го чуе.

Вървѣха два дълги трена къмъ Добричъ и тежко пѣх-тѣха по възвишената Добруджанска степь. Единѣтъ возеше ловчански дружини, другиятъ — гранати и патрони. По степьта треноветѣ се движеха срѣдъ шпалирѣтъ отъ народѣ: мжжетѣ бѣха снели калпаци, женитѣ махаха съ две ржцѣ и викаха — на войскитѣ, викаха всичко гальовно, което старческата душа и женското стрдце намиратъ да кажатъ на решенитѣ да мрѣтъ.

Но къмъ Богдановъ влаковетѣ спрѣха единѣтъ следъ другъ: водата въ котлитѣ не стигна; трѣбоваше да се загасятъ пещитѣ, вода въ Добруджа нѣма. . . .

А ужасѣтъ на боя при Добричъ бѣше на своя връхъ, тамъ отчаянието пушаше вече чернитѣ си пипала въ душитѣ и вѣстяха се сега далечъ на могилитѣ конници: огледаватъ югъ — помощ! помощ!

И ечна далечъ осѣяното съ народъ поле:

— Вода дайте! гинемъ! вода носете, вода!

.
Народна воля бѣше да освободимъ Добруджа. На 7 септември населението отъ десетки села около Козлуджа протппли къмъ спрѣлитѣ по желѣзничната линия два военни влака, които нѣмаха вода, и напълни котлитѣ имъ. Носѣха старци, жени и дѣца, — носѣха съ батлеци, котли и мѣнци — носѣха съ душитѣ си. Тѣ поставиха стълби по машинитѣ — чудовища и се катеряха по тѣхъ високо -- надъ ужаса . . .

Народна воля бѣше да освободимъ Добруджа.

И когато в а т а влака трѣгнаха — и когато въ вечернитѣ мрачини на 7 септември руската хала се затури и и заглѣхна далечъ на сѣверъ, единѣтъ се въззвивъ носѣше по тучнитѣ поля.

— Побѣдихме! Великъ Богъ! Побѣдихме, ура!

Апотеозъ.

Тѣсенъ е хоризонтѣтъ по степьта, — тя е затисната отъ облачното небе. Конетѣ ни прѣхатъ. Душатъ още пролѣтнитѣ кърви. Прѣди мѣсеци тукъ се рѣшавала сждбата на страната ни.

— Когато на 7 септември руско-ромжнскитѣ дивизии обърнаха следъ обѣдъ гърбъ и нашитѣ санитарни команди се прѣснаха далече, да вършатъ своята работа

Подполковникѣтъ говори тихо. Тоя човѣкъ е прѣживѣлъ въ страшнитѣ колебания въ триденнитѣ борби тукъ, при

Добричъ. И сега погледѣтъ му уморено се губи по черното поле, а на лицето му се чете споменѣтъ за нѣщо страшно, може би, най-страшното отъ онава, което е ставало тукъ.

— Падналитѣ бѣха много . . . толкова много, че да се прибератъ отъ гробаритѣ, до всѣки убитъ войникъ се забиваше пушката му. И отъ хилядницитѣ възтравени пушки степьта замяза на лозе. Това бѣше най-страшното

Азъ ще бжда дни и ноци съ тѣхъ — съ тѣзи стари и млади военоначалници, които току що се дигагѣтъ отъ ранитѣ си. Тѣ радушно склониха да обходимъ бойното поле. Влѣ-чеше ги да видятъ пакъ тукъ, кждѣто сж побѣдили. Но сега погледитѣ имъ сж тъмни и трпннатъ имъ челата. Тѣзи хора наново изпадатъ въ преживѣното страшно — въ неизвѣстността за себе, за близки, за родъ и родина.

— Тукъ падна подполковникъ Чолаковъ, — спрѣтъ предъ полусринатъ окопъ единѣтъ отъ младитѣ.

Подполковникъ Чолаковъ бѣше левентѣ мжжъ отъ пазитѣ на Пиринѣ. Той имаше двама синове — артилеристи, които въ праздникъ не се дѣлѣха отъ него. Весели планиници съ покрити отъ ордени гърди, които дома се галѣха като дѣца, а на бойнитѣ полета се биеха като лъвовѣ.

Първа дружина отъ врачани осъмнала на 7 септември срѣшу Ези бей, на 5—6 км. отъ Добричъ. Тя е била на открито и трѣбвало да се разгъне подъ огъня на цѣла неприятелска дивизия, която била привозена презъ ноцѣта по желѣзницата Меджидие — Добричъ. Чолаковъ се поколебаль, — домилѣло му за хилядото свои юнаци. И поискалъ да отстъпи по сѣдловината надъ Добричъ. Отговорили му да се разгъне. Чолаковъ издалъ заповѣдъ: „войници не ни се разрѣши да остъпимъ. Прочее, направете да знаятъ дѣца и внуци, че Добричъ е падналь, защото не е останалъ живѣтъ нито единѣтъ отъ защитницитѣ му.“

И дружината се разгънала. Чолаковъ падналь въ 10 ч. преди обѣдъ и командуването на дружината поелъ капитанъ Тодоровъ. Той билъ сжщо свалентъ. Тогава командувалъ поручикъ Дундековъ, до като сразили и него. На край въ дружината останалъ единственъ началникъ, зап. подпоручикъ Димитровъ. Но падналь и той, последниятъ. Сега войницитѣ си командували сами — върнитѣ безимени врачани. Така ги заричилъ подпоручикъ Гоушекъ, който билъ пратентъ да командува шепата желѣзни хора

Полето се оживи отъ възкръсналитѣ образи, широкъ е вече хоризонтѣтъ

Далечъ на изтокъ се чернѣятъ траншеитѣ на варненци — сборната бригада на г-ралъ Кантарджиевъ. Изпитанието е издържала най-напредъ тази бригада — на 5 септември. После

прииждали день и нощъ вражитѣ дивизии, обхванали степъта 20 климъ въ ширѣ и нашитѣ линии се разтегнаха до по на 10 стѣпки далечъ войникъ отъ войникъ.

Въ страшния день — 7 септември — руситѣ плъпнаха по цѣлата степъ отначало въ тѣнки вериги. Това било още въ рано утро. После веригитѣ имъ зачестили, вървѣли една следъ друга непрекъснато и ставали все по-гъсти. Потокъ отъ гинѣщи хора... А къмъ 1 часа слѣвѣ обѣдъ тѣ хвърлили изведнажъ подържитѣ си. Така дошелъ пристѣпа на безумието,

Напорътъ на страшнитѣ неприятелски маси сега билъ на западъ, върху врачанската бригада, където се е била насочила и конната руска дивизия.

И когато руситѣ хвърлили изведнажъ подържитѣ си двѣ дружини отъ Козлодуйци се стопили... Тогава полкътъ се подалъ назадъ. Разколебали се сѣщо и две дружини отъ врачанци. Още малко и боятъ е изгубенъ, — изгубена е, може би, България. Но тукъ средъ веригитѣ се вѣстява на конь самъ полковиятъ командиръ *Троянецъ*. Личецо му е прѣстено, липсала е кръвъта отъ устнитѣ му, тѣтъ полукани, но той мистично унесенъ, въ очитѣ му гори страненъ огнь. Войницитѣ сепната дигатъ чела и чуватъ: полковиятъ командиръ ги поздравлява съ побѣда. На конь е, лети подъ ураганенъ огнь и ги поздравява съ побѣда...

— Ние сега не чувстваме воя на потоцитѣ отъ чугунъ и олово, — расказва подофицира, произведенъ въ самитѣ боеве тукъ. — Стѣлехме полето съ неприятелски трулове и всѣки отъ насъ ревъше за сто души. Бѣхме се забравали като гледане полковия си командиръ на конь, а го неолучава нищо. Сега и азъ казвамъ: „щастие ималъ“. Но тогасъ ние въ това чувствавахме Бога.

Въ глѣбината сме между Малко и Голѣмо Чамурли. Тукъ е била вързката на козлодуйци въ лѣво съ врачанци въ дѣсно. Отъ сѣверозападъ сѣ напирала две сборни руски дивизии, които били попълнени съ плѣнени австрийски сѣрби. По глѣбнатината срещу вързката между двата наши полка сѣ хвърлили вълна слѣдъ вълна руси, за да пробиятъ.

— Много свѣтъ погълна туй парче земя, — слѣзе подполковникътъ отъ коня си.

Отсѣднахме и ние.

— Нѣмахме вече свободни части, та хвърлихме тукъ шепата си пионери. Загинаха и тѣ. Биха се върно, биха се строго, безъ ура... и загинаха до единъ.

Подполковникътъ сне фуражка.

— Милостивикъ бѣше Богъ, той ни подкрѣпи, — ние побѣдихме... Спете въ миръ, юнаци! — прекрѣсти се стариятъ човѣкъ и цѣлуна прѣстъта.

Вървямъ къмъ Настрадаинъ? а немога да откъсна очи отъ глѣбината Вражескитѣ дружини прегазили шепата пионери, — прекъснаха връзката между двата полка, пробиха почти фронта ни. И настрѣхнали началницитѣ на разколебанитѣ ни войски. Но задъ нашия тилъ се сѣпнали залпове. Трѣпнали сърдцата: помощъ, иде!

— Да, помощъ е било: едно отдѣление отъ двадесетина войници, които се върщали отъ отпускъ, били доведени отъ случа тукъ. Ето, тѣ се сипнали съ ура въ вериги... И вързалата се вече въ клинъ неприятелска часть се сепнала. А преднитѣ ни редове избухнали въ безумно ура, помощъ иде! И пречупилъ се напорътъ на врага.

Народна воля — воля Божия, — мълви замислено усмихнатъ запасенъ подпоручикъ. — Тукъ нашитѣ хора се биха съ пълна душа. Бихме се като народъ, който чувствава свободата си и мре за нея. И само тѣй побѣдихме.

* * *

По сѣдловина сме, далечъ на западъ.

— Отъ тукъ присвиха врага притеклитѣ се на помощъ ловченци,“ расказва подполковникътъ. Тѣ бѣха придадени къмъ конната ни дивизия и се явиха сега съ вихрени атаки.

— Който е преживѣлъ нѣщо подобно забравя всичко друго.

Поколеба се цѣлата безкрайна черна стена на врага. Руската кавалерия, която се вече готвѣше да сече огънатото ни крайно крило, биде изнападана отъ вихрения налетъ на ловчанци. Видѣхме я, какъ се запилъ като черенъ облакъ, на сѣверъ. Тогава се извърши незабравимото за насъ: зави се отъ западъ черна ивица и се разрастна въ необятенъ сѣрпъ, като чудовищна коса на смъртъта. То бѣше нашата конна дивизия.

Може да сте расли воененъ, като менъ... може да сте бивали въ безбройни сражения... и може да си обясните работата на конницата, когато пехотата е пречупила неприятеля си. Всичко това може да постигнете съ умъ... Но да го почувствувате това, както го ние почувствувахме тукъ... Не, азъ не помня никога и никждѣ да съмъ челъ... Не знамъ нищо такова... Не съмъ слушалъ... Гледахъ замятъ, обзе ме дълбока умора и ме потегли да легна на земята, наредъ съ мъртвитѣ... Бѣхме побѣдили, какво повече... Да, душията ни бѣха съкрушени отъ приживѣнитѣ колебания и феерията на побѣдния часъ, съ своето величаво очертане на степъта, ни порази. Азъ видѣхъ сълзи въ очитѣ на много кораби свои войници!

* * *

... Душата ми е огорчена. Сълзитъ на хилядитъ майки не ме съкрушаватъ. Азъ не мисля за сирацитъ, за почерненитъ невѣсти, за запустелитъ къщи. Душата ми е огорчена, че безсмъртието, като служба къмъ родъ и родина, крие и въ наши дни толкова много смъртъ. — Ето, връщаме се въ Добрячъ и спираме средъ новата градина на мъртвитъ. Колко на широко е замахнала косата на гибелта! Три дълги редици офицерски гробове, и задъ тѣхъ — станъ братски могили...

Навеждамъ глава предъ гроба на капитанъ Цунчевъ. Нарисувалъ го бѣхъ безсмъртенъ, какъвто бѣше той въ борбитъ при Вардара. Нима е умрѣлъ?

— Който е творилъ, не умира. Цунчевъ живѣ съ живота на баща и дѣди. И сега е отминалъ къмъ онѣзъ, които сж факли въ пжта на поколенията.

... Инженеръ Д. Ивановъ, учителъ Хр. З. Байкушевъ, адвокатъ Бакаловъ...

— Храбриятъ новозагорець, той ще намѣри покой при Цунчева.

... Майоръ Атанасовъ, дръ Наумовъ — лѣкаръ. Нима и лѣкаритъ сж убивани?

— Майки, тукъ и дѣца се жертвуваха, за да изкулятъ голѣмото бждаще на малкия народъ.

... Ахъ, юноши, редица юноши — подпоручици, кандидати — отъ Варна, отъ Шуменъ, отъ Враца, отъ Брацигово... И полковникъ Антонъ Дяковъ, стариятъ замисленъ човѣкъ!

— Деца тѣ пробиха фронта на смъртъта и възвѣстиха тържеството на живота — за насъ и за васъ!...

Тѣлимъ се единъ следъ другъ предъ гробоветъ на Врачанци: подполковникъ Чолаковъ, той е отъ първитъ погребани, а до него се редятъ Майоръ Савовъ, пор. Ценовъ пор. Димитровъ, пор. Дограмаджиевъ, пор. Курешански, подпор Дреновски, подпор. Бугаковъ и подпор. Тодоровъ. Това било на утрото следъ побѣдата. Стѣкълъ се цѣлиятъ спасенъ градъ, — нали Чолаковъ съ кръвта си е запечатилъ своя заветъ и нали Добрячъ не падна, защото слѣдъ първиятъ отъ защитницитъ му бѣше готовъ да падне и последниятъ...

Стоя унесенъ. Сънката на смъртъта се стеле далечъ задъ необятната гробница. Гаснещиятъ зименъ день хвърля печална лжъч. Душата ми слуша химна на вѣковетъ. Участвувашитъ разказватъ и ме унисатъ средъ плачущи хилядници при трупа на храбрия пиринець. Тѣ не загледватъ зиналия гробъ, защото не него оплакватъ. Въ сълзитъ имъ се топи печаль за угаснала частица отъ обща мощъ. И блѣщи въ тази печаль възпламенената искра на упованията.

Разказватъ участвуващитъ име унисатъ въ блѣдно синъ день съ тъмно-червени хоризонти. До мрътвеца стои артилеристъ съ мраморно чело — младъ войнъ предъ трупа на баща — вождъ. И главитъ сж наведени — главитъ на хилядницитъ хора, сплотени въ страждуща маса средъ необятна степъ. Въ небето се отекватъ упокойнитъ молитви, — главитъ на духовника метално звѣнти надъ наведенитъ глави и глхне въ гнетѣщия цвѣтъ на хоризонитъ. Плачатъ още само женитъ, тѣхъ молитвитъ по-бавно унисатъ. После е тихо, тържествено тихо: душитъ се откриватъ и притаени сж сърдцата. Но трѣва звѣнтаяти гласъ на духовника и дрезго зове: Придитъ, братя, последно цѣлувание прѣдадимъ.

... Смъртъта е велика. И могъща е тя въ смъртникъ, който буди съкровена болка въ цѣлъ народъ и привлича на последно цѣлуване близки и далечни. Тѣлпи се сплотената въ скърбъ хилядна маса народъ, притиска се всѣки, свилъ жедни устни. — притиска се да цѣлуне угасналата частица отъ своята свещенна мощъ.

А редъ е — навѣжда се последенъ войнѣтъ съ мраморното чело. Той пригржща лобимия трупъ баща си и бликва болно задавенъ стонъ. Пронизани сж хилядитъ гърди, избухва задавена скърбъ. — Скърбѣта на синъ, на братъ, на съпруга, на стара майка... избухва, обхваща все по далечни вълни... и глухо ридае народѣтъ.

... Когато замръженитъ очи на множеството потърсватъ наново великата скърбъ на сина, — той е на своя конь и оминава въ степта... Видѣние сѣкашъ отъ прѣди вѣкове — вождъ новъ младъ, който зове на страшна бранъ душитъ на живи и мъртви... зова отмина къмъ тъмно-червени хоризонтъ, самъ гаснѣше хубавъ въ своя пжтъ на безсмъртнитъ.

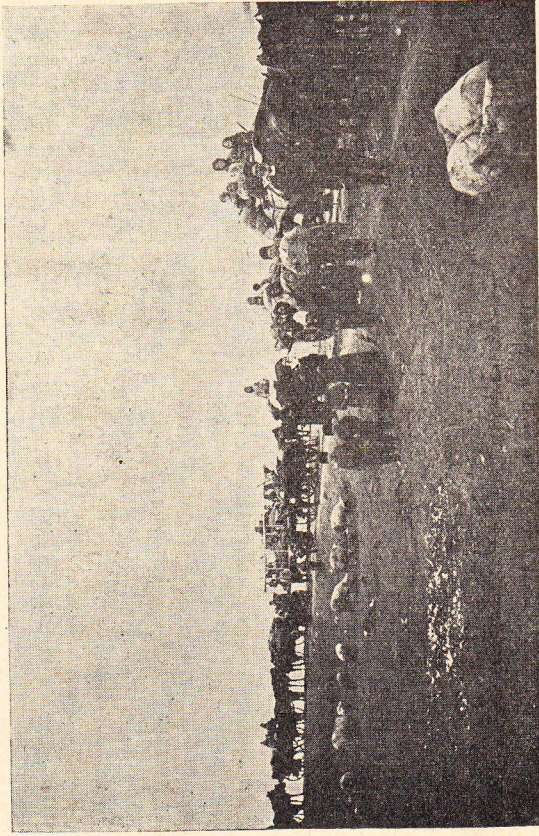
На 8-и IX къмъ 8 ч. пр. пл. разездитъ на противника се показали на 2 км. предъ позицията на полка. Направило се ксерекция въ позицията на полка. 4-а дружина се изнесе на сѣверъ, 3-а и 1-а завли съ дѣсното си рамо напредъ и стигнали съ фронтъ на сѣверъ, съ исклучение една-две роти които запазили посока сѣв. източно; артилерията застана до висотата к. 260 (122). Презъ деня позицията се укрѣпила. 2-а дружина се върна при полка. Попълнили се запаситъ отъ патрони и храна. 4-а и 3-а држини изпратили на сѣверъ по една полурота за далечно охранение, за близко се поставиха стражеви постове, които сжщо патрулиратъ напредъ — подвижно охранение — възприето въ полка

Въ това положение полка заночувалъ на позицитъ си. Патраулитъ, изпратени за влизане въ контактъ съ противника на 3 км. предъ ядрата — полуротитъ — не срещнали никакви части на противника. Други сведения за противника нѣмало.

На 9 полкътъ изнесе съ бойната си линия на 200—300 крачки и усилил съ стрелкови окопи — 1-а линия к. 260.

На 10 IX въ 1 ч. 35 м. пр. пл. се получила оперативна заповѣдъ по бригадата, съ която се заповѣдало: полка съ артилер. отдѣление да остане на заетата позиция; да изпрати авангардъ отъ една дружина и 2 картечници при с. *Карасинанъ*. Въ 6 ч. пр. пл. 2-а дружина въ авангардъ заминала отъ позицията за с. *Кара-синанъ*, Следъ това по заповѣдъ отъ авангарда се изпратило рекогносцироваченъ отрядъ отъ два взвода къмъ с. *Другутъ-Калфа*—*Дурбали*.

Въ 12 ч. сл. пл. привързанъ неприятелски балонъ се издигналъ къмъ с. *Дурбали*.



Населението въ *Добруджа* бѣга отъ ромхнскитъ зверства.

Дружинитъ оставили отъ рста по единъ взводъ дежуренъ въ окопитъ, а останалитъ били изведени отзадъ въ Гънкитъ на мѣстността, поставили палатки и почивали. 1-а дружина, най силно пострадалата въ боя на 7 IX отеглена въ полкова подържка. Въ дѣсно при Ези бей се разположила една дружина отъ 4-и маршеви полкъ авангардъ на войскитъ отъ *Варненския* укрепенъ пунктъ, а въ лѣво 53-и полкъ, който влезе въ състава на 6 п. бдинска дивизия. Авангарда съвотъ с. *Кара синанъ* усилилъ позицията си; рекогносцировачния отрядъ достигналъ до с. *Ай-калафа*; въ 2 ч. 30 м. сл. пл. направилъ донесение и го изпратилъ съ пехотинецъ, по-неже не му се дало конница; донесението достигнало въ 6 ч. сл. пл. По сведения отъ мѣстното население — българско

при с. *Дурбали*, противника се окопавалъ. Единъ привързанъ балонъ се издигналъ за наблюдение.

Полкътъ заночувалъ; рекогносцировачниятъ отрядъ достигналъ до с. *Другутъ-каларъ*; авангарда при с. *Кара синанъ*; гл. сили — 1-а, 3 и 4 а дружини, 4 картечници и 3 полски с. с. батареи, — задъ позицията. Позицията се заела за презъ нощта отъ дежурни взводове — по два за всѣка дружина.

Времето ясно, топло; топла храна сутринята и вечерята; на обедъ чай.

На 11 IX въ 7 часа 30 м. пр. пл. сж изпратили на рекогносцировачния отрядъ 7 конника, за носене ординарската служба. Въ 8 ч. пр. пл. летялъ руски аеропланъ надъ позицията и пушалъ позиви: единъ съ заглавие — *Пакъ съ лжжи и измислици* — другъ — *Къмъ Българския народъ отъ българското общество въ Одеса*.

Изпратилъ се рек. отрядъ — две роты и две орджия въ с. *Матлимово*. Тамъ се указали части отъ 2 а бригада — 4 а дивизия. Нощемъ спокойно. Войницитъ се нахранили и отпочинали. Четири дена се измизали въ очакване. Противника спокойно си отгжпилъ презъ нощта срещу 8 IX, следъ неслучливия за него бой; организиралъ се и си приготвилъ нови позиция безъ да бжде обезпокояванъ отъ насъ. Ако на 8 бѣше предприето преследване, противника едва ли би се спрѣлъ толкозъ близо, той би отгжпилъ право на заблаговременно организираната позиция, известна намъ съ общото „*Кубадинска позиция*.“

IV. Бой при *Дурбали*—*Кароли*

Кроки № 7

На 12 IX. въ 6 часа пр. пл. се получила заповѣдъ по лѣвата колона (36 и 53 п.), отъ която ставало ясно, че и Врачанци сж получили бойно назначение, но е пропуснато да се изпрати надлежната заповѣдъ. Командира на *Врачанския* полкъ придизвикалъ такава отъ началника на дивизията, която се получила въ 7 ч. 30 м. пр. пл. Споредъ тази оперативна заповѣдъ, 35 п. *Врачански* полкъ, съ три п. с. батареи отъ 2 арт. полкъ, една пионерна рота, 6 коника, 1 отдѣление отъ дивизионния лазаретъ образувалъ *дѣсна колона* подъ началството на к-ра на полка съ задача: въ 10 ч пр. пл. да настѣпи отъ с. *Кара-синанъ* по пжтя за с. *Дурбали*, дето да достигне съ преднитъ си части.

Въ 10 ч. пр. пл. авангарда (2-а дружина, 1 п. с. с. батарея, 6 коника подъ началството на майоръ *Малчевъ*) тръгнала отъ началния пунктъ с. *Кара-синанъ*, споредъ оперативната заповѣдъ по полка № 27. Въ 1 ч. пр. пл. авангарда дебуширала изъ с. *Али Анифе*, безъ да срещне каквото и да било

части на противника. Въ 2 ч. 30 м. сл. пл. авангарда достигналъ висотата съ к. 237 южно до с. Дурбали и се спрѣлъ. Патрулитъ на противника се спуснали къмъ с. Дурбали, гдѣто достигнали патрулитъ на авангарда и безъ стрелба рускитъ патрули се одрѣпнали на сѣверъ отъ с. Дурбали въ окопитъ си, които били по южнитъ склонове на висотитъ сѣверно до с. Дурбали. Тамъ се виждали доста стрелкови окопи заети отъ противника. Авангарда се развърналъ въ боенъ редъ въ лашчинката задъ к. 237 и почналъ да копае стрелкови окопи. Противника не открилъ огънь, навѣрно незабѣлезалъ развържането на авангарда и окопането му.

Въ 4 часа сл. пл. противника съ артилерията си обстрелялъ лѣвата колона (36 и 53 п.), която се движила въ колони къмъ к. 235 по гребена западно отъ с. Есетли. Въ 4 ч. 30 м. сл. пл. противника съ артилерия обстрелялъ войскитъ на Варненския укрепенъ пунктъ (2 а бригада отъ 4 дивизия), която настѣпвала къмъ Касали Муси-бей.

Авангарда съ прецеждане, за да прикрие движението си, се изнесълъ напредъ на посочената му отъ к ра на полка авангардна позиция, започналъ да копае окопи. Главнитъ сили на колоната се събрали въ резервенъ редъ на около 1 км. на югъ отъ с. Дурбали по пѣтя за Али Анифе въ лашинка, прикрито задъ гребена на к. 237. Батарейта отъ авангарда почнала да си копае окопи за орждията и прислугата, а самитъ орждия останали прикрито на очаквателна позиция. Въ 4 ч. 40 м. сл. пл. и другитъ батареи отъ главнитъ сили застанали при авангардната батарея на очаквателна позиция и започнали да копаютъ окопитъ си. При смръкване батареитъ заели позицитъ си и продължили да усвѣтршенствуватъ окопитъ, правилно се приготвления за сериозенъ бой съ противника, на равна открита мѣстность.

Въ 4 ч. 50 м. сл. пл. нашитъ патрули завързали прелстрелка съ патрулитъ на противника по склоноветъ на сѣверъ отъ с. Дурбали и ги отеснили; заставили ги да се прибератъ въ окопитъ при бойната верига. Въ 5 ч. 20 м. сл. пл. противника обстрелялъ съ една полска и 1 гаубична батареи авангарда; попаденията доста разпръснати, прѣскаанията доста високи, не нанесли никакви загуби. Отъ запалкитъ и посоката на деругитъ по земята артилериститъ намѣрили приблизително мѣстата и разстоянията на руската артилерия. Въ 7 ч. пр. пл. противника прекратилъ стрелбата.

Колоната заночувала: артилерията южно отъ с. Дурбали на позицията въ окопитъ, тукъ и пионерната рота, която помагала за усвѣршенстване окопитъ; 2-а дружина съ 2 картечици (авангарда) на позицията к. 237 съ челния отрядъ на склона северно отъ с. Дурбали — охрана; 4-а друж. и 2 картечици изнесена на линията на авангарда въ дѣсно по пѣтя с. Узларъ — Чиф. Мусибей и до 11 ч. сл. пл. се око-

пала; 3-а дружина задъ лѣвия флангъ на авангарда въ отстъпъ, а една рота на позиция въ окопъ задъ лѣвия флангъ на авангарда съ фронтъ срещу с. Есетли за охранение на фланга; 1-а дружина полкова подрѣжка въ лашчината на 1 км. задъ авангарда. Домакинския обозъ въ с. Али анифе. Охранение бойно; освенъ това всѣка дружина имела свое блиско непосредствено охранение и дежурна частъ; патрулитъ ране непрекъснато къмъ противника за подтържане контакти.

Къмъ полунощъ се узнало, че срещу колоната (полка) действувалъ 242 полкъ съ 1 полска и 1 гаубична батареи. Полската батарея е на 4-500 м. сѣверно отъ дветъ могили, сѣверно отъ с. Есетли, а гаубичната — южно отъ с. Каралий. Вечеръта топла храна не можало да се даде. Времето облачно и хладно. Въ дѣсно дѣйствувалъ 4 й маршеви полкъ, а въ лѣво — лѣвата колона на дивизията полковникъ Вапцаровъ съ 36 и 53 полкове.

На 13 IX. въ 3 ч. 30 м. пр. пл. една батарея излезла отъ състава на колоната, по заповѣдъ се изпатрילה въ разпореджението на началника на дивизията за маневренитъ войски

Въ 6 ч. пр. пл. се получила оперативна заповѣдъ по дивизията, споредъ която колоната (полка) въ 9 ч. пр. пл. трѣбва да настѣпи и завладѣе висотитъ източно отъ с. Дурбали — Есетли — Карали.

Отъ разузнаването се узнало, че противника заемалъ укрепена позиция на платото източно отъ Дурбали — Есетли, съ непрекъсната линия окопи: отъ с. Есетли, включително край гората, източно отъ селото до чифлика Муси бей; особено силна била заета позицията при лозяга съ гората източно отъ с. Есетли; за силитъ му се знае, че 242 полкъ е билъ въ Дурбали и окопитъ около селото.

Отъ с. Узларъ презъ с. Дурбали — Есетли — Карали и на сѣверъ лежи доста дълбокъ сухъ долъ, съ тѣсно дѣно и стрѣмни брѣгове. На изтокъ отъ с. Есетли и до самото село брѣгътъ канаристъ. На югъ отъ с. Муси бей другъ долъ не съ по-малки размѣри, който при с. Богданли се слива въ поменатия долъ. Единъ по-малкъ долъ минава почти по средата на платото и се слива съ долгътъ предъ Муси бей близо при чифлика Муси бей. Тукъ изворъ сладка вода, доста приятна за пиене въ грещината.

Мѣстността между тѣзи два голѣми дѣла представлява плато съ твърде слабо забелезани разлети падинки къмъ двата дола, земята работна, съвършено открита, никакви подстѣжи. Между малкия среденъ долъ и Муси-бей — Мереклеръ едъръ кукурузъ. Източно отъ с. Есетли стари лозя, доста пространны, обрасли съ едри дървета, оградени съ общъ дълбокъ окопъ. Високи слогове по всички посоки. Селата въ доловетъ, съ дървени постройки, дворищата оградени съ дълбоки окопи и дувари нѣкъде. Въ селата герани за вода за пиене. Пози-

цията на противника минавала по южния изкопъ на лозята, пресичала цълото плато и се спуска въ дола до чифлика Муси бей. Съобщения на всъкжде и безъ пжтъ, съ изключение прсзъ доловетъ. Въ 4 ч. пр. пл. завалял дъждъ и къмъ пладне престаналъ.

Въ 7 ч. пр. пл., възползванъ отъ слабата мъгла, авангарда изнесълъ бойната си верига на платото съверно отъ с. Дурбали, понеже противника напусналъ окопитъ и се прибралъ на главната си позиция. Една рота достигна дветъ могилки на платото съверно отъ с. Есетли и се окопала.

Съ оперативна заповѣдъ по полка № 28 въ 7 ч. пр. пл. се дали обектитъ: майоръ Малчевъ 2-а дружина съ 2 картечици да агакува противника на участъка лозята, да го прогони и преследва къмъ с. Карали; подполковникъ Русиневъ 4-а дружина съ 2 картечици да настъпи въ дѣсно отъ 2-а дружина къмъ чифлика Муси бей въ отстъпъ на 2-а дружина да подпомогне атаката и преследва къмъ чифлика, да държи връзка съ 4 маршеви полкъ; 3-а дружина съ 2 картечици (кап. Ивановъ) да настъпи въ лѣво отъ 2-а дружина къмъ с. Есетли—Богданли (Чамурли) да охранява фланга, подпомага атаката и държи връзка съ лѣвата колона; артилерията (майоръ Христовъ) съ 2 батареи да подготви атаката на позицията и покровителствува настъплението на дружинитъ. Свързка чрезъ телефони и ординарци да се поддържа непрекъснато. Настъплението да се почне въ 9 ч. пр. пл. Капитанъ Кюркчиевъ 1-а дружина, полкова подръжка, да достигне могилката южно отъ с. Дурбали и следва по заповѣдъ на кра на полка.

Въ 7 ч. 35 м. пр. пл. противника съгледалъ окопаващитъ се роти на платото съверно отъ Дурбали, и ги обстрелялъ съ честъ артилерийски огънь, но безъ да нанесе поражение; ротитъ продължили да се окопаватъ подъ артилерийския огънь. Тъ помнятъ загубитъ на 1-а дружина въ боя на 7 IX. безъ окопи и грижливо копаяли. Слабъ дъждъ ваялял и тънка мъгла покривала земята, та неможало да се вижда далеч; нашата артилерия не стреляла.

Къмъ 10 ч. 35 м. пр. пл. дъждътъ престаналъ, мъглата се разредила, подигнала; нашата артилерия съ мѣрникъ 52 обстреляла позицията на противника въ участъка на лозята, защото по донесение на командира на 3-а дружина капитанъ Ивановъ тамъ се виждали голѣми пехотни части. Командиритъ на дружинитъ имали категорична заповѣдъ да донесатъ по телефона за забелѣзанитъ цели у противника и за попаденията отъ нашата артилерия, които се съобщавали на началника на артилечията за знание и действие.

Въ 11 ч. пр. пл. артилерийската борба и отъ дветъ страни се засилила доста и постоянно се увеличавала. Къмъ 1 ч. сл. пл. стрелбата достигнала своя максимумъ. Две полски

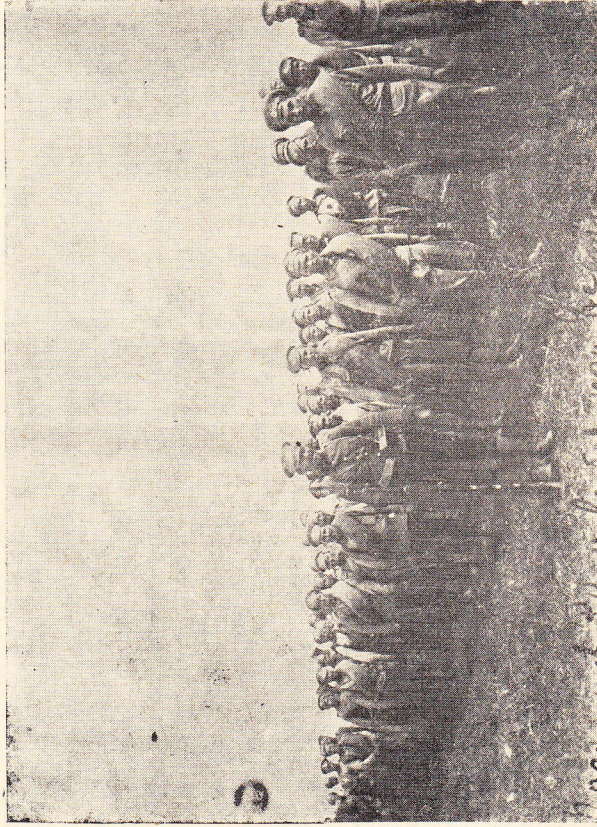
б орждейни и една мортирана б орждейна батареи непрекъснато сипели снаряди по настъпващитъ Врачанци; 12—15 сантиметровитъ мортири респектирали нашитъ 8 с. м. орждия, които трѣбвало да псдготвятъ атаката и да се борятъ съ тежката артилерия на противника. Мѣстото около нашитъ полски орждия било прошарено отъ попадналитъ гранати. Артилерията на противника имала надмощие и по количество и по голѣмина на калибъра.

Въ този периодъ време, ротитъ съ прецеждане отъ позиция на позиция съ тежки загуби настъпвали и все повече и повече се доближавали до укрепената позиция на противника, а той, чувствувайки своето огнево надмощие, настъпилъ ту срещу единия, ту срещу другия флангъ, ту едновременно по фронта и фланговетъ; опитвалъ се да контраатакува и обхване фланга, или да разкъса фронта, но винаги рещалъ контръ действията отъ настъпващитъ въ отстъпъ флангови дружини, които чрезъ умело маневриране и действие имали винаги добъръ успѣхъ.

Къмъ пладне една доста силна неприятелска група, събарана въ с. Чамурли, настъпила къмъ лѣвия флангъ на 3-а дружина доста стремително въ 3 линии, обстреляна съ пехотенъ и картеченъ огънь отъ дружината и отъ артилерията, тя не издръжала — повърнала назадъ и се закрила въ дълбокия долъ, съверно отъ с. Чамурли, преследвана съ артилерийски огънь. За дружина, следъ като отбила тази атака, настъпила и достигнала единъ гребенъ, който се надвесвал надъ с. Чамурли, заела го и се окопала. Въ това време части отъ нашата лѣва колона, по искание по-рано отъ кра на Врачанци, настъпила къмъ висотата западно отъ с. Чамурли. Ротитъ, въ малки групички, продължавали да настъпватъ. Артилерията на противника съ ураганенъ огънь засипвала пространството, по което настъпвали нашитъ смелчаци.

Въ 2 ч. сл. пл. противника повелъ контръ атака срещу 2-а дружина (центра), но съ огънь билъ отбитъ и повърнатъ въ окопитъ си. Въ това време началника на лѣвата колона по телефона надалъ викъ до началника на дивизията, че 35 п. Врач. п. бездействувалъ и той съ своята колона не могълъ да напредва. Въ сжщностъ Врачанци отъ сутринята настъпвали и отбивали атакитъ на противника. Началника на дивизията, който билъ на наблюдателния пунктъ на 35 п. Врач. полкъ, виждайки натиска на противника, борбата и енеричното настъпление на частитъ отъ Врачанския полкъ, иронично му отговорилъ: „Командира на 35-й полкъ не може да настъпва, защото Вий не настъпватъ“. По телефона се заловилъ разговоръ на началницитъ отъ руската армия въ тозъ денъ; въ единъ разговоръ руския генералъ искава удивлението си за настъпванието на нашата лѣва колона въ сгжщени колони.

Въ 4 ч. 30 м. сл. пл. неприятеля съ нови части приеъл настѣпление отъ начало срещу дѣсния флангъ на 4-а дружина; следъ това противника разпрострѣлъ атакитѣ си на центъра (2-а дружина) и лѣвия флангъ (3-а дружина). Натиска на неприятеля станалъ общъ по цѣлата бойна линия на полка. Стремежа му да обхване двата фланга на полка и го притисне билъ очебиюощъ; артилерията му засилила огъня



Пленяване на руси въ боя при Есетли.

изключително по нашата пехота, заслонена въ плитки стрелкови трапчета. Нашата артилерия насочила огъня си предимно по крайнината на лозята, гдето се трупали по-големии неприятелски части. Борбата била доста оживена и отъ двете страни. Силно нервно настроение обхванало Врачанци. Пехотата на противника настѣпвала въ нѣколко линии и се доближила на мѣста до 150 крачки до нашата верига: за моментъ настава едно смущение особено на фланговетъ; момента своевременно схванатъ отъ началниците — усилватъ огъня по цѣлата линия, дружиннитѣ подрѣжки подкрепили бойната верига, кѣречинитѣ развили най-силенъ огънь по фронта и фланговетъ. — Артилерията сжщо. Противника се разколебалъ, спрелъ се подъ този огънев адъ, започвалъ да колеетрапчета. Тѣй засилената огънева стрелба траяла около единъ часъ и позатихнала.

Въ 6 ч. сл. пл. противника наново подновилъ атакитѣ си, сега той насочилъ устрема си между 2-а и 4-а дружини, — искалъ да разкъса бойния фронтъ. И този устремъ билъ отбитъ съ твърдостъта и устойчивостъта на храбрия боецъ. Въ противовесъ на тази атака една рота отъ полковата подѣржка настѣпила къмъ с. Чамурли въ флангъ на противника да подпомогне 3-а дружина. Тя изгонила противника отъ крайнината на селото, фланкирала дѣлгия окопъ, който почва отъ селото до къмъ лозята. Ротитѣ отъ 3-а дружина минали въ настѣпление, прехвърлили се на предния хребетъ, притиснали фланга на противника и го застрашили. Противника, следъ неуспѣха си, спрѣлъ настѣплението си по цѣлата бойна линия. До смръкване се водило огънева борба. Въ тъмнината противника прибралъ частитѣ си въ окопитѣ на главната позиция, тамъ отъ гдѣто бѣха излѣзли и настѣпили да контраатакуватъ полка.

Къмъ 8 ч. сл. пл. боя се прекратилъ по цѣлата линия. Полка заносувалъ на достигнатитѣ мѣста; привелъ се въ редъ и усилилъ позицията съ стрелкови окопи.

Презъ боя се отличили всички участници съ своята доблестъ, самоотверженостъ, твърдостъ и непоколебимостъ. Всички достойно изпънили войнишкия си дългъ. Всички на чалствующи съ примѣра си въ боя подѣржали духътъ, борческия духъ на боеца и разумно го водѣли.

загуби. Убити: поручикъ Лазаровъ, к-ръ на 16 рота и подпоручикъ Дреновски; ранени 5 офицери и 2 офиц. кандидати. Войници убити: 29, ранени 130, неизвестни 2. Умопобъркани подпоручикъ Салабашевъ и 1 офиц. кандидатъ; 4 подофицери и 6 войника. Изтреляни патрони пушечни 175000, картечни 17300.

Презъ нощта се прибрали всички ранени и убити, които се погребали въ гробищата на с. Дурбали, а офицеритѣ въ гр. Добричъ.

Нощта на 13 срещу 14 IX мина спокойно, времето обилчно; на разсъмване заваляло ситенъ хладенъ дѣждъ; къмъ пладнъ се разяснило. Топла храна се дало на войницитѣ. Колоната (полка) трѣбвало да продължи действията си и изпълни поставената задача отъ предния день. Командира на полка премѣстилъ наблюдателния си пунктъ на двете мотилки на платото сѣверно отъ с. Дурбали и устроилъ телефонната връзка съ н-ка на дивизията, командиритѣ на дружинитѣ и артилерията, за да може по отблизо да следи и ръководи боя. Наблюдателния пунктъ (новия) 5—600 крачки отъ окопитѣ на противника предъ главната му позиция; отъ тамъ има по-добъръ обзоръ въ дълбочина на неприятелската позиция и съседнитѣ колонии.

Въ 6 ч. 15 м. пр. пл. нашата артилерия по заповѣдъ на к-ра на полка почнала да обстрелва центъра на главната позиция на противника — лозята — да подготви атаката. Въ 6 ч. 40 м. пр. пл. пехотата съ предпазливост почнала да настъпва и развила силна огнева борба, за да прикове противника къмъ земята и не му даде възможност спокойно да стреля по настъпващитѣ части; ефектъ билъ задоволителенъ.

Въ 7 ч. 30 м. пр. пл., роти отъ 2-а дружина заели преднитѣ окопи на противника предъ главната му позиция — предъ лозята, най ефикасно подпомогната отъ нашата артилерия, която стреляла — до като пехотата се доближила на 100 крачки и спряла следъ като командира на полка по телефона далъ заповѣдъ да пренесе огъня по назадъ. Съчетание действията на пехотата съ артилерията отлични, пълна солидарност и разбирателство. Тукъ за първи пътъ Врачанци изикаха противника отъ окопитѣ му съ ножоветѣ, за пръвъ пътъ противника дочака и прие удара на ножъ, а следъ това живитѣ избѣгнаха въ окопитѣ на главната позиция.

4-а дружина (дѣсно флангова) при настъплението си срещнала силно съпротивление отъ противника, който висѣлъ на фланга (външния) на дружината.

Командира на полка изпратилъ една рота да настъпи по хребета въ флангъ, отъ свой редъ, на противника и да го протони, за да се даде възможност безнаказано и безъ рискъ да се подтикне бойния редъ на Врачанци напредъ и се атакува главната позиция на противника. На к-ра на 4 а дружина заповѣдала да следи действието на ротата, да я подкрепя съ огъня си и дружно да действуватъ, като подържатъ тѣсна връзка.

Нашата артилерия засилила огъня си, дружинитѣ — настъпили енергично, дружно и съ общи усилия се подали напредъ. Артилерията на противника редко се обаждала и то само полската. К-ра на полка схваналъ това обстоятелство правилно и заключилъ, че противника е оттеглил тежката си артилерия на западъ, заедно съ пехотнитѣ части. Веднага заповѣдалъ дружинитѣ бързо да настъпятъ, да атакуватъ противника и завладѣятъ позицията му, а артилерията да засили огъня си и подпомога атаката. Въ 10 ч. пр. пл. 2-а дружина атакувала на ножъ главната позиция на противника — лозята, завладѣла позицията на противника, като употребила и този пътъ ножа въ действие, изтласкала упорития руски войникъ отъ окопитѣ, затвърдила се и съ огънь подпомогнала съседнитѣ дружини, 3 а дружина обхванала лозята отъ западъ, 4 а дружина по средния долъ обходила лозята отъ изтокъ завладяла чиф. Мусубей, гдѣто пленила разузнавателната команда на 242 полкъ отъ 70 войника съ началника на командата прапорчикъ. Следъ малко опсмяние и ориентирание дружинитѣ, по заповѣдъ на к-ра на полка и подъ неговото непосред-

ствено ръководение, продължили настъплението на сѣверъ, за да излѣзатъ на сѣверния край на лозята, дълги повече отъ 1 1/2 — 2 километра и широко 7—800 метра. На артилерията се заповѣдало да настигне пехотата и я придружава. Руситѣ презъ долтъ укрито отстъпили предъ фронта на лѣвата колона на западъ.

Когато дружинитѣ, преследвайки противника, навлезли въ лозята, по телефона, н-ка на дивизията съобщилъ: „положението на 4 а п. Преславска дивизия не било добро и, че нашата дивизия ще се насочи на тѣхния флангъ да ги подкрепи. Полка да завие съ дѣсното рамо и настъпи.“ Налагало се дружинитѣ да се спрѣтъ, да се приведатъ въ редъ, да се даде новата насока съ новата задача и тогава да се премине къмъ изпълнението ѝ. Изпратила се заповѣдъ дружинитѣ, като излѣзатъ на сѣверния край на лозята, да се спрѣтъ, да се приведатъ въ редъ за охранение и подържане контактъ съ противника, да се изпратятъ отъ всѣка дружина патрули. На сѣверната крайнина на лозята дружинитѣ се спрели, обиколилъ ги к-ра на полка, похвалилъ ги за отличната имъ борба съ противника, поздравилъ ги съ пълната побѣда и далъ заповѣдъ да се приведатъ въ редъ и чакатъ пристигането на артилерията, (батареитѣ на поручикъ Аврамовъ и Сокачевъ) съ командира на отдѣлението майоръ Христовъ.

Въ 30 м. сл. пл. 3-а дружина първа достигнала до южния край на с. Карали, и се спрела сѣверно до крайнината на лозята. До нея въ дѣсно 2-а дружина, още по въ дѣсно 4 а дружина. 1-а дружина застана задъ 3 а дружина. На командиритѣ на 2 а и 3 а дружина к-ра на полка лично заповѣдалъ да приведатъ въ редъ хората и патронитѣ и чакатъ неговата заповѣдъ, понеже артилерията не била пристигнала. Следъ това той отишелъ при 4 а дружина къмъ чифлика Мусубей. На к-ра на дружината заповѣдалъ: като тръгнатъ 2-а и 3-а дружини съ движение напредъ, дружината да се събере и да следва задъ 2-а дружина въ отстъпъ на дѣсно. Полкътъ ще следва въ новата посока въ две линии: 2-а и 3-а дружини въ 1-а линия, 1-а и 4 а друж. въ 2 а линия въ отстъпъ къмъ външнитѣ флангове на 1-а линия, а артилерията между 1-а и 4 а дружини до като се разясни новата обстановка; мѣстността позволява този начинъ на движение.

К-ра на полка, следъ като далъ нареждания си върналъ се къмъ 2 а дружина. Тукъ той не намѣрилъ, нито 2-а дружина, нито 3-а дружина, само полурота отъ 8 а рота съ подп. Малевъ на крайнината на лозята. Видялъ на сѣв рния край на с. Карали въ боенъ редъ настъпватъ роти отъ 2 а дружина къмъ редката гора; на ю-западъ отъ тѣзи роти цѣлата 3 а дружина настъпвала въ сѣверо-западна посока; 1-а дружина стояла тамъ гдето била оставена. Остава неизнена-

данъ отъ това своеобразно движение на 2 а и 3 а дружини, когато той лично е билъ заповѣдалъ, безъ негова заповѣдь нѣма да се настѣпи. Часътъ 1 сл плацнѣ. Изпраща конни ординарци да настѣгнатъ дружинитѣ и ги спрять, и на артилерията по скоро да дойде на сѣверния край на лозята. Спрелъ се на наблюдателния пунктъ на руската б оржедна гаубична батарея на сѣверния край на лозята близо до долгъ и южно отъ с. Карали съ бинокълъ и видѣлъ платото сѣверно отъ с. Карали покрито съ неприятески войски, насочващи се къмъ горичката. Преднитѣ групи достигнали крайнината на горичката. Въ сжщото време, ротитѣ отъ 2 а дружина въ вериги наблюдавали южната крайнина на сжщата гора. Комфигурацията на мѣстността не позволявала, нито единитѣ, нито другитѣ да се виждатъ, по между си, но се движатъ едни срещу други и скоро предстоело да се срещнатъ гърди съ гърди. Положение твърде тежко — дружинитѣ пръснати на голѣмо расстояние; 2-а и 3-а вънт, отъ ржцетѣ и близо до противника, не било възможно да се измъкнатъ отъ него; артилерията още не пристигнала; връзка телефонна — бърза — нѣмало. Само 1-а и 4-а дружини сж въ ржцетѣ на к-ра на полка; лѣвата колона не се чувала, не се виждала кждѣ е. При това положение к-ра на полка спокойно вземалъ решение да се противопостави на изненада на противника и своелволното настѣпване на 2-а и 3-а дружини и бързо наредилъ: останалата полурота отъ 2-а дружина да отиде бегомъ и настѣгне преднитѣ роти на дружината; б) полковия адютантъ съ 1 коненъ ординарецъ въ карьеръ да настѣгне к-ра на 3-а дружина къмъ Иваново и му предаде заповѣдь: 3-а дружина развърната цѣлата въ бойна линия, да заходи съ лѣвото рамо напредъ, да настѣпи къмъ гората, да застане близо до настѣпация отъ сѣверъ противникъ, презъ гората срещу 2-а дружина и съ силенъ огънь да го разстреля въ флангъ и подпомогне 2-а дружина; в) к-ра на 4-а дружина подп. Русиновъ да развърне цѣлата дружина въ боеенъ редъ, да застане на брѣга на долгътъ източно отъ с. Карали и съ огънь да подпомогне 2-а дружина, да я облекчи при отсѣплението си и да спре противника съ огънь и контра атака, като не го допусне да мине с. Карали; г) к-ра на 1-а дружина кап. Кюркиевъ да настѣпи въ интервала между 3 а и 2-а дружини, да охранява фланговетѣ на 3-а и 2-а дружини и не позволи на противника да настѣпва на югъ, като контра атакува разбѣрканитѣ му части. 2 а дружина е оставена сама на себе си, като се е разчитало, че тя ще отсѣпи, или избѣга отъ тази грамадна неприятеска маса и презъ с. Карали съ редъ боеве ще излезе отъ положението, въ което тя сама се е вмъкнала неблагодарно.

Положението на преднитѣ роти (5-а и 7-а) отъ 2 дружина станало критическо; тѣ навлѣзли въ гората. Масата на

противника, като роякъ, безъ редъ и строй, нахълтала въ гората, обхващала я отъ двата фланга, започналъ се неравенъ бой. Войницитѣ отъ преднитѣ роти на 2-а дружина се размѣсили съ ромжнчскитѣ войници; започнала се борба, саморазпробени се ножи, прикладѣ и ржчна борбе; наши войници заграбени се борять да се отърватъ. Задавени, обхванати отъ всичко страни, преднитѣ роти се подали назадъ къмъ с. Карали; ромжнитѣ ги притиснали и ржчната борба продължавала. Ротитѣ отъ 2-а линия на 2-а дружина (6 а и 8 а) въ този моментъ току що излизали на сѣверната крайнина на с. Карали и заведнажъ видѣли тежкото положение на своитѣ предни роти. Батарейтѣ пристигнали на сѣверната крайнина на лозята, застанали на открита позиция по заповѣдь, и открили най бързъ огънь по неприятелската маса въ гората сѣверно отъ с. Карали; 3 а дружина, извършила маневра, спрѣла се цѣла въ бойна верига и открила огънь по противника въ гората въ флангъ и тилъ; 1-а дружина заела мѣстото си, готова да срещне противника; 4-а дружина заела брѣгътъ, източно отъ с. Карали и въ пълна готовность, следяла действияята при 2-а дружина.

Командира на полка, чрезъ офицера за връзка, поикалъ бързата подкрепа на артилерията на войскитѣ отъ Варненския укр. пунктъ. Офицера за връзка въ карьеръ отишелъ и наскоро артилерията започнала да обстрелва противника сжщото поискано и отъ лѣвата колона, обаче тя не била тѣй отзивчива и почти не взела своевременно участие въ борбата. Командира на 2 а дружина майоръ Малчевъ още при първата схватка съ противника билъ раненъ и излезалъ изъ строя. Дружината въ този важенъ моментъ останала безъ общъ водачъ. Ротнитѣ командири и младши офицери самостойно воляли въ борбата частитѣ си и геф ойски отстоявали въ неравната борба при най-тежко положение.

Борбата била страшна, напрежението силно. Преднитѣ роти отъ 2-а дружини, размѣсени съ роякъ противникъ, ожесточено се саморазпробели. Подп. Шкодревъ, притиснатъ отъ противника, спрелъ взода си близо до сѣверната крайнина на с. Карали, открилъ бързъ магазиненъ огънь; противника го обхващалъ, но съ смѣлостта и стойкостта на войницитѣ за моментъ спира преднитѣ вълни на противника. Фелдфебеля на 5 рота *Цекю Кръстевъ* организиралъ една група отъ ротата, повелъ я напредъ и въ страна отъ взвода на подпор. Шкодревъ, открилъ бърза стрелба по противника; противника се спрелъ. Подпор. Шкодревъ успѣлъ въ строй да намъкне взода си презъ рояка противникъ и го спасилъ отъ пленъ и унищожение, застаналъ по-назадъ и наново открилъ огънь. Подпоручикъ Дановъ съ своя взводъ застаналъ малко въ страна отъ подпор. Шкодревъ съ сѣвнъ подпомогалъ подпор. Шкодревъ. Ротитѣ по такъвъ начинъ, съ от-

мжнски полкове 13 сборна бригада. Суторинята на 14.IX бригадата тръгнала към с. Карали и се явила към пладнe около горичката, гдето срещнала 2-а дружина отъ 35 п. Врачанско полкъ, завързала боя и къмъ 3 ч. следъ пл. въ паническо бѣгство избѣгала на сѣверъ. Около гората се наброиха повече отъ 590 ромъжнски трупа и на едно протежение до с. Хасънкьой. били разхвърляни при бѣгството въ изобилие: нови раници, пушки, 3 картечници, шанцовъ инструментъ, музикални инструменти и пр. Врачанци събраха повече отъ 2000 нови обуца и платнища.

Въ боя всички чинове Врачанци се държали отлично; примѣри на лична храбростъ и самопожертвенность твърде много. Особено се отличили съ бързи, смѣли и решителни действия: кап. Ивановъ, пор. Мицевъ подпор. Шкодревъ, Дановъ, Малевъ, фелдф. Ц. Кръстевъ, който билъ произведенъ за този и още други подвизи въ чинъ подпоручикъ.

Капитанъ Георгиевъ и въ този бой се проявилъ като офицеръ съ много слаби нерви; а следъ раняването на к-ра на дружината майоръ Малчевъ, той не поелъ командуванието на дружината като старши офицеръ, за което дружината била дадена на кап. Липовански по младши отъ него, а той останалъ въ сжщата дружина ротенъ командиръ. Пленени 70 руси отъ 244 п. и 1 прапорчикъ. Ранени: офицери — майоръ Малчевъ подпор. Митовъ и Кръстевъ, ранени долни чинове 182; убити 47 — погребани въ с. Дурбали. Изстреляни патрони за пушки 71,700, за картечници 15,500.

И този бой не остана безъ внимание

Ето какъво е написано тогава въ В. Известия бр. 84 отъ 17.IV 1917 година.

Втората голѣма победа на Врачанци

Слѣдъ побѣдата на 7 септември 1916 година за Врачанци се нижатъ редъ побѣди въ Добруджа, отъ които втора по историческо значение е тази на 13 и 14 септември, едва една седмица следъ първата. И тукъ се проявява онзи мощенъ духъ, онази национална и расова сила, които сж въ състояние да поразятъ нашитъ врагове.

Четири дена минаватъ следъ 7 по спокойни, дни въ търсене неприятеля. Най-после разездитъ донасятъ, че той се е оттегилъ по посока на селата: Дурбали, Есетли, Карали. И на 12 септември въ 10 ч. пр. пл. полкътъ получава заповѣдъ да настѣпни къмъ с. Дурбали. Тоя пѣтъ въ бойния си съставъ той има три дружини — трета въ лѣво, втора въ центъра и четвърта въ дѣсно, а първа е полкова подрѣжка. Въ дѣсно на 4-а дружина е 4 маршови полкъ, който, впроче, се явява чакъ на 14 септември.

Съ получаване на заповѣдта, 2-а дружина, командувана отъ майоръ Малчевъ, бива назначена авангардъ съ една полска с. с. багарея. Тя разбива слабитъ ариергардни неприятелски части, заема кота 237, сѣвероизточния гребень на с. Дурбали и къмъ 5 ч. сл. пл. влиза въ селото, кждето намира неприятелски разезди, които говорятъ за близостта на противника. Слѣдъ изгонването имъ, преминава селото и заема позиция сѣверно отъ него по хребета. Трета дружина, която е въ главнитъ сили на полкъ, вечерта се окопава при кота 137, а четвърта, влизаща сжщо въ главнитъ сили, заема южната покрайнина на селото, слѣдъ като авангардтъ е влѣзълъ въ него, а вечерта получава заповѣдъ отъ командира на полка да излѣзе предъ селото и тамъ се окопае, като заеме най-доброто изходно положение за действията на 13.

Нощта заварва полка въ такъвъ редъ, и часоветъ ѝ, които мудно текатъ, минаватъ спокойно. Нощъ предъ бой, това е дълга, мѣчителна нощъ, въ която сънятъ е тежъкъ и сънищата още по тежки. Това е нощъ краятъ на която носи неизвѣстность, мѣчителна съ кошмари. Клепкитъ тежтъ, и тишината е странна, пълна съ тайнственость и сѣнки. Въздухътъ сѣкаш е гжстъ, мжчно се диша и тежи въ гърдитъ. На боеца заговорватъ спомени, събужда се миналото. Той се чувствава като човѣкъ — като баща, като синъ и братъ, като любовникъ. И така заспива и тежки сънища го мчатъ. Но съ идването на дения, когато започва боя, той е въ стихията си като войнъ.

Тѣй минава 12 и нощта.

Мѣстото кждето предстои да се развиятъ действията на 13, е сравнително доста пресечено, но безъ подстъпи и съ отдѣлни могилки. Главната позиция на противника се образува отъ гребена на изтокъ отъ с. Есетли къмъ Муси-бей и на западъ къмъ Богдали, Чамурли и Хаджи-кьой. Отъ село Узунларъ започва една дълбока долина, която има посока до с. Дурбали на сѣверозападъ, а отъ тамъ съ лжкагушене отива къмъ сѣверъ. Въ тази долина се намиратъ селата: Есетли, Богдали, Карали и Дурбали. Позицията на противника бѣ окопана, но не добре маскирана.

Утрото на 13 дохожда. То е мъгливо, вали дѣждъ. Войницитъ сж измокрени, почвата разкаляна.

Въ 7¹/₂ пр. пл. и тритъ дружини, всѣка за себе си, получаватъ заповѣдъ отъ к-ра на полка да настѣпять.

Почва се артилерийска подготовка. Но тя е слаба и не ефикасна. Неприятелтъ бие силно съ своята артилерия. Той стрѣля съ полски и гаубични орждия. Половинъ часъ се минава само и започва настѣпленieto. Веригитъ се дигатъ. Центъртъ настѣпва съ 6 и 7 роти, въ лѣво 9 рота удѣлна бойния редъ, а въ дѣсно 16 и 15 роти. Още по на лѣво е 36 полкъ. Желѣзо почва да се сипе по тѣхъ, но Врачанци

не трепватъ. Веригитъ се носятъ напредъ. Спокойствие и хладнокръвие е изписано на челото, въ очитъ и въ движенията на всъки началникъ и войникъ. Картини отъ чудна храбростъ Напредъ отиватъ веригитъ, и само една дума се чува:

— Напредъ!

Въ самозабрава сж всички. 4-а дружина минава вече ската къмъ с. Дурбали и стига до дола предъ с. Есетли, втора се подава на гребена, а 4-а минава източната крайнина на с. Дурбали. Веригитъ влизатъ вече въ сферата на близкия артилерийски, картеченъ и пушеченъ огънь. Шрапнели, гранати и куршуми се сипятъ. И изведнѣжъ тукъ, за щастие на противника, дъждътъ спира, мъглата се вдига и небето се изясни. Това му спомога да вижда, и той усилва до невѣроятностъ своя огънь. Само едно непрестанно, продължително адско бучение тъне. Барабаненъ бой. Тръскъ извънъ всъка фантазия Частъ е вече 11. Всички началници сж по мѣстата си. Командира на полка дава заповѣдь за още по-енергично настѣпление. То се среща съ още по-силенъ огънь отъ противника. Ужасътъ на боя достига своя връхъ. Нервитъ се използватъ до край Иде моментъ, въ който ще се скъсатъ. Налата се помощъ на преднитъ вериги 11 рота усилва бойния редъ въ лѣво съ 2 картчници, а 14 застава подрѣжка на втора дружина съ флангово движение.

И при тоя ужасъ, при тоя едски огънь, Врачанци не се поколебаха нито мигъ! Нищо ги не спрѣ въ тѣхния полетъ.

Къмъ 12 ч вече тѣ се затвърдяватъ на заетата позиция. Къмъ 1 1/2 ч дѣе неприятелски роти правятъ опитъ да атакуватъ дѣсното крило, но биватъ отбити съ пушеченъ огънь и рийски двубой.

Тѣкмо построени ротитъ, въ 3 1/4 часа сл. пладне дружиннитъ командири получаватъ заповѣдь отново да подемятъ настѣпление.

Веригитъ, сега вече съ прекеждане, трѣгватъ напредъ. Бавно, но смѣло тѣ вървятъ. Не следъ много противникътъ съ голѣми маси се вдига на контрър атака срещу центъра, като използсува доловетъ въ дѣсно, но бива хладнокръвно отбитъ и разпръснатъ, като потърсва убежище въ сѣщитъ тия долове, за да може да се измъкне. И тукъ разколебанъ, той заема позицията си, за да чака желѣзния ударъ на Врачанци. Въ безсилни конвулсии трѣпне, като вижда ония змиеобразни вериги, които неразколебими отъ нищо, пълзятъ напредъ, за да го задушатъ Каква величествена картина е настѣплението на вериги на голѣмъ фронтъ! Отлѣво, отдѣсно, до тебе и нѣкъдѣ въ мъгливина далече, гледашъ все войници, вериги, движатъ се все напредъ. Дружини, полкове, Наистина величествени бѣха настѣпленията въ Добруджа

Трета дружина, командувана отъ капитанъ Ивановъ, вече заема селата Богдали — Чамурли, и на около 800 крачки полкътъ спира и по заповѣдта на командира се окопава. Къмъ 7 1/2 ч. сл. боятъ утихва и позицията се устройва. Така нощта заварва Врачанци на 13. Цѣль денъ тѣ се биха съ легендарно геройство и ето ги вече предъ лицето на противника. Той още тѣ ще се уредятъ, организиратъ, ще превожатъ ранени и прибератъ убити другари. Цѣль денъ не сж хапнали, нито кусвали вода. Сега ще се нахранятъ. Ще помислятъ малко за своитъ нужди. Пъкъ утре — то се знае.

Утре — всѣки е съ своята сѣдба въ боя.

Нощта, дълбока Добруджанска нощъ, прихлупва бойното поле. Тишина настава. Небето се обсипва съ звѣзди.

Будни сж само охраняващитъ.

Утро на 14. Възвѣстява хубавъ денъ Отдавна всички сж будни и чакатъ заповѣдь за настѣпление. Такава дружиннитъ командири получаватъ устно въ 6 и половина ч гр. пл.

Почва се артилерийската подготовка. Неприятелтъ не стреля съ артилерия. Следъ половинъ часъ настѣплението захваща. Смѣло и енергично е то, и веригитъ достигатъ на 5—600 крачки предъ противника. Той вече слабо бие съ артилерия, но затуй пъкъ картечниятъ му и пушеченъ огънь сж адски. Врение! Но това нищо не му помага. Веригитъ не се разколебаватъ. Атаката продължава. Неприятелтъ прави върхови усилия да се задържи, моментъ на разколебание и — хуква безредно назадъ.

Оглушително "ура" излиза изъ гърдитъ на Врачанци. Преднитъ вериги се понасятъ стремително напредъ и стигатъ вражескитъ окопи, въ които намиратъ само убити и тежко ранени. Лѣвиятъ флангъ пръвъ обира лавритъ. Неприятелтъ бѣгомъ скоро се закрива въ голѣмия долъ въ с. Карали. Трета дружина спира на отвѣдния скатъ, южно отъ Карали, а втора спира на гребена, сѣщо южно отъ това село. Четвърта получава заповѣдь да остане полкова подрѣжка, като следва задъ втора и въ отсѣпъ въ дѣсно на нея.

Така и въ такъвъ редъ полкътъ се задържа около половинъ часъ. Противникътъ съ главнитъ си сили се оттегля къмъ с. Дурали и kota 118, а слаби части оставатъ прѣснати по цѣлото плато въ безпорядкъ. Малката задържка на полка спомога бързо да се организиратъ частитъ и, вече сторено това, за да не се даде възможностъ на противника да се опомни и устрой, командира на полка, подполковникъ Таслаковъ, заповѣдва преследването да продължи. Веригитъ се повдигатъ отново. Трета дружина минава долу между Карали-Дурбали и съ слизането на ската 2 клм. южно отъ kota 218, почва да се окопава; втора стига 3 клм. сѣверно отъ

V. Бой за завладяване на Кобадинската позиция. (Кроки № 8)

На 15 IX. въ 4 ч. 20 м. пр. пл. се получила заповѣдъ отъ началника на дивизията: „Полка да настѣпи къмъ с. Хасанча“. Споредъ оперативната заповѣдъ № 29, въ 5 часа и 30 м. пр. пл. полкътъ настѣпийтъ отъ позиційтъ си въ две линии: въ 1-ва линия 4-а и 3-а дружини, въ 2-ра линия 2-а и 1-а дружини и артилерията. Форма на строя при настѣпленieto линии и взводни колони на бойни разстояния, съ охранение редки бойни вериги, защото по сведенията, предъ полка имало разузнавателни пехотни и конни неприятелски части, и силитѣ на противника били задъ тѣзъ охранителни части.

Въ 10 ч. 30 м. пр. пл., полка достигналъ при с. Хасанча. Разузнавателнитѣ части на противника, притискани отъ нашитѣ, отстъпяли. На висотитѣ между с. Хасанча и Тапракчи-Кьой, дружинитѣ отъ първа линия се окопали. По заповѣдъ на началника на дивизията полкътъ останалъ до втора заповѣдъ на тази позиция.

Въ време на настѣплението се събрали всички изоставени отъ бѣгщата ромънска бригада предмети и се отнесли назадъ. Тукъ имало заблаговремена укрепена позиция — окопи дълбоки безъ насипи, изоставени.

На 16 IX. въ 5 ч. 20 м. пр. пл. се получила заповѣдъ отъ нѣка на дивиз., че дивизията ще настѣпи въ 6 ч. пр. пл. на фронта Кобадинъ — к. 147, че 53 полкъ съ к-ра на бригадата е авангардъ, а 35-и Врачански и 36-и Козл. полкъ и 3 батареи отъ 2 артилерийски полкъ въ състава на главнитѣ сили да тръгнатъ въ 7 ч. пр. пл. по пѣтя Хасанча—Харанкьой—Байрамъ-деде—Карабакъ—Качамка. Въ дѣсно настѣпили частитѣ отъ Варненския укрепенъ пунктъ, въ лѣво — 4 Преславска дивизия Времето ясно, топло, топла храна додена сутринята.

Въ 7 ч. пр. пл. Врачанци, съгласно оперативната заповѣдъ по полка тръгнали въ походна колона отъ началния пунктъ (двете могили), по пѣтя споредъ заповѣдта. Въ 1. ч. сл. пл. (челото на полка) гл.нитѣ сили достигнали *Байрамъ-деде*.

Въ 4 ч. сл. пл. челната дружина достигнала с. *Карабакъ*. Противника открилъ артилерийски огънь по авангарда на дивизията.

Въ 4 ч. 30 м. сл. пл. командира на бригадата заповѣдалъ Врачанци да се повърнатъ назадъ и да се събератъ задъ могилата на югъ, до източния край на селото. Командира на полка съсредоточилъ полка въ долѣтъ до селото, гдето билъ достигналъ, прикритъ отъ погледъ и прѣвъ изтрелъ и тамъ останалъ на почивка.

а съ две роти, 6 и 7, продължава напредъ по посока горичката източно до с. Есетли; четвърта, въ отстъпъ на втора, следва по посока селата Богдали—Карали и въ отстъпление на противника, залавя при с. Мусубей близо два неприятелски взвода съ единъ офицерски кандидатъ. Но тя е много назадъ отъ втора, а майоръ Малчевъ върви напредъ и вече се изолира отъ другитѣ дружини. Изведнѣжъ вижда — полето задъ горичката цѣло се засинѣва. Съкашъ отъ земята изникватъ стотини, стотини сини сѣщества, които вече идатъ къмъ него. Това сж ромъни. Неприятелтъ успѣва да получи подкрѣпа една ромънска бригада — 51. и 52. пехотни полкове и, като вижда положението на центъра, насочва единъ полкъ срещу него. Въ горичката ще стане срещата на неравнитѣ противници. Врачанци, макаръ и шепя, сж спокойни и хладнокрѣвни, Тѣ откриватъ огънь. Ромънитѣ приближаватъ. Вратчанци стрѣлятъ. Ромънитѣ сж съвсемъ близо — 300 400 крачки! Вратчанци се държатъ. Но вече патронитѣ имъ се привѣршватъ. Ромънитѣ стигатъ на 50. Ето ги гърди срѣщу гърди! Боятъ е неравенъ. Дружин. крѣраненъ, адютантътъ му сжщо. Но вече вратчанци се виждатъ безсилни да продължаваатъ борбата. И когато дружиниятъ командиръ заповѣдва оттегляне, тъкмо въ тѣя моментъ въ лѣво се явява въ стройни редове трета дружина, дошла по лична заповѣдъ на дружинния й командиръ, да спаси положението на втора и закрѣпи двудневнитѣ боеве. Въ дѣсно се показватъ вериги на единъ взводъ отъ 4 маршеви полкъ, а не следъ продължително време и четвърта дружина, получила бърза устна заповѣдъ, сжщо и 6 рота отъ втора Обажда се неочаквано и батареята на капитанъ Аврамовъ — и боятъ се почва сега отново стихийно. Ромънитѣ губятъ куражъ, правятъ последни усилия и — като не могатъ да издържатъ напора, хукватъ въ безпорядѣкъ назадъ.

— Ура! — процѣпва въздуха.

Вратчанци ставатъ прави и стрѣлятъ, а батареята ту ги събере, ту ги прѣсне. Бѣгство неопикуемо. За единъ часъ едно пространство отъ 8 км. Безплодобенъ разгромъ. И какъ бързо стана туй!

Къмъ 4 ч. сл. пладне идва командирътъ на полка да поздравя смѣлитѣ си юнаци, шастливи, че имъ е началникъ и да похвали самоинициативата на капитанъ Ивановъ за наременото му отиване на помощъ на майоръ Малчевъ. Тържествуватъ всички.

Къмъ 5 и половина часа настѣплението продължава на още около 1000 крачки по посока на с. Хасъмча. Тукъ спира полкътъ

Нощта заварва бойцитѣ побѣдители.

Авангарда на дивизията (53 п) се развърнал във боев ред и завързал бой с противника, който заемал главната укрепена позиция *Кобадинь*. От завързания бой немомало да се установи где е артилерията на противника. Узнало се само че две полски и една мортирна батареи стреляли от маскирани позиции.

На смръкване началника на дивизията излезнал с командирит на полковет на линията на авангарда на рекогносцировка, скоро се стъмнило и нищо не можало да се види. Врачанци останали до 11 ч. сл. пл. на достигнатото място до с. Карабакъ. Въ селото намърбил изоставени във изобилие свине, гъски и кокошки — вечерята била разкошна.

През нощта к-ра на полка получил *лично усина* заповед от началника на дивизията, с полка да замине за позиция във дѣсно от авангарда на висотата к. 137 южно от с. *Кобадинь* на около 3—4 км.; мѣстността, непозната, нѣмало ориентировачни предмети; по които би могло през нощта да се насочи правилно полка. Обещания водач от дивизията, не дошелъ. К-ра на полка по картата се ориентирал добре. прекаралъ линията, по която трѣбвало да води полка си къмъ посочения му пунктъ, вдигналъ полка, застаналъ на чело на направляющия патрулъ, и съ карта въ една ржка и компасъ въ другата, освѣтенъ съ фосфорно приспособление, повелъ Врачанци и артилерията въ 11 ч. 20 м. сл. пл. Къмъ 3 ч. пр. пл. на следния денъ 17. IX достигналъ точно на посоченото мѣсто. Всички чинове останали изнедани отъ точността.

И така на 17 IX. въ 3 ч. пр. пл. въ тъмната нощ Врачанци съ артилерията си, безъ пжтъ водени отъ командира на полка съ компасъ, движейки се успоредно на бойната линия на противника, достигнали точно на опредѣленото отъ н-ка на дивизията мѣсто и се разположили на висотата съ кота 137 по дветъ страни на пжтя Бешауль—Кобадинь; артилерията на изтокъ отъ пжтя. Всички почнали да се окъпаватъ и до разсъмване изкопали окопи да се прикриятъ и работятъ презъ деня. 3-а дружина останала въ бригадна подрѣжка к. 130. За заемане позицията се издала оперативна заповѣдъ.

Въ 3 ч. 20 минути пр. пладне началника на дивизията писмено оформилъ устната заповѣд да земе позицията на к. 137. Въ 7 ч. се заоблачило и завалѣлъ ситенъ дъждъ, а въ 7 ч. 20 м. пр. пл. пр. пл. противника открилъ огънь по авангарда на дивизията (53 й полкъ) Цѣлия денъ се водилъ артилерийски разузнавателен бой съ противника и патрулни схватки. Дружинитъ стояли закрито въ окопитъ си и не издавали присѣдствието си, като продължавали да ги усъвършенствуватъ.

Мѣстността на западъ отъ ж. п. линия типично добруджанско плато, съ слабо улбовими за окото възвишения

съ к. к. 130, 137 и 138 непосредствено южно отъ с. Кобадинь. Тѣзи възвишения се отбелѣзватъ, или по добръ добиватъ видъ на възвишения отъ плиткитъ разлети низини (лахчинки), които се образуватъ отъ гѣхъ. Единъ доста ясно очертанъ долъ прерѣзва това плато; това е дълбокия долъ съ стрѣмни брѣгове, който иде отъ къмъ Карабака презъ Бешауль и като достигне до к. 137 (южната) става по-широкъ, съ слабо забелѣзана дълбочина, минава южно отъ к. 137, която е близко до с. Кобадинь и достига до ж. п. Кобадинска станция, гдето се съединява съ друга плитка низинка, по която минава ж. п. линия. Бешаулския долъ разграничава висотитъ к. 137 до Кобадинь и другата 137 южно отъ Кобадинь. Никакви ориентировачни предмети, освенъ типичнитъ стари куполообразни могили. Поврхността е работна земя, частъ засѣта съ кукурузъ, другата частъ поженати нивя и не орани. На западъ отъ с. Кобадинь личатъ могилки и една вътрена воденица, частъ отъ с. Кобадинь постройки и дървета стърчатъ надъ поврхността на висота съ кота 137. С. Кобадинь лежи на сѣверния склонъ на тази висота. На този сѣверен склонъ близо до топографическия гребенъ е за благовременно построена кобадинска позиция, строена преди години, всичко обрасло съ растителность, безъ насипи и нищо не може да се види. Едва се забелѣзватъ тукъ тамъ телени заграждания. Мѣстността открита съ слаби гѣнки, проходима въ всички посоки и за артилерията и въ мокро време.

* * *

На 18 IX. въ 5 ч. пр. пладне се получи операт. заповѣд по 2-а бригада № 20, съ която на Врачанци се заповѣдало този денъ да завладеятъ висотата съ к. 137 до Кобадинь и се съобщавало: че 3-а армия ще атакува противника, артилерията ще почне въ 6 ч. пр. пл. да подготвя атаката, пехотата ще настъпи по заповѣд; че на изтокъ и назадъ е колоната отъ войскитъ на Варненския укрепенъ пунктъ, а на западъ 53-й полкъ отъ състава на дивизията ще атакува висотата съ кота 135.

Командира на полка съ оперативна заповѣд № 32 заповѣдалъ: „кап *Либовански* (2 друж. и 4 карт.) да настъпи въ участъка между пжтя за к. 137 и ж. п. линия и завладѣе позицията на противника; *подпол. Русинковъ* (4 др. и 2 карт.) да настъпи на западъ отъ кап. Липовански и завладѣе позицията на противника въ тази насока; *кап. Нюркчиевъ* (1 друж.) да следва задъ 2-а дружина. Атаката ще се подготви отъ артилерията; дружинитъ ще настъпятъ по заповѣдъ“.

Още на 17 IX. командира на полка съ дружиннитъ команди рекогносциралъ предлежащата мѣстность и опредѣлилъ етапитъ, които ще се заематъ последователно при на-

стжплението. На позицията се поставила тежка артилерия — Германска.

Въ 7 ч. 30 м. пр. пл. нашата артилерия почнала да стреля по позицията на противника въсто въ 6 ч. както бѣше съобщено съ операт. заповѣдъ. Артилерията стрѣляла по цѣлата позиция на противника; не личело да има определена цѣль, не личело да има избранъ предварително пунктъ за атаката и тамъ да се масира артилерийския огънь. Силата на полската артилерия по землянитѣ окопи била доста слаба и безъ ефектъ. Пехотата трѣвало да чака подготовката на атаката отъ артилерията и тогава по нова заповѣдъ да излѣзе отъ окопитѣ си и настѣпи. Не се било взело въ внимание пространството до позицията на противника и времето потребно за да се измине това пространство подъ огъня на противника залостилъ се въ добре маскирани позиции — добре прикритиѣ.

Врачаници сж на 2—2½ километра отъ позицията на противника, отъ обекта поставенъ имъ за този день; тѣ трѣвало като дочакатъ артилерията да подготви атаката, да тръгнатъ бързо, да достигнатъ противника и да го атакуватъ. Командира на полка намиралъ, че този начинъ на действие е погрешенъ, че ще му струва много жертви материални и морални и прѣтивъ принципа на военното изкуство — пехотата подъ покровителството на своята артилерия настѣпя, достига последната позиция и отъ тамъ дружно се хвърля на противника и съ ножа го изгонва и завладѣва позицията му. Ето защо, въпреки категоричната заповѣдъ, че пехотата ще настѣпи по заповѣдъ, той на своя отговорностъ видоизменилъ тази заповѣдъ и заповѣдалъ, по телефона всѣка рота съ прецеждане подъ защита на артилерията, да се прехвърля отъ етапъ на етапъ, да се закрѣпва и наново да настѣпва на новия етапъ, етапи определени, набелѣзани предния день, при рекогносцировката и тогава когато артилерията на противника е ангажирана въ борбата съ нашата артилерия. Врачаници съ прецеждане и закрепване въ всѣки етапъ се доближавали до обекта си, безъ да бждатъ обезпокоявани съ огънь отъ противника. Движението съ прецеждане отъ всѣки взводъ почнало въ 9 ч. 30 м. пр. пл. и едва къмъ 11 ч. пр. пл. противника почналъ да стреля по ротитѣ отъ 2-а и 3-а линия, но безъ резултатъ, защото тѣ намирали приготвени окопи отъ преднитѣ роты и се закривали въ тѣхъ.

Къмъ пладне, к-ра на бригадата по телефона съобщилъ че 1-а и 4-а дивизии атакували и неприятеля е въ *паническо дѣйствио*. Тсва съобщение засѣгна честолюбиего на Врачаницы, то се схвана като упрекъ. Командира на полка заповѣдалъ дружинитѣ веднага да настѣпватъ съ цѣли части, найстремително и да завладѣятъ обекта си. Въ това общо стремително настѣпление дружинитѣ изменили 3—400 крачки безъ

да бждатъ обстреляни отъ противника; всички допуснали, че действително противника е сломенъ, но илюзията трая малко. За веднажъ артилерията на противника засипа настѣпващитѣ дружини съ желѣзо и олово; нова заповѣдъ дружинитѣ да спратъ на доближения етапъ, да се окопаятъ и продължатъ следъ гова настѣпление съ прецеждане, само съ повече бойци наведнажъ да увеличатъ групитѣ на изчисане напредъ. Въ 2 ч. сл. пл. нашата артилерия групирала огъня си по-големата частъ, по к. 137; тази стрелба трая до 8 ч. сл. пладне. Ротитѣ до това време успѣли да достигнатъ до 4—5—600 крачки до позицията на противника, съ твърде малки загуби, безъ да е последвала до този моментъ заповѣдъ за настѣпване на пехотата. Ротитѣ се окопали на достигнатитѣ мѣста и заночували въ пълна бойна готовностъ и бойно охранение. Силни патрули непрекъснато партулирали къмъ позицията на противника и не му позволявали да изнася предъ окопитѣ си охранението и да събере сведения за насъ.

Нашата артилерия истреляла голѣмо количество снаряди, стреляла безъ близко наблюдение, не тамъ гдето били противника и за това и безъ никакви реални резултати.

Въ 6 ч. сл. пл. противника престаналъ да стреля.

Времето полуоблачно, топло. Топла храна и сутринята и вечерята,

Презъ нощта на 18 срещу 19 IX се водила престрелка съ охранителнитѣ и разузнавателни части на полка.

На 19 IX. въ 6 ч. пр. пл. се получила операт. заповѣдъ по бригадата, съ която се съобщавало, че този день дивизията ще атакува и завладѣе позицията на противника.

На Врачаницы се заповѣдало да завладѣятъ висотата к. 137; артилерията въ 8 ч. пр. пл. да подготви атаката и по заповѣдъ, пехотата да настѣпи.

Съ операт. заповѣдъ по полка № 33 се повториха разпорежданията за боя въ този день и подчертаха обекта на полка, даденъ предния день.

Въ 7 ч. и 45 м. пр. пл. нашата артилерия открила огънь по позицията на противника, стреляла доста много, но и днесъ безъ строго определена цѣль, безъ да бжде определенъ на пункта за атака, безъ да държи смѣтка за положението на противника, безъ близко наблюдение. К-ра на полка по телефона даватъ често сведения где е маскирана пехотата на противника, где е потребно за атаката да се групира огъня; где е избранъ пунктъ за атаката; но артилерията, подчинена на по-горното началство, действувала по тѣхно указание, което не хармонирало съ нуждитѣ и достигане цѣлитѣ на Врачаницы. Отъ тукъ и слабитѣ резултати отъ нашата артилерия.

Въ 9 ч. 30 м. пр. пл. к-ра на полка заповѣдалъ дружинитѣ да *настѣпятъ къмъ обекта си, да атакуватъ и го завладѣятъ*. Въ 10 ч. пр. пл., преднитѣ роты почнали съ прецеж-

дание въ групи да настъпватъ отъ позиция на позиция като се окопавали и съ огънь покровителствували следващитъ ги групи. Артилерията на противника забелъзала това настъпление и съсредоточила огъня си по настъпающитъ. Ротитъ отъ 4 дружина се фланкирала отъ западна посока, настъплението имъ се затруднявало. Противника срещу фланга на 4 дружина билъ изнесенъ напредъ и по самото си положение фланкиралъ дружината и нанисалъ загуби, особено морални. На кра на 4-а дружина се заповѣдало да остави крайнитъ си роти въ отстъпа назадъ, а съ другитъ — по източнитъ, да настъпва съ ротитъ на 2-а дружина.

Къмъ 1 ч. сл. пл. ротитъ отъ 2-а дружина и близкитъ роти отъ 4-а дружина достигнали на около 200 крачки отъ телената мрежа на Кубадинската позиция срещу с. Кубадинъ. Противника засилилъ огъня си по цѣлото бойно разположение на Врачанци и ги приковалъ къмъ земята.

Въ лѣво — 53 п. полкъ сжщо билъ прикованъ.

Въ дѣсно настъпвали части отъ войскитъ на Варненския укрепенъ пунктъ безъ никаква огнева връзка. Врачанци се фланкиратъ и отъ източния и отъ западния флангове. Бригадната поддръжка две дружини стояли назадъ; маневреннитъ войски 36 п. Козл. полкъ — три дружини още по назадъ. Три дружини Врачанци, отъ които едната (1 а) съ три-ротенъ съставъ твърде слаба следствие загубитъ си при Добричъ, трѣбвало да атакува, а петъ пълни дружини стояли въ бездействие. Нашата артилерия далечъ още не била подготвила атаката. При полка нѣмало техническа частъ съ нужднитъ уреди за разрезване телената мрежа на противника, нито въ полка имало ножици за цѣлѣта, нито артилерията успѣла да разкъса тази мрежа.

При това положение к-ра на бригадата, заповѣдалъ да се атакува на всѣка цена и се завладѣе позицията, защото артилерията свършвала бойнитъ си припаси и неше можало повече да подкрепи атаката.

Командиритъ на дружинитъ едновременно докладвали по телефона, че е още рано за ударъ съ ножъ; на тѣзи доклади не се обърнало внимание отъ к-ра на бригадата. Тогава к-ра на полка далъ категорична заповѣдъ на дружиннитъ командири, да поведатъ дружинитъ, да атакуватъ и завладѣятъ позицията на противника.

Веригитъ приковани къмъ земята отъ силния неприятелски огънь не настъпвали. Заповѣдало се на полковата поддръжка да настъпи и подтикне преднитъ роти. Командира на дружината капит Кюркчиевъ, лично повежда дружината изтиква ротитъ предъ себе си; командира на 2-а дружина капит Липовански билъ при веригитъ отъ своята дружина, подалъ сигналъ за атака и дружинитъ тръгнали въ ударъ. Противника засипалъ всичкото пространство, на което сж Врачанци

съ желѣзо. 7 и 8 роти първи излизатъ на топографическия гребенъ на висотата к. 137 предъ теленитъ мрежи съ вихтъ „на ножъ“; цѣлиятъ полкъ настъпилъ, за да атакува противника на ножъ. Тукъ веригитъ срещнати съ пехотенъ и картеченъ огънь отъ упоръ, особено силно отъ до сега мълчащи окопни орджия, понесли голѣми загуби; повече отъ 150 ранени отъ преднитъ, се дръпнали назадъ да търсятъ облекчение на ранитъ си, съ тѣхъ се увлекли несъзнателно и не ранени войници. Така цѣлата 1-а бойна линия бойци литнали назадъ — гледка печална, гледка на безредно отстъпление, тукъ сж и раненитъ офицери.

Духътъ обаче не е сломенъ. Следъ отеглянето отъ топографическия гребенъ и излизанието отъ обсипаното съ олово и желѣзо пространство, бойцитъ се опомнили, началницитъ се заловили енергично съ самопожертваностъ за създаване бойния редъ. На позицията, отъ гдѣто ротитъ тръгнали въ атака, бойцитъ се спрели, заели окопитъ си Кап. Липовански, подпомогнатъ отъ пор. Мицевъ организиралъ 7-а и 8-а роти, отдалъ раненитъ и ги изпратилъ назадъ и взелъ всички мѣрки за задържане положението.

Командира на 1-а друж. капитанъ Кюркчиевъ — шомъ видялъ че 7-а и 8-а роти, задавени отъ огъня на противника сж отбити и повърнати назадъ, съ една рота пресрещналъ и спрѣлъ отстъпающитъ, а останалитъ две роти бързо подалъ напредъ, на фланга на 2-а дружина (източно) и съ фланговъ огънь обстрѣлялъ позицията на противника, и не му далъ възможностъ да излезе и контра атакува разтроения боенъ редъ.

Благодарение личната дейностъ и примеръ на самоотверженостъ, самопожертваностъ, сръчностъ и находчивостъ на началствущитъ лица, на тѣхното спокойствие и духъ; благодарение устойчивостта и твърдостта на войника, на неговия духъ и бързо опомняне, положението се затвърдило и позицията се задържала. Противника нѣма смѣлостта да излезе отъ окопитъ си и контра атакува и да се възползува отъ настъпилото разбъркание въ редоветъ на Врачанци.

Въ този най-важенъ и сждбоносенъ моментъ на атаката не се използвалъ нито бригадния резервъ, нито войскитъ за маневриране. Петъ пълни дружини останали пасивни зрители на неуспѣха на две дружини Врачанци, изоставени сами на себе си и само, третъ слаби числено роти отъ полковата поддръжка, на време сведени въ дѣло, изгълнили ролята на резервъ, изразила намѣсата на н-ка въ боя.

Дружинитъ отъ бойната линия се организирали добре, попълнили запаситъ си и продължили да усилватъ позицията си, за да срещнатъ всѣки опитъ на противника да мине въ настъпление. До смръкване противника не предприелъ настъпление; задоволилъ се съ огнева борба. Въ 2 ч. 30 сл. пл.

артилерията на двете страни почнала да стреля редко по разни посоки.

Въ 10 ч. сл. пл. командира на бригадата устно заповѣдалъ Врачанци да отстъпятъ веднага къмъ с. Казълъ-Мурадъ безъ да каже защо. Тази заповѣдъ създаде едно тревожно настроение. Не успѣха на Врачанци не билъ такъвъ, да налага едно одърпване назадъ и особено бързината за отстъпление. Въ 10 ч. 30 м. сл. пл. началника на дивизията писмено съобщилъ, че III-а армия ще се оттегли назадъ на линията: к. 158 (Суатъ юкъ)—Казълъ-Муратъ—Четелъ-югъ. Полкътъ да тръгне като се оттегли 36 полкъ.

К-ра на полка заповѣдалъ 2-а и 4-а дружини да оставятъ по една рота въ окопитѣ; тези роти да изпратятъ силни групи къмъ противника да го безпокоятъ съ огънь; следъ което се оттеглятъ всички други роти, тогава оставениятѣ роти



Награждаване героитѣ отъ 4-а дружина.

подъ охраната по на 1 взводъ да се оттеглятъ тихо незабелѣзано; дружинитѣ веднага свършено тихо и незабелѣзано отъ противника да се оттеглятъ отъ позицитѣ си по пята Бешаулъ—Казълъ-Мурадъ. Въ този редъ полка презъ нощта се оттеглил отъ позицията незабелѣзано отъ противника и на разсъмване достигналъ Казълъ-Мурадъ, гдето се разположилъ на почивка.

Въ този бой всички началници самосотвержено всидили частитѣ си; за разумна дейность и добро държане заслужаватъ похвала: к-ритѣ на дружинитѣ кап. Липовански, капит. Кюркчиевъ, и ротнитѣ к-ри: пор Мицевъ, подпор. Осиковски, поручикъ Димитровъ, който падна убитъ при носение добросъвѣстно служебния си дългъ за примеръ на войницитѣ отъ ротата му.

Загуби. Убити: офицери 1, долни чинове — 12

Ранени: " 2, " " 227

Неизвестни: " — " 2

Изстреляни патрони: пушечни 279/0, картечни 5000

З а б е л е ж к а. Причината за малкото количество изстреляни патрони се дължело на това, че на поля не се дало възможность отъ предпоследната позиция да развие своя похотенъ огънь, да въздействува на противника, а се застави да отиде въ атака безъ да бжде ти подготвена.

На 20.IX сутринтъ Врачанци съ две с. с. полски 6 та реи отъ 2-и артилерийски полкъ се събрали на позиция край с. Казълъ-Мурадъ и въ резервенъ редъ станаха на почивка въ маневрени войски на дивизията. 36 и 35 и полкове заели позиция срещу противника. Командира на Врачанци съ дружинитѣ командири обиколилъ позицията на дивизията, запозналъ се съ разположението на частитѣ и съ мѣстността. Въ това положение полка нсщувалъ съ близко охранение. Този день за първи пажтъ интенданството докара 32 бичви съ вода за пиене, понеже Добружанския край е безводенъ.

На 21.IX. на полка се възложило да укрепи втората отбранителна линия по уязание и ржководство на дивизионния инженеръ. Търсенъ дивизионния инженеръ целия день не се явилъ да укаже линията за укрепяване.

Противника завладѣли *Амизачеи* и продължавалъ настѣплението си; една колона насочилъ въ промежутъка между частитѣ отъ 6-а Бдинска дивизия и частитѣ отъ Варненския укрепенъ пунктъ.

Въ 1 ч. 45 м. сл. пл. по телефона началника на дивизията заповѣдалъ една дружина съ една батарея да се изпрати между лѣвия флангъ на 36-й п. Козлодуйски полкъ (дивизията) и лѣвния флангъ на 4-й п. маршеви полкъ (отъ Варненския укрепенъ пунктъ) за да противодействува на противника, който настѣпилъ въ тази посока. Командира на 3-а дружина майоръ Цаневъ (оздравель отъ раната на 7) съ батареята на кап. Сокачевъ веднага заминала за казаната мекдина. Дългобойната Германска батарея, разположена въ долинъ при с. Казилъ-Муратъ въ 1 ч. 15 м. сл. пл. открила огънь по настѣпващия противникъ.

3-а дружина съ батареята на кап. Сокачевъ достигнала нивъ с. Кавакларъ, развърнала се въ боенъ редъ, настѣпила срещу противника, който се опитвалъ да обхване лѣвия

флангъ на 4-й маршеви полкъ. Батареята открила вихренъ огънь. Присъединилъ се и единъ ескадронъ съ картечници отъ 6-й коненъ полкъ. Противника билъ отбитъ и преследванъ къмъ с. Софуларъ до 6 ч. сл. пл., когато дружината се спрѣла и останала да нощува на позицията, която укрепила. Къмъ 6 ч. сл. пл. началника да дивизията заповѣдалъ да се изпрати още една дружина да подкрепи 3-а дружина. Въ това време командира на полка получилъ вече донесение отъ к-ра на 3-а дружина, че противника е отбитъ и отстъпилъ; доложено на н-ка на дивизията, той отменилъ заповѣдта си за изпращане дружина за подкрепа—3-а дружина, до като не се яви нужда.

На 22 IX, полка останалъ въ сжщото положение отъ предния день. Къмъ 11 часа пр. пл. завалялъ слабъ дъждъ.

Презъ нощта срещу 23 IX, валець дъждъ и духалъ студень сѣверенъ вѣтъръ. Времето не позволило да се работи по укреплението на 2 линия позиции; дъждътъ продължилъ целия день. Артилерията и отъ двѣтѣ страни се престрелвала съ редка стрелба. Следъ пладне 1-а, 2-а и 4-а дружини работили по укреплението на 2 линия.

На 24 IX дружинитъ работили по усиление на позицията отъ 2-а линия. Времето облачно, студень вѣтъръ духалъ, следъ обедъ се разяснило.

Въ 1 ч. сл. пл. противника настъпилъ къмъ частитъ отъ Варненския укрепенъ пунктъ; изнесения напредъ лѣви флангъ Турски войски не издържали, повърнали назадъ къмъ *Софуларъ*. 3-а дружина отъ Врачанския полкъ и батареята съ усиленъ огънь отъ позицията си с. и. отъ Кавакларъ противъ настъпващитъ неприятелски части, заставила противника да спре настъплението си; турцитъ и сѣседнитъ темъ части отъ Варненския укрепенъ пунктъ се спрели Въ 2 часа 10 м. сл. пл. отъ к. 137 южно до Кубадинъ неприятелски вериги се спуснали на западъ къмъ Софуларъ; обстреляни отъ 3-а дружина и батареята тѣ се спрели. Въ това време началника на войскитъ отъ Варненския укрепенъ пунктъ, съобщилъ на Врачанци, че противника настъпилъ по целия фронтъ и поискалъ дружината и батареята да останатъ на мѣстото си и да бже подкрепенъ отъ бдинци. Това съобщение и искане на Варненския укрепенъ пунктъ се доложило веднага на началника да дивизията; той заповѣда една дружина да подкрепи 3-а дружина. *Майоръ Савовъ* съ 2-а дружина и две картечници въ 2 ч 30 м. сл. пл. тръгналъ отъ с. Казлъ Муратъ за Кавакларъ да подкрепи 3-а дружина и като старши да поеме командуването на двѣтѣ дружини и батареята; по телефона се съобщило на к-ра на дружината майоръ Цаневъ. Противника билъ на около 1,000 крачки предъ 3-а дружина и се окопавалъ

Въ 4 ч. 50 м. сл. пл. началника на дивизията съ телеграма № 7981 заповѣдалъ двѣтѣ дружини (2 и 3) и батареята на кап. Сокачевъ да настѣпятъ съ цель да действуватъ въ флангъ на противника, действувашъ срещу войскитъ отъ Варненския укрепенъ пунктъ.

Въ 9 ч 25 м. сл. пл. началника на дивизията съ телефонограма № 7.83 заповѣдалъ: двѣтѣ дружини и батареята —майоръ Савовъ, които сж били на позиция сѣверно отъ с. Кавакларъ, да се затвърдятъ на тази си позиция и твърдо да я държатъ, другитъ две дружини (1-а и 4-а) презъ нощта да копаятъ окопитъ на втората линия. Отъ тези нареждания личело, че дивизията вземала всички мѣрки да се затвърди здраво на позицията си и да отбие силни атаки. — Очаквало се енергично настѣпление отъ противника.

Въ 11 ч. 25 м. сл. пл. н-ка на войскитъ отъ Варненския укрепенъ пунктъ съ телефонограма № 10 искалъ дружината, изпратена да подкрепи 3-а дружина при Кавакларъ, веднага да тръгне и влезе въ връзка съ 4 и маршеви полкъ подполковникъ Георгиевъ. Понеже дружината била въ подчинение на дивизията, командира на полка по телефона докладвалъ съдържанието на телефонограмата на н-ка на войскитъ отъ Варненския укрепенъ пунктъ да изпрати ли дружината и каква задача да ѝ се даде. Въ 3 ч. 10 м. н-ка на дивизията съ телефонограма № 7985 заповѣдалъ една дружина да замине по шосето за с. Енгесъ и достигне пресичанието на ж. пѣтъ съ шосето (к. 134 Чаталъ-югъ), — тамъ да подири връзка съ командира на 4-й маршеви полкъ подполковникъ Георгиевъ. Обаче и съ тази заповѣдъ не се дало, нито задача на дружината, нито се подчинила на н-ка на войскитъ отъ Варненския укрепенъ пунктъ. По телефона се заповѣдало на майоръ Савовъ да изпрати 3-а дружина съ майоръ Цаневъ, а 2-а дружина съ 2 картечници и батареята на кап. Сокачевъ да се затвърди здраво на позицията сѣверно при с. Кавакларъ. Така полка се разкжса въ три групи.

Презъ деня на полка се дали 216 войника отъ 5-й маршеви полкъ за попълване. Числения съставъ на полка 3,500 бойци.

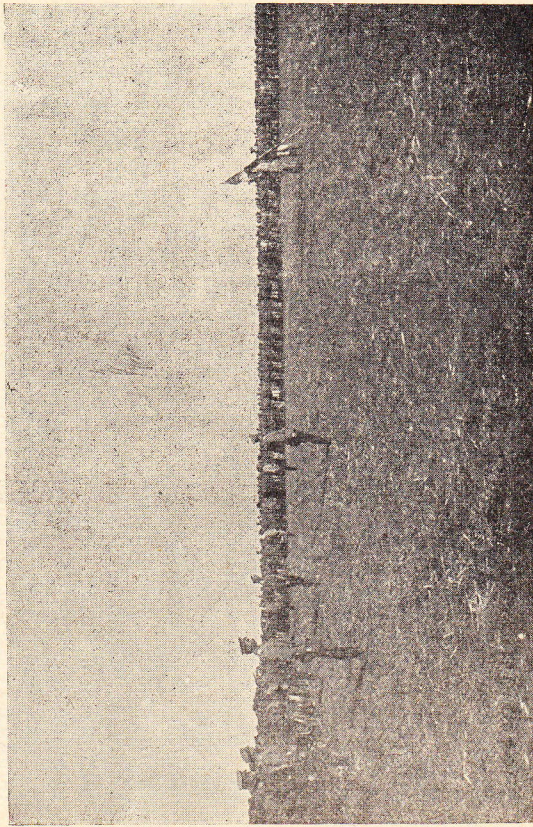
На 26 IX, въ 7 ч. пр. пл. по телефона н-ка на дивизията заповѣдалъ: полкътъ съ тритѣ дружини да се съсредоточи при к. 134 (Чаталъ-югъ) единъ километъръ южно отъ котата и остане въ разпореджение на командующи III-а армия.

Въ 8 ч. 30 м. пр. пладне двѣтѣ дружини тръгнали отъ с. Казлъ-Муратъ; 2-а дружина, събрана при с. Кавакларъ по заповѣдъ, се присъединила къмъ полка; 3-а дружина остана на позицията при Кавакларъ. Въ 11 ч. 15 м. пр. пл. 1-а, 2-а и 4-а дружини и картечната рота съ щаба на полка достигнали при к. 134 и се разположили въ лашчината въ

резервентъ редъ. На линията: сѣв. Кавакларъ—сѣв. Енгесъ на позицията сж: 2 дружини отъ 4 маршеви полкъ, 1 дружина отъ 6 маршеви полкъ, 2 дружини отъ 48 и 3 дружини отъ 74 турски полкове съ 4 полски, 2 гаубични и 2 дълги батареи. Времето ясно, топло. Полкътъ заношувалъ на това мѣсто.

На 27 IX. къмъ 5 ч. сл. пл. неприятелски аеропланъ пусналъ бомби по обозитъ, нагрупани при и въ с. Кавакларъ но не причинилъ никакви повреди. Полка останалъ цѣлия день тукъ. Времето ясно, нощта студена.

На 28 IX. въ 11 ч. 20 м. пр. пл. командующия III-а армия генералъ Тошевъ, придруженъ отъ престолонаследника Н. Ц. В. князь Борисъ и майоръ Калфовъ дошелъ при полка.



Генералъ Тошевъ цѣлува знамето на Врачанци.

Командира на полка представилъ полка въ пълния съставъ на командующия армията съ развито знаме. Командующия армията следъ като прегледалъ полка съ силни изрази отъ името на Н. Ц. Величество Царьтъ изказалъ Височайшата благодарностъ на Царя въ лицето на възлюбления Престолонаследникъ за отличното геройско държане на Врачанци въ боеветъ на 7, 13, 14, 18 и 19 септемврий, пожелалъ още по славни дѣла на Врачанци за защита на родината си и за освобождение твърдо родчата земля на Аспаруховци и Крумовци, и въ знакъ на дълбока признателностъ за героизма въ лицето на полковата светиня целуналъ всички ч нове отъ храбритъ Врачанци. При сбогуване съ Врачанци командующия армията пригърналъ командира на полка подполковникъ отъ

генералния шабъ Таслаковъ, разцелувалъ го най-възторжено и съ просълзени отъ възторгъ очи казалъ: „Нѣма съ какво да Ви благодаря повече мили полковниче“.

Врачанци възторжено акламирали любимия Престолонаследникъ, който съ свалена шапка съ автомобилъ сбиכולилъ нѣколко пжти полкътъ подъ гърмогласното чистосърдечно войнишко нескончаемо „Ура“.

На 29 и 30 IX. полкътъ останалъ въ сжщото мѣсто и разположение. Времето ясно; войницитъ отпочинали, а г. г. офицеритъ се запознали съ мѣстността къмъ бойната линия.

VI. Боеве при с. Енгесъ.

Кроки № 9.

На 1 октомврий полка е билъ разположенъ: 3-а дружина на позиция западно отъ с. Кавакларъ; 1-а, 2-а и 4-а дружини и 4 картечници на югъ отъ к. 134 на бивакъ въ армейски резервъ.

Следъ пладне къмъ 1 ч. по телефона командующия III-а армия заповѣдалъ да се изпрати една дружина при к. 116 южно отъ с. Енгесъ. 1-ва дружина съ 2 картечници се приготвила и замисляла за означения пунктъ; дружината оставала пакъ въ разпореджане на командира на полка. Въ 4 ч. сл. пл. началникъ щаба на армията по телефона предалъ лично на командира на полка заповѣдъ, съ още една дружина да отиде на изтокъ отъ с. Енгесъ, да застане между частитъ на 25-а низамска дивизия и частъка на подполковникъ Георгиевъ П., да заеме това праздно пространство съ дветъ дружини и действава споредъ обстановката. Още дружината не била тръгнала отъ бивака, дошелъ командующия армията генералъ Тошевъ, поздравилъ войницитъ, изказалъ пълна вѣра въ дейността на к-ра на полка като прибавилъ: „действувайте, драги подполковникъ както намерите за добре, увѣренъ съмъ, че ще съумѣете да респектирате съседитъ наши съюзници (касае се за турцитъ) а противника ще почувствува мощта на Врачанци“. Ситенъ хладенъ дъждъ завалѣлъ. Артилерията на противника обстрѣлвала пространството задъ бойната линия на Варненскитъ войски, тамъ гдето ще мине дружината за да отиде на дадения ѝ обектъ. Дружината (4-а) водена отъ к-ра на полка, бързо отишла напредъ. 2-а дружина останала на мѣстото си въ разпореджанieto на командующия армията.

Командира на полка оставилъ подполковникъ Русиновъ да води дружината по посочената му посока, а той съ щаба си отишелъ напредъ да намери 1-а дружина, изпратена на к. 116 по рано, да се ориентира по-добре и да намѣри подлъжцето мѣсто за следващата 4-а дружина. Въ 7 ч. 30 м.

части близо до нашите позиции, окопали се и чакали пристигането на още свои войски за нанасянето на решителен удар. Врачанци открили четири пехотен и картечен огън по противника отъ пригответитъ си леки окопи; лѣвофланговата рота и картечния взводъ обстреляли настѣпающитѣ линии въ флангъ, а насоченитѣ части къмъ висотата при с. Енгесъ обстреляли въ тилъ и причинили чувствителни загуби; артилерията на противника групирала значително огъня си по висотата. Още при размѣстване къмъ участъка на подполковникъ Георгиевъ П. се чувала честа пехотна стрелба, която постоянно се увеличавала, до като срещу Врачанци огъня на противника не билъ тъй силенъ. Това обстоятелство възбудило вниманието на к-ра на Врачанци и понеже той нѣмалъ задача отъ к-щи армията да действува както обстановка повелява и по свое разбиране, той по телефона запиталъ подполковникъ Георгиевъ П. има ли нужда отъ подкрепа и къде? Отговоръ не се получилъ. Командира на полка схващайки че тамъ се води сериозенъ бой, изпратилъ подп. Русиновъ 14 а, 15-а и 16-а роти да подкрепятъ подполк. Георгиевъ П. като го насочилъ да отведе ротитѣ западно отъ с. Енгесъ. Мъглата се сгъстила и пречила на ориентировката. По телефона се помсли подполк. Георгиевъ П. да изпрати да посрещне ротитѣ, които му се давали за подкрепа и ги наочи гдето има нужда. 13-а рота останала за поддръжката и участъка на Врачанци. Противника засилилъ артилерийския и пехотенъ огънь и натискалъ съ последователното прииждане на нови бойни линии, съ особенъ натискъ къмъ западния флангъ. Но, силния огънь, стойката на нашитѣ бойци разбилъ всичкитѣ му опити; той не постигналъ никакви резултати и къмъ 8 ч. пр. пл. въ дъждътъ и мъглата той се измъкналъ отъ боя, закрилъ се въ кукуруза и мъглата, поддръжанъ отъ усиления артилерийски огънь на своята мощна артилерия, прехвърлил се на сѣверъ отъ гребена и се закрилъ съвършено, като оставилъ погребена и въ кукуруза слаби бойни вериги. Следъ този си неуспѣхъ направилъ новъ опитъ да изтласка западния флангъ на частитѣ отъ 25 а низамска дивизия; но срещнатъ отъ фронта и фланга съ огънь отъ ротата и картечницитѣ, които сж къмъ фланга на турцитѣ и го охраняватъ, не издържалъ, не достигналъ никакви успѣхи и се върналъ на позицията си, отъ гдето билъ настѣпилъ. Дружината съ подполковникъ Русиновъ, като пристигнала на посочения ѝ отъ подполк. Георгиевъ участъкъ, съ две роти въ боенъ редъ настѣпила, достигнала бойната линия на 4-и маршови полкъ, взела участие въ боя, отбила съ общи усилия противника и останала тамъ до смръкване; следъ което се изтеглила отъ бойната линия и се завърнала въ участъка на полка си. Презъ денъ противника предприелъ нѣколко пѣти настѣпления, но винаги били отбивани съ огънь.

сл. пл настигналъ 1-а дружина източно отъ с. Енгесъ. Дъждътъ се засилилъ, мъглата легнала ниско до земята, настанило пълна тъмнина, никой не знаелъ где свършвалъ лѣвия флангъ на 25 низ. дивизия и где дѣсниа флангъ на подполковникъ Георгиевъ, никакъвъ войникъ не се виждалъ. Въ това време единъ кавалеристъ офицеръ се приближилъ; запитанъ за фланговетъ на поменатитѣ части, отговорилъ, че не ги знае, но ще ги намери и ще насочи дружината. Той се изгубилъ и не се видялъ вече. Командира на полка наредилъ паграули съ подофицери отъ 1-а дружина и той самъ съ шаба си затърсилъ фланговетъ на частитѣ. Следъ дълго лутане изъ тъмнината, подъ пехотния огънь на противника, попаденията на който се усещали, можало да се налучка фланга на 25 низ. дивизия. На западъ отъ този флангъ 1-а дружина съ 2 кар ечници се развърнала въ боенъ редъ. Пипнишката въ тъмнината бойнитѣ разчленения на дружината заели позиция и веднага почнали да се окопаватъ; 4-а дружина се поставила задъ 1-а дружина въ поддръжка, като и тя се окопала тъй както се разположила за ношуване въ две линии по ротно, до като на следния денъ се уяснила обстановката.

Въ 11 ч. 30 м. сл. пл. още не била се затвърдила на позицията си 1-а дружина, противника открилъ силенъ огънь по нея и преминалъ въ настѣпление; но дружината съ бързъ отъ опора огънь посрещна настѣпающитѣ части на противника, които достигнали близо до позицията, и ги отбила. Въ тъмнината противника се стеглилъ на позицията си. Дружинитѣ ношували на позицията въ пълна бойна готовностъ при бойно охранение. Слабъ дъждъ продължавалъ да вали цѣлата нощъ съ мъгла и студъ. Щаба на полка ношувалъ при 4-а дружина.

На 2 октомври 6 ч. пр. пл. противника почналъ да стреля съ артилерията си. Дъждъ валѣлъ, хладенъ вѣтъръ духалъ, почвата била мокра и кална; тънка мъгла покривала земята; гребена, който е между нашата позиция и противника покритъ съ високъ кукурузъ. Следъ като артилерийската стрелба на противника се засилила, пехотата въ нѣколко линии (Брусилоскитѣ линии) настѣпила. Една силна маса се насочила къмъ висотата предъ с. Енгесъ, западно отъ шосето *Енгесъ—Амузача* срещу западния флангъ на дружинитѣ отъ частъ се насочила срещу западния флангъ на дружинитѣ отъ полка и само тънки вериги настѣпляли срещу фронта на дружинитѣ. Ясна била целта на противника — да се вреже между дружинитѣ отъ Врачанския полкъ и 4-и маршови полкъ, да завладѣе висотитѣ предъ с. Енгесъ, отъ гдето да бие въ тилъ Врачанци и въ флангъ 4-и маршови полкъ, на западъ отъ тази висота и съ частна побѣда да постигне общъ успѣхъ. Противника използвалъ тъмната нощъ, доближилъ свои

Дружинитъ (1-а и 4-а) ношували на позицията и продължавали да довършват окопитъ си и ги удълбочили за стрелба отъ колене: 2-а дружина била въ разпореджанието на командующия армията. 3-а дружина и 2 картечници на позиция с.-и. отъ Кавакларъ

Презъ нощта срещу 3 X. противника настъпилъ въ разни посоки ту въ групи, ту съ по-големъ части, достигналъ до 200—400 крачки до нашитъ позиции; открилъ бърза стрелба, замлъквалъ, отеглялъ се назадъ, на ново настъпвалъ и цѣлата нощъ се водила пехотна и картечна стрелба.

Въ 6 ч. пр. пл. на 3 X противника открилъ артилерийски огънь по позицията. Нощта, студена, влажна, сутринъта облекно Въ дѣсно 25 низамска дивизия открила честа артилерийска, картечна и пехотна стрелба; въ лѣво частитъ отъ участъка на подполковникъ Георгиевъ П. цѣлата нощъ безпирно стрѣляхе; това безредно стреляне се подържало отъ турцитъ отъ 74 полкъ, които сж съседни съ Врачанци отъ къмъ западния (лѣви) флангъ. Безпирната нощна стрелба на турцитъ пречила за носене презъ нощта разузнавателната служба; тѣ стреляли на посоки на всѣкъде; изпращанитъ отъ дружинитъ патрули за разведка и подържане контактъ съ противника се разстрелвали въ гърба отъ турцитъ

Въ 10 ч. 40 м. предъ пладне командира, следъ като обходилъ позицията на дружинитъ си и направилъ обстойна рекогносцировка, донесълъ на ч-ка на Варненскитъ войски за положението на дружинитъ, за противника, за характера на мѣстността предъ позицията и молилъ да му се даде една батарея, която да постави 2 км. източно отъ село Енгесъ отъ гдето да бие на длъжъ долината, която е предъ позицията на частитъ на подполк Георгиевъ П. и да не позволи на противника да се събира въ тази долина безнакавано и отъ тамъ съ групирани сили да атакува позицията.

Въ 11 ч. пр. пл. артилерийския огънь на противника, започнатъ преди 30 минути, се засилилъ твърде много; пехотата му въ нѣколко линии, наброени 7, на едно протяжение отъ 2 км. почнала да настѣпва, преминала гребена, навлезла въ кукуруза и се насочили: около една дружина на фронта срещу 1-а дружина, друга по голѣма маса къмъ лѣвия флангъ на частитъ на подполковникъ Георгиевъ П. Настѣпващитъ срещу подполк. Георгиевъ неприятелски войски косо се обстрелвали отъ позицията на 1-а дружина—Врачанци, но малко далечъ за правия изстрелъ. По телефона се съобщило на подполковникъ Георгиевъ чрезъ адюганта му и се поискало да заповѣда на една батарея отъ своя участъкъ да обстреля противника въ тази посока. За да се подпомогне подполковникъ Георгиевъ, командира на Врачанци му изпратилъ 16-а рота въ подкрѣпа. 13-а рота по отъ рано заела пригответнитъ окопи въ долинката, отъ гдето се обстрелвала на длъжъ

лахчинката, която минава предъ фронта на позицията на частитъ на подполк. Георгиевъ; ротата развила най-силенъ—бързъ—огънь, нанесла голѣми загуби на противника и го тероризирала. Тукъ се насочила стрелбата и на двѣтъ картечници, съседни до 13 рота. Двѣтъ други роти отъ 4-а дружина се изнесли напредъ и къмъ лѣвия флангъ на 13-а рота, за да бждатъ на близо и готови да се нахвърлятъ на противника, който се готви да атакува фланга на подполк. Георгиевъ.

Въ 12 ч. — пладне, противника съ гаубична и полска артилерия обстрелвалъ 13, 14 и 15-а роти; пехотата му се доближала до нашитъ позиции и се готвила да мине въ ударъ на ножъ. Веднага 13-а рота минала въ контра атака, 14-а и 15-а роти бързо настѣпили задъ лѣвия флангъ на 13-а рота, за да усилятъ и повторятъ контъръ атаката на 13-а рота. Двѣтъ картечници обстреляли противника въ флангъ и значително подпомогнали ротитъ, които отивали въ контра атака. Къмъ 2 ч. сл. пл. противника, безъ да дочака удара на ножъ, спрелъ настѣплението си, отдрѣпналъ се назадъ, спрелъ се и почналъ по 1—2 и по групи отъ 8—10 войника да организира бойния си редъ подъ огъня на Врачанци. Ротитъ Врачанци се спрели и обстреляли противника. Следъ малко време противника почналъ да изпраща нови вълни напредъ, като насочилъ една група и срещу 1-а дружина. Явно било, че той се готвилъ да повтори опита си за атака на ножъ. Заведнажъ артилерията му, която бива отслабила огъня си, засилила позицията съ маскиранъ огънь отъ полски и гаубични батареи; позицията се покрила съ пушекъ отъ разрива на снарядитъ му. Нашата артилерия слабо стреляла. 13-а, 14-а и 15-а роти заседнали на достигнатото мѣсто, чакали момента за контра атака. До смръкване противника подвеждалъ заднитъ си вълни къмъ първата линия бойци; артилерията му безпирно стреляла. Врачанци застанали твърдо на позициитъ си, съ пълна самоувърненостъ и себепожертваностъ отстоявали и отбивали всички удари съ вѣрния си и честъ огънь и съ пълна вѣра въ своя ножъ, чакали момента да се нахвърлятъ на противника.

Въ 8 ч. сл. пл. боя по фронта на Врачанци се прекратилъ. Ротитъ заночували на позициитъ си, като 13-а, 14-а и 15-а роти се отеглили и застанали: 13-а рота въ окопитъ си, а 14-а и 15-а въ полкова подържка. Презъ нощта слаба престрелка съ разузнавателнитъ части.

Заловенъ пленникъ отъ 243 полкъ даде следнитъ показания: срещу 1-а дружина презъ деня настѣпили 1-а и 3-а дружини отъ 243 п. въ първа линия; 2-а и 4-а дружини били въ втора линия; презъ нощта 2-а и 4-а дружини минали въ първа линия, а 1-а и 3-а дружини въ втора линия, ротитъ имали малкъ численъ съставъ—около 150 щика. Отъ преди 3 дена командующъ армията билъ генералъ Авереску. Въ дѣсно отъ

243 полкъ били ромънски и сръбски части срещу турцитѣ. Отъ преди 10 дена била пристигнала 115 дивизия.

Споредъ тези сведения отъ пленника, срещу дветѣ дружини Врачанци, отъ които 1-а дружина съ три роти съ малкъ численъ съставъ, сж действували: 4 дружини отъ 243 полкъ, които сж смѣнявали дружинитѣ си отъ 1-а съ 2-а линия, а Врачанци нито за минута не сж напускали позицитѣ си отъ както сж ги заели.

Ранени: подпор. Ангеловъ отъ 1-а друж. при явно прегрешение къмъ смъртъта, убити 1, ранени 17. Изстреляни патрони: отъ пушка 48,200 картеч. 9000.

На 4 X. въ 6 ч. пр. пл. артилерията на противника почнала да стреля по позицията; преднигѣ пѣхотни линии открили огънь, а заднигѣ бойни линии въ групи настѣпяли и засилвали преднигѣ. Къмъ 7 ч. пр. пл. артилерията усили стрелбата си. Пехотата почнала да настѣпва въ по голѣми групи и линии. Въ 8 ч. 25 м. пр. пл. 2 полски орждия отъ 6 батарея на 5-й артилерийски полкъ, дошли въ участъка на Врачанци по искането на командира на полка и разположени на 2 км. на изтокъ отъ с. Естеръ, открили огънь въ флангъ на противника, настѣпващъ въ долгѣтъ предъ участъка на подполк. Георгиевъ П. и внесли безредие и колебание въ редоветѣ на противника. Въ това време противника засилилъ пехотната и картечна стрелба по позицията на 1-а дружина и почналъ да настѣпва въ линии. Въ 9 ч. пр. пл. противника настѣпващъ къмъ лѣвия флангъ на Врачанци и срещу дѣсния флангъ на подполк. Георгиевъ, обстрелянъ въ флангъ отъ дветѣ орждия и пехотата, почналъ да отстъпва назадъ. Следъ малко отстъпващитѣ линии се пресрещнали отъ нови вълни, настѣпващи, повръщатъ ги и на ново минаватъ въ настѣпление, по цѣлата линия; слускатъ се въ долината, събиратъ повече сили и се готвятъ да атакуватъ лѣвия флангъ на Врачанци и дѣсния на подполк. Георгиевъ. Задъ тѣзи части отзадъ въ кукуруза се групиратъ нови линии, които прикрити въ кукуруза и въ окопитѣ построени отъ преднигѣ дни, чакали момента за атаката. Тукъ личело дейността на началничешкия персоналъ, който употребявалъ усилие да подтикна напредъ вълнитѣ. Приближаването бойнитѣ руски линии къмъ нашигѣ позиции се продължавало до пладне, когато тѣ достигнали доста близо до нашигѣ окопи. Нашия артилерийски огънь, особено на дветѣ орждия, картечия и пехотенъ—нанесли голѣми загуби на противника, умаломошили го, убили настѣпателяния му духъ. Устойчивостта на нашия боецъ и твърдостта и упоритостта съвършено съкрушили духъта на противника, той нѣмалъ смелостта да мине въ атака, униженъ отстъпилъ, преследванъ съ огънь. Противника се отдалечилъ и боя затихналъ въ участъка на Врачанци и подполк. Георгиевъ; но въ замена на това се

усилилъ твърде много срещу частитѣ на 25 низ. дивизия източно отъ Врачанци; артилерийския огънь се развилъ толкозъ много, че се сливалъ въ едно общо бучение. Това трая до 4 20 м. сл. пладне.

Къмъ 5 ч. следъ пладне противника на ново се опиталъ да настѣпи срещу 1-а дружина; но обстрелянъ отъ артилерията, картечницитѣ и пехотата, той не се решилъ да отиде по напредъ, закрилъ се въ кукуруза и окопитѣ си и останалъ тамъ до смръкване. Единъ взводъ отъ 1-а рота настѣпилъ за да разузнае кжде се е спрелъ противника; излезалъ на 700—800 крачки напредъ, обстрелянъ съ честь пехотенъ огънь той се спрелъ, окопалъ се и останалъ до смръкване, когато се прибралъ въ окопитѣ на позицията при ротата си.

Въ средния участъкъ на подполк. Георгиевъ противника успелъ съ съсредоточенъ артилерийски огънь да разколебае защитницитѣ турци отъ 74 табуръ; притиснати отъ руската пехота турцитѣ напуснали позицията си; руситѣ я заематъ и достигатъ до батареята на поручикъ Агънски, повреждатъ тритѣ орждия, а на едното взематъ затвора. 16-а рота отъ Врачанския полкъ, която била изпратена за поддръжка се развърнала въ боеенъ редъ цѣлата и заедно съ една рота отъ 4-й маршеви полкъ настѣпила, повърнала турцитѣ, атакувала противника и завладѣла на ново загубената позиция, като преследвала противника на 5—600 крачки и му нанесла голѣми загуби. За разстройството на противника най много спомогнали дветѣ орждия.

Съ смръкване боятъ се прекратилъ. Дружинитѣ заночували на позицитѣ си при пълна бойна готовность и охранение. 2-а дружина влеза въ състава на конната дивизия и водила бой за с. Первели гдето изгонила противника.

3-а дружина и 2 картечници водила бой на с. и. отъ Кавакларъ и отбила всички атаки на противника.

Изстреляни патрони: пушечни 65,850, картечни 12,500.

Раненъ тежко поруч. Павловъ; 5 войника и 1 подофицеръ, убити 2 войника.

* * *

На 5 X. въ 7 ч. пр. пл. мъглата се вдигнала. Пехотни части се доближили до лѣвия флангъ на Врачанци; обстрелани избѣгали въ кукуруза и се скрили.

Въ 9 ч. пр. пл. офицерски патрулъ отъ 1-а дружина излезналъ около 1200 крачки, достигналъ охранението на противника, завързалъ престрелка, но притиснатъ отъ по голѣма група се отдръпнали къмъ позицията. Той забелѣвалъ на гребена и задъ него доста дълги и много окопи; заловилъ трима пленника отъ 243 полкъ; тѣ разказали, че 243 полкъ цѣлъ е въ окопитѣ въ кукуруза срещу 1 дружина, задъ него въ втора линия две ромънски дружини, а задъ тѣхъ 241 полкъ; имали заповѣдь да завладѣятъ с. Егъвъ.

Въ 11 ч. 40 м. пр. пладне артилерията на противника открила огънъ по позицията. Къмъ 1 ч. сл. пл. артилериискя огънъ на противника почналъ да се засилва. Ясно е, че противника се готвилъ да атакува.

Къмъ 3 ч. сл. пл. пехотнитѣ части въ разни по величина групи въ нѣколко линии почнали да преминаватъ гребена съверно отъ кукурузитѣ, спускатъ се къмъ позицията на Врачанци закрили се въ изобилно изровенитѣ окопи по цѣлото пространство до нашитѣ позиции, добилижили се все по близо до нашитѣ окопи, въ тънки бойни линии отъ нѣколко редове. Дветѣ оржидя отъ полковия участъкъ зорко следили настѣпващия противникъ и всѣка линия и по значителна група обстрелвали. Склона предъ 1-а дружина се напълнилъ съ неприятелски бойни линии. По настоятелнитѣ искания на к-ра на полка най после нашата артилерия, заведнажъ засипала съ огънъ отъ всички калибри склона на гребена съ могилики. Този мощенъ артилерииски огънъ разстроилъ и разколебаль заднитѣ бойни линии на противника; тѣ се спрели за моментъ въ колебание и следъ това повърнали назадъ. Нови линии ги пресрещнали, повърнали ги, но дълго и тази маса не издържала, повърнала назадъ, превалила гребена и се закрила задъ него. Нашата артилерия спреле стрелбата, само дветѣ оржидя продължавали да разстрелватъ отстъпващия противникъ по настойчивото искание на к-ра на полка.

Преди да се смръкне се получила телефонограма, а следъ малко и оперативна заповѣдъ по сборната дивизия № 1, съ която се заповѣдвало частитѣ да нощуватъ на позицията при пълна бойна готовность, бдителность и охрана. Подиръ нѣколко минути по телефона началникъ щаба на сборната дивизия подпол. Рачевъ предалъ заповѣдъ да се контра атакува противника. Той билъ доста далечъ отъ позицията на Врачанци, съ окопи изъ кукуруза съ значителни сили. Смръква се. Дружинитѣ отъ полка по отношение частитѣ на подзамска дивизия (на изтокъ) и частитѣ отъ участка на подполковникъ Георгиевъ П. (на западъ) били доста изнесени къмъ противника. Имало опасность отъ обстоятелството, че съседитѣ турци всѣка нощъ гърмяли непрестанно и можало да разстрелятъ въ гърба Врачанци, при все че постоянно били предупреждавани за това всѣка нощъ. Ето защо к-ра на Врачанци, преди да заповѣда на дружинитѣ да настѣпятъ и контра атакуватъ противника, донесаль подробно за това положение и помолилъ да се заповѣда и на съседнитѣ части (турцитѣ) да настѣпятъ и тогава въ връзка съ технитѣ действия ще настѣпятъ и Врачанци.

З а б е л е ж к а. Огънъ войскитѣ на Варненския укрепенъ пунктъ и 2-а бригада отъ 6-а Единска дивизия (35 и 36 полкъ) се формирала сборна дивизия, съ н-съ генераль Каптарджиевъ. Полковникъ Златовъ жовоначалаченъ н-съ на участъка въ който влизаха и Врачанци.

Въ 11 ч. сл. пл. части отъ участъка на подполк. Георгиевъ почнали да настѣпватъ; турцитѣ отъ дѣсния му участъкъ отъ 74 низамски полкъ, настѣпили на 200—300 крачки предъ позицитѣ си, спрѣли се и се окопали.

Къмъ 2 ч. пр. пл. на 6 октомври — турцитѣ отъ участъка на подполковникъ Георгиевъ, повлечени отъ 4-а дружина Врачанци, която била въ съседство съ тѣхъ, настѣпили и се очертало общото настѣпление на Врачанци. Ротитѣ отъ 4 а дружина, които имали обектъ могилата, изгонили противника отъ окопитѣ му срещу позицията на частитѣ на подполковникъ Георгиевъ, заели ги, залавятъ въ тѣхъ два ромжнски войници отъ 7-и полкъ, ленти на картечници съ патрони и по заповѣдъ на к-ра на полка се спрели тамъ. Това било къмъ 4 ч. 20 м. пр. пл. Въ това време, следъ като се донесло, началникъ щаба на Сборната дивизия предалъ заповѣдъ частитѣ да се върнатъ на позицията си, като оставатъ патрули. 1 а дружина въ връзка съ 4-а друж. настѣпила, достигнала малката ляхчинка при могилата.

Къмъ 5 ч. 30 м. пр. пл. Врачанци заели позицитѣ си и се уредили на тѣхъ.

Противника усетилъ нашитѣ патрули, отдалечени отъ позицията безъ да бждатъ подкрепени, настѣпилъ по петитѣ имъ, доближилъ се до позицията и заелъ окопитѣ си, които напусналъ вечерята.

Въ тази нощна борба Врачанци *загубили*: убити 5, ранени 23, неизвестно 1. Изстреляни 6,300 патрони.

Пленени: отъ 7 ромжнски полкъ 2 отъ 241 руски 1 и отъ 243—4. Презъ нощта участвувалъ и 7-й ромжнски полкъ въ боя.

Въ 8 ч. пр. пл. на 6.Х. противника започналъ съ малки групи, съ прецеждане да се групира и засилва частитѣ си, които били заели окопитѣ; артилерията му съ прекъсване стреляла по разни части отъ нашата позиция. Нашата артилерия и пехота отговаряла съ своя огънъ Това се продължило до 1 ч. сл. пл. Следъ 1 часа противника усиллъ артилерииската си стрелба по цѣлия фронтъ и тилъ на нашата позиция и по фланга на позицията на частитѣ на подполковникъ Георгиевъ

Въ 3 ч. сл. пл. пехотата на противника, събрана въ кукуруза и въ окопитѣ, въ нѣколко бойни линии настѣпила и се доближила до позицията, открила честъ пехотенъ и картеченъ огънъ, а отъ гребена при могилата нѣколко линии пехотата почнала бързо да се прехвърля и се приближава къмъ преднитѣ свои бойни линии. Една силна маса противника насочилъ срещу лѣвия флангъ на Врачанци и дѣсния на подполковникъ Георгиевъ П. — къмъ с. Енгесъ. Склона отъ могилитѣ къмъ нашитѣ позиции се изпълнилъ отъ пехотата на противника, който се движилъ въ нѣколко успоредни

една задъ друга бойни вериги — наброявани до 9. Врачанци се готвили да посрещнатъ удара на противника, удари, които тѣ отбивали въ продължение на 6 деиношния на тази си позиция.

Нашата артилерия съсредоточила огъня си отъ всички батареи по противника; пехотата и картечниците открили вихровъ огънь; цѣлото пространство предъ позицията се засипало съ градъ отъ желѣзо. Въ продължение на 40 минути противника, билъ разстроенъ, борческия му духъ убитъ, той не издържалъ и въ безредие обърналъ гърбъ и бързо избѣгалъ назадъ, подъ убийствения огънь на храбритѣ защитници на позицията, на борцитѣ за свободата на Добруджанеца. Въ късо време масата на противника превалила гребена съ могиликтѣ и се закрила отъ погледа. Дветѣ орждия на подпоручикъ Ковачевъ въ участъка на Врачанци всичкото време разстрелвали въ флангъ противника, настѣпващъ срещу позицията на частитѣ отъ участъка на подп. Георгиевъ; това пространство било мъртво за нашата артилерия; тези орждия най-много допринесли за разстройството на противника бизко до нашитѣ позиции.

Къмъ 3 ч. сл. пл. въ най-силния артилерийски огънь на противника табура отъ 74 низамски полкъ, който заемалъ дѣсния флангъ отъ позицията на подполк. Георгиевъ П., седенъ съ Врачанци, разколебанъ отъ ужаснитѣ тресъци на бризантнитѣ гранати, съ които позицията бѣше засипана, напусналъ окопитѣ си и въ безредие отстъпилъ. Ротитѣ отъ 4-а дружина на Врачанци настѣпила по долината въ флангъ на противника, който се билъ насочилъ къмъ позицията, която турцитѣ напуснали, отбили го и го повърнали назадъ. — Противника избѣгвалъ; други взводове Врачанци се явили задъ отстъпающитѣ турци, върнали ги назадъ, вкарали ги въ напуснатитѣ имъ окопи и ги задържали тамъ. Противника отстъпилъ по цѣлия фронтъ, закрилъ се задъ гребена, като частъ оставилъ въ окопитѣ по гребена. Било 4 ч. сл. пл. Престрелката траяла до смръкване.

1-а и 4-а друж. и картечната рота останали да ношуватъ на позицитѣ си въ пълна бойна готовность.

Времето облачно, студено.

Загуби презъ деня: убити 4 долни чинове и офиц. кандидатъ Н. Ненчевъ; ранени офиц. кандидатъ Гановъ. Ал. и 37 долни чинове..

Изстрелани: пушечни патрони 77,000, картечни 9000.

2-а дружина, която била въ състава на конната дивизия на 5.Х. вечерята заела с. Первели. На 6.Х. наши части почнали да отстъпватъ; две роти отъ 2-а дружина настѣпили отъ с. Первели, повърнали отстъпващитѣ наши части и заели на ново изоставенитѣ позиции. На 7 сутринята една рота заела позиция с.-и. отъ с. Первели. Дружината заела участъ-

тъка отъ пѣтя Первели — Гол.-Муратъ до к. 63 вкл. Заедно съ 2-и картеченъ ескадронъ и на 7-й водила бой съ противника.

Загуби: ранени подпор. Шкодревъ, оф. канд. Ивановъ и Шарапчиевъ, и 44 войника; убити 16, умопобъркани 2, контузени 4.

3-а дружина съ 2 картечници с.-и. отъ Кавакли водила бой съ противника като подпомагала отъ дѣсно Варненскитѣ войски, а отъ лѣво 36 п. Козлодуйски полкъ.

На 7.Х. въ 6 ч. 30 м. пр. пл. нашата артилерия обстреляла противника. Времето слабо облачно.

Въ 7 ч. пр. пл. противника заведнажъ открилъ честъ пехотенъ, картеченъ и артилерийски огънь по лѣвия флангъ на 25 низамска дивизия, съседна на Врачанци отъ изтокъ и по дѣсния на Врачанци. Врачанци отговорили на противника и следъ 20 минути среббата започнала. Подпоручикъ Ковачевъ к-ра на дветѣ орждия билъ раненъ.

Цѣлия денъ до смръкване се водило редка артилерийска борба и престрелка между патрулитѣ. Въ 7 ч. 15 м. сл. пл. противника открилъ честа пехотна и картечна стрелба срещу дѣсния флангъ на 1-а дружина и лѣвия флангъ на 25 низам. дивизия. Стрелбата траяла единъ часъ и спрѣла. Противника успѣлъ да заеме окопа предъ лѣвия флангъ на 25 низамска дивизия, коланъ отъ турцитѣ предната нощъ и отъ тамъ фланкиралъ позицията на 1-а дружина Врачанци. Въ 9 ч. 15 м. пр. пл. наново се започнала усилена стрелба и тя траяла около единъ часъ.

Дружинитѣ заночували на позицитѣ си и продължили да ги усилятъ цѣлата нощъ, очаквайки противника да предприеме атаки. Окопитѣ се удълбочили за стрелба стоишкѣмъ и сл. устроили по единъ входъ за съобщение съ подържитѣ.

3-а дружина водила бой цѣлия денъ; противника усилено атакувалъ за да завладѣе позицията ѝ, та да разкъса войскитѣ на Варненския укрепенъ пунктъ и 36-и п. Козлод. полкъ, между който едно голѣмо пространство се заемало само отъ 3-а дружина съ 2 картечници и 1 батарея.

3-а дружина излезла отъ окопитѣ си и отъ телената мрежа, настѣпила къмъ противника, който билъ засѣдналъ здраво въ окопитѣ си. Срещната съ честъ близкъ пехотенъ и картеченъ огънь, а така сжщо и съ артилерийски—настѣпването било спрѣно. Съседния 31 п. полкъ по заповѣдъ вечерята се завърналъ въ окопитѣ си; завърнала се и 3-а дружина и отбила всички атаки на противника. Дружината имала убити 20 войници, ранени 69; поручикъ Дограмаджиевъ билъ тежко раненъ и починалъ. Оф. кандидатъ Раевъ Хр. Ангеловъ тежко раненъ.

На 8.Х. въ 6 ч. 30 м. пр. пл. имало оживена престрелка по дѣсния флангъ на 1-а дружина. Противника се прибралъ въ окопитѣ си на главнитѣ позиции, само патрули и охра-

нението било въ действие. Срещу дѣсниа флангъ на 1-а дружина и лѣвия флангъ на 25 низамска дивизия (38 тур. полкъ) съ пехота и картечници стрелялъ и по отдѣлни хора и не могло да се мине на това мѣсто задъ окопитъ. Артилерията му стреляла по разни мѣста въ нашето разположение.

Въ 11 часа пр. пл. командира на полка намерилъ на позицията командира на 1-и табуръ отъ 38 низам. тур. полкъ, за да узнае коя часть е на този флангъ въ съседство съ Врачанци, да уреди мѣрхитъ за подържане връзка и узнае каква задача му е възложена. Командиръ на табура капитанъ Расимъ Джеферъ. До вечерта противника не предприемалъ никакви активни действия. Усилвалъ позицията си.

Вечерта следъ 8 часа сл. пл. при полка дошелъ 1 пионеренъ взводъ да строи телена преграда на позицията.

Следъ седемъ дневнитъ денонощни неуспѣхи на противника въ кървави борби, той преустановилъ настойчивитъ си настѣпления; настанало затишие на бойната линия. Това време и дветъ страни подготвяли по-страшни кръвопролития

Глава III.

Действията на 35 пех. Врачан. полкъ отъ 9 октомври 1916 година до 5 януари 1917 год. въ състава на сборната дивизия.

Карта 1:200,000

Съгласно телеграмата на к-дира на 2-а бригада № 1950, основана на телеграмата на н-ка на 6-а дивизия № 8326 и 3 армия № 6286, — 2. бригада отъ 6-а дивизия 35 и 36 полкове, влизали въ състава на формираната Сборна дивизия — генералъ Кантарджиевъ.

35 Врачански полкъ въ този день, 9 октомври, билъ разположенъ:

1-а и 4-а дружини и 6 картечници на позицията с и. отъ с. Енгесъ, съ съседи: на изтокъ 38 п. турски полкъ отъ 25 низамска дивизия; на западъ 4 и маршови полкъ — подполк. Георгиевъ, като въ съседство имало една турска дружина отъ войскитъ на подполковникъ Георгиевъ.

3-а дружина съ 2 картечници — на позиция с. з. отъ с. Кавакларъ.

2-а дружина въ състава на конната дивизия, въ село Первели.

На 9 октомври нощта ясна и студена; нашитъ разузнавателни органи цѣлата нощъ тревожили противника съ стрелба; тѣ донесли, че чули шумъ и тракане като набиване колове за телени мрежи Въ 6 часа пр. пл. противникътъ открилъ пушечна и картечна стрелба по нашия д. флангъ и по лѣвия флангъ на 38 турски полкъ; въ 6 ч. 30 м. пр. пл. стрелбата престанала и противника открилъ артилерийска стрелба.

Въ 10 ч. пр. пл. съ оперативна заповѣдь № 9 началника на Сборната дивизия далъ задача на полка за презъ деня — упорно да се отбранява позицията.

Презъ деньтъ престрелка между патрулитъ и артилерията. Дружинитъ нощували на позицитъ си.

На 10 X въ 1 ч. пр. пл. пристигнала 3-а дружина. На к-ра на дружината се разяснило обстановката, дали му се указания какъ да смѣни отъ позицията частитъ отъ 38 турски полкъ; да подържа непрекъснатъ контактъ съ противника, който е въ окопитъ си на 3—500 крачки; да изучи

начина за поднасяне храна на бойците, тъй като тила се обстрелвалъ съ пехотенъ и картеченъ огънь и пр.

Презъ нощта единъ пионеренъ взводъ строилъ телени мрежи предъ лѣвия флангъ на 4-а дружина.

Къмъ 4 ч. пр. пл. 3-а дружина заела позицията на 1-и табуръ отъ 38 турски полкъ и на 1-а рота отъ маршовия полкъ въ дѣсно отъ 1-а дружина.

На 11 X. нощта хладна, сутринъта ясно; въ 7 ч. T=14° Презъ нощта сж погребани повече отъ 100 трупа руски войници предъ фронта на полка; доста още останали не погребани, понеже постоянно се обстрелвало Пионерния взводъ подпомогнатъ отъ ротитъ продължавалъ да прави телената мрежа предъ окопитъ.

Противника поставилъ близо до стрелковитъ окопи куполни орджия съ малкъ калибръ и обстрелялъ нашитъ позиции; полската си артилерия доближилъ до стрелковитъ си окопи задъ гребена между дветъ могили.

Къмъ 9 ч. сл. пл. 36 п. Козлодуйски полкъ смѣнилъ частитъ на подпол. Георгиевъ и станалъ въ съседство отъ лѣво на полка; Козлодуйци заели участъка отъ шосето при с. Енгесъ до ж. пжтната линия; а Враченци съ три дружини и 1 картечна рота отъ шосето при с. Енгесъ до к. 104 западно отъ Амузача.

На 12 X. нощта ясна, студена; сутринъта слънце.

Презъ нощта противника настѣпилъ съ тънки вериги срещу 1-а дружина; срещнатъ съ бомби и огънь избѣгаль. 8-и п. Приморски полкъ смѣнилъ 25 п. турска дивизия и останалъ въ дѣсно на 3-а дружина.

Въ 7 ч. пр. пл. дветъ наши орджия обстреляли противника при голѣмата могила; веднага близкитъ до нея батареи на п-ка съ точенъ огънь засипали нашитъ орджия, но не причинили повреди; нашата тежка артилерия мѣлчала. Презъ деня слаба и твърде рѣдка пехотна и артилерийска престрелка.

На 13 X. презъ нощта нашитъ пѣтрули се доближили до охранението на противника и хвърлили бомби. Денътъ ясенъ, слънце грѣло.

Къмъ 7 ч. пр. пл. противника открилъ артилерийска стрелба по позицията на полка и следъ малко спрелъ. Презъ деня прекъсната рѣдка пехотна и артилерийска стрелба.

На 14 X. Къмъ полка се придали 4-а дружина отъ 8 и Приморски полкъ и 1-а друж. отъ 53 п. полкъ. 2-а дружина е при с. Первели въ състава на конната дивизия и тамъ водела бой съ противника. Полка съ 5 дружини и 1 картечна рота отбранявалъ участъка отъ с. Енгесъ до к. 104 включително, западно отъ Амузача; участъка отъ 6 километра по права линия, се заемалъ съ тънка линия стрелци, нагодени въ стрелкови окопи, предъ които тукъ тамъ имало телени

мрежи; роти, дружини и полкови подържки почти нѣмало. Артилерията разположена къмъ дѣсния флангъ, ю-западно отъ Амузача, не можела да подържа съ огъня си частитъ отъ лѣвия участъкъ на позицията.

Въ 8 ч. пр. пл. противника открилъ артилерийска стрелба по позицията на полка.

К-ра на 2-а бригада съобщилъ въ полка че: 4-а друж. отъ 8 и п. приморски полкъ ще се изтегли отъ позицията на полка.

К-ра на полка разпоредилъ: шомъ 4-а дружина отъ 8-и пехотенъ полкъ напусне участъка си, к-ра на 3-а дружина да постави една застава на изтокъ къмъ 53 и полкъ съ задача да отбранява промежутъка, да наблюдава за фланга и подържа връзка съ 53 и полкъ да вземе и той мѣрки за охранение този промежутъкъ; картечните да премѣсти на дѣсния флангъ, за да обстрелватъ промежутъка, а к-ра на 1-а дружина да постави 2 картечни при лѣвия флангъ на 3-а дружина, за да обстрелватъ на дължъ предъ фронта на 3-а дружина. Пионерната рота да построи телена мрежа въ промежутъка между 3-а дружина и 53 п. за запазване отъ недейни атаки отъ фланга.

Вечерътъ 2-а дружина била смѣнена отъ 16 п. Ловчански полкъ и оставена въ подържка на конницата. До този день 2-а дружина имала загуби: убити долни чинове 17; ранени 62 долни чинове и подпор. Шкодревъ; офиц. кандидат, ранени 2.

На 15 X. Презъ нощта дветъ орджия отъ 6-а батарея 5-и артилерийски полкъ, безъ да извѣстятъ командира на полка въ участъка и състава на когото били, напуснали позицията и отишли при полкътъ си. Задъ позицията на тѣзи две орджия предната нощъ 4-а батарея на капит. Дянковъ отъ 2 и артилерийски полкъ съ три орджия застанала на позиция, безъ да се съобщи, въ участъка на полка. Едва тази сутринъ к-ра на потка узналъ и отишелъ при батареиния командиръ, за да го ориентира върху положението на полка и провианника, характера на мѣстността и да създаде връзка съ шаба на полка.

Въ 7 ч. пр. пл. нашата тежка артилерия отъ дѣсния участъкъ открила огънь по противника; въ 8 ч. пр. пл. п-ка отговорилъ съ своята артилерия.

Цѣли две седмици войнитъ били въ окопитъ, денонощно работили за усиление позициитъ си подъ гнета на огъня на противника.

На 16 X. Презъ нощта г-ста мжгла; къмъ 10 ч. пр. пл. мжглата се вдигнала, слънцето огрѣяло и стоплило бойцитъ. Денътъ миналъ въ пълно спокойствие.

Командира на полка, възползванъ отъ затишието презъ деня, събралъ дружиннитъ командири и имъ обяснилъ характера на предполагаемитъ действия на полка; далъ имъ упжт-

вания за начина на действията при извънни положения, начини за настъпление, връзка по всички посоки, за да се знае действително на всяка част при всяко положение, наблюдение за противника и пр.

На 17 X. през нощта пред фронта на полка имало слаба престелка с охранителните части на противника. Пред 36 и полк силна пехотна стрелба и редка артилерийска. Пионерите направили 200 метра телена мрежа и 80 м. рогатки на дъсна фланг. През деня 4-а батарея се престреляла по някои важни пунктове от позицията на противника, противника отговорил само с стрелба от куполните си оръдия, оставени зад могилата.

Частите ношували на позициите си при бойна готовност и бойно охранение, възприето въ полка, 250 войника оздравели от раните, се звърнали въ полка, сжщо и 5 офицери.

Боеве за завладяване Кубадинската укрепена линия

Карта 1:75,000.

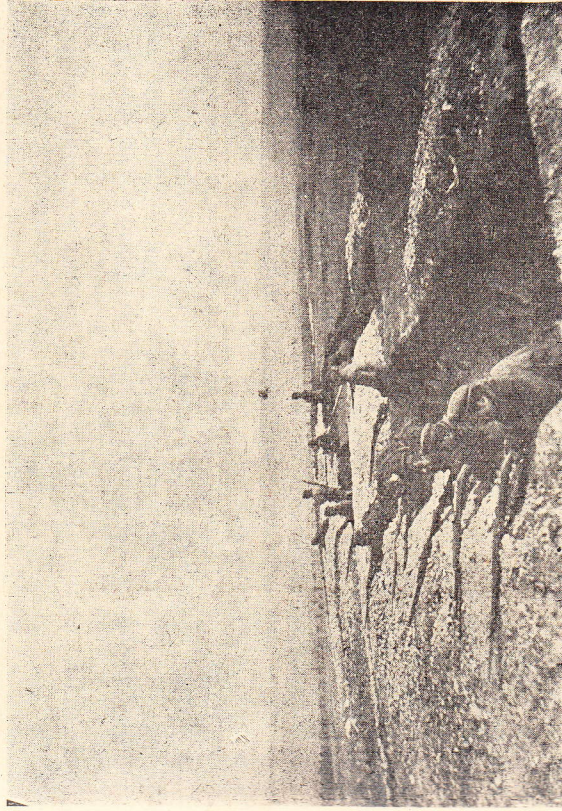
Времето от 9 октомври се употребило за усиляване позицията; противникът сжщо усилвал своята позиция и с огън пречел да се работи, особено лене. Позицията на полка се усилила с стрелкови окопи за дълрина (150—180 м.), направили се ходове за съобщения с поддръжител и въ тила за поднасяне храна и бойни припаси. Особено въ участъка на 3-а дружина, която била твърдъ близо до противника, на мѣстността откритата и изложена добре на погледа и стрелба; направило се телена преграда по дълрия фронтъ на полка; пригответило се втора линия позиции на мѣстото на полковата поддръжка на 1 км. от първата линия.

Мѣстността, на която се пригответила позицията на полка, имала общъ типичен характеръ на Добруджанската степна страна. Позицията минавала по платото, сѣверно от шосето Енгесъ — Амузачея, между тези две села означено съ к 107. Дългиятъ долъ който минавалъ презъ Едилъ-къой отъ с. и ограничава възвишението, а долътъ, който има началото си отъ Ажемларъ и минава сѣверно отъ Енгесъ, ограничава възвишението отъ ю.з. Цѣлата мѣстность откритата гола, работна земя, на мѣста покритата съ високъ кукурузъ.

Възвишението имало посока, успоредна на доловегъ, които го образували. На самото било на възвишението имало три характерни за Добруджанската степ конусообразни могили — добри наблюдателни пунктове. Огледъ този гребенъ, до гребена на възвишението добъръ, но задъ този гребенъ, на сѣверъ нищо не се виждало; тукъ противникътъ укрито

държалъ своите сили, артилерията е маневрирала закрито; отъ гребена на югъ всичко се виждало доста добре, никакво укритие за бойците, освѣнъ кукуруза; никакъв достъпъ къмъ противника. Голѣмъ пушечен обстрелъ. Долътъ предъ село Енгесъ се фланкиралъ отъ възвишението, което е задъ участъка на 1-а дружина и се биелъ на дължъ предъ позицията на 2-а дружина отъ 36 п. полкъ.

На 18^м октомври полкътъ заема мѣстността (кроки — 1) отъ изтокъ къмъ западъ: 3-а дружина съ 2 картечници майоръ Цаневъ—ималъ и 4-те си роты въ първа линия; до нея първа дружина (капитанъ Кюркчиевъ) съ две роты и 4 картечници въ първа линия, една рота поддръжка на първа



Предъ Кобадинъ

и 3 дружина (първа дружина имала 3 непълни роты) въ лѣво отъ нея, до долътъ включително, който минава сѣверно отъ селото Енгесъ, 4-а дружина (кап. Липовански) съ 3 роты въ първа линия и една полкова поддръжка; 2-а дружина отъ 36-й полкъ заемали позицията на гребена, сѣверно отъ Енгесъ и въ лѣво отъ 4-а дружина. При това положение частите ношували на 18 октомври, срещу 19. На височината южно отъ 1-а дружина, полската батарея на кап. Дянкoвъ; батареитъ отъ отдѣлението на 2-й артилерийски полкъ—въ дола южно отъ к. 116 (карта 1:200,000). Тежката и полска батарея — групирани въ дола, южно отъ Амузачея. Източно отъ полка — 53 полкъ.

Противникът заел силно укрепената позиция на висотата съ кота 107. Позицията му към участъка на 3-а дружина се доближава до нашата позиция на 300—400 кр., а на запад се отдалечава; укрепена и усилена съ телена мрежа; артилерията му закрита от поглед и вистрѣли, е въ дола задъ висотата 107. Отъ конусообразнитѣ купчини на висотата 107 имало хубаво наблюдение къмъ нашата позиция; възвишението давало добро прикритие въ тѣла на позицията на противника, улеснява движението незабелязано за насъ; долътъ къмъ Едиль-кьой доста дълбокъ и широкъ; кукуруза прикривалъ единични хора отъ погледа и давалъ възможностъ съ прецеждане да се групиратъ по голѣми части срещу желаня участъкъ на нашето разположение. Силитѣ на противника точно не се знаели; знаело се, че сж полкове отъ 61 руска дивизия.

При това положение, частитѣ отъ полка заносували на на 18 срещу 19 октомврий.

На 18 октомврий 4 ч. сл. пладне се получила оперативна заповѣдъ по 2 бригада отъ сборната дивизия № 35, съ която се заповѣдва: 1) Дѣсна колона подполк. Таслаковъ, съ 3 дружини отъ 35 п. Врачански полкъ, 8 картечници и 2-а дружина отъ 36-й полкъ съ 4 картечници, да настѣпи западно отъ 1-а бригада и завладѣе височинитѣ ю. з. отъ с. Едиль-кьой съ тритѣ дружини, а съ едната дружина отъ 36-й полкъ да настѣпи по дветѣ страни на пѣтя Енгесъ—Османча, като съблюдава действията си съ дружинитѣ отъ 35-й полкъ, на които охранява фланга и поддържа връзка съ 36-й полкъ. Участъкътъ на полка $3\frac{1}{2}$ клм., се заемалъ отъ 2300 ножа и 8 картечници.

2. Лѣвата група, подполк Соларовъ, съ две дружини, 4 картечници, се заповѣдало да настѣпи въ интервала между с. с. Аджемларъ и Османча, съ цѣлъ да прикрие лѣвия флангъ на дивизията и поддържа връзка съ 4-а Преславска дивизия, която настѣпва западно отъ ж. п. линия.

3. Артилерията (13 с. с. полски и 6 не с. с. орждия) да подготви атаката на бригадата съ огнь, съгласно дадена за тази цѣлъ специална инструкция.

Въ 5 ч. сл. пл (се издала) оперативна заповѣдъ по 35-й Врачански полкъ № 37, разпредѣлили се ротитѣ на дружинитѣ, а на г. г. дружинитѣ командири, събрани въ наблюдателния пунктъ на к-ра на полка, се дали устни наставления и улѣтвания за предстоящитѣ действия, по духа на даденитѣ чрезъ сборната дивизия улѣтвания отъ командующи групата армии *фелдмаршал фонъ Макензенъ*, изложени въ оперативната заповѣдъ по източната настѣпителна група № 2.

Споредъ тѣзи улѣтвания: 1) престрелката на артилерията щѣла да трае отъ 6 ч. 30 м. до 8 ч. пр. пл.; 2) стрѣлбата на поражение по преднитѣ неприятелски позиции отъ 8 до 9 ч.

30 м. пр. пл.; 3) приближението на пехотата до преднитѣ неприятелски позиции въ време когато артилерията стрѣла на поражение (отъ 8—9 1/2 ч) Въ това време, когато ще се повдигне прахъ и димъ отъ артилерийската стрѣлба, пехотата безъ загуби да се доближи много близо до неприятелскитѣ предни позиции, безъ да страда отъ нашия артилерийски огнь; 4) въ 9 ч. 30 м. пр. пл. по съверенъ часовникъ, артилерията щѣла да пренесе своя огнь по неприятелскитѣ главни позиции и въ сжщото време веднага трѣбва нашата пехота, безъ да губи ни най-малко време, да се навържли въ неприятелската предна позиция, да я пробие и продължи въ неприятелската до неприятелската артилерия, която се намирала между предната и главната позиция; 5) когато става пренасяне на артилерийския огнь отъ предната къмъ главната позиция, пехотата не трѣбаала да остави нито минута свободно време на противника да се свърземе, а трѣбвало решително да върви напредъ и пр.

Подъ твърде точенъ огнь на неприятеля, бойцитѣ отъ полка, съ прецеждане отъ етапъ на етапъ настѣпвали, за да се доближатъ до телената мрежа на противника, та съ единъ смѣлъ и бързъ скокъ, споредъ настѣвенията, веднага да се навърлятъ на окопити и да унищожатъ живата съпротива, щомъ като артилерията е изпълнила това, което и се възлага, и да довършатъ дѣлото.

До 8 ч. пр. пл. нашата артилерия въ участъка на полка се престреляла точно по всички окопи на противника. Противника не отговарялъ ни съ артилерия ни съ пехотенъ огнь; пълно мъртво бойно поле, никой не мърдалъ.

Къмъ 8 ч. пр. пл. нашата артилерия почнала да подготвя удара на ножъ, най-издадената частъ на позицията на противника срещу дѣсния флангъ на 1-а друж. и лѣвия флангъ на 3-а дружина по указание на к-ра на полка. По телефона се даде този обектъ на 1-а и 3-а дружина да атакуватъ, а 4-а да подпомпа удара. Въ 8 ч. 15 м. пр. пл. 1-а дружина почна да настѣпва съ прецеждане, а въ 8 ч. 30 м. пр. пл. 4-а и 3-а минаха телената мрежа презъ прелезитѣ за всѣка рота

Времето минавало, часътъ минавалъ 9 ч. 45 м. пр. пл. артилерията предъ участъка на Топра Исаръ задимила съ прахъ и пушекъ едно доста голѣмо пространство; съ напрѣгатото внимание се слѣдило тамъ, но не се видяло очакваното; димътъ и пушекътъ сж все на едно мѣсто. Противникътъ не е унищоженъ въ първата му позиция и нашитѣ храбри съюзници още далечъ отъ да завладѣятъ първата му линия.

Артилерията, която подготвяла атаката на фонта на полка, сама се чувствувала немошна, виждала, че не е достигнала съ огъня си това, което се иска отъ нея и продължава да стреля по опредѣления пунктъ за главенъ ударъ на полка, посоченъ отъ командира на полка.

Частитъ на полка, съ грамапни усилия, продължавали да изпълняватъ заповѣдта, но подъ силния огънь на противника, особено отъ картечния огънь, търпяли загуби и твърдѣ бавно се прехвърлятъ отъ етапъ на етапъ. Въ 11 ч. 25 м. пр. пл. съседниятъ отъ изтокъ 53 п. достигналъ дола, южно отъ Едиль-Кьой, на една висота отъ дѣсния флангъ на 3-а дружина, но неприятелтъ успѣлъ съ огъня си да го прикове на мѣстото и той се спрѣлъ и не мръдналъ повече; спрѣлъ своето прецеждане и дѣсниятъ флангъ на 3-а дружина, но другитъ части къмъ западъ (въ лѣво) продължаватъ, макаръ и бавно, да настѣпватъ, съ загуби, къмъ обектитъ си, подъ убийственъ картеченъ огънь.

Противниктъ, отъ гребена при зелената могила съ картеченъ онънь фланкиралъ ротитъ отъ 4-а дружина и лѣвитъ роти на 1-а дружина.

Въ 12 ч. на пладне — следъ голѣми усилия и жертви, дѣсно фланговата (източна рота) отъ 3-а дружина достигнала на около 200 крачки до противника, който залостенъ въ здравитъ си окопи, прикритъ отъ теленитъ мрежи, непожтнати отъ нашата артилерия, не разтроенъ ни морално, ни материално заслоненъ отъ характера на мѣстността отъ нашата артилерия, която нѣмала близко наблюдение (въ пехотата) и неможела да корегира огъня си, нито да задави противника съ повече снаряди, — успѣлъ съ своя спокоеенъ, вѣренъ и близкъкъ огънь да прикове окончателно дѣсния флангъ на полка (3-а дружина) и лѣвия флангъ на 53 полкъ. Поискало се отъ тежката гаубична батарея отъ Софийския тежкъкъ полкъ, който билъ южно отъ с. Амузачея, да обстреля отъ фланга противника въ дола презъ Едиль-кьой, но резултатъ почти никакъвъ — батареята хвърли нѣколко снаряди. Картечницитъ на неприятеля, макаръ че отъ пехотата, отъ веритигитъ се показвало точно де се намиратъ, останали незасегната отъ нашата артилерия. Неприятелтъ на групи почналъ да засилва преднитъ си окопи, отъ задстоящитъ си части, които, задъ гребена си маневрирали незабелъзано; виждали се групичкитъ какъ достигали до преднитъ окопи и се спущали въ тѣхъ. Нашата артилерия и да виждала тези групички, не била въ състояние да ги унищожи, поради своята малочисленостъ и дългия фронтъ.

Къмъ 1 ч. сл. пл. се забелъзала една неприятелска батарея при с. Османча, около църквата, която обстрелвала дѣсния флангъ на 3-а дружина и лѣвия флангъ на 53-и полкъ; друга батарея задъ голѣмата могила, която стреляла косо къмъ лѣвия флангъ; съобщило се на нашата артилерия. Противниктъ продължавалъ да прехвърля къмъ предната си линия на групички хора и я усилва.

Въ 3 ч. 10 м. сл. пл. 3-а и 1-а дружини сж се приближили на 200—300 крачки до противника и, приковани, про-

дължавали да водятъ огнева борба съ удѣлбаване стрелковитъ си окопчета. Ротитъ отъ 4-а друж. и 2-а дружина отъ 36 полкъ на една висота съ 1-а дружина и сж на 600—700 крачки отъ противника, като продължавали съ прецеждане, да настѣпватъ и се окопаватъ. Това продължава до 5 ч. сл. пл., когато отъ твърде засиленъ пехотенъ и картеченъ огънь по фронта и къмъ фланговетъ, задавени отъ артилерийски точенъ огънь, всички сж приковани на мѣстата си.

Въ 5 ч. сл. пл. командири на бригадата, по телефона, съобщилъ че, противника предъ 1-а бригада и 4-а дивизия отстъпвалъ и заповѣдалъ да се настѣпи най енергично и за владѣе позицията му. Това се предало после писменно и се прибавило, че е дадено заповѣдъ на артилерията да поддържа атаката съ съсредоточенъ огънь. До тови време, както се помѣна по горе, освенъ 3-а дружина, другитъ дружини настѣпали подъ най силния огънь на противника подъ тежки загуби, безъ обаче нашата артилерия да е можела до този моментъ да разруши мрежата и окопитъ на неприятеля, безъ да е повлияла на картечницитъ му, а още по малко на защитницитъ — бойци и то за много по-дълго време, отъ предвиденото въ улжтванията и заповѣдитъ.

По телефона се заповѣдало на дружиннитъ командири да подтикнатъ ротитъ и най енергично да настѣпятъ и завладѣятъ позицията на противника. Командира на 3-а дружина донесалъ, че неприятелтъ настѣпвалъ къмъ преднитъ свои линии, — вѣроятно подкрепления. Въ това време командира на бригадата по телефона съобщилъ, наблюдателитъ на дивизията виждали какво противниктъ отстъпилъ въ бѣгство; доложило му се, че подобно нѣщо не само нѣма, че противника се държи доста нахално и подвежда напредъ свои части. Группички постоянно влизали въ окопитъ, ясно се виждало отъ наблюдателния пунктъ високитъ азиатски калпаки на главитъ имъ, а командиритъ на ротитъ и дружинитъ долагали сжщото. Командиртъ на бригадата заповѣдалъ писмено да му се донесе. Донесло му се.

Дружинитъ съ нови усилия продължавали да се премѣстватъ напредъ и изпълняватъ заповѣдта съ видно присилване, точно споредъ наставленията на командира на полка и тези на кра на бригадата, дадени на 18-и октомври. Обаче, настѣплението твърде бавно, а загубитъ се увеличавали. Въ ротитъ отъ 4-а дружина не останали началници; неприятелтъ искусно използвалъ своитъ картечници за фланкиране отъ всѣко свое положение, а това деморализирало страшно войника.

Времето минавало; нашата артилерия далечъ не изпълнила възложената ѝ задача; тя неможела да респектира даже пехотата на противника, камо ли да повреди или да застави

да мълчи нѣкоя картечница, а още по-малко да разкъса телената преграда.

Тамъ при Топра-Хисаръ — сжщото, а при 4 а дивизия нѣма и улики за движения напредъ, защото 36-и полкъ, който държи връзка, е още на позицията си.

Въ 7 ч. сл. пл., съ телефонограма командирътъ на бригадата заповѣдалъ на достигнатитѣ мѣста частитѣ да се увърдятъ и укрепятъ, да се охранява бойното поле; да се пази бдителностъ и наблюдение за противника, да се отбива всѣка нощна атака. Да се приведатъ въ редъ частитѣ, устроитъ и приготвятъ за действие презъ нощта, на разсъмване и презъ деня; да се предпазятъ кроки съ разположението на частитѣ и мѣстонахождението на противника.

Командира на полка донесълъ, че при подобно тънко разположение на полка, при това морално сътресение, добито отъ тероризирането на боеца презъ цѣлия денъ, при такива тежки загуби, при тази неизвѣстностъ въ тъмнината и закритието и затруднението отъ неповаления кукуруузъ предъ фронта на позицията на противника, рисковани сж нощнитѣ атаки безъ прѣсни сили. Дружинитѣ се окопали на достигнатитѣ мѣста, уредили се и попълнили бойнитѣ си припаси. Така замръзнали дружинитѣ, следъ дневнитѣ напращания и тероризирания на противника съ огъня си.

Фактически заповѣдта № 2 на Началника на източната група остана неизпълнена, въпреки натиска и подтикването отъ всички инстанции и грубо даже настояване.

Невъзможността да се реализира подобна книжна заповѣд на бойнитѣ полета, срещу противникъ жилавъ, умѣлъ, опитенъ и напълно достоенъ за уважение, а не за пренебрежение, бѣше очебиюща.

Въ 8 ч. 10 м. сл. пл. к-ра на полка разпоредилъ: до достигнатитѣ мѣста дружинитѣ да се затвърдятъ и окопаятъ; да се взематъ мѣрки за охранение, наблюдение и се държи контактъ съ противника и връзка съ съседитѣ.

Мѣстността предъ дружинитѣ, дѣто тѣ се спрели тази вечеръ и се окопали, била покрита съ едра царевича. Дружинитѣ останали на позиция въ този редъ, въ който настѣпили.

Съ смръкването, боя престаналъ и отъ двете страни. Въ 9 ч. сл. пл., по телефона н-къ щаба на дивизията предупредилъ, че може да има нощна атака. Предупредени били и г. г. дружиннитѣ командири и имъ се дали нѣкои наставления за подготвяне хората за нощнитѣ действия ако ще ги има.

Командиритѣ на дружинитѣ доложили, че духътъ на хората имъ не е за нощна работа твърде пригоденъ, особено при липса на подрѣжки—на свежи части.

Времето влажно; слаба облачностъ; тънки волни пари, които пречили на доброто наблюдение. Загуби: убити: офи-

церски кандидатъ Христо К. Николовъ; долни чинове—56; ранени: 205 долни чинове и зап. поручикъ Таушекъ Ев. и Марковъ Т. Ганчевъ.

Изстрѣлани патрони пушечни: 40,000, картечни 10,000; една картечница счупена отъ артилерията на противника.

Всички офицери се държали отлично въ боеветѣ и проявиха чужда настойчивостъ, спокойствие, себепотрицание и самопожертвувание въ ржководене боя.

Въ ч. 45 м. пр. пл. се получила оперативна заповѣд по 2-а бригада № 36, съ която на командира на полка се заповѣдало съ полка си 3 дружини съ 8 картечници и една припадена дружина отъ 36 полкъ да настѣпи въ 1 ч. пр. пл. на 29 декемврий и съ нощна атака да овладѣе височинитѣ юго-западно отъ с. Едилъ-къой, следъ овладѣването на които да настѣпи и завладѣе с Едилъ-къой и продължи настѣпленieto къмъ с Узунларъ, като съдействиува на атаката на 1-а бригада. Подполковникъ Соларовъ, съ две дружини да охранява фланга на дивизията и поддържа връзка съ 4-а Прѣславска дивизия, като съобразява действията си съ колоната на подполк. Таслаковъ.

Съ тази заповѣд на полка се дали нѣколко задачи; всичкитѣ зависящи отъ достигане на първата, най-близката и най-важната—да се овладѣятъ височинитѣ юго-западно отъ с. Едилъ-къой съ нощна атака.

Съ § 3 отъ оперативната заповѣд се заповѣдвало частитѣ да настѣпятъ решително и на ножъ, като иматъ предъ видъ, че противника презъ дневния бой е разколебанъ и четая нощъ трѣбва да се атакува и унищожатъ на всѣка цена.

Заповѣдъ се получила въ ч. 45 м. пр. пл. и се заповѣдвало да се почне настѣплението въ 1 часъ. Това е начало на невъзможностъ да се изпълнятъ заповѣдитѣ; кога ще се проучи тя, кога ще се предаде на дружинитѣ, ротитѣ и на самитѣ бойци; колко време е потребно за всичко това? Явно е, че тя неможела да се изпълни на време.

Въ 1 ч. 30 м. пр. пл. се написала оперативна заповѣд № 38, за изпълнение *дадена* задача на колсната. До 2 ч. пр. пл. адютанта успѣлъ да я предаде на г. г. дружиннитѣ командири. Съ тази заповѣд се давала задача на всѣка дружина и посоча, на 3-а направляюща дружина, като най-близка до предмета на ориентиране.

Въ 2 ч. 5 м. пр. пл. се донесло на к-ра на бригадата, че на 19 X. нашата артилерия далечъ не е подготвила атаката; теленитѣ мрежи и окопитѣ сж непокътнати, нито картечнитѣ му; 53 й полкъ се е прибралъ въ дѣсно (на изтокъ) и разстоянието между него и полка е твърде голѣмо. Около 1—1 1/4 км. Патрулитѣ сж въ съприкосновение съ противника.

Въ 3 ч. пр. пл. частитѣ почнали пипнешката да настѣпватъ, особено презъ кукурууза. Противника сжро усетилъ

отъ които фланкиралъ по всички посоки. Още следъ смръкването, вечерята, се е чувало отъ нашитѣ патрули набиване на колове, но съ огънь противникътъ не допускалъ да се доближимъ по-близо и му прѣчимъ на работата. Въ 5 ч. 50 м. пр. пл. командира на бригадата заповѣдалъ да се действа съобразно съ обстановката. Ако частитѣ сж достигнали, кждѣто може да се произведе ударъ — да атакуватъ. Командира на бригадата, макаръ и късно, призналъ неумѣстната заповѣдь за нощна атака. Донесено му кжде ротитѣ сж се спрѣли следъ неудачата да се атакува.

Въ 6 ч. пр. пл. повторно се донесло командиру 2-а бригада за положението на полка. Следъ това донесение, запознаха маса искания за точното мѣсто на частитѣ, за положението на противника и пр. и това трая до 8 ч. пр. пл.

Въ 8 ч. пр. пл. се съобщило, кже, по нощна жителни причини, 217 дивизия (германска) не ще атакува презъ нощта, то нощната атака за частитѣ се отменявала. Атаката на неприятелската позиция да се извърши днесъ 20 X. пр. пл. следъ подготовката и съ артилерия и пр. Добре, но нощта била изменила и частитѣ я прекарали въ напрежение и атаки.

По телефона предупредени били командиритѣ на другитѣ, че днесъ, пр. пл. ще се изпълни оперативната заповѣдь № 38: ще се атакува противника и завладѣе позицията му. Да държатъ частитѣ въ ржка, да се действа енергично и смѣло.

Ротитѣ грижливо работили да усилятъ и вдѣлбочатъ стрѣлковитѣ си трапчета подъ пехотния картеченъ и артилерийски огънь на противника, подъ очитѣ на неприятеля, при все че цѣлата нощъ настѣпвали, за да атакуватъ противника и не поживали.

Въ 10 ч. 55 м. пр. пл. се получи телеграма, съ която началника на Сборната дивизия, генералъ Топаловъ, съобщавалъ, че по сведения отъ аеропланитѣ, неприятелски колони по цѣлия фронтъ се оттегляли въ сверна посока; по заловена неприятелска телеграма, 5-а ромжнска дивизия, като заражена отъ холера, била извадена отъ строя; 9-а и 19-а руски дивизии пренесли голѣми загуби въ боя на 19 X. По всички сведения личело, че противникътъ билъ крайно разколебанъ и въроятно, оставилъ ериергарди срещу насъ. Заровѣдало се пехотата въ 11 ч. 30 м. пр. пл. да премине въ енергично настѣпление; артилерията, съ рискъ да даде жертви, да се намира близко до пехотата и съ най-мощенъ огънь да подѣржа настѣплението. Задачата на 1-а бригада била да завладѣе с. Узунларъ, а 2-а бригада да заеме висотитѣ юго-западно отъ с. Едилъ-кьой и продължи настѣплението си, съ цель да съдействува на 1-а бригада при овладяване с. Узунларъ.

нашето настѣпление и почналъ съ редъкъ единиченъ — картеченъ и пехотенъ огънь да стрѣля по вдигналитѣ се и настѣпающа части.

Въ 4 ч. пр. пл. настѣплението се засилило по цѣлата бойна линия; това предизвикало противника да засили пехотния и картеченъ огънь по нашитѣ настѣпающа части до най голѣмъ размѣръ; трескотнята отъ картечицитѣ е твърде силна и вчестена. При все това, ротитѣ подъ най-силния огънь продължавали да настѣпватъ и отиватъ въ атака, но ужасния адски картеченъ огънь отъ фронта и особено отъ фланга разстройва бързо ротитѣ — редоветѣ проредяватъ. Това се продължавало доста време. Дѣснофланговитѣ роти 10-а и 11-а отъ 3-а дружина отиватъ въ атака и достигатъ близо до телената мрежа; разстроени, не издържатъ; тѣ сж отбити отъ противника съ огънь и принудени да се отдрипнатъ, като останали въ мѣстата (окопитѣ) си, дето били замръкнали. Лѣвофланговата (12 рота отъ 3 дружина) и ротитѣ отъ 1-а дружина настѣпватъ енергично и смѣло подъ близкия пехотенъ и картеченъ огънь, изменяватъ 100 — 150 кр. напредъ, обаче, и тѣхъ сполѣтыва сжщата участъ; спрели се и почнали да се окопаватъ подъ огъня на противника. Командира на 12-а рота, тежко раненъ, излезалъ отъ строя; ротата останала да се води отъ подофицеръ. Ротитѣ отъ 4-а дружина изменяли 200 до 250 кр. но, подъ силния огънь, и немогли да продължатъ настѣплението. А телената преграда зловещо стърчала въ тъмнината и закриляла противника отъ ножа на нашия смѣлъ и храбъръ боецъ. Вичко това се свършило до около 5 ч. пр. пл. 2-а дружина отъ 36 полкъ, редомъ съ 4-а дружина, изпълнила задачата си, но и тя немоща да настѣпи повече. Тя била обстрѣлвана силно отъ фланга (западна), дѣто противника не билъ ангажиранъ.

Въ това положение ротитѣ отъ полка и отъ 2-а дружина 36 полкъ, придадени къмъ Врачани, останали подъ убийствения огънь на противника — по-голѣмата частъ на открито безъ окопи. Огневата борба поотслабнала; нашитѣ роти и картечици водили рѣдъкъ и оживенъ огънь и подъ този огънь продължавали да се окопаватъ, но твърде трудно.

Въ 5 ч. 30 м. пр. пл. се донесло за това на командира на бригадата. Въ това време артилерията на противника вчестила огъня си по нашата пехота. Огънятъ на неприятеля билъ доста мощенъ; при това той е въ своитѣ здрави и силни позиции, кждѣто даже артилерийскиятъ огънь не билъ въ състояние да му наниса загуби, а не и пехотния; все пакъ, картечицитѣ и пехотата подѣржали огънь по окопитѣ му. Въ тъмнината противникътъ успѣлъ да тури единъ редъ телената мрежа по-напредъ отъ владената назадъ линия отъ неговата позиция и образувалъ второ препятствие; тукъ, задъ този редъ мрежа, поста зиль картечици въ отдѣлни гѣзда,

Ротитѣ почнаха да настѣпватъ въ 11 ч. 30 м. пр. пл. въ групи отъ по взводъ, като предварително нѣколко пѣти се донесо, че артилерията не е подготвила атаката, че телената мръжа и окопитѣ на противника сж здрави, непожтнати отъ нашата артилерия, поради малочислеността ѝ, че противника не само не е разколебанъ, но нахално се държи и засилва предната си линия.

Командира на полка гледалъ трогателни картини отъ самоотверженостъ, които гукъ имало, възбуждали умиление въ всѣки зритель. Поручикъ Курешански, командиръ на рота, като виждалъ тежикитѣ жертви, за да подбодри хората си, за да ги насърдчи съ личенъ примеръ, вдигналъ единъ взводъ отъ ротата, повѣлъ го лично, но съ много храбърци пада и той пронизанъ отъ нѣколко коршуми. При този адъ отъ коршуми, пехотни и особено картечни, отъ шрапнеленъ огънь и при страшния трѣсъкъ на бризантовитѣ гранати на противника, смѣлитѣ Врачнци продължавали да изпълняватъ съ себестоитиане своя дългъ, за да унищожатъ врага. Храбрия Врачанецъ, не се спиралъ предъ нищо; той продължавалъ да настѣпва; той се мѣчилъ съ всички средства да изнесе бойната си линия по близко до противника, та съ единъ смѣлъ и решителенъ наскокъ, дружно да се нахвърля, да прескочи мръжата и унищожи твърдия си, коравия си врагъ, дошелъ рамо до рамо съ гнусния молдованецъ, да отнема свободата му, спечелена съ толкова кърви и терзания, да разори всичко, що е създалъ за малкото хубави свободни дни и зароби всичко мило. Твърде бавно, но сигурно почнала да се пре-мѣста бойната линия напредъ.

Убийствениятъ неприятелски огънь все повече и повече се засилвалъ; полето на смъртта всѣка минута прибирало храбречитѣ. При адъ отъ коршуми, при слабостта отъ нашата артилерия, която гвърде рѣдко стреляла съ прекъсване, храбритѣ войници, начело на своитѣ самоотвержени, смѣли и решителни началници, ободрявани отъ личенъ началнически примеръ, продължавали да настѣпятъ. 12-а рота до мръжата на противника, почнала да реже телената преграда съ първобитни ржчни ножици. Тукъ случайно нашата артилерия обстреляла ротата; тя се повърнала назадъ и се спрѣла. Дѣнофланговитѣ роти на 3-а дружина бавно настѣпватъ подъ най-убийственъ огънь — фланкирани отъ артилерията на противника отъ Османча. 1-а и 4-а дружини, разстроени силно отъ огъня на противника и останали почти безъ началници, се спрели. 2-а дружина отъ 36-и полкъ съ дѣснофланговитѣ роти достигнала на 150—200 крачки до могилата, но, срещната съ кръстосанъ пушеченъ, картеченъ огънь и обстреляна съ артилерийски такъвѣ, спрѣла, за да се подготви за ударъ.

Смъркнало се; ротитѣ грижливо закопали, за да се закриятъ по-добре отъ силния близъкъ огънь.

Въ 7 ч. 35 м. сл. пл. се получила заповѣдь отъ кра на бригадата: достигнатитѣ мѣста да се затвърдятъ и окопятъ.

Кра на полка разпоредилъ: ротитѣ да се приведатъ въ редъ, да се назначатъ началници, да се ксрегиратъ позицитѣ, да се окопаватъ, да се нахранятъ съ топла храна, да се попълнятъ патронитѣ, да се изнесатъ убититѣ и ранени, да се пази найголъма готовностъ и отбие всѣка атака на противника.

Огънятъ съ мръкването отслабналъ, но не престаналъ; противникътъ стрелялъ безъ огледъ за количеството на разходванитѣ муниции. Просто задавалъ съ огъня си; особено бѣсно стреляли картечницитѣ му, които не млѣкваха.

Въ 11 ч. сл. пл. противникътъ открилъ бѣсна стрѣлба по фронта на 1-а и 4-а дружини и опиталъ да атакува.

При този опитъ за атака се заловилъ пленникъ, който казалъ, че срещу полка действувала 61-а руска дивизия. Къмъ полунощъ стрелбата затихнале; само единични изстрели се чували тукъ—тамъ.

Изморенитѣ бойци искали отпочивка, сили, за да събератъ сили за нова борба на следния день.

Частитѣ дочакали разсъмването на противниковата позиция.

Загуби: — убити поручикъ Курешански; долни чинове — 177. Ранени: поручикъ Велевъ, Пустимишовъ, Дамяновъ, Орозовъ и 2 офицерски кандидати; долни чинове — 374.

Патрони изразходвани: пушечни 40,000 картечни 10000. Времето ясно, ношъта светла.

Въ боя се отличили всички началници, които съ своята самоотверженостъ, самопожертвувателностъ, настойчивостъ и личенъ примеръ водили частитѣ си, подържали борческия духъ и при тия грамадни жертви подъ убийствения неприятелски огънь, вѣрвѣли макаръ и бавно, но смѣло и твърдо къмъ целта. Особена твърдостъ, самоотверженостъ, презрение къмъ смъртта, показаха командира на 3-а дружина майоръ Цаневъ, командира на 1-а дружина капитанъ Кюркчиевъ и командира на 4-а дружина капитанъ Липовански, к-ритѣ на ротитѣ пор. Липовански, пор. Златко Христовъ и почти всички началници, които съ личния си примеръ и ръководене подъ огъня своитѣ части успѣха да запазятъ и подържатъ настѣпателния духъ у подчиненитѣ си и да издържатъ до край въ неравната борба.

Всички войници се държаха достойно въ боя и изпълниха отечествения си дългъ и воинишката клетва.

Въ 6 часа предъ пладне полка се спрелъ на склоноветѣ южно до село Едилъ-къой. Следъ като се огледала мѣстността и се ориентиралъ, командира на полка вед-

нага изпратилъ две роти отъ 3-а дружина да заематъ позиция по двете страни на Едилъ-къой; 1 рота отъ 4-а дружина западно, а дружината отъ 36 полкъ (2-а) се изнесе на 1000 крачки предъ голъмата могила, въ посока на Османча. Ротитъ почнаха да се окопаватъ на линията Едилъ-къой—Османча и изпратили силни патрули на сѣверъ, за охранение и събиране сведения за противника.

Въ 8 ч. 30 м. пр. пл. командира на 3-а дружина майоръ Цаневъ донесалъ, па и к-ра на полка самъ видѣлъ, че пат-рулитъ излезли на 1 км. сѣверно отъ с. Едилъ-къой; по срещулежащия гребенъ на селото отдѣлни неприятелски конници шаряли; неприятелската гаубична батарея обстреляла съ редъкъ огънь с. Едилъ-къой. При тази ориентировка командира на полка заповѣдалъ полка да настѣпи на сѣверъ на к-111 Османча баиръ.

Въ 8 ч. 30 м. пр. пл. полка, въ сирой по ротно; дружинитъ въ две линии, съ патрулно охранение; 3-а и 4-а дружини въ 1-а линия; 1-а дружина и 2-а дружина отъ 36 полкъ и две роти (капитанъ Коджейковъ) отъ 53 полкъ въ 2-а линия, съ отстъпъ къмъ фланговетъ — настѣпили по казаната посока. Нашата артилерия по батарейно, застанала на позиция до с. Едилъ-къой и открила огънь по артилерията на противника при Узунларъ. Въ 8 ч. 40 пр. пл. се получила отъ командира на 2-а бригада заповѣдъ за настѣпване. Полка настѣпилъ подъ далеченъ артилерийски огънь въ строй. Дружинитъ, по ротно, въ две линии, въ взводни колони.

Въ 10 ч. 10 м. пр. пл. преднитъ дружини достигнали хребета на Тарла-баиръ, или Османча-баиръ, и по заповѣдъ на к-ра на полка се спрѣли на югъ отъ надписа Енгемахле. Донесло се на к-ра на бригадата, отъ когото току още се почина заповѣдъ, съ която се давалъ участъка за настѣпване на полка.

К-ра на полка въ 10 ч. 30 м. пр. пл. писмено оформилъ дадената по-рано устна заповѣдъ и заповѣдалъ ротитъ да се окопаятъ на гребена Тарла-баиръ. Той отишелъ въ първата линия да огледа мѣстата и се ориентира. При огледа видѣлъ че противникътъ още упорно се държалъ южно отъ с. Узунларъ, срещу 53 полкъ, който водилъ бой. Противникътъ ималъ за временно укрепена позиция, съ телена мръжа отъ три реда и здрави маскирани стари окопи, които почти се не виждали; позицията му минава край южния край на Узунларъ, презъ висотата Тарла-баиръ, (Османча-баиръ) и отива на западъ; тя била отъ укрепената Кубадинска позиция; 36 п. още не билъ достигналъ до с. Османча, а 4-а дивизия е още по назадъ; две неприятелски батареи на позиция сѣверно отъ Узунларъ, стреляли въ флангъ на части отъ полка.

Срещу Топраисаръ нашия части още нѣмали успѣхъ. Противника здраво държи позицията си, макаръ, че Врачанди

били далечъ врезани въ разположенитъ му и застрашаватъ тила му.

Следъ този огледъ к-ра на полка заповѣдалъ, къмъ пладне преднитъ роти да се изнесатъ на сѣвернитъ склонове на к-111 (Османъ-баиръ, карта 1:75,000) да се окопаятъ и обстрелятъ противника, който на мѣста билъ на 700—800 кр. и по близо до нашитъ роти. Двете роти отъ 53 полкъ да настѣпятъ по долината къмъ Узунларъ, въ флангъ на противника, който билъ около с. Узунларъ и подпомогнатъ, особено съ фланговъ огънь, 53 полкъ за завладѣване на с. Узунларъ; Помолитъ нашата артилерия, която цѣла останала при Едилъ-къой, ако не цѣлата то поне една батарея да дойде при пехотата на Османъ баиръ да унищожи артилерията на противника при Узунларъ и бие въ флангъ противника, та да подпомогне атаката на 53 полкъ, но се отказало, защото к-ра на бригадата казалъ, че и отъ тамъ подъ негово управление, артилерията вършила работата си.

Полкътъ вече билъ се изнесълъ още по на сѣверъ, като застрашавалъ тила на противника, който още се държалъ при Узунларъ, срещу което село настѣпвалъ 53 полкъ и воделъ бой.

Въ 3 ч. 20 м. сл. пл. командира на полка, следъ като направилъ щателна рекогносцировка и се увѣрилъ, че командира на бригадата не ще даде артилерия, далъ заповѣдъ и безъ артилерийска поддръжка дружинитъ да настѣпятъ, да атакуватъ противника въ позицитъ му и го преследватъ. Въ това време при командира на полка до веригитъ на ротитъ отъ 4-а дружина дошелъ, по заповѣдъ, поручикъ Дръновски, офицеръ за поръчки при щаба на 2-а бригада, изпратенъ отъ командира на бригадата да узнае за положението. Поканенъ лично да се удостоверитъ за положението на полка и да докладжи всичко на командира на бригадата, като му се повторило, че ако даже и една батарея се изпрати, ще обстрѣля противника при Узунларъ въ тилъ, ще се помогне дружинитъ да настѣпятъ и лесно ще сломи упорството на противника.

Въ 4 ч. 20 м. сл. пл. се получило донесение отъ командира на 4-а дружина, съ което писмено иска съдействие на артилерията, за да може да настѣпи срещу укрепената позиция, а командира на 3-а дружина лично молилъ нѣколко пажти за артилерия. Нѣмаше какво да се прави, командира на бригадата видѣдалъ, че артилерията подъ негово управление върши чудеса; нито артилерия далъ, нито съзнавалъ, че тѣзи които сж стирѣдъ виждатъ по-добре и могатъ и тѣ да преценяватъ. При това положение трѣвало да се изнасили пехотинеца, да се хвърли въ атака на силно укрепената позиция безъ артилерийска подготовка. Ротитъ, предъ прикритие

на свои части, съ огънь почнали да настъпватъ по части и изпълняватъ заповѣдта.

До 7 ч. сл. пл. се повела усилена огнева борба съ противника, подъ закрилата на която ротитъ настъпили и се доближавали до телената мръжа. Къмъ това време заваляхъ дъждъ; стрѣлбата се прѣкратила; дало се заповѣдъ въ тъмнината и дъжда да се изпратятъ взводове, съ смѣли началници, да се доближатъ до мръжата на противника, да го тероризиратъ съ бомби, да разкъсатъ мръжата му, да го атакуватъ и завзематъ окопитъ му.

Въ 8 ч. сл. пл. изпратенитъ напрѣдъ взводове отъ полка минали телената мръжа, изтласкали частитъ на противника отъ преднитъ му позиции и заели окопитъ му. Полка останалъ на позициитъ на противника да ношува Тукъ били 1-а, 3-а и 4-а дружини, 2 роты отъ 53 полкъ и картечната рота; 2-а дружина въ състава на конницата, действувала край морето. 3-губи: убити 4, ранени 63, изразходвана патрони: пушечни 10,000, картечни 5,000, една картечница повредена.

Нощта на 22 X. минала спокойно. Дружината отъ 36 полкъ още вечерта си отишла въ полка.

Въ 5 ч. 30 м. пр. пл. се получила телеграма, съ която се заповѣдва 35 полкъ въ 6 ч. пр. пл. да настъпи, като се опира съ дѣсния флангъ на линията Узунларъ—Ебекъой—Мурфатларъ.

Въ 6 ч. пр. пл. дружинитъ водени лично отъ кра на полка — настъпили, въ строй по ротно въ две линии, охранявани отъ силни патрули. 2-о артилерийско отдѣление отъ 2-й пл. с. с. полкъ, придадено къмъ полка, следвало съ 1-а дружина на изтокъ 53 полкъ, на западъ — 36 полкъ.

Въ 8 ч. 20 м. пр. пл., когато преднитъ роты на полка били на 1 км. сѣверно отъ с. Ебекъой, а патрулитъ — на гребена (южно отъ пѣтя Османъ факъ—Маре Балбюль) противника внезапно съ артилерийски огънь обстреляли настъпващитъ дружини; полкътъ продължилъ настъплението си; преднитъ роты достигнали гребена. По заповѣдъ на кра на бригадата, къмъ 9 ч. 30 м. пр. пл. се спрели и почнали да се окопаватъ, подъ прикритието на патрула, а артилерийското отдѣление веднага излезло на позиция на височината. Къмъ това време частитъ отъ 4-а дивизия водили бой съ противника около Кобадинъ; силни пехотни части настъпвали отъ Микъ Бюлбюль къмъ Кобадинъ, да подкрепятъ своитъ войски на kota 131; една частъ отъ тѣхъ се насочила отъ Микъ Бюлбюль къмъ Ебекъой въ тила на полка. 36-й полкъ билъ доста назадъ; за да се противодѣйствува на това неприятелско настъпление въ гърба на полка, две роты отъ 1-а дружина — полкова подрѣжка — се развърнали въ боенъ редъ, съ посока на Микъ Бюлбюль; частъ отъ артилерията насочила огъня си къмъ тази посока; артилерията съ действи-

телния си бързъ огънь спрѣла настъпващитъ части въ тила; тѣ се прѣснаха въ кукуруза и нѣколко пѣти се събираха и насочаха къмъ Ебекъой въ тила на полка, но съ артилерийски и пехотенъ огънь били разпрѣсвани; съ това се задържали частитъ на противника и не му се позволило да ги насочи срещу 4-а дивизия, която била още далечъ назадъ.

Въ 11 ч. пр. пл. кра на полка донесълъ, че противника предъ фронта на полка отстъпвалъ и на сила е повръщанъ отъ конница, и молилъ да се съобща да продължи ли полка настъплението.

Въ 12 ч. 5 м. сл. пл. се получила заповѣдъ, съ която се заповѣдвало полка да продължи настъплението. Патраулитъ били излезли много напредъ, за да следятъ за противника. Къмъ 1 ч. сл. пл., полка въ боенъ редъ, продължилъ енергично настъплението къмъ Мурфатларъ. Като направляюща, 3-а дружина се насочила на горичката, която споредъ компаса на картата опредѣляла, че е до Мурфатларъ. Противника почналъ да отстъпва и отъ с. с. Мурфатларъ и Маре Бюлбюль, застрашаванъ всичкото време отъ полка.

Къмъ 5 ч. 30 м. сл. пл. полкътъ достигналъ на високата западно отъ с. Мурфатларъ. Смирнало се; ситенъ дъждъ завалялъ. Полка билъ спрѣнъ и заночувалъ. Вечерта светели всички села на сѣверъ, запалени отъ отстъпващия противникъ; особено палили хранитъ и фуража.

Нощта минала спокойно. Противникътъ, презъ нощта, безпоскоилъ съ огъня си отъ къмъ Тюркъ Мурфатларъ на нѣколко пѣти — това били изоставени групи.

Въ 5 ч. 40 м. пр. пл. устна заповѣдъ отъ командира на бригадата — полка да тръгне, когато тръгнатъ съседнитъ части, защото полка билъ изнесенъ много напредъ по отношение на съседнитъ части.

Въ 6 ч. 40 м. пр. пл. полка настъпилъ отъ нощлега по посока на Алакапъ—Каратай (западнo), по дадени лично на г. г. дружинитъ командири задачи и наставления; 3-а дружина — на дѣсния флангъ, направляюща, дветъ роты отъ 4-а дружина въ лѣво; задъ тѣхъ следвала 1-а дружина; артилерията останала временно на позицията, дѣто ношувала, докато пехотата излезе напредъ и обезпечи зона за настъпване; ротитъ отъ 53 полкъ се изпратили да се присъединятъ къмъ полка си, който трѣбвало да настъпи къмъ дѣсно (изтокъ). Сведения за противника положителни нѣмало; знаело се, че той отстъпвалъ на сѣверъ, но къде е достигналъ, дѣ сж главнитъ му сили, какво има въ дѣсно и лѣво — не се знаело. Знаело се, че близо, около с. Алакапъ, имало пехотни части на противника, но дали това сж организирани части, или групи, изобстанали при отстъплението — това не се знаело. За това дружинитъ настъпили по ротно на бойни разстояния, предшествувани отъ силни и изнесени напредъ па-

труди, а артилерията останала готова да открие огън отъ мѣстото, дѣто ношувала; конница напредъ нѣмало. Дружинитѣ се спустнали отъ височината, западно отъ Мурфатларъ въ дола и почнали да се редятъ на платото, южно отъ Алакапъ. Въ това време, въ хубавъ боенъ редъ, пехотата на противника излизала отъ с. Алакапъ и настѣпвала на югъ къмъ ж. п. линия. Отъ платото на ж. п. линия пехотата на противника обстреляла настѣпающитѣ и приближили се предни наши взводе; започнала се огнева борба; часътъ билъ 7 пр. пл. На артилерията се заповѣдало да обстрѣля настѣпающата противникова пехота отъ Алакапъ и я разстрои. Пехотата на противника успѣла да се загнѣзди на ж. п. плато и водила сериозна огнева борба съ настѣпающитѣ роты. На западъ и назадъ отъ линията на полка се завързала огнена борба. Полка се насочилъ въ атака.

Къмъ 8 ч. пр. пл. когато к-ра на полка давалъ разпоредения за съкрушение на упорития противникъ, при ротата подържка отъ 3-а дружина, единъ пехотенъ коршумъ убилъ подъ него коня му.

Къмъ 8 ч. пр. пл. противника на ж. п. плато — разколебанъ, атакуванъ, изгоненъ отъ позицията му; той бързо отстъпилъ къмъ село Алакапъ, запалилъ го и продължавалъ да отстъпва на сѣверъ; дружинитѣ го преследвали отчасти съ огънъ, отчасти съ бързо настѣпване.

3-а и 4-а дружина достигнали висотитѣ около Алакапъ — Меджидие, на западъ отъ ж. п. линия; тукъ противника посрещналъ ротитѣ съ бързъ артилерийски огънъ отъ фронта и отъ флангъ — отъ западна посока. Въ часа 9 се получила заповѣдта отъ командира на бригадата, съ която се заповѣдало полка да се задържи на достигнатото мѣсто, до като се изравнятъ на дѣсно 1-а бригада и на лѣво 4-а дивизия, които били доста назадъ. Нашата артилерия (2 отдѣления отъ 2-и артилерийски полкъ) заела посочената позиция и открила огънъ по противника. Виджали се части да лѣч на сѣверъ, задъ бойната линия на противника, въ гъсти маси, да се движатъ отъ изтокъ на западъ; дълги обозни колони сжщо се движели успоредно съ своитѣ пехотни части. Командира на 2-о артилерийско отдѣление подполковникъ Брусевъ, като видѣлъ тези грамадни колони на противника, спойно да парадиратъ задъ своя фронтъ, изнесалъ една батарея въ веригитѣ на 3-а дружина и, съ продѣленъ мѣрникъ обстрелялъ противника. Пехотни части на противника се явили въ тила на ротитѣ отъ 4-а дружина отъ западъ; веднага полковата подържка се развила въ боенъ редъ, съ фронта на западъ, настѣпила и изгонила противника.

Къмъ пладне се забелѣзало, че противника почналъ да отдѣрпва части и отъ задъ бойната си линия. Настѣпилъ дѣля полкъ и преследвалъ противника; ротитѣ бързо се спус-

нали по противника, обсапали го съ огънъ, достигнали на линията Каратай. Къмъ 2 ч. сл. пл. противника отстъпвайки отъ изтокъ къмъ западъ, достигналъ сѣверно до Каратай, насочилъ се предъ фронта на дружинитѣ отъ полка, подъ правъ жгълъ, слѣлъ се съ своитѣ части, отстъпвайки, притискани отъ полка и открили силенъ огънъ по полка. Задъ тези колони, дълги колони отъ артилерия и обози продължавали да отстъпватъ отъ изтокъ на западъ, необезпокоявани отъ никого. Полската артилерия въ участъка на полка била вече въ стрелковата верига; артилерията на противника я била засипала съ своя огънъ и я заставила да замлъчи. При това положение полка се спрѣлъ на достигнатитѣ мѣста, обстрелванъ отъ артилерията на противника продолно, отъ западъ на изтокъ.

Противникътъ заемалъ с. Костелъ, платото източно отъ селото — окопанъ. Една частъ заемала още могилитѣ южно отъ Костелъ, на фланга на полка. Две гаубични батареи въ село Костелъ, при църквата, съ близкитѣ и точенъ огънъ стреляли по полка.

Споредъ последната заповѣдъ, 36 полкъ трѣвало да земе с. Костелъ и да служи за ось на въртението. За да се изменила посоката, полкътъ трѣвало, въ зависимостъ отъ 36 полкъ да настѣпва. По свое схващане и разиране, к-ра на полка избрала линията Костелъ — Али Кабулъ, и тамъ насочилъ дружинитѣ, но въ тъмнината, безъ проводници, при наличността на такова препятствие, каквато била бластистата ивица по която минавала ж. п. линия Мурфатларъ — Меджидие, положението на полка било твърде трудно; изпълнението на маневра — подъ носа на противника, въ тъмнината — рисковано, опасно и малко надеждно. Ето защо; искало се отговорностъ, внимателностъ, умѣлостъ, искало се твърдостъ и авторитетностъ отъ началницитѣ, налагало се да се направятъ редъ изучавания и се дадатъ ясни и опредѣлени наставления, а всичко това искало време; време да се обмисли време да се деде и време да достигне всѣко наставление и всѣка заповѣдъ до най-предния елементъ въ бойния редъ на полка; искало се време за самото изпълнение, което трѣбва да бжде пипишката. Изпълнителтъ носи всичката отговорностъ за последствиата.

Следъ като ротитѣ се нахранили и като се събрали сведения за прелезитѣ, презъ които може да се мине бластистата ивица, дружинитѣ, споредъ даденитѣ имъ наставления, съ най-голъма предпазливостъ, настѣпили и къмъ 10 ч. сл. пл. били минали бластистата ивица, ж. п. плато и продължили въ тъмнината, за да достигнатъ дадената линия. К-ра на полка останалъ на телефонната станция при наблюдателния пунктъ на 3-а дружина да дочака минаване на дружинитѣ, да получи донесения по телефона, който дружинитѣ

командири поставяли, съ движението си напредъ. Въ 10 ч. сл. пл. се явилъ и младия командиръ на батарея, подпоручикъ Бэгдановъ, назначенъ да придружава полка, да иска наставления отъ к-ра на полка, изпратенъ отъ командира на отдѣлението.

К-ра на полка въ 1 ч. пр. пл. на 24 X. донесълъ на командира на бригадата, че дружинитѣ сж достигнали на дѣсно (сѣверъ) и малко назадъ отъ с. Костелъ, дето се окупаватъ (дружинитѣ сж били точно на линията Костелъ—Джи Кабулъ, но въ тъмнината не можало да се направи точна ориентировка) 36 й полкъ още не билъ заелъ с. Костелъ; съ 53 й полкъ връзката била скъсана и молилъ да се заповѣда на 36 й полкъ да земе с. Костелъ, защото полка е изнесенъ много напредъ и е изолиранъ—откъснатъ отъ другитѣ части.

Въ тъмнината полка заелъ позицията на гребена, източно отъ широкия долъ, който свършвалъ въ с. Костелъ, тѣй: ротитѣ отъ 3-а дружина — на дѣсна флангъ; въ лѣво — ротитѣ отъ 4-а дружина (2); задъ 3-а дружина — 1-а дружина и задъ нея батареята на поручикъ Богдановъ; въ това положение ги сварила виделината на 24, когато се влезло въ близка връзка съ 53-й полкъ въ дѣсно и когато 36 й полкъ настѣпилъ отъ изтокъ, още далечъ на изтокъ отъ с. Костелъ, което се замало отъ патрула на 4-а дружина отъ 35 й полкъ. Следъ малко се получила оперативна заповѣдъ, съ която командира на 2-а бригада заповѣдалъ: 36 й полкъ въ авангардъ да настѣпи отъ Костелъ къмъ Докузолъ—Доробанцо; 35 й полкъ да тръгне въ 8 ч. пр. пл. и следва задъ авангарда и достигне Доробанцу—западно.

Въпреки тѣзи две писмени заповѣди, полкътъ, въ боенъ редъ, продължилъ настѣплението по дадената посока, а 36 й полкъ следвалъ назадъ, тоже въ строй по дружинно; 53-й полкъ въ дѣсно. Патрули усилены съ една доста усилена стрѣлба, прогончили оставенитѣ пехотни неприятелски части въ с. Докузолъ и го заели; противника отстъпилъ назадъ. Въ с. Докузолъ билъ етапенъ пунктъ на рускитѣ войски; тукъ се заповили голѣми количества съестни продукти, консерви, бомби и др. Полкътъ при едно малко задържане при Докузолъ, продължилъ настѣплението въ боенъ редъ. Настѣпвайки въ този редъ, въ 30 м. сл. пл., по заповѣдъ на к-ра на бригадата, полкътъ се спрѣлъ южно отъ к. 108 (сѣверно отъ Дерекъой), понеже противника билъ въ лѣво и срещу 36 й полкъ който е още назадъ. Въ 55 м. сл. пл. на това мѣсто се получила писменна заповѣдъ отъ к-ра на бригадата „Противника се окопавна на позиция по втсрия гребень, с. и. отъ с. Тортоманъ, 2 клм. с. и. Настѣпете енергично, атакувайте го и преследвайте го безспирно и енергично“.

Командирътъ на полка билъ въ доста трудно положение, нѣмалъ на ржка средства да добие по точни данни, да

се ориентира и даде посокитѣ и обектитѣ на дружинитѣ; ето защо по картата се запозналъ съ обстановката набързо, и издалъ заповѣди

Къмъ 1 ч. 25 м. сл. пл. дружинитѣ, въ боенъ редъ настѣпили. По споразумение съ командира на артилерийското отдѣление, артилерията задъ полковата подържка. Когато преднитѣ роти се показали на сѣверния склонъ на платото съ к. 109 (Докузолъ) и почнали да се спускатъ въ долината къмъ с. Деринъ-къой, противника съ 2 полски батареи и една гаубица, почналъ съ бързъ огънь да обстрелва полка; безъ да се покаже каквото и да било колебание, ротитѣ, въ строй взводно, свършено спокойно продължавали да настѣпватъ; много взводове били засипвани съ прахъ отъ бризантнитѣ гранати, но тѣ смѣло вървели напредъ. Полкътъ обстрелванъ безспирно, настѣпвалъ, достигналъ дола на с. Деринъ къой, почналъ да се изкачва по южния склонъ на к. 108.

Къмъ 1 ч. 50 м. сл. пл. преднитѣ роти на дружинитѣ въ първа линия достигнали гребена съ к. 108; срещнати съ пехотенъ огънь, тѣ се спрели и почнали да се окопаватъ, подъ прикритие на свои взводове, които съ огъня си респектирвали противника. 53 голкъ въ дѣсно засилилъ огнения си бой; 36 полкъ билъ още въ дола при с. Деринъ-къой. Съ командира на 3-а дружина и к-ра на 1-а дружина подъ силенъ огънь к-ра на полка излезалъ на гребена да направи близката си рекогносцировка, за да се насочатъ дружинитѣ и имъ се дадатъ обекти. Артилерията на противника продължавала да стреля доста усилено въ дола на с. Деренъ къой. Изпратило се молба до к-ра на артилерийското отдѣление да излезе на позиция и подпомогне атаката; полскитѣ батареи застанали на позиция на южний склонъ на к. 108 и въ 2 ч. 20 м. сл. пл. открили огънь по противника. Противникътъ заемалъ позицията на втория гребень (сѣверо-западния) отъ гребена съ к. 108, а третия се заемалъ по слабо, тамъ била и артилерията му. Отъ гребена съ к. 108, следъ като се направило рекогносцировка, дали се посоки и обекти като на първо време се завладѣе продълговатата могилка. Щомъ преднитѣ роти почнали да настѣпватъ и се спуснали по западнитѣ склонове на гребена к. 108, противника групиралъ всичката си артилерия по полка: тукъ, освенъ съ полскитѣ си батареи, противникътъ стрелялъ съ тежки гаубици отъ доста голѣмъ калибъръ. Безъ да се гледа на силната артилерийска стрѣлба, ротитѣ енергично настѣпили, доближили предната позиция на противника, но били срещнати съ близкъ пехотенъ и картеченъ ураганенъ огънь и фланкирани отъ лѣво.

Въ 3 ч. сл. пл. к-ра на полка подтикналъ преднитѣ дружини и заповѣдалъ да се приборза съ атаката, като се използуватъ винаги паузитѣ на неприятелската артилерия за безнаказано настѣпление. Дружинитѣ настѣпвали съ най-го-

лъмъ редъ, тактичностъ, строго прилаганитъ усвоени въ полка строее и начинъ на движение подь огъня на противника, съ най умѣло използване и най-малкитъ мѣстни гънки, закривания и пр., а най-много се държелъ смѣтка за огъня на противника. Само на това се дължели нишожнитъ жертви въ този бой при такава силна артилерия на противника и тъй майсторски управлявана.

Въ 4 ч. сл. пл., съ общи усилия и взаимно подпомагане, дружинитъ се вдигнали въ атака, и завладѣли преднитъ позиции на противника, утвърдили се на тѣх и съ огънь го преследвали.

Следъ като се подредили дружинитъ на преднитъ позиции на противника, ротитъ тикнати отъ огъня дружинитъ командири и полковата поддржка, съ общи усилия настъпили и до смръкване завладѣли и втория редъ окопи на задния гребень, затвърдили се тамъ и останали да чакатъ втора заповѣдъ. Въ това положение, по заповѣдъ на к-ра на бригадата, полка останалъ да ношува на заетитъ противникови позиции, при пълна бойна готовностъ и бойно охранение, обаче, безъ да достигне к 129. Да не се осъмене при положението, че противникътъ да бие отъ позициитъ си отъ гребена 129 и застави на свѣтло, подь артилерийски огънь да се атакува, командири на полка заповѣдалъ: следъ като се нахранятъ войницитъ и си опочинатъ, да се изпратятъ презъ нощта рекогносцировачни взводове да подържатъ контакта съ противника, да се събиратъ сведения за него, да се усилятъ рекогносцировачнитъ взводове въ всѣка дружина и съ ненадейно нападение, да се опитатъ да завладѣятъ и този гребень (съ кота 129).

Презъ нощта разузнавателнитъ взводове изтласкали отъ дѣлнитъ пехотни групи на противника и заели позицията му на единъ гребень, успореденъ на този, който полка билъ заелъ, още до смръкване; въ тъмнината помислили, че съ заели гребена к. 129, спрели се, уредили се и изпратили патрули напредъ, но не стигнали вече противника. До това заблуждение съ дошли и офицеритъ, защото при огледа презъ деня се виждало задъ позицията на противника само гребена съ к. 129 и по него окопи, а този гребень, който взводоветъ заели презъ нощта, билъ между к. 129 и заетата позиция и не се виждалъ. Сутринтъ а, като се развидѣлило, офицеритъ видѣли измѣната и безъ да чакатъ заповѣдъ, поведатъ взводоветъ напредъ да заематъ к. 129. За да не бъдатъ изолирани, веднага се заповѣдало по телефона на всички дружини да настѣпятъ бързо и да заематъ гребена съ кота 129, до като противника още не се приготвилъ и не се виждало добре. Тѣнка мжгла подпомагала незабелѣзаното настѣпление.

Въ 8 ч. пр. пл. полка се затвърдилъ на гребена съ к. 129 безъ да бжде обезпокояванъ. Патрулитъ, усилен до

взводъ, излъзли доста напредъ, достигнали гребена до Кьоръчешма, дѣто съ пушечна стрелба изгонили изоставенитъ неприятелски пехотни охраняващи групи, заели селото и се спрѣли по заповѣдъ на к-ра на полка. Полка се укрепили на гребена съ к. 129 и цѣлия денъ, 25 останали на позициитъ, а патрули достигнали до Дунава и разгонвали изоставалитъ противникови войници или ги пленявали.

Загуби: убити — 2, ранени 27.

У противника на позицията намѣрени около 40 група непогребани.

Изразходвани патрони: пушечни 15 000, картечни 5 000.

Съ тѣзи ариергардни боеве противника задържалъ доста умело нашето настѣпление и далъ пълна възможностъ на своитъ части да отстѣпатъ въ най голѣмъ редъ, безъ да изостави какъвто и да е трофей. Противника отъ 20 того отстѣпвалъ по свой планъ, когото приложилъ разумно; спиралъ се на опредѣлени отъ рано позиции, откривалъ отъ далечъ своя артилерийски огънь, заставялъ да се губи време за ориентировка, настѣпвалъ и здраво държелъ своитъ позиции до като желаелъ. Образцово отстѣпление.

Противника разбитъ отстѣпилъ планомѣрно по цѣлия фронтъ; конната дивизия, усилена съ пехота, го преследвала. Трета армия се спрѣла на линията Ташаулско езеро — Естеръ — к. 189 — к. 203 — Балтажеста до Дунава и започнала да усилюва тази линия за упорна отбрана, до като се развиятъ успешно събитията въ Ромжния и разясни общата обстановка на ромжския воененъ театръ; тази линия се заела окончателно на 28 X. До тукъ се свършилъ първия фазисъ на добруджанския воененъ театръ.

Отъ 1 септемврий 1916 год. до 31 октомврий, полкътъ въ самоотвержената си бойна дейностъ, за своята честъ, тази на армията и доброто на родината, далъ загуби: убити: офицери 10, офицерски кандидати 3, долни чинове 498, ранени: офицери 36 офицерски кандидати 7 долни чинове 1957, въ неизвестностъ 12 и долни чинове.

На 28 октомврий въ 5 ч. 30 м. пр. пл. Врачанци трѣнали отъ нощта си при с. Доробанци за да заематъ позиция за отбрана при к. 154. Въ 9 ч. 30 м. пр. пл. полка достигналъ до позицията; тя се заемала отъ 9 й резервенъ германски полкъ, позицията се приела и Врачанци я заели така: 1-а дружина по двете страни на ж. п. линия Каролъ I. — с. Естеръ; 4-а дружина въ дѣсно, 3-а дружина полкова поддржка и се започнало работа по усиляването и тъй както се приела отъ Германцитъ.

На 29 X. въ 6 ч. пр. пл. полкътъ се изнеселъ малко напредъ и заелъ гребена, който съединява к. 145 съ к. 177; 36 п. Козл. полкъ заелъ к. 145, а въ лѣвс 7 п. Преславски

полкъ. Дружинитъ започнали работата по усиление на позицията.

Презь ношъта силна буря съ дъждъ и студено, презь денъть дъждъ и мъгла. Този денъ — бойния праздникъ на полка, не се празднувалъ. 2-а дружина още не се била прибрала въ полка.

На 30.X. цѣлата ношъ и презь деня дъждъ и мъгла. Въ 7 ч. сл. пл. командира на бригадата заповѣдалъ, полкъть да заеме нова позиция отъ пѣтя *Долу факж* — Естеръ до 1/2 километъръ западно отъ пѣтя Кубадинци — Пазарли, участъка да се заеме въ 6 ч. пр. пл. на 31.X.

На 31.X. сутриньта, полка заелъ новата позиция на югъ отъ Естеръ 4-а дружина съ 3 картечници участъка отъ ж. п. линия до пѣтя Кара Муратъ — Пазарли; 3-а дружина съ 2 картечници въ лѣво отъ 4-а дружина; 1-а дружина подрѣжка И тукъ дружинитъ на ново почнали да трасиратъ окопитъ и почнали да копятъ. Най-напредъ се почнали подслони за войницитъ.

На 1 ноемврий се изпратили офицери да рекогносциратъ мѣстността на 20—25 клм. отъ позицията.

На 2.XI. въ 1 ч. пр. пл. се получило оперативна заповѣдь по 2-а бригада съ която се заповѣдало на 2.XI. въ 8 ч. пр. пл. Врачанци (2 дружини, 1 пионерна рота, 1 п. с. с. батарея) авангардъ на бригадата да настѣпятъ по пѣтя: Естеръ — Токсатъ — Кулели — Раманику де сю — к. 289 която кота да заематъ. 3-а дружина останала въ главнитъ сили на бригадата. Облачно, студено!

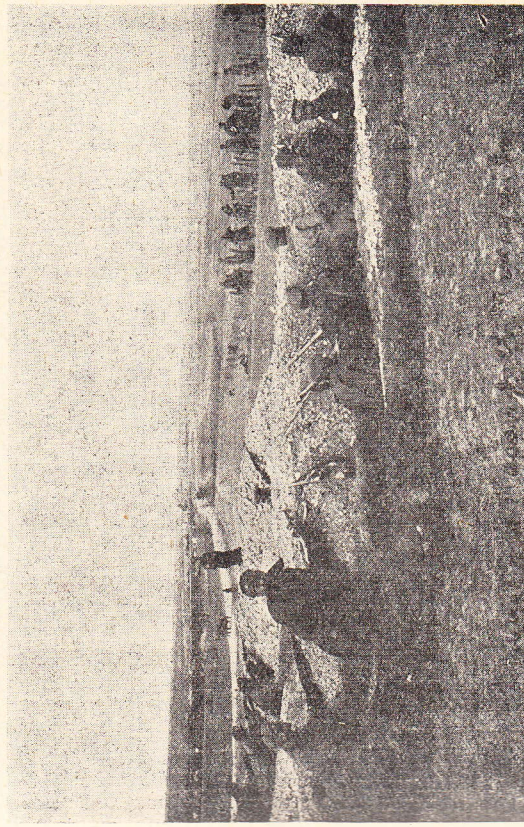
Авангарда (1-а и 4-а дружини, 1 пионерна рота и 1 п. с. с. батарея) въ 8 ч. пр. пл. въ походенъ редъ тръгналъ отъ позицията южно отъ с. Естеръ. Въ 11 ч. 30 м пр. пл. миналъ с. Токсатъ и се спрѣлъ по заповѣдь. Въ 1 ч. 30 м. сл. пл. авангарда продължилъ настѣпленieto по заповѣдь. Въ 5 ч. сл. пл. предния отрядъ достигналъ хребета 3 клм. сѣверно отъ с. Раманику де сю и по заповѣдь авангарда се спрѣлъ за ношувание сѣверно отъ това село при схранение на две роты — предния отрядъ. Следъ това нова заповѣдь — авангарда да заеме позиция к. 201 най-малко съ 1 дружина и батарея. Стъмнило се. На кап. Липовански се заповѣдало съ 4-а дружина да заеме позиция на к. 201 между двата пѣтя; 3-а п. с. с. батарея да заеме позиция при 4-а дружина. Къмъ 3 ч. пр. пл. на 3.XI се получила писменна заповѣдь за отстъпление, което трѣвало да почне въ 5 ч. пр. пладне на 3.XI.

На 31.X. въ 5 ч. пр. пл. ариергарда (бившия предния денъ авангардъ) следъ като прибралъ охранението си, почналъ отстъплението безъ да бжде обезпокояванъ отъ противника. Въ 10 ч. пр. пл. ариергарда достигналъ с. Токсатъ и по заповѣдь се спрелъ на к. 153 южно отъ селото. Тукъ се получила заповѣдь да се остави една дружина съ една батарея,

нещо като авангардъ, като преденъ пунктъ, а останалата частъ отъ ариергарда да се прибере на позицията, отъ която предния денъ настѣпилъ, т. е. армията се върнала на позицията си гдето отъ гредния денъ настѣпила.

1-а дружина съ 2 картечници и 1 п. с. с. батарея подъ началството на кап. Кюркчиевъ останала на к. 153 на позиция, която трѣвало да укрепи.

Въ 4 ч. 30 м. сл. пл. дветъ дружини достигнали южно отъ с. Естеръ на позицията си отъ 1.XI. Тукъ командира на бригадата лично и после писмено далъ нове участъкъ на полка. 2 дружина била още въ състава на конната дивизия. Дружинитъ ношували на позициитъ си при бойно охранение. Времето облачно, студено.



Позиция при Каролъ

Въ 3 ч. сл. пл. пристигнала 2 дружина, майоръ Савовъ. Тя заела участъка на 1-а дружина, която била при село Токсатъ и започнала да я усилва.

На 5.XI една дружина отъ 6 маршеви полкъ дошла въ 5 ч. сл. пл. да помага на полка за усилване на позицията. Стрелковитъ окопи за 1-а линия били почти готови, правили се заслони, безопасни помещения, ходове къмъ поддръжнитъ и други.

На 9.XI 5 ч. 45 м. сл. пл. командира на бригадата заповѣдалъ веднага да се изпрати една дружина да заеме висотата Баришъ-тепе к. 145 като предна позиция и да се довърши на нея укреплението. Тази висота по настоятелното

искане на кра на полка била включена в главната позиция, заета и укрепена; но в последствие изоставена и главната позиция се отдръпнала на юг. Това мнение не се уважило но в последствие фактите наложили да се уважи Баришъ-тепе се включило в главната позиция. В този ден размер на позицията на полка бил: 1864 кр. Участъка на 2 а др. имал дължина на бойната линия 2700 м. На 9 и 10.XI 1-а дружина която била на 15 ккм. напред при Токсатъ отбила всички опити на противника да се доближи и разузнава.

На 11 XI в 1 ч. 40 м. пр. пл. 1-а дружина пристигнала на позицията на полка, сменена от 36 п. Козл. полкъ. Тя заела участъка на позицията на 2-а дружина, която отишла на Баришъ-тепе к 145 преден пункт на позицията.

На 13 XI в 10 ч. пр. пл. дошли 1-а и 3-а дружини от 45 турски полкъ да помагат за усилване на позицията. На 14 XI вечерта от бригадата се дало заповед да се запалят селата пред бойната линия.

На 15 XI сутринта се съобщило, че авангарда пред фронта на 4-а дивизия се оттеглил на главната позиция, но защо, не се съобщило. В 10 ч. пр. пл. се заповядало авангарда на 36 полкъ да се оттегли на главната позиция.

На 16.XI. се изпратили усилени офицерски патрули към к. 134, към Шереметъ и Кожелакъ. На к. 134 патрула имал слаба престрелка съ спешени 20—25 конника. Въ Шереметъ полускадронъ, който бил заелъ селото, билъ прогонен от патрула. Вечерта две роты от 36 полкъ усилили дружината на Беришъ-тепе. к. 145.

На 17.XI. командира на бригадата заповядал да се блиндира въ ходоветъ; дървен материалъ никой не давалъ. По заповед се изгорили селата пред фронта и нѣмало отъ где да се вземе дървен материалъ, гора нѣмало. В 10 ч. сл. пл. Козлодуйци смѣнили 1-а дружина и тя заминала да смѣни турците. На 18.XI. 1-а дружина напуснала окопите си съ тѣга на сърдцето си, окопи, които тѣ грижливо денонощно строила, напуснала притовените си землянки, за да отиде въ мръсните турски окопи безъ землянки, безъ подслони. Нощтъмна, мокра, мразовита. До разсъзване едва смѣнила съ голѣмъ трудъ 1-й табуръ отъ 25-а низамска дивизия; къмъ 8 ч. пр. пл. сменила и друга табуръ. Дружината заела участъка на двата турски табура отъ к. 177 до пѣтя Доробанци — Папазли, дългъгъ по бойната линия 5300 крачки съ 650 ножа цѣлата дружина и трѣбвало да я приведе въ отбранително положение.

На 19.XI. цѣла нощ и денъ дъждъ и гжста мъгла. Патрули не се изпратили напредъ, а се изнесли напредъ предъ позицията секрети, свързани съ живъ телефонъ — войници въ редица единъ задъ другъ — до дежурния взводъ на позицията.

На позицията на полка въ всѣки ротенъ участъкъ стоялъ постоянно единъ взводъ дежуренъ и дене и ноще.

По сведенията на Германската главна квартира, къмъ 4 сибирски корпусъ освенъ 9 и 10 сибирски дивизии съ 9 и 10 артил. бригади и 6 к полкъ, имало: 14-а сибирска тежка артил. дивизия отъ 8 цолови и две 12 цолови орджия; 4-а морт. дивизия отъ 3 батареи по 6-10 см. тежки мортири; 5-й гренедерски коненъ полкъ; едно химическо отдрѣление при 34 п. 50 човека. Осемъ цоловите орджия стреляли: най-голѣма далечина съ гранати 8.5 километра, съ шрапнели 8 ккм.

Презъ нощта усилено охранение.

Отбрана.

Карга 1:75.000

На 20 ноември полка заемалъ позицията по сѣверните склонове на Хаилакъ-байръ — к. 177, до могилата, сѣверно отъ к. 158 Биларларъ-тепеси въ следния редъ отъ изтокъ на запад: 3-а дружина съ 4 картечници, 4-а дружина съ 4 картечници, 1-а дружина съ 4 картечници. 2-а дружина съ една полска с с. батарея и две роты отъ 36 полкъ (майоръ Саповъ) заемалъ Беришъ-тепеси, като преденъ пунктъ на главната позиция; поддржка нѣмало никаква. На изтокъ до 3-а дружина билъ 36 полкъ; на западъ отъ 1-а дружина — турски полкъ отъ 25 низамска дивизия. Позицията се укрепявала, но не била още привършена работата. До 20 XI полкътъ по заповедъ отъ горе 8 пѣти измѣнявалъ участъка си и това се отразило много зле за успѣха на работата, най-много на духа на войника и на неговото физическо състояние.

Неможало да се приготвятъ помѣщения за почивка и укрытие стъ природните стихии и неприятелскитѣ гранати. Предния пунктъ на позицията Беришъ тепеси току що почналъ да се укрепява. Били построени стрелкови окопи и телена мръжа отъ два реда и то само предъ фронта, а фланговетѣ останали открити. Позицията на полка за силите му била твърде голѣма, 8 ккм. и се заемала кордонно.

Противника, който билъ на повече отъ 25—30 ккм. далечъ на сѣверъ, отъ Бабадагъ, къмъ 20 ноември, организиралъ съ нови части и подреденъ, настѣпилъ и се доближилъ до фронта на позицията.

Въ 30 м. пр. пл. на 20 XI се съобщило, че щаба на армията ималъ съобщения, какво противника готвилъ нощна атака на 19 срещу 20 XI; да се вземели мѣрки.

На 21 XI авангарда на 1-а бригада, следъ около 1 часа бой съ противника, отстъпилъ на главната позиция, защото билъ застрашенъ отъ превъзходни сили. Заповѣдало се и на авангарда на 2-а бригада да отстъпи на главната позиция. Предъ главната позиция не останали никакви части за охранение и събиране сведѣние за противника На 22 XI противника се доближилъ до главната позиция на артилерийския изрелъ и почналъ съ своята артилерия да обстрелва нашата позиция, а малки пехотни групи се опитвали да се зацѣпатъ за нѣкоя удобенъ пунктъ и дадатъ възможность да се рекогносцира нашата позиция.

Платото Берись-тепеси отстояло на 4 клм. на сѣверъ отъ първата линия окопи на главната позиция.

Платото имало дължина около 4—5 кям. и ширина около 2 клм. отъ дълбокиѣ долине, които го ограждали се вдавали въ платото нѣколко дола отъ сѣверъ на югъ. Платото било открито и се понижавало отъ югъ на сѣверъ; позицията на самия гребенъ; задъ линията на окопите мѣстността стрѣмно се спуска на югъ съ късъ склонъ, така че тила на позицията билъ малкъ, откритъ и не девалъ възможность за закритие на защитниците, и твърде негоденъ за поставяне артилерия. Платото се заемало отъ 2-а дружина отъ полка, 1 с. с. полска батарея и две роты отъ 36 полкъ. Имало заповѣдъ да се усили състава съ още една батарея, две роты и две картеци, но на 23-й не били слигнали още тези части. Началника на тази предна позиция билъ майоръ Савовъ, командира на 2-а дружина отъ полка, който ималъ заповѣдъ да задържа на всѣка цена позицията.

На 23 XI. при размъването, гжста мъгла покривала земята и нищо се не виждало на повече отъ нѣколко десетки крачки; предъ позицията въ тази мъгла нѣмало никакво разузнаване ни конно, ни пехотно, па и да имало, едва ли би могло да бжде полезно.

Къмъ 10 ч. пр. пл. въ дола на рѣката Ана-Казамча (сѣвернитѣ склонове на Берись-тепеси) предъ фронта на дветѣ роты отъ стражевого охранение се чуло необикновенно голяма глъчка. Противникътъ открилъ пушеченъ огънь по нашитѣ стражеви постове; тѣ му отговорили съ огънь. Състава и силата на противника не можело да се опредѣли отъ гжстата мъгла.

Съ бързъ устремъ той притискалъ нашето охранение отъ фронта и фланговетѣ; нашето охранение задавено отъ много числения противникъ, неподдржано съ артилерията поради гжстата мъгла и доста голѣмата отдалеченость стъ нашата артилерия, на главната позиция почнало да се отегля къмъ позицията. Противникътъ, по летитѣ на отстъпающето охранение, достигналъ телената мръжа на предната позиция на Берись-тепеси, най-напредъ срещу източния участък на

позицията като най-близка до дола, съ свѣткавиченъ устремъ, безъ всѣка огнева подготовка, многочислениятъ противникъ се навъррлилъ на телената мръжа, прескочилъ я, и безъ да му е указана сериозна съпротива, той навлѣзалъ въ нашитѣ окопи на този участък и ги заелъ. Това станало въ 30 м. сл. пл. Защитниците (две роты отъ 36 п. полкъ), въпреки предупреденията на началника на позицията да бждатъ готови, въпреки общитѣ разпореджания — ноще и въ мъгла да се поддържа най-голѣма бдителность и бойна готовность и наличността на противника, което се е било угадило отъ водената стрелба съ охранението, не заели окопите и сж били изненадани.

Въ 11 ч. 40 м. пр. пл. мъглата се била вече повдигнала отъ земята, разредила се. Противникътъ очерталъ своето масово настѣпление. Нашата артилерия открила огънь по настѣпающитѣ маси, но и артилерията на противника не закѣснѣла да отговори съ своя точенъ и бързъ огънь.

Началника на позицията, майоръ Савовъ, като видѣлъ, че противника е заелъ вече окопите на козлоудуици и се настанилъ въ тѣхъ, че предъ фронта на позицията ротите отъ неговата втора дружина здраво се държатъ и съ огъня си успѣли да приковатъ противника, че артилерията вече се намѣсвала въ борбата, изведнажъ схваналъ положението, взелъ бързо смѣлото решение, застаналъ на чело на поддржката въ 5 рота отъ 35 полкъ, заповѣдалъ да турятъ ножоветѣ, обърналъ се къмъ войниците съ нѣколко думи, казалъ имъ, че само ножа не лѣже, повежда ги бързо въ смѣла, решителна и сигурна атака на ножъ. Въ твърде малко време майоръ Савовъ довежда ротата до окопите, заети отъ противника, съ вихренъ устремъ хвърля ротата съ „ура“ въ неравната борба; започналъ се боя съ ножа въ окопите; противникътъ здраво се държалъ, но храбрецитѣ Врананци — 5 рота, водена отъ смѣлия, самоотверженъ и неподражаемъ герой, командира на дружината майоръ Савовъ, мушкали здраво и поваляли всѣкого, който се изпречилъ на ножа. Една частъ отъ противника, ужасена отъ грозната кървава борба, не издържала, фукнала назадъ, презъ телената мръжа, въ паническо бѣгство; едни увисвали на телената мръжа и тамъ намиратъ трагичната си смъртъ, други срещатъ свои части, вниватъ въ тѣхъ ужаса и ги увличатъ въ бѣгство. Майоръ Савовъ като унищожилъ всички, които били заели участъка на позицията му и не избѣгали, поставилъ ротите отъ 36 полкъ въ участъка имъ и отишелъ на пункта си къмъ лѣвия флангъ, да ржководи боя. Противника до това време доближилъ значителна маса до лѣвия (западния) флангъ Берись-тепеската позиция и съ нѣколко роты отъ първата линия обхваща лѣвия флангъ, и се простира все повече и повече къмъ тила на позицията — къмъ батареята. Майоръ Савовъ е тукъ; той

веднага насочилъ свободнитѣ две роти отъ 36 полкъ, които били сменени отъ охранението и още не били си заминали за полка; тѣ се противопоставиха на обхвата. Командира на батареята, младия поручикъ Ивановъ, съ помощта на войници отърколилъ две оръжия — напредъ и право на западъ, извадилъ ги на открита позиция подъ пехотенъ огънь. Заслони отъ насочениитѣ наши две роти, открилъ прицеленъ огънь противъ настѣпающитѣ на фланга неприятелски маси и ги зашипалъ съ шрапнелъ и гранати. Съ друженъ пехотенъ и артилерийски огънь и енергично настѣпление на ротитѣ, удара билъ отбитъ; противника повърнатъ и се отеглилъ, но не се отказалъ отъ борба; той искалъ на всѣка цена да откъсне защитнитѣ на Беришъ-тепеси. Искалъ да ги уннщожи и стане господаръ на тепето. Нова неприятелска вълна, около отъ 3 дружини, настѣпила противъ лѣвия участъкъ Нашата артилерия отъ Беришъ-тепеси и отъ главната позиция масирала огъня си. Защитнитѣ на Беришъ-тепеси развили ураганенъ пехотенъ огънь. Противникътъ, подтикнатъ съ ножи вълни не издържалъ упоритостта и къмъ 2 ч. сл. пл. почналъ разбъркано да се отегля назадъ. Преднитѣ му части се спрѣли на 5-800 крачки, а другитѣ се смъкнали въ доловетъ да се уреждатъ; артилерийскиятъ огънь и отъ дветѣ страни продължилъ интензивно.

Къмъ 4 ч. сл. пл. противника засилилъ настѣплението си къмъ с. Естеръ; една силна група, отъ около 3 роти, заела гарата Естеръ, задъ тѣхъ друга вълна, отъ около 2 роти и настѣпила къмъ главната позиция, но не успѣли да настѣпятъ повече отъ до моста на ж. п. линия, южно отъ Естеръ; друга група сжщо тѣй доста значителна, достигнала с. Пазарли и почнала да настѣпва съ нѣколко вълни срещу к. 177 и висотитѣ западно отъ тази kota; но, срещната съ пехотенъ и картеченъ огънь по цѣлия фронтъ, тя достигнала до долината южно отъ с. Пазарли и въ мрътвото пространство се спрѣла и почнала да се окопава подъ нашия огънь.

До смръкване противника не предприелъ други настѣпления, останалъ на мѣстата, дѣто се билъ спрѣлъ, а артилерията му стрѣляла по цѣлия боенъ фронтъ на полка до смръкване. Съ това се завършилъ дневния бой, и внезапната атака на противника недостигнала своята цель.

Особенно се отличилъ въ този бой смѣлия, решителния храбрецъ майоръ Савовъ, съ личната си храбростъ, бързина и сръчностъ.

Отъ намерената оперативна заповѣдъ у пленения поручикъ отъ 117 полкъ се виждало: че въ 6 ч. 30 м. пр. пл. 30-а руска дивизия (117, 118, 119 и 120 полкове) днесъ (23 и 11) е настѣпила отъ къмъ Тара-Верде, съ задача да атакува и завладѣе нашата позиция до с. Естеръ. На фронта Естеръ — Пазарли настѣпилъ 11-й стрѣлковъ полкъ, а конната бри-

гада на ивицата между морето и езерото Тешаулъ; 117-й полкъ е билъ въ първа линия и атакувалъ Беришъ-Тепеси. Следъ като се заемела нашата позиция, трѣвало е да се изпратятъ авангарди да преследватъ. По показание на пленници, това се потвърждава. 30 а дивизия е била въ състава на 4-й корпусъ при Двинскъ. Въ рота имало по 260—270 щика; началникъ на дивизията, генералъ Карловъ.

Загуби убити: офицери 1, долни чинове 8, ранени: оф. кандидати 1, долни чинове 12, Изстреляни патрони 59,000.

Заловени пленници: 50 долни чинове и 1 офицеръ. Убити руси на Беришъ-тепеси — около 700—800 човека погребани.

Следъ това Беришъ-тепеси се включило въ главната позиция и се назначили три дружини и две батареи, за да заематъ позицията.

Руситѣ понесли полѣми загуби въ тази атака; тѣ не настѣпили вече; почнали да се укрояватъ срещу нашитѣ позиции и всѣки день ги обстрелвали съ артилерия. Въ прѣлитѣ дни най-много стреляли по позицията на Беришъ-тепеси, тукъ масирали огъня си отъ леки и тежки батареи да тероризиратъ защитнитѣ и да не ги оставатъ свободно и безнаказано да усилятъ позицията. При такава стрелба, на 26 ноември една бризантна граната отъ голѣмъ калибъръ отне живота на героя майоръ Савовъ, и присъствающитѣ на неговия пунктъ командира на 16 п. полкъ полковникъ Ивановъ и артилерийския подполковникъ Илиевъ

На 28, 29, 30 ноември и 1 декември руситѣ, съ грамадни сили, воделе борба да завладѣятъ нашата позиция при Дунава, защитавана отъ 4 дивизии. Въ тези боеве руситѣ дали грамадни жертви, безъ никакъвъ резултатъ. Следъ тези неуспешни боеве, руситѣ се отказали отъ атака и до 15 декемврий водили ежедневно артилерийска борба, като масирали и засивляли огъня си по разни части отъ нашата позиция и само тукъ — тамъ, съ малки частички, предприемали реконсцировачни атаки, до като най-после на 15 презъ нощта, по предварително подготвенъ планъ почнали да отстъпятъ на сѣверъ.

На 27 XI. се пренесло тѣлото на убития майоръ Савовъ въ Добричъ, за да се погребе тамъ при другитѣ паднали за свободата на Добруджа Врачанци, синове на майка България.

Втора дружина била смѣнена отъ Беришъ-тепе и се прибрала въ полка, като останала въ разпорѣждане на н-ка на Сборната дивизия.

На 1 декември 3 а дружина усилено заработила по укрепяване новата си позиция между кантона на ж. п. линия южно отъ Естеръ и к. 145 Противника сжщо усилава позицията си. Патрулни схватки и отъ дветѣ страни цѣлъ день и нощъ.

Въ 1 ч. 30 м. сл. пл. к-ра на бригадата, по заповѣдъ отъ дивизията, за да се облекчи положението на 4-а дивизия, която е силно притисната отъ противника, заповѣдалъ демонстративни действия съ части отъ всички полкове.

Презъ нощта срещу 2 XII. при 4-а дивизия се водила усилена артилерийска и пехотна стрелба, ясно слушана.

Въ 7 ч. пр. пл. на 2 XII. к-ра на бригадата съобщилъ, че 4-а дивизия била шесть пжти атакувана. За да се отвлече противника, той заповѣдалъ да се изпратятъ две роти по склоноветъ на Хендекъ-тепе да ги заематъ, а по другитъ посоки — силни патрули да приковатъ съ огънь противника. Отъ бригадната поддръжка две роти къмъ могилката между шосето и ж.п. линия. Отъ 36 полкъ по западнитъ склонове на Баришъ тепе да настъпи 1 рота. Артилерията съ огънь да поддръжа настъплението. Заповѣдъ за почванието да се чака допълнително.

Въ 8 ч. 40 м. пр. пл. се заповѣдало веднага да се почне изтълпението на горната заповѣдъ. Въ 9 ч. пр. пл. патрулитъ отъ 1-а и 4-а дружини настъпили и достигнали 300 крачки до противника при могилата и срещу кантона; взводъ отъ 3-а дружина достигналъ гребена източно отъ ж. п. линия. Двете роти отъ бригадната поддръжка (2-а др.) почнаха да излизатъ презъ телената мръжа; артилерията почнала да обстрелва противника; противника сжщо почналъ да обстрелва нашата позиция и излъзлитъ напредъ части.

Патрула отъ 11 рота като настъпналъ, навърлилъ се напредъ, достигналъ единъ окопъ пълненъ съ руси, хвърлилъ се върху имъ съ ударъ на ножъ. Патрула отвелъ плененитъ при командира на полка. Тъ били 21 челоуѣка. Пленницитъ разказали, че 11-и и 12-и полкове отъ Одеса били натоварени на параходи и стоварени въ Кюстенджа; преди 4 дена смънили Ярославския полкъ, който се отеглилъ назадъ; въ рота имали по 280 човека, командиръ на полка билъ полк. Кавардина, началникъ на дивизията генералъ-майоръ Лонбантовски; имали две батареи въ с. Естеръ, друга въ дола.

До вечертъта се водилъ огневи бой. Въ 6 ч. пр. пл. ротитъ се отеглили на позицията, като оставили два взвода въ отбранителна застава на гребена. Въ 6 ч. 0 м. сл. пл. противника се опиталъ да изгони заставата, но срещнатъ съ огънь и бомби — отстъпилъ; заставата останала на мѣстото си.

Единъ германски офицеръ лично раздалъ парични награди на войницитъ патрули, които пленили 21 руски войници на 22 XII отъ 11 п. на 3-а стрелкова дивизия.

На 5 XII Букурешъ билъ завладянтъ отъ съюзнитъ войски. Цѣлия денъ се водила редка стрелба.

На 6 XII се съобщилъ на войницитъ за падането на Букурешъ, позицията гръмнала отъ силния вѣкъ „ура“ и отъ възторгъ.

Преследване.

Карта 1:200,000

Въ полка било разпоредено да се изпращатъ отъ всѣка дружина предъ фронта на участъжа и постоянни патрули, които да държатъ близко съприкосновение съ противника, да следятъ за всичко що се върши и да го тревожатъ.

Въ 2 ч. пр. пл. на 15 XII. патрула отъ 14 рота успѣлъ да прогони слаба противникова частъ отъ преднитъ му окопи и ги заелъ.

Споредъ оперативната заповѣдъ по бригадата и оперативната заповѣдъ по полка, въ 6 ч. пр. пл. полка настъпилъ въ зоната, ограничена: отъ западъ съ линията изключително Пазерли—Киришликъ—Токсовъ к. 160—170 и отъ изтокъ Естеръ—Мереметъ к. 88—к. 195—к. 206; съ задача да достигне линията к. 206—с. Рамнику де су. Настъплението се извършило: въ дѣсно 3-а дружина, до нея въ лѣво 4-а, а до нея въ лѣво 1-а дружина; 2-ра дружина въ полкова поддръжка следвала задъ 1-а дружина. Въ състава на полка се придали 8 полски орджия, 2—15 см. гаубични и 1 дѣлго. Дружинитъ настъпили по ротно въ две линии съ силни патрули напредъ. Въ 11 ч. пр. пл., следъ краткъ бой съ ариергарда на противника на висотитъ източно Токсовъ, полка достигналъ линията к. 153—195 и продължилъ настъплението. Съ бой изгонилъ противникътъ и въ 7 ч. 30 м. сл. пл. заелъ обекта, спрѣлъ се на югъ отъ висотата к. 197 и ношувалъ при бойно охранение

Въ 8 ч. пр. пл. на 16 XII полка продължилъ настъплението си, споредъ оперативната заповѣдъ, съ 2-а и 3-а дружини въ първа линия, а 1-а и 4-а въ 2 линии къмъ обекта, к. 316 — с. Тестели. Въ 9 ч. 50 м. пр. пл. полка миналъ с. Саригьолъ, заловилъ нѣколко пленници и се спрѣлъ на почивка.

Въ 1 ч. 20 м. сл. пл., съ бой полка заелъ с. Каилъ-дере и продължилъ, съ бой да настъпва къмъ Тестелиль — к. 316. Противника заемалъ позиции въ гориститъ висоти, южно отъ Тестелиль и съ гаубични батареи обстрелвалъ нашата артилерия. При Каилъ-дере противника се явилъ почти въ тила на полка, отъ западъ, дето турската дивизия била още назадъ; това заставило да се спре настъплението на полка и осигури тила му. Турската дивизия достигнала до полка; заварзалъ се сериозенъ бой съ противника, който траялъ до мръкване. Полкътъ замръкналъ въ гориста непроходима мѣстность

Презъ нощта на 16 и 17 2-а дружина атакувала противника при с. Ески Баба и следъ кратка престрелка настъпила, изгонила го и заела позицията му, сѣверно отъ селото.

Въ 8 ч. пр. пл. полкътъ настъпилъ, достигналъ гребена западно к. 316 и въ 9 ч. 40 м. пр. пл. го заелъ и се спрѣлъ;

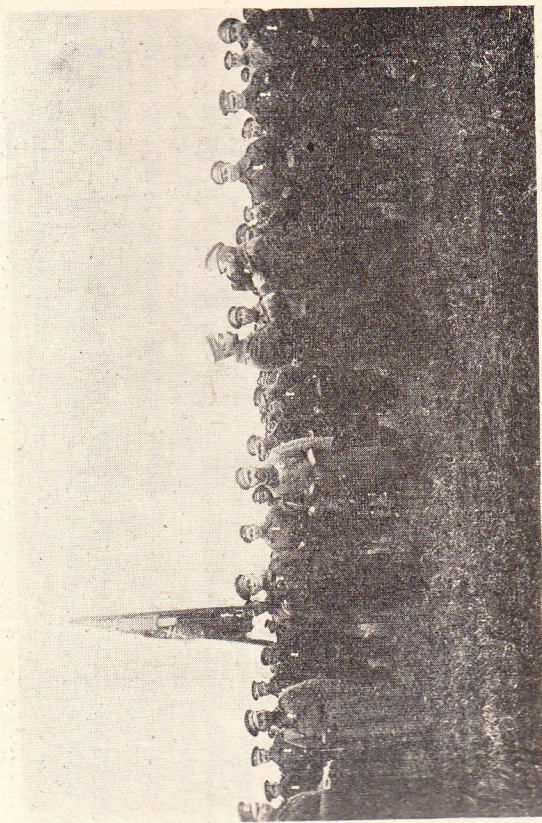
тукъ достигнелъ и 36 полкъ и заелъ позиция източно отъ к. 316. Изпратили се патрули за разузнаване изъ гористата мѣстность. Отъ Каилъ дере се започвало гористата частъ на Бабадакската планина. Мѣстность доста планинска, съ дълбоки долове, гъста непроходима гора. Самъ кра на полка отишелъ напредъ, съ патрули, на рекогносцировка; два часа обикалялъ гората и нищо не забелѣзалъ. Полка останалъ на този гребенъ и нощувалъ; това било една почивка за хората. Нахранили се съ топла храна и се затоплили съ избобилнитъ дърва.

Въ 6 ч. 30 м. пр. пл на 18 XII — телеграма отъ кра на бригадата: Подполковникъ Таслаковъ съ две дружини, 4 картечници и 1 с. с. батарея, въ авангардъ на бригадата да настъпи въ 8 ч. пр. пл. и заеме село Черкеска-Слава. При мерша до Черкеска Слава никъде не се достигналъ противника. Въ 3 ч. пр. пл. предния отрядъ на авангарда ни достигналъ село Черкеска-Слава; командира на полка огледалъ мѣстността съ майоръ Цаневъ и капитанъ Кюркчиевъ; на самото мѣсто имъ указалъ участъцитъ, линията на охранението и посокитъ за наблюдение и разузнаване. Дружинитъ, съ пристигането, почнали да заематъ участъцитъ си. Въ това време се получила телеграма, съ която се отменявалъ дадения обектъ на авангарда. Заповѣдало се да се настъпи съ цѣлия полкъ и достигне к. 208 — Узунъ беши — 262 и се укрепи. Дружитъ две дружини, които останали при к. 316, били получили заповѣдъ да настъпнатъ авангарда.

Обекта на полка (линията к. 207 Урумъ баиръ — к. 262) е сѣверния гребенъ на Бабадагскитъ планини, отдѣлена на югъ отъ долината, въ която сж селата Чукурово, Черкеска-Слава и Руска-Слава, по която прогичала река съ тинесто дъно и брѣгове, а на сѣверъ отъ Бешъкъой реката е съ блатисто дъно, блатисти брѣгове и около Бешъкъой и Армутларъ, вънъ отъ брѣговетъ имало блата. Тази частъ на поменатия гребенъ билъ покритъ съ едра гъста гора; мѣстността чисто планинска, безъ съобщения. На картата били показани пжтеки отъ Черкеска-Слава къмъ Армутларъ и Башъкъой, но по показанията на селянитъ отъ Черкеска-Слава, трѣбвало да се мине по пжтя, който заобикалялъ на изтокъ къмъ Камберъ или на западъ презъ Чукурово за Башъкъой. Този пжтъ билъ опредѣленъ за турската дивизия. Ето защо кра на полка решилъ да настъпи по пжтя Черкеска Слава, източно к. 258 — Армутларъ и, като достигне сѣвернитъ склонове на висотата съ к. 207, на повърне на западъ и застане съ авангарда предъ линията к. 207 — 262. Съ двата проводници отъ Черкеска-Слава, руски липовани, следъ като се прибралъ авангарда току що разведенъ на позицията, безъ да чака другитъ две дружини, тръгналъ по пжтя за Армутларъ. Още не достигналъ на една висота съ к. 258, смръкнало се,

станало тъмно; авангарда продължавалъ настѣплението си, безъ каквато и да е ориентировка, не знаелъ кжде е противника, нито можелъ да види околността за да знае кжде е. Командира на полка, съ командира на 3 а дружина и проводницитъ, се движили съ средния направляющъ патруль и го упжтвали кжде да се движи.

Къмъ 8 ч. сл. пл., движейки се по тоя начинъ, авангарда — по заповѣдъ на командира на полка, считайки по картата и времето на движение че е достигналъ до обекта — на една линия се насочилъ по една тъмна могила, която се предполагало да е предъ с. Башъкъой, като се построилъ въ боенъ редъ: на дѣсна флангъ — 1 а дружина, въ лѣво 3 а дружина, а батареята отзадъ. Командира на полка решилъ да насочи тукъ авангарда, поради това, че зачулъ кучешки лай отъ с. Армутларъ и билъ съобразилъ, още преди да се мръкне, по картата, че тамъ трѣбва да се повърне на западъ.



Награждаване героитъ отъ 3-а дружина.

Единъ конникъ и единъ проводникъ се изпратили въ с. Армутлар да доведатъ нѣкой селянинъ, за да се узнае нѣщо за мѣстността и противника. Дружинитъ на авангарда току що заели мѣстата си, въ тъмнината, при командира на полка дотърчалъ запъхтанъ селянинъ бѣлгаринъ отъ с. Камберъ и съ задихане силно, на нисъкъ гласъ, почналъ да разправя, че току предъ тѣхъ била позицията на противника, на която той нѣколко дена работилъ, набивалъ колове за телена мръжа; че въ Армутларъ имало руси и далъ сведения за позицията; из-

веднъж както се водеше разговора съ селянина, се започна лущена стрѣла отъ лѣво (западъ), куршумитѣ пищѣха надъ главитѣ, идящи отъ лѣво (западъ), а така сжщо и по батареята, която е задъ дружинитѣ. Стрѣлбата все повече се засилвала и почнала да вниса смущение въ дружинитѣ и батареята. Ясно било, че сведенията на селянина сж вѣрни, че противника ни стрѣля продолно въ гърба отъ висотитѣ, южно отъ Башкѣой. Трѣбовало да се оттеглятъ дружинитѣ назадъ (на югъ), за да не бждатъ бити въ тила. Конника и проводника се завърнали и доложили, че въ с Армутли има руска пехота. Отъ задъ се чернеяли високитѣ стрѣмни склонове на к. 207 и 262. Селянина отъ Камберъ казалъ, че нѣмало никакъвъ пжтъ презъ планината назадъ и не е възможно да се изкара тамъ артилерия, а отъ линията на дружинитѣ до политѣ на висотитѣ имало 200—300 крачки. Съ селянина и командира на батареята, подъ градъ отъ куршуми, въ тъмнината, командира на полка тръгналъ да търси мѣсто назадъ, да постави батареята и отдрѣпне дружинитѣ отъ авангарда и ги извади отъ клопката, въ която попаднали безъ ориентировка въ тъмнината, безъ сведения за противника и мѣстността по писмената заповѣдъ на бригадата, гдето не сж знаели нищо за противника. Следъ дълги лутания, убедилъ се, че мѣсто за батареята нѣмало, а да се седи тукъ било гибелно. Оттеглили се дружинитѣ и батареята на сѣверния склонъ на к. 207; отдалечили се отъ противника и се запазили отъ деморализиране. При оттеглянето, стрѣлбата се усилила отъ противника; попаденията били повече въ батареята; войницитѣ забъркали редоветѣ и били готови да се изтръгнатъ отъ ржцетѣ на началницитѣ. За да се създаде редъ, командира на полка спрѣлъ ротитѣ подъ изстрелитѣ и ги заставилъ да станатъ въ редъ, и тогава чакъ пролължили оттеглянето.

3-а дружина съ 4 картечници заела западната частъ на сѣверния склонъ на к. 207 1-а дружина—източната частъ и пжтя Черкезка Слава. Армутли включително, батареята задъ първа дружина до пжтя съ една рота (трета) въ прикритие. Въ това положение авангарда останалъ да ношува на 18-й срещу 19-й, безъ да бжде повече обезпокояванъ отъ противника. Вечеръта завалѣлъ ситенъ дъждъ; нощъта—влажна и студена Вечеръта неможало да се даде топла храна на всички. Вода за пиене и за добитъка се вземало отъ с Камберъ, подъ охраната на единъ взводъ. По донесение 2-а и 4-а дружини отъ полка достигнали късно до Черкезка Слава и тамъ останали да ношуватъ Тѣй. че авангарда, който билъ на сѣвернитѣ склонове на к. 207 билъ съвършено изолиранъ и подъ носа на противника Други наши части въ лѣво и дѣсно нѣмало, всички били назадъ.

Споредъ оперативната заповѣдъ по 2-а бригада полкътъ съ 6 полски с. с. орждия и едно дълго 105 см., образувалъ

лъвата колона, съ обектъ—линията к 207 (изключително) — 265 (изключително) на тази линия да се утвърди и подържа връзка на дѣсно (изтокъ) съ 36-й полкъ, на лѣво (западъ) съ турската дивизия.

На 19-й декемврий сутринята ваялъ слабъ дъждъ, висотитѣ—по гжста. При разсъмване к-ра на полка се изкачилъ на к. 207 да се ориентира. Тукъ настанилъ наблюдателния пунктъ на батареята; отъ тамъ отишелъ къмъ к. 262, рекогносциралъ всичкото пространство отъ к. 207 до к. 262; намѣрилъ пжтъ покрай източния склонъ на к. 207, за да се изкара артилерията на висотитѣ, западно отъ к. 207; огледалъ позицията на противника и мѣстността му.

Мѣстността между пжтя Черкезка Слава—Армутли и Чукурово—Башкѣой, както се спсмена и по рано, силно пресечена съ планински характеръ, съ дълбоки долове, покрити съ гжста, едра непроходима гора; движение само по пжтеки, доста рѣдко, връзка невъможна. Огледъ на сѣверъ—широкъ отъ всѣка висота. Позицията на противника минувала на сѣверъ до Армутли къмъ к. 25, пресичала рѣката опасвала южнитѣ склонове на к. 189, минавала по сѣвернитѣ склонове на к. 262, презъ южнитѣ склонове на к. 262, 283; позицията била добре укрепена много отъ рано отъ плѣнницитѣ, усилена на много мѣста съ телена мрѣжа въ по-важнитѣ участъци. Съ нѣколко линии и окопи и телени мрѣжи, въ нѣколко пояса отъ по три реда колове; на мѣста мрѣжата била кръстосанатъй, че образувала цѣлъ лабиринтъ. При к. 189 имало нѣколко голи мотилки въ шахматенъ редъ; сѣверно до к. 262—нѣколко конусообразни, въ други продълговати голи висоти, отъ които две канаристи; висоти съ различна височина; две подъ редъ на височина еднакви на к. 262; тѣзи висоти били най-силно укрепени—съ нѣколко реда окопи и телени мрѣжи въ разни посоки. Презъ с. Башкѣой Армутли рѣка съ блатисти корито, блатисти брѣгове, а вънъ отъ брѣговетѣ изобилни блати; рѣката била непроходима; имало два моста при Башкѣой. На сѣверъ непосредствено до Башкѣой—линия окопи безъ телени заграждения; по южнитѣ склонове на висотитѣ, сѣверно отъ Башкѣой—линия окопи. Окопитѣ на противника изкусно приспособени къмъ мѣстността и маскирани тѣй добре, че не можело да се познае окопа отъ околната почва, ни да се види; само по теленитѣ заграждения можело да се налучкатъ окопитѣ. Противника заемалъ здраво първата линия: на участъка при Башкѣой била 115 руска дивизия, а назадъ 3-а стрелкова дивизия, при Башкѣой, сѣверно, имало две полски и една тежка гаубична батарея.

Въ 9 ч. пр. пл. к-ра на полка се завърналъ отъ рекогносцировката; разпоредилъ 1-а дружина да мине на югъ по

висотата подъ к. 207, да отиде на западъ и заеме участъка си, посоченъ лично на к-ра на дружината на самото мѣсто; трета дружина да прехвърли дѣснофланговата си рота и двестъ роти отъ подръжката съ картечната рота на западъ отъ kota 207 и когато това стане, да дръпне ротата си, която стои на мѣстото и прикрива маневра за подръжка; 2-а и 4-а дружини които пристигнали съ проводникъ, коненъ ординарецъ се насочили южно отъ к. 207, предъ г-рата къмъ к. 262, следъ това насочване се дали окончателно обектигъ на дружинитѣ съ заповѣдъ. На пристигналия командиръ на артилерийското отдѣление и к-ра на 2-й артилерийски полкъ се съобщило къде е лѣтя на артилерията и се поискало да поставятъ артилерията на позиция, западно отъ kota 207. Часа е 9 и 35 м. пр. пл. 2-а и 4-а дружини, първа картечна рота и другата артилерия, предадена къмъ колоната, били на три километра на югъ отъ позицията въ походна колона.

Въ 9 ч. 50 м. пр. пл. на полка се заповѣдало да настѣпи и заеме участъка: к. 189 (включително) до к. 265 (включително). 36-й полкъ да заеме отъ Армутли до к. 189; турската дивизия — отъ к. 565 (включително) к. 226 и 329; настѣпленieto да се почнело въ 8 ч. пр. пл. Споредъ тази заповѣдъ на полка се давало участъка отъ най-силно укрепената позиция на противника, участъкъ около 6 клм. по фронта.

Дружинитѣ почнали маневрирането презъ г-стата гора и планинска мѣстностъ, за да заематъ мѣстата дадени имъ отъ к-ра на полка въ изпълнение на предната заповѣдъ на командира на бригадата.

Къмъ 2 ч. сл. пл. едва две дружини били згели новата посока; артилерията още не излѣзла на позицията, само една полска батарея наблюдавала позицията; дружинитѣ били по източнитѣ склонове на к. 262 въ г-ста непроходима гора; движението съвръшено затруднено, връзка не може да се държи и ориентировката твърде трудна, само съ компаса; за донесения и заповѣди се губило много време до като отидатъ до назначението; телефонъ не можело да се построи.

Въ 2 ч. сл. пл. при това положение, се получи оперативна заповѣдъ по 2-а бригада, въ извлечение: „Огъ бѣгашитѣ български, пленникитѣ, предни пехотни и конни части се заключавало, че неприятеля отстъпва въ сѣверна посока. Предъ фронта на нашата дивизия (сборна) противника заема въ сѣверни части с. Армутли; к. 289 и с. Башъ-къой к. 25. На бригадата е заповѣдано да вземе ново изходно положение: 36 полкъ — отъ западния край на Сатулиау до с. Армутли включително; 35 полкъ — к. 25 вкл. до с. Башъ-къой вкл. Следъ като се заеме новото изходно положение, настѣпленieto да се продължи, 35 полкъ въ зоната ограничена на изтокъ съ линията к. 25—к. 117—к. 79 включ., на западъ

Башъ-къой вкл. с. Налбантъ—к. 137; да достигне и заеме линията к. 117 изключ.—к. 137 вкл.

Правило впечателенке сведението за противника; к-ра на полка е отъ вчерашния день до носа на противника, събра-нитѣ сведения — непосредствено отъ него, отъ българското население, отъ лѣвници, отъ лични огледи, били: че противника съ 115 дивизия заема отъ Армутли до Башъ-къой, а на западъ съ 3-а стрѣлкова дивизия. Още по-неясно било положението, че на полка се давало изходно положение на сѣверъ отъ укрепената позиция на противника.

Ясно било, че за да се заемело това изходно положение, трѣбвало да се атакува противника и завладѣе позицията му.

Едва въ 5 ч. сл. пл., командира на 4-а др. получилъ тази заповѣдъ, той билъ най-далечъ, на крайния лѣви флангъ; до 6 ч. сл. пл. заповѣдта на к-ра на 4-а др. достигнала до всички ротни командири. Тъмнината вече била настѣпила, мъглата покрила повърхнината на земята. Въ тъмнината, до 7 ч. сл. пл., едва тритѣ дружини (безъ 4-а) успѣли само да се насочатъ къмъ новата посока, новото изходно положение.

Дружинитѣ останали да ношуватъ тамъ, дѣто ги сварила тъмнината, при бойно охранение и пълна бойна готовностъ, безъ да могатъ поне да се насочатъ напълно къмъ новия изходенъ пунктъ.

Въ 1 ч. 30 м. пр. пл. на 20 XII, една група неприятелска пехота настѣпила срещу средната дружина (2-а), открила бързъ пушеченъ огънь; следъ 20 минутна престрелка противникътъ се изгубилъ въ тъмнината.

Въ 7 ч. 30 м. пр. пл. се получила телеграма отъ к-ра на 2-а бригада, а по после въ 10 ч. 50 м. пр. пл. оперативна заповѣдъ: 4-й сибирски корпусъ, прехвърленъ на лѣвия брѣгъ на Дунава, 115 руска дивизия заема линията к. 266 — Башъ-къой — к. 429, западно отъ 115 дивизия е 3-а стрѣлкова дивизия. Съгласно оп. заповѣдъ по дивизията № 61, на бригадата е заповѣдано да настѣпи въ участъка: Камберъ — к. 79 — к. 117—к. 265 — к. 217, когато мине рѣката предъ фронта въ случай, че противника е многочисленъ, да се затвърдятъ на лѣвия брѣгъ предъ село Башъ-къой—Армутли и Сатуноу и отъ тамъ, следъ нова артилерийска подготовка да атакува противника предъ себе си и въ споменатата зона. Следъ овладяване неприятелскитѣ позиции, ако противника е силенъ, бригадата да се спре на линията к. 137 — 213, където да се устрои и окопава, а следъ това бригадата да продължава преследването. Настѣпленieto си бригадата да съобразява съ настѣпленieto на 6-й турски корпусъ. Въ 8 ч. пр. п., 20 XII. 35 Врачански полкъ съ прираденитѣ му части да настѣпи въ зоната: к. 25 — к. 237 — Налбантъ — к. 137, к. 265 изключ.

к. 226 — к. 213 включ. и когато мине рѣката предъ фронта, въ случай, че противника е много силенъ, да се затвърди предъ село Башь-къой“.

Въ тази заповѣдь най-после се признало, че на фронта е 115-а и 3-а стрелкова дивизии; косвено се признавало и силата на противника, оценена отъ к ра на полка и донесено на време; но още се нѣмало представа за укрьплената неприятелска позиция, за мѣстността задъ неприятелската позиция и укрьпленията му задъ главната линия. Ако това бѣ извѣстно, щеше да се знае, че единъ пѣтъ заета главната позиция и мината рѣката сѣверно отъ Башь-къой, не може да се спира и наново подготви атаката. Това било четвъртото измѣнение посоката и обектитѣ на полка. Въ 7 ч. 30 м. пр. пл. нашата артилерия дала първия изстрѣлъ по позицията на противника—ю. Башь-къой и продължила да обстрѣлва окопитѣ му по висотитѣ около к. 189.

Въ 8 ч. пр. пл. съ оперативна заповѣдь по полка се дали разпорѣждания: полка да настѣпи въ зоната, ограничена на сѣверъ съ линията к 125—к. 134—с. Налбантъ—137; на западъ—к. 265 изключ. — к. 226—к. 213 включ., да атакува противника въ този участъкъ и достигне линията к. 137—213 за което: капитанъ Ивановъ да настѣпи въ 8 ч. пр. пл. по посока к. 189—Башь-къой—Налбантъ—Гръстеникъ.
Майоръ Цаневъ да настѣпи на изтокъ отъ капитанъ Ивановъ.

Капитанъ Липовански да настѣпи на западъ отъ капитанъ Ивановъ и съобразява действията си съ частитѣ отъ 6 й турски корпусъ.

Капитанъ Кюркчиевъ — полкова подрѣжка, две роти — да следва задъ капитанъ Ивановъ.

Подполковникъ Брусевъ да подготви атаката на к. 189 и подържа настѣплението на пехотата съ артилерията си.

Идеята на командира на полка за разкъсване позицията на противника, съ заемане висотитѣ южно отъ с. Башь-къой (около к. 189), си останала сжщата както и вчера.

Дружинитѣ, следъ като получили заповѣдитѣ и уясненията, дали въ свой редъ на подчиненитѣ си всички разпорѣждания и ротитѣ бавно, систематично, въ най-голтѣмъ редъ, съ спазване на всички усвоени похвати въ преднитѣ боеве за скрито настѣпление и намаление загубитѣ, почнали да настѣпвагъ. Противникъ, който зорко следѣлъ всѣко движение и който въ това време стрѣлялъ по нашата артилерия на висотитѣ западно к. 207, веднага насочилъ огъня си по настѣпвающитѣ роти, особено по 3-а дружина, която настѣпвала по откритата мѣстность. Вещото ржководене на войницитѣ отъ 3-а дружина запазило храбрцитѣ отъ напразни загуби и ротитѣ спокойно, отъ позицията на позиция, се прехвърляли, а противника силно нервиралъ, зачестилъ нервна

стрелба съ своята артилерия по ротитѣ отъ 3-а дружина.

2-а и 4-а дружини настѣпвали по вълниститѣ източни склонове на висотитѣ съ к. 262, покрити съ гжста едра непроходима гора, твърде бавно, като всѣки войникъ се провира подъ клонетѣ на дърветата. 3-а дружинѣ, зацѣржана съ силенъ артилерийски огънь, сжщо настѣпвала бавно, но тя успѣла къмъ 11 ч. пр. пл. да достигне долѣтъ. и отъ тамъ почнала да пѣпли по склоноветѣ на височинитѣ къмъ телената мрѣжа предъ окопитѣ на този участъкъ. 4-а дружина прехвърлила единъ дългъ гористъ гребенъ отъ висотитѣ около к. 262 и къмъ пладне изнаенадала противника, появила се близо до телената мрѣжа на най-силната частъ отъ позицията на висотитѣ при к. 262. Нашата артилерия, поради топографическия характеръ на мѣстността, гората и далечината, нѣмала възможность да подпомогне ефикасно дружината, не можела да види и обстрѣля позицията на противника на к. 262; 2-а дружина успѣла да се измъкне отъ гората и тя внезапно, незабѣлзано, изконала въ окрайнината на гората близо до телената мрѣжа на с.-и. склонове на висотитѣ съ к. 262, срещу една друга висота гола и малко въ флангъ. 4-а дружина открила огънь; една наша батарея насочила огъня си по позицията на противника предъ фронта на 2-а и 4-а дружини, корегиралъ отъ командиритѣ на тѣзи дружини. Другата артилерия усилила стрѣлбата по висотитѣ ю. отъ с. Башь-къой (к. 189) и отъ части въ сѣверната окрайнина на с. Башь-къой. Дружинитѣ при общи усилия, взаимни подпомагания и подържани отъ нашата артилерия, следъ като засилили стрѣлбата, продължили да се доближавагъ до телената мрѣжа на противника. У противника, къмъ 30 м. сл. пл., се забѣлзало колебливо движение въ с. Башь-къой и по сѣверната му крайнина; нашата артилерия засипала пехотнитѣ части на противника въ селото и около него; тѣ увеличили колебанието си и почнали да пѣлнятъ окопитѣ си (2-а линия), сѣверно с. Башь-къой. Къмъ 2 ч. сл. пл. дружинитѣ се доближавагъ до самитѣ мрѣжи; охотници смѣлчаци, почнали да режатъ телта и правятъ прелези. Командиритѣ на дружинитѣ лично упѣтвали ротитѣ и командитѣ съ своето присѣтствие между тѣхъ, близо до телената мрѣжа, увличали подчиненитѣ си; примера е заразителенъ. Командира на 15-а рота младия зап. подпоручикъ Петровъ Василь лично, съ единъ патруль, излѣзълъ напредъ, огледалъ мрѣжата, избралъ изгоденъ участъкъ, насочилъ своитѣ смѣлчаци, които, пратени лично отъ обичния си началникъ, за мигъ събератъ мрѣжата. Подпоручикъ Петровъ се връща, повежда взводоветѣ си, съ думи и примѣра си ги окуражилъ, тѣ презрѣли смъртта, съ лопатитѣ си съборили мрѣжата, ротата се нахвърлила въ окопитѣ на противника, изтласкала го и ги заела, но смѣлия любимецъ на ротата младия подпор. Петровъ,

при водене единъ отъ взводоветъ, билъ пронизанъ отъ вражеския куршумъ, изоставилъ за винаги своитъ достойни храбри подчинени. Колебанията на противника се увеличили отъ смълостъта на храбритъ врачанци, отъ силния близъкъ пехотенъ огънь, засиленъ още повече отъ артилерийски, той не билъ въ състояние да упорствува на смълитъ и енергични настъпления; командиритъ на дружинитъ схванали момента на време подтикнали ротитъ си, лично повели общо настъпление, понесли се стремително смълитъ борци, преминали телената заграда, впуснали се на ударъ съ ножа и вика „Ура!“ противника билъ пометенъ, той напусналъ окопитъ си, не издържалъ до край натиска, пръснатъ, обърналъ гърба си и плъзналъ по сѣвернитъ склонове на защитаванитъ отъ него грамадни висоти съ отлично приготвени и усиленни позиции. Артилерията засипала показалия гърба си противникъ, нанесла му тежки поражения, а пехотата пълнешката минала окопитъ на противника, изкачила се на гребена на самитъ висоти, спрѣла да си отдъхне и да прати своитъ куршуми да достигнатъ бѣгачия изъ урвитъ противникъ. Картина—колкото приятна, толкова величествена — по единитъ склонове изморенитъ храбреци пълняли да настигнатъ противника въ стройни линии, по другитъ склонове врагътъ разпръснатъ като стада гъски тичалъ по скоро да се смъкне отъ висотитъ, да избѣгне ножа и куршума, да мине рѣката по единственитъ мостове и се скрие въ селото.

Въ 4 ч. 20 м. сл. пл. полка билъ господарь на позициитъ южно отъ с. Башъ къой (висотитъ съ к. 189 и висотитъ съверно отъ к. 262, заелъ билъ и втория редъ отдѣли висоти, затвърдилъ се, а нѣкои роты минали по оставенитъ два здрави моста на рѣката и нахълтали въ западния край на с. Башъ-къой; като оставила вздове специално да пазятъ мостоветъ. Навлѣзлитъ въ селото съ бой почнали да изтласкватъ останалитъ разбъркани неприятелски пехотни групи. По улицитъ, мегданитъ и двороветъ на селото родното мѣсто на Д. Петковъ опълченецъ и министъръ на България, се водила остра нева борба; нашитъ роты достигнали до средата на селото къде черквата, но тукъ противника се поорганизиравалъ и ги срещналъ съ силенъ огънь отъ всѣка къща, всѣки дворъ; ротитъ се спрѣли и тамъ замръкнали, като водили постоянно борба съ мелки групички, които се опитвали да минатъ въ махлитъ, заети отъ нашитъ роты. Селото Башъ къой е твърде голѣмо село, съ 6—700 къщи, доста обширно.

Полка замръкналъ и ношувалъ: 3-а дружина на заетата позиция на височинитъ (3) непосредствено южно отъ Башъ-къой, съ охранението на рѣката; до нея въ лѣво 2-а дружина, на сѣвернитъ склонове на голѣмитъ канаристи височини, наредени по дѣсна брѣгъ на рѣката на западъ отъ к. 18; на лѣво отъ нея 4-а дружина, сжщо на сѣвернитъ склонове на

редъ отъ нѣколко висоти; — подържитъ задъ тия висоти, охранение по рѣката: 2-а и 4-а дружини иматъ патрули въ селото, които държатъ заетитъ квартали още отъ вечерята и водили постоянна борба съ групички на противника. На западъ (лѣво) една дружина отъ турския 74 полкъ била изпратила рота заедно съ 4-а дружина въ село Башъ-къой, но по-несла загуби отъ огъня на противника, тази рота рано напуснала селото и се прибрала на дѣсна брѣгъ на рѣката.

Така, на 20 XII. въ 4 ч. 12 м. сл. пл. полка завладѣлъ най-силната по природа, най-силно укрепена и важна частъ отъ силно укрепена отъ по рано позиция на руситъ на излаза отъ Бабадагскитъ планини, позиция защитавана отъ значителни руски сили — 115 дивизия; на тези позиции руситъ сж разчитали да разстроятъ нашата армия и да препречатъ пжтя на побѣдоносната българска армия къмъ долното течение на Дунава. Най-силната и най-важната частъ на неприятелската укрепена позиция е завладѣна съ извънредно усилие, тактъ, умѣние, самоотверженостъ и съзнателно изпълнение дълга си на всички храбри и неустрашими Врачанци, при минимални жертви, но сжпли за майка България; силната броня на противника е разкъсана, портата за отиване на съверъ е отворена. Врачанци достойно изпълнили задачата, поставена отъ к-ра на полка.

При тези епически борби, съ многочисленъ, изпитанъ и коравъ противникъ, на тъй грижливо избрана, умѣло усиленна позиция, на най-силната по природа мѣстностъ въ Добруджа, особено се отличили командира на 4-а дружина, капитанъ Липовански, съ личния си примеръ, саможертвуване и безстрашие. Командира на 15 рота зап. подпоручикъ Петровъ Василь, личния примеръ на когото билъ неподражаемъ и тукъ и на позициитъ при Естеръ; командира на 3-а дружина майоръ Цаневъ, който съ особена тактъ и хладнина водилъ дружината си по равна, открита мѣстностъ, кръстосвана съ неприятелски артилерийски огънь, довелъ я, почти безъ загуби, до мрѣжата на противника, обхваналъ най-предната мотвила, изгонилъ противника, като едновременно подпомагалъ съ огънь и маневриране съседната 2-а дружина. К-ра на 2-а дружина капитанъ Ивановъ, който въ най-непроходимата мѣстностъ извѣлъ сполучливо дружината подъ носа на противника; съ личенъ примеръ на мѣсто и на време подтикналъ ротитъ и завладѣлъ позициитъ на противника.

Всички офицери, подофицери и войници доблестно изпълнили дълга си.

Засуди: *убити*: зап. подпоручикъ Петровъ Василь, долни чинове—19; *ранени*: Подпоручикъ Пустимиевъ втори пжтъ; зап. подпоручикъ Пановъ; офиц. командатъ Кръстевъ и Димитровъ и 49 долни чинове.

Централно: патрони 60000; картечни 12000.

Трофей: една картечница и 10 плъника. Въ окопитъ имало изоставени доста руски трупове и оржие. Срещу полка е билъ 560 пехотенъ полкъ на лъвия флангъ; командванъ отъ полковникъ Росковски.

* * *

Презъ нощта дружинитъ се окопали на заетитъ позиции, попълнили си бойнитъ припаси, изнесли се убититъ и раненитъ. Цълата нощъ се водила пехотна и артилерийска стрълба.

Въ 8 ч. пр. пл. артилерията на противника още повече засилила огъня по позициитъ, които се заематъ отъ полкѣ; особено засилила огъня си по висотитъ съ к. 189.

Къмъ пладне всичката артилерия отъ бригадата групирала огъня си по позицията на противника предъ фронта на 36-й полкъ. Едно пространство отъ 4—500 кр. формено се покрило съ димъ; 36 полкъ настъпилъ къмъ задимения участъкъ отъ неприятелската позиция, тукъ били изпратени две роты отъ 1-а дружина отъ полка, отъ бригадната подръжка, да се усили и подържа 36-й полкъ.

Противника отбилъ атаката на Козлодуйци и веднага пренесълъ артилерийския си огънь по позицията на полка и засилилъ огъня си до барабаненъ; пехотни части усилвали окопитъ сѣв. Башкьой и почнали да вкарватъ въ с. Башкьой нови части, пристигащи отъ задъ за подкрепа. Ясно е, че противника готвилъ повратна атака срещу полка, искалъ да се опита да си възвърне изгубенитъ позиции. Артилерийския си огънь почналъ да групира на разни пунктове отъ позицията на полка; обстрелвалъ силно нъколко минути единъ участъкъ, пренасялъ на други, трети и т. н., на ново повтаря.

Командира на полка нъколко пжти молилъ и настоявалъ да му се даде поне една батарея въ негово подчинение и да дойде напредъ на позиция, въ участъка на полка, отъ дето и наблюдението и стрелбата щѣли да бждатъ ефикасни. Най-после следъ неуспешната атака на Козлодуйци, му се обещало и било разпоредено две батареи полски да дойдатъ въ участъка на полка; тези батареи едва на смръкване дошли и не взели никакво участие въ борбата. Борбата продължила да се води оживено, ту на единъ, ту на другъ участъкъ на полка. Противника постоянно маневриралъ съ своята пехота и артилерийски огънь. Врагъци здраво задържали позициитъ си, заети на 20 декемврий съ толкова усилия и ценни жертви.

Въ 10 ч. сл. пл. противника следъ като билъ засилилъ твърде много артилерийския си огънь, пехотата му се опитала да атакува двата фланга на полка, но бодритъ защитници открили бързъ картеченъ и пушеченъ огънь по противника и въ кжсо време го принудили не само да се откаже отъ намеренията си, но да се върне въ окопитъ си.

Дружинитъ заносували на позициитъ си, при пълна бойна готовность и бдителность и при бойно охранение.

Въ 2 ч. сл. пл. рекогносцировачнитъ взводове, следъ като притиснали охранението на противника съ бой, достигнали окопитъ му на сѣверъ отъ Башкьой, хвърлили нъколко бомби въ окопитъ му и навлзли въ тѣхъ безъ съпротива; продължили задъ окопитъ и се затвърдили въ последнитъ окопи. По телефона, веднага се донесло на к-ра на полка. К-ра на полка заповѣдалъ дружинитъ и полскитъ батареи, въ 4 ч. пр. пл. 22 декември, да бждатъ на сѣверния край на с. Башкьой, отъ дето ще настъпятъ по шосето за Налбантъ да преследватъ противника, като 3-а дружина съставя авангардъ на полка и настъпи по шосето; главнитъ сили да следватъ задъ авангарда, тукъ—и дветъ батареи. Съобщилъ на командира на 36-й полкъ и на командира на 74-й низам. полкъ.

Дружинитъ веднага настъпили къмъ с. Башкьой, преминали го и се събрали на сѣверния край; 3-а дружина, която била най-близо, минала рѣката по поставенитъ още миналата нощъ леки мостчета, заела охранението, разчленила се, — две роты въ първа линия по дветъ страни на шосето съ силни патрули напредъ и чакала достигането на другитъ части отъ полка. Другитъ дружини и артилерията минали по запазенитъ мостове.

Въ 5 ч. пр. пл. главнитъ сили въ походенъ редъ, предъшествувани отъ авангарда, който билъ на 1 клм. напредъ, тръгнали отъ крайнината на селото. Нощъ тъмна, пълна тишина и спокойствие владѣе на всѣкъде. Съ ракети се дали нъколко сигнала, за да види 36-й полкъ кжде е полка и се предизвика той да се обади, но никакъвъ знакъ, изпратенитъ патрули за връзка съ 36-й полкъ доложили, че полка билъ още на мѣстото си.

Въ 7 ч. пр. пл. авангарда достигналъ с. Налбантъ; на висотитъ сѣверно отъ Налбантъ, малки групи неприятелска пехота. Авангарда ги разгонилъ. Полка се спрѣлъ на почивка.

Въ 7 ч. 20 м. пр. пладне се донесло на к-ра на бригадата, че полка достигналъ с. Налбантъ, че на сѣверъ сж забелязани малки неприятелски групи; че по сведения противника отстъпвалъ въ две посоки — къмъ Тулча и къмъ Исакча; (тукъ пжтъ се дѣли за тези градове), и че Врагъци ще продължатъ настъплението до с. Тръстеникъ, дето ще чакатъ посока за по нетатъшното настъпление.

Следъ като войницитъ си отпочинали и нахранили, продължило се настъплението съ авангарда къмъ с. Поща, била достигната опашката на една неприятелска пехотна колонна излизаща отъ с. Поща; съ първия попадналъ близо настрѣлъ колоната се разпръснала и скрила въ доловетъ. Авангарда съ дветъ батареи заелъ позиция могиликтъ (западнитъ) южно отъ с. Поща (включително) и сѣверната край-

нина на лъса; главнитѣ сили се построили по дружинно задѣ позиция въ сборенъ редъ; обозитѣ — въ село Тръстеникъ.

Вечерята била поставена и първа дружина въ бойната частъ на западъ отъ 3-а дружина. Останелитѣ 2-а и 4-а дружини въ полкова подържка; въ този редъ полка нощувалъ при бойно охранение. Съприкосновение съ противника нѣмало, и нѣмало се физическа възможностъ да се подържа — нѣмало конница, полка билъ изнесенъ напредъ 8—10 км. — изолиранъ. За този подвигъ на Врачанци, за тази смѣла и рискована инициатива презъ нощта, да се предприеме настѣпление и се преследва противника, началника на сборната дивизия пише на к-ра на бригадата следното предписание:

Командиру 2-а бригада 6-а Сборна дивизия

Похвалявамъ инициативата на командира на 35 п. Врачан. полкъ, подполковникъ Таслаковъ, за гдето на 22 того, следъ като изпратенитѣ отъ него рекогносцировачни взводове сж прогонили неприятелскитѣ части отъ окопитѣ имъ, е заповѣдалъ да се преслѣдва по петитѣ противника презъ нощта.

Вземете си бележка отъ тоя редъкъ случай за проявяване на инициативата.

Началникъ Сборната дивизия:

Генералъ Кантарджиевъ

Старши адютантъ: майоръ Жековъ

Бой при Телица.

Кроки № 14

Въ полунсщъ се получила заповѣдъ отъ командира на 2-ра бригада, въ изпълнение на която въ 2 ч. пр. пл. на 23 XII к-ра на полка издалъ оперативна заповѣдъ по полка. На бригадата се заповѣдвало да настѣпи презъ нощта и на разгядане да заеме градъ Исакча. Отъ мѣстото дето полка за нощувалъ — южно отъ с. Поща, до Исакча, по въздушна линия, 26 км. Пѣтя презъ манастира южно отъ Телица междуселски, тесенъ, стрѣменъ, каменливъ, минавалъ презъ гора и труденъ за движение; ако никжде нѣма противникъ, ноще полка можалъ да се движи въ скоростъ най-много 3 км. въ частъ, потрѣбни сж най-малко 8 ч. и 30 м.

Настѣпелния маршъ се формиралъ: капитанъ Ивановъ авангардъ—2-а дружина и две картечници, тръгналъ въ 2 ч. пр. пл., сѣверно отъ с. Тръстеникъ по пѣтя за манастира Чилику де-Перинпи — Телица — Николицелъ — ман. Кокошъ Исакча, съ единъ проводникъ отъ село Тръстеникъ. До като авангарда се изтегли и мине бойната линия, дружинитѣ отъ позицията се събрали и влѣзли въ състава на главнитѣ сили:

дветѣ роти отъ 1-а дружина, 2 батареи отъ 2-й артилерийски полкъ, 4-а дружина и 3-а дружина; 6-ийния обозъ задъ главнитѣ сили. Дветѣ роти отъ 1-а дружина въ разпореджане на командира на бригадата.

Въ 8 ч. пр. пл. полка достигналъ до с. Телица; челния отрядъ миналъ с. Телица и сѣверно отъ Телица, и спускайки се по шосето презъ гъста гора, билъ обстрелянъ отъ спешена руска конница, която препречвала тѣснината, по която минавало шосето Телица — Николицелъ и Сома — Исакча, тамъ, дето шогейния клонъ свѣрзва тези две шосета и се изнесалъ цѣлия авангардъ. На сѣверъ отъ Телица се подтикналъ челния отрядъ да прогони конницата, главнитѣ сили на авангарда се развърнали въ боенъ редъ на платото сѣверно отъ Телица. Кра на полка съ щаба си и командира на артилерията, излѣзли при челния отрядъ на рекогносцировка. 36 полкъ, който трѣбваше да настѣпва въ дѣсно отъ полка билъ назадъ около манастира Челико; турцитѣ сжщо били назадъ около Али-бей-кьой и на западъ. Челния отрядъ воделъ бой съ спешената конница; висотата съ к. 132 цѣлата е опасана съ стрелкови окопи и се заемала добре отъ пехотата, която стои низко въ окопитѣ. Предъ тези окопи стрелкови групи козяли трапчета прави, и не допусkali, че тѣ се вече наблюдавали отъ насъ; окопитѣ на к. 132 съ частъ сж обърнати на югъ за защита дефилега, тъй че вмъкването въ дефилета преди да се завладѣе висотата 132 било невъзможно, отъ тамъ се фланкира шосето. Мѣстността на сѣверъ отъ шосето Телица — Николицелъ — плато открито, голо, само южнитѣ му склонове били покрити съ гора, и отъ части западнитѣ; мѣстността на югъ отъ това шосе вълниста, съ голѣми висоти, покрити съ гъста гора, непроходима, само близката частъ до шосето, и то равнина — по-открита, обрасла съ туйчки гора отъ различна голѣмина и проходи-мостъ. Висотата 259 се състои отъ нѣколко отдѣлни върхове, които стърчали надъ шосето, едни отъ тѣхъ канаристи, но покрити съ едра гъста гора, най-високата съ голѣмъ кръст; тези висоти висяли надъ шосето задъ Николицелъ и равната частъ, която подъ тѣхъ се разширява къмъ Дунава. Къмъ манастира Сотъ. На югъ и изтокъ отъ к. 259 се спускали дълги гребени, покрити съ едра гъста гора, висотата съ кръста давала най-добро наблюдение на всѣкъде. По дветѣ страни на шосето Телица — Николицелъ склоноветѣ съ хубави лозя и отдѣлни кѣши въ всѣко лозе, съ изби за вино. Развърнатия авангардъ се изнесалъ напредъ по платото, южно отъ шосето Телица — Николицелъ, артилерията се поставила на позиция въ долината с. з. отъ Телица, съ задача да прогони конницата и стрелковитѣ групички по платото съ к. 132, да подпомогне авангарда, който получилъ заповѣдъ да очисти дефилега и продължи настѣплението къмъ Николи-

цель—Исакча. Въ 8 ч. 15 м. пр. пл. се донесло—на к-ра на бригадата. Батарейт' заели позиции и открили на бързо огънъ по конницата, първия шрапнелъ се пръсналъ надъ конетъ, ездачит' спешени веднага се качили и въ карьеръ избѣгали на сѣверъ, обстрелвани отъ артилерията; следъ спешенит' конници артилерията обстреляла пехотнит' групи, които били предъ непрекъснатата линия окопи на висотата 132, ги застави да прекратятъ окопането и се прибератъ въ готовит' стрелкови окопи—това било около 9 ч. 20 м. пр. пл. Авангарда подъ прикритието на нашата артилерия настъпилъ Артилерията на противника веднага, за първи пътъ тази заранъ, се обадила, обстреляла настъпающит' роти отъ авангарда. Тя стреляла южно отъ манастира Саумъ, нѣкъде изъ гънкит' на мѣстността съ една гаубична батарея, а съ полска по отъ близо, но неможе да се види де е.

Авангарда се надвесилъ на западнит' склонове на платото, южно отъ шосето Телица—Николищелъ надъ лозята; тукъ въ политъ, низко, една дружина на неприятеля, въ добре маскирани стрелкови трапчета, задъ стобора въ оградит' изъ лозята, посръщнала предната патрулна верига на авангарда съ бърза пушечна стрелба. Едната батарея обстреляла тази неприятелска дружина, тя се скрила изъ гората и замълчала. За да се подтикне авангарда напредъ и да се обезпечи южния му флангъ, удължила се бойната линия съ две роти отъ първа дружина, които се насочили на канаристата могила съ кръста. Първа дружина първоначално развърнала въ бойна частъ самс едната си (3) рота поручикъ Липовански, другата рота останала въ втора линия, въ отстъпъ на югъ. Преднит' взводъ отъ 3-а рота заели една тумба покрита съ едра гора, която се надвесвала надъ низката частъ надъ лозята; Николищелски. Тукъ взводовет' видѣли въ крайнината на гората една руска дружина въ колони спокойно да почива; веднага открили огънъ, дружината се пръснала изъ гората и кжщата изъ лозята Явно било вече, че противника задържа нашето настъпление съ значителни сили; до сега били открити три дружини, една гаубична тежка и две полски батареи. К-ра на полка заповѣдалъ да излезе на позиция на нашата гаубична батарея, возена съ волове и едното дѣлго 10⁵ с. м. Артилерията си намерила сносни наблюдателни пунктове при веригата на авангарда, можела да наблюдава противника и го обстрелва, като повече стреляла по противниковит' окопи на к. 132. Въ 10 ч. 40 м. пр. пл. командира на бригадата, съобщилъ, че е заповѣдалъ цѣля 36-й п. полкъ да настъпи по гребена на кота 132. Полка продължавалъ да води бой съ упорития противникъ, който развивалъ ураганна пушечна и артилерийска стрелба по всѣка групичка, която се мърне, успѣлъ да намѣри батареята на капитанъ Дянковъ, която издала положението си съ голѣмия димъ при изстрела, раз-

сипалъ наблюдателния му пунктъ и заставилъ батареята му да замѣли съ своята тежка гаубична батарея, а по-после да измѣсти орждията и наблюдателния си пунктъ. Въ 11 ч. 35 минути пр. пл. командира на бригадата съобщилъ, че противника отъ к. 122 бѣга; да се настѣпа най-енергично, безъ да се гледа на този противникъ, за да достигне полка обекта си. На к-ра на 36 й полкъ било дадено заповѣдъ да преследва най-енергично. Но действителността била съвсемъ друга. Противника не само, че не бѣгалъ, но имало едно прехвърляне на хора отъ една частъ на окопитъ въ друга, а не бѣгство. За да се обхване по отдалечъ противника отъ югъ и да се даде ржка на 25 низамска дивизия, която, споредъ съобщението на к-ра на бригадата настъпвала на западъ отъ Врачанци, въ 1 ч. 20 м. сл. пл. 4 а дружина настъпила въ гористит' висоти на западъ (въ лѣво) на първа дружина, за да действа въ флангъ и тилъ на противника, като подпомага и Турската дивизия; при всичко, че въ 30 м. сл. пл. се зачули пехотни, а по после и артилерийски истрели, по посока кждето трѣбваше да настѣпятъ турцит' доста на далечъ и по звука личѣло, че сж въ тила на полка; но щомъ командира на бригадата съобщава, че турцит' настъпватъ, трѣбва да се допусне, че е вѣрно. Но при все това к-ра на полка приелъ съобщението съ резервъ и взелъ мѣрки да запази тила си. На командира на 3 а дружина заповѣдалъ да постави една рота съ 2 картечници срещу долината, по която тече рѣката, която минавала предъ Телица; да изпрати далечъ патрули, зорко да следятъ тѣзи посоки и вземе всички мѣрки да запази тила като при случай бързо тури въ действие цѣлата си дружина. На к-ра на 1-ва дружина заповѣдалъ да далъ да завладѣе висотата съ кръста и заеме съ единъ взводъ съседната сѣверна висота. Взводъ отъ 3-а рота бързо настъпилъ, изгонилъ всички патрули на противника и заелъ висотата съ кръста и отъ тамъ съ силни патрулни групи, заелъ и другит' подредъ канаристи чуки. Противникътъ се гнѣздилъ низко въ подножието на висотит' въ крайнината на гората, и не се виждали всичкит' му сили. Авангарда (2-а дружина) се изнесълъ доста напредъ и противника отъ к. 132 стрелялъ въ флангъ даже и тилъ.

1 а дружина съ своята 3-а рота се връзала още по-дълбоко въ разположението на противника. 4 а дружина срещнала противника изъ планинскит' висоти, покрити съ едра гжста гора, явила се въ тилъ на противника, който действа срещу турскит' части и засѣдала на пята имъ. Тукъ противника завързва ожесточенъ бой, за да се изплъзне отъ плѣняване, за да очисти пята и отстъпи или се премѣсти на западъ и си обезпечи пята за Николищелъ. 4 а дружина съ своето бързо настъпление, умѣло държане връзката помежду си изъ гжстата гора и силно вълнистата планинска мѣстность,

заставила противника да се оттегли бързо назад и намали съпротивата срещу турците, които можали лесно да настъпят и достигнат линията, на която е полка. Обаче отъ несението получено въ 1 ч. 30 м. сл. пл. отъ офиц. кандидатъ Цоловъ за свързка съ турците и отъ писмото на подполковникъ Христовъ—командиръ на отдѣлението отъ 2-й артилерийски полкъ, който действувалъ въ състава на турската дивизия, се виждало ясно, че съобщението на к-ра на бригадата било невѣрно; той донася, че до 11 ч. 30 м, пр. пл. турската дивизия нѣмала заповѣдь да настъпва; въ 1 ч. 30 м. пр. пл. изпратила отъ позицията си единъ взводъ конница, 1 дружина и 1 батарея рекогносцироваченъ отрядъ къмъ Николицель; дивизията била на позиция на линията на кота 305—к. 265; забелѣзали неприятелски части да настъпватъ на изтокъ отъ к. 305. Това е посока къмъ с. Тръстеникъ, нашия тилъ, дето нѣмаше ни единъ войникъ, а само обози; сега станаха ясни гърмежитъ, които се слушали по рано; сега положително се знаело вече, че противника е насочилъ части въ тила на полка и за това втори пѣтъ се предупреди к-ра на 3-а дружина да бжде внимателенъ, да усилн разузнаването и да изпрати още една рота за охранение тила въ посоката на рѣката, която тече презъ с. Телица.

И така, до 1 ч. сл. пл. 36-й полкъ билъ на 2—3 клм. назадъ, турските части на позицията си на линията к. 305—265, противника водилъ огнева борба по посока на турците въ гърба на полка и изпратилъ часть къмъ с. Тръстеникъ. Командира на 3-та рота съ три взвода успѣлъ да заеме високата чука съ кръста и съседнитъ до нея на сѣверъ канаристи могили; отъ тукъ имало прекрасенъ обзоръ, вижда се цѣлата равнина до с. Николицель и на сѣверъ. Командира на дружината кап. Кюркчиевъ веднага отишелъ на чуката съ кръста и направилъ лична рекогносцировка и далъ заповѣдь за по нататъшни действия; командира на 4-а батарея кап. Дяковъ, сѣщо отишелъ на тази чука и поставилъ телефонна връзка съ батареята си. Взводоветъ почнали на първо време да се закрепяватъ на чуката подъ охраната на патрули. Къмъ 2 ч. сл. пл. една руска дружина се промъкнала презъ гъстата гора въ промеждутъка между 2-а дружина и 1-а дружина и бързо настъпила на югъ по сѣвернитъ подножия на канариститъ чуки, що били сѣверно отъ голѣмата чука съ кръста, гдето е капитанъ Кюркчиевъ и Дянковъ и почнала да стѣга обрѣча. Положението станало доста тежко. Капитанъ Кюркчиевъ, като вижда критическото положение, привлича другата си рота, 4-а—поручикъ Костовъ Ангелъ, която е била изоставена назадъ въ подрѣжка и съ нея препречва тила на 3-а рота. Благодарение на бързитъ и своевременни мѣрки, той, к-ра на батареята и 3-а рота се спасяватъ отъ обкръжаването на противника. Поручикъ Костовъ съ бързитъ си и

енергични действия, закрепилъ новото положение и далъ възможность на 3-а рота да се прегрупира за нова борба. Противника започналъ да се закрепя на чуката. Съ измѣткването си още кап. Кюркчиевъ гомолилъ к-ра на 4-а дружина капитанъ Липовански, да го подкрепи, и той му далъ една рота отъ подрѣжката си.

Въ това положение к-ра на полка заварилъ командира на 1-а дружина, който организиралъ частитъ си, за да настѣпи и наново завладѣе чуката. Тази чука имала грамадно значение за управление на боя; давала широкъ огледъ на противника, както и на насъ; можало да се насочва и корегира артилерията най-добре отъ нея. Веднага се извикала отъ полковата подрѣжка (3-а дружина) една рота, дала се на капитанъ Кюркчиевъ. На к-ра на 2-а дружина се заповѣдало да засили лѣвия си флангъ и наблюдава интервала между него и 1-а дружина, на командира на артилерийското отдѣление да обстреля чуката съ кръста и подготви атаката, тъй като 1-а дружина ще я атакува и завладѣе наново. Командиру 1-а дружина се заповѣдало въ кѣсо време да завладѣе чуката и се затвърди. Съвмѣстно съ обхватнитъ действия отъ лѣво на 4-а дружина кап. Липовански, противника билъ прогоненъ и частитъ заети на ново. Капитанъ Дянковъ наново заелъ наблюдателния си пунктъ и съ прави наблюдения открилъ артилерията на противника и почналъ да я обстрелва; обстрелялъ и една дружина въ стѣстени групи по ротно, подъ сѣвернитъ склонове на висотитъ, около чуката съ кръста и я разпръсналъ. Ротата отъ 3-а дружина пристигнала на смръкване и капитанъ Кюркчиевъ я употребилъ за подрѣжка на ротитъ, които заели чукитъ. 4-а дружина водела още огнева борба въ гората съ отдѣлни пехотни групи, посокитъ на които въ гората нemoжали да се опредѣлятъ ни отъ кжде идатъ, ни кжде отиватъ.

Усилена борба се водила до смръкване. Противника често групиралъ артилерийския си огънь по чуката съ кръста, отнета отъ него тъй скоро и имаща голѣмо и важно значение за командуванието; нѣколко частични опити да обхванатъ на ново сѣверния флангъ на тѣзи чуки съ малки групи, настѣпващи прикрито изъ гъстата гора, останали безъ резултатъ; артилерията зорко следѣла и обсипвала сѣвернитъ склонове на тази чука съ шрапнели, а пехотата бодърствувала и на време давала по точни сведѣния на артилерията.

Полка замръкналъ съ бой Въ този бой командира на 1-а дружина съ своята преценка на обстановката, желание и изпълнение на инициатива отъ голѣмо значение за общия ходъ на боя и съ своето спокойно командване въ критични моменти, допринесе извънредно много за бързото оттегляне на противника презъ нощта по цѣлия фронтъ на полка. К-ра на 4-а др. капитанъ Липовански, който облекчи положението на

1-а дружина и съ своя хубавъ маньовъръ позволи съ много малки жертви да се отнематъ на ново височинитѣ.

К-ра на батареята кап. Дянковъ, който сподѣли съ پہота всички перипети на този артилерийски бой и съ гоговността си да бжде полезенъ съ своя огънь.

Поручикъ Липовански Георги, сжщо се отличил съ своята смѣлостъ при завладяването при чукиитѣ и при спасение отъ позоръ — падане въ пленъ. Поручикъ Костовъ Ангелъ съ хлапнокръвни и смѣли дѣйствия.

Заслужаватъ особена похвала послушнитѣ войници отъ тритѣ взвода, тѣхната вѣра у началника си и пожертвувание на редъ съ началника си.

Загуби този день почти ничтожни. Това се дължи на умѣлото командване, на хубавата строга дисциплина въ ротитѣ, въ такта на всички началници и умѣние за подборение моменти и подстъпи, за да водятъ хората си право къмъ целта.

Нощта спокойна, само патрулни престрелки до 4 ч. пр. пл. на 24 XII, следъ което затихва всичко. Въ 5 ч пр пл. патрулитѣ донесли, че противника е напусналъ позицията си; изпрати се рекогносцироваченъ отрядъ; капитанъ Ивановъ, да настъпи къмъ Николицелъ. На разсъмване, по заповѣдъ на командира на полка, дружинитѣ напуснаха позицитѣ си и се смъкнали на шосето Телица — Николицелскитѣ лозя, дето подъ прикритие на рекогносцировачния отрядъ се събраха цѣлия полкъ и артилерия, готови за настъпление.

Въ 9 ч. 30 м. пр. пл. к-ра заповѣдалъ цѣлия полкъ да настъпи къмъ Исакча, безъ да е получилъ заповѣдъ за това. Полка настъпихъ въ походна колона по шосето за Николицелъ и въ 3. ч. сл. пл по заповѣдъ се спрелъ и заночувалъ при с. Капаклия на квартири. Това село има 8 малки селски бурдей; капитанъ Ивановъ съ 2-а дружина и 1-а батарея въ авангардъ достигналъ висотата съ к. 201 и останалъ да ношува и охранява бригадата срещу противника отъ къмъ западъ и с. западъ.

Руситѣ били очистили всичкото пространство, до Исакча включително, и ни една счупена пушка трофей. Руската армия прехвърлила една частъ по мостоветѣ при Исакча, оставила значителни сили още въ Добруджа да прикриватъ фланга на армитѣ, действащи въ Ромжния на лѣвия брѣгъ на Дунава. Тѣзи руски войски се одърпали на линията западно отъ Исакча, — презъ планинския масивъ Д. Тайларъ (к. 304) — с. Циганка — сѣверно с. Сатуноу до Дунава. Тѣ се закрѣпили въ жгъла на Дунава въ мѣстность изпълнена съ най-високи планински вериги на Бабадагъ, силно пресечена, безъ съобщения, която дава възможность съ малки сили да отбраняватъ крачка по крачка и печелятъ време. Този жгълъ руситѣ умѣло по отъ рано укрепили

въ нѣколко линии. Последната имъ укрепена линия минава източно с. Вакарени — по скловетѣ на висотата съ к. 162 — и ю. с. Жижилъ, отъ тукъ по скалиститѣ висоти, източно Мачинъ и отрѣвна на блатата до Дунава. Позиция, по природа доста силна и добре укрепена. На висотата съ к. 162 има три линии окопи съ телени заграждения — последна упора. Другата по значително укрѣпена позиция, минавала източно с. Лункавица — презъ к. 197 и се опира на висотитѣ при Мачинъ, съ предня линия: лѣвия брѣгъ на рѣката Изворъ—Мориларъ, презъ гориститѣ гребени ю. к. 197.

На 25 декември въ 11 ч. 30 м. пр. пл. заповѣдъ: полка, съ три полски батареи, да настъпи за с. Лункавица и следва задъ дѣсния флангъ на 4-а Преславска Дивизия. Въ 3 ч. 40 сл. пл. полка достигналъ задъ 7 Преславски полкъ; командира на полка отишелъ при к-ра на този полкъ подполковникъ Димитриевъ, да се ориентира въ обстановката.

На 26 декември к-ра на полка безъ да има заповѣдъ отъ който и да е, изпратилъ 3-а дружина да настъпи по посока на Лункавица, като действа на лѣвия флангъ на 7-и Преславски полкъ, да го подпомогне и се съобразява съ него, да изпрати верига въ кордонъ къмъ к. 304, да влѣзе въ връзка съ 19 Шуменски полкъ, който настъпватъ отъ к. 304 къмъ к. 197 (ю. з. отъ Лункавица). Мѣстността — планинска, пресечена, покрита съ гвърде висока гъста гора, непроходима, никакви съобщения, ориентировка — само съ компаса, но да се намѣри мѣстото на стоението немислимо; за действе на артилерията нѣмало никжде мѣсто.

7-и полкъ ималъ задача да настъпи къмъ с. Ракелъ и достигне с. 198 Въ 11 ч. 20 м. пр. пл. се получило телеграма, съ която командира на бригадата съобщава, че началника на сборната дивизия поемалъ командването на дѣсната колона (7. п. Преславски полкъ съ артилерията и една дружина отъ 19 полкъ), а командира на бригадата, полковникъ Вапцаровъ поемалъ командването на лѣвата колона (35 п. Врачански полкъ и три полски с. с. батареи) и като първъ обектъ на обла се давало платото юго-западно отъ к. 197. Като се заемало центра на платото да се изпратятъ части по всички разклонения, отъ кждето да се настъпи енергически напредъ; да се държи връзка съ 4-а дивизия, която действувала на югъ отъ полке; да му се остави една дружина, която да отиде въ дола ю. и. отъ к. 201; на к. 201 той ще бжде съ шаба си.

Тази е заповѣдта, която началника на лѣвата колона, състояща отъ 35 и полкъта далъ. Тя била съвршено тъмна; нѣмало ни посока за действие, ни обектъ. Мѣстността съвршено пресечена, покрита съ гора гъста, висока повече отъ 15—20 метра и освенъ небето отъ горе, нищо се не виждало.

К-ра на полка обикалялъ дълго гората съ командира на дружината, командира на артилерийското отдѣление и ко-

мандиритъ на батареитъ; никъде неможали да намърятъ изъ гората посоченото плато, да видятъ разклоненията му, та да изпълнятъ дадената му задача. При това обикаляне, натъкнали се въ гората на 1—2 казашки постове спешени скрити задъ дърветата, тѣ ги обстреляли Следъ всички лутания и опити да се влѣзе въ връзка съ 4-а Преславска дивизия, да се ориентиратъ по положението, не можало да се достигне нищо. За разрешение на въпроса какъ и къде да се насочи полка следъ едно логическо обсъждане на обстановката и задачата, задалъ си за целъ да достигне съ полка южно отъ Лункавица, въ свръзка съ 7-и полкъ (въ дѣсно) и съ 19-и Шуменски (въ лѣво). Далъ наставления на г. г. дружиннитѣ командири и к-ра на артилерийското огдѣление, застаналъ съ щаба си. начело на неприятелския патруль, и съ компаса ориентиралъ по картата полка къмъ с. Лункавица, презъ г-ж-тата непроходима гора, презъ долове и върхове.

Полка замръкналъ въ гората, гдето останалъ да ношува. Въ 8 ч. пр. пл. полка продължилъ настѣплението си по зададената си посока, воденъ лично отъ к-ра на полка, презъ г-ж-тата гора. Презъ ноцта се правили опити да се влѣзе въ връзка съ 19-и полкъ, но всички патрули се изгубили въ гората и не се постигнала връзката.

Въ 30 м. сл. пл., преднитѣ 3-а и 4-а дружини следъ доста уморителни движения въ непроходимата гора, стрѣмни висоти и дълбоки долове, слѣзли въ долината на р. Извору-Морилоръ (Лункавица) спрѣли се на почивка да се нахранятъ и се изпатрили нови силни патрули напредъ и въ страни за рекогносцировка, търсене връзка съ съседитѣ и контактъ съ изчезналата противникъ. Офицери на коне съ конни орли нарци се изпатрили да разузнаятъ и намърятъ пѣтъ за движение напредъ. Въ 2 ч. сл. пл. преднитѣ дружини достигнали воденицитѣ на рѣка Морилоръ-извору и тукъ полка навлѣзалъ въ близка, лаетова, връзка съ 31 и 19 полкове, които били на западъ отъ рѣката изъ гористата пресечена мѣстность. Артилерията на противника, съ бързъ огънь, обстреляла настѣпающитѣ дружини; трета дружина се развърнала на изтокъ отъ рѣката Морилоръ извору и настѣпила презъ гората; 4-а и 2-а дружина настѣпили въ втора линия, въ отстъпъ (на изтокъ) на 3-а дружина.

Въ 5 ч. сл. пл. дружинитѣ едва успѣли да се развърнатъ и заематъ изходнитѣ си мѣста, подъ силния неприятелски артилерийски огънь; тѣ се спрѣли на гребенитѣ южно отъ к. 76; въ силно пресечената и гориста мѣстность връзката съ дружинитѣ била невъзможна. Нито ординарецъ може да намѣри командира на дружината и предаде заповѣдъ, нито пъкъ телефонъ можело да се постави. Наблѣжавало да се смръква, 2-ра дружина влѣзла въ първа линия въ дѣсно отъ 3-а дружина съ една рота въ бойна частъ, дру-

гитѣ—въ подрѣжка. Отъ личната рекогносцировка се видѣло, че каменистата висота юго-западно к. 76 се заемала отъ пехота на противника, а източно отъ нея въ гората пехотни засади въ стрелкови окопи добре маскирани.

Смръкнало се. Противника около висотата к. 76 билъ прогоненъ, единъ силенъ патруль заелъ каменистата висота юго западно отъ к. 76, затвърдилъ се и останалъ тамъ да ношува. До 7 ч. сл. пл. противника продължавалъ да обстрелва съ артилерията си всичкото пространство, на което полка е развърнатъ. Дружинитѣ останали да ношуватъ на заетитѣ мѣста и се окопали. Полка водилъ бой съ 242 пех. полкъ и казашка кавалерия.

Ноцта спокойна, слана—студено. Загуби: 8 ранени; изстреляно: пушечни патрони 9300, картечни 2700; трофей 7 казашки пики и единъ конь.

На 28 декември въ 7 ч. пр. пл. — оперативна заповѣдъ отъ 2-а бригада, съ която се заповѣдва полка (лѣвата колона) да продължи преследванието на противника на западъ, като съобразява действията си съ дѣсната колона (7-й прѣславски полкъ) и подържа връзка съ частитѣ отъ 4-а дивизия. Начало на действията—8 ч. пр. пл. И въ тази заповѣдъ нѣмало ясно представа за посока, за движение и действие, нѣма сѣщински данни за положението на противника и нашитѣ части. Преднитѣ дружини 2-а и 3-а настѣпили, изтласкали малкитѣ неприятелски групи изъ гористата мѣстность и достигнали гребена, източно Извору Морилоръ, малко южно отъ с. Лункавица; веригитѣ достигнаха до дѣсниа брѣгъ на рѣката и на 4—5—700 кр. отъ противника се окопали; батареята още не била пристигнала.

Командира на полка отъ наблюдателния си пунктъ—каменистата висота юго западно отъ к. 76 установилъ: противникътъ заемалъ като предна позиция, гребена непосредствено източно отъ с. Лункавица, а въ дѣсно отъ дѣсниа флангъ на полка гребенъ почти успореденъ на рѣката Извору Морилоръ, последенъ отъ висотитѣ, западно отъ к. 76. Мѣстността по течението на Извору Мирилоръ и на западъ по една ивица широка около 5 км. южно отъ Дунавскитѣ рѣкави открита, слабо вълниста, съ дълбоки и широки долове; на югъ отъ линията воденицитѣ на Извору Морилоръ—к. 197, мѣстността се повишавала въ доста високи върхове, съ стрѣмни и на мѣста канаристи склонове и покрити съ гора едра, г-ж-ста и непроходима. Отъ каменистата висота, юго западно к. 76 — добъръ обзоръ чакъ до Вакарени-Жижиля. Рѣката Морилоръ, на участъка сѣверно отъ последната воденица, съ тинесто корито, което къмъ с. Лункавица се обръща и свършва при селото въ едно голѣмо блато. Не на всѣкъде може да се мине тази рѣка, тѣсна, съ отвесни к-жи брѣгове. Мостъ само до Лункавица. Първата линия на противника започвала отъ

с. Лункавица, по низкия гребенъ западно Морилоръ Извору и продължавала въ гората. Окопитъ съ пълненъ профилъ, на мѣста два реда, ходове за съобщения чакъ до задния долъ, телена мръжа въ три реда, на мѣста изнесена напредъ за фланкиране; втора линия опасвала склоноветъ на к. 197 и западно Лункавица; трета линия, доста силна, източно с. Вакарени, склоноветъ на висотитъ съ к. 162 източно с. Жижиля къмъ Мачинъ, склоноветъ на кота 162 опасани съ два—три реда окопи съ телена мръжа—последня упора на противника. Противника водилъ артилерийска борба. Подъ неприятелския огънь веригитъ на преднитъ дружини се окопали и разузнавали. позицията и мѣстността.

Боя съ рекогносцировкитъ траялъ до смръкване, като привечеръ пристигнала и застанала на позиция, източно отъ каменистата висота. Въ 7 ч. сл. пл. боя затихналъ и следъ това се прекратилъ. Дружинитъ ношуваха на достигнатитъ мѣста и се окопаваха.

Презъ нощата патрулни схватки. Нашата артилерия още не била готова да подготви атаката.

Въ 30 м. сл. пл. началника на сборната дивизия генералъ Кантарджиевъ далъ категорична заповѣдъ — полка да настъпи и завладѣе позицията на противника по западния (лѣвия) брѣгъ на Морилоръ Извору, безъ нашата артилерия да се е престреляла по окопитъ на противника, безъ да е подготвена атаката. Дружинитъ, подъ близкия неприятелски артилерийски, пехотенъ и картеченъ огънь, настъпили. Нашата артилерия обстрелвалъ всѣка стълпението било доста бавно. Противника обстрелвалъ всѣка група съ всѣкакъвъ видъ огънь. Почва мокра. Въ 1 ч. 20 м. сл. пл. дружинитъ достигнали брѣга на Морилоръ и почнали по отдѣлно всѣки войникъ, всѣка групичка да минаватъ блистатата рѣка. Противника групираше всички си артилерийски огънь по настъпающитъ дружини въ долината на рѣката и ги приковалъ къмъ мѣстността. Нашата артилерия поради не изгодно положение не особено облекчавала положението на настъпающата пехота, която търпела материални загуби и мораленъ гнетъ.

Въ 4 ч. сл. пл. 2-а и 3-а дружини, съ прецеждане, успѣли да минатъ р. Морилоръ Извору, устроили се, излѣзли предъ лозята, обрасли съ плодни дървета, заградени съ телени огради, въ които лозя имало нѣколко кѣщи; спрѣли се на западния край на нѣколко стотинъ крачки и почнали да се окопаватъ. Всичко това се вършило предъ очитъ на началника на сборната дивизия, командира на бригадата и щабаветъ имъ. Чакъ сега началството се убѣдило, че е невъзможно да се атакува безъ артилерийска подготовка и то само съ дружинитъ отъ 35 полкъ.

Презъ нощата ротитъ изкопали окопи съ непълна профилъ и ношуваха въ окопитъ си безъ постелка.

Загуби: убити 4, ранени 38; изстреляно: пушечни патрони 63000, картечни 2400.

На 30 XII. дружинитъ настъпили съ голѣма предпазливостъ, съ прецеждане и разумно ползуване отъ мѣстността, за да намалятъ загубитъ отъ умѣло управление и върно насочванъ неприятелски артилерийски огънь и най много отъ убийствения близъкъ и спокоенъ пушеченъ и картеченъ неприятелски огънь отъ окопитъ. На смръкване преднитъ вериги достигнали до теленитъ мръжи на противника. Предъ участъка на 8 а рота телената мръжа била издадена напредъ като клинъ, задъ нея—окопи въ сжщата форма, за да фланкиратъ предъ своитъ окопи и телени загради въ лѣво и дѣсно. Смѣлитъ храбърци отъ 8 а рота увиснали на коловетъ прави и съ лопатитъ почнали да разсичатъ телта, подържани отъ своитъ другари съ огънь; въ късо време тѣ повалили телената мръжа въ тази издадена частъ, минали и изгонили противника отъ окопитъ до мръжата и здраво засѣднали въ неговитъ окопи, като съ огъня си засипвали окопитъ на противника въ лѣво и дѣсно и не му давали свобода да стреля. Това станало предъ очитъ на началника на сборната дивизия, който, като видѣлъ, че смѣлитъ Врачанци, съ такава неподражаема смѣлостъ, самопожертвованостъ единички разкъсали и повалили първата издадена телена заграда, доволненъ, непустилъ наблюдателния пунктъ на командира на полка. Ножици полка ималъ въ твърде ограничено количество, по 5—6 въ рота и въ боеветъ често се оставяло и безъ тѣхъ, защото носителя имъ бивалъ убитъ или раненъ, а други нѣмало.

Дружинитъ ношуваха една частъ на противниковата, една частъ на своята въ постоянна борба презъ цѣлата нощъ.

Убити: 12, ранени 42; изстреляно: пушечни патрони 50000, картечни 12000; презъ нощта се усилили окопитъ. Особено се отличилъ к-ра на 8-а рота зап. поручикъ Мицевъ Асенъ на когото ротата първа засѣкла телената мръжа на противника и я минала. Отличиха се нѣколко войника по своята неустрашимостъ и смѣлостъ; тѣ отишли до мръжата, увиснали на коловетъ, заклали ги за да ги свалятъ и се обърнали къмъ взводозетъ да ги викатъ да отидатъ при тѣхъ.

Цѣлата нощъ до разсъване се водила огнева борба съ неприятеля. Въпреки заповѣдта на к-ра на бригадата — до разсъване да се завладѣе позицията на противника, ротитъ отъ преднитъ дружини не успѣли да изтѣлнатъ тази заповѣдъ. Неприятеля здраво се държалъ на позицията и осуетявалъ всѣки опитъ за атака. Нѣкои роти отъ 3-а дружина успѣли да съборятъ частъ отъ телената мръжа, но да проминатъ въ окопитъ му по назадъ неможали. Въ 8 ч. пр. пл.

нашата артилерия съ действителен огън засипала окопитъ на неприятеля предъ фронта на 2-а и дѣсния флангъ на 3-а дружина. Пехотната и картечна стрелба се развили до най-голъма бързина; дружния артилерийски, пушеченъ и картеченъ огънъ, съ своята действителностъ, нанасялъ чувствителни загуби на неприятеля въ окопитъ му Видѣло се смущението му, изразено съ групиране на тълпи войници, ту въ една частъ на окопа, ту въ друга, ту по ходовецъ. Артилерията учестила огъня си по тази разколебана маса, пехотата станала права изъ окопитъ си съ ентузиазъмъ и вика „ура“ стремглаво се хвърлили напредъ. Неприятеля, стреснатъ, веднага пресаналъ да стреля отъ окопитъ си и като нѣмалъ спокойствието да бѣга по ходовецъ, излъзълъ внѣ отъ гѣхъ на откритата равнина мѣстностъ и въ пѣленъ безредъ, бѣгалъ назадъ къмъ долгътъ, преследванъ и добиванъ съ куршуми, шрапнели и ножа на смѣлитъ въдушевени храбърци отъ 2-а и 3-а дружини, подѣржани отъ 4-а дружина. Полкътъ се вдѣлбалъ дълбоко въ разположението на противника. По заповѣдъ на к-ра на полка преднитъ роти въ 10 ч. пр. пл. се спрѣли на линията на кръгло блато (ю. з. Лункавица, то се виждало на мѣстността) — източнитъ подножия на к. 197 до самата гора. Тукъ тѣ се привели въ редъ и веднага, подъ прикритие на своя огънъ почнали да се окопаватъ. Частитъ противника, които заемали село Лункавица и склоновецъ западно отъ това село отстъпили, поради застрашеното имъ положение и натиска на 35-й полкъ. Неприятеля предъ фронта се спрѣлъ на гребена, който се спуска отъ к. 197 на сѣверъ къмъ к. 82 и на източния склонъ на к. 82 на междинната си позиция, подкрепенъ отъ своята артилерия, която доста нервно стреляла и съ голѣма вѣроятностъ. Артилерията на неприятеля засилила своята дейностъ съ бързъ ураганенъ огънъ и дала възможностъ на своята пехота да се спре и почне да се организира.

Висотата съ кота 197 била добре укрепена, опасана цѣла съ непрекъснати окопи и телена мръжа, опрена здраво въ гористата планинска мѣстностъ, представлявала доста силенъ укрепенъ пунктъ отъ бойния участъкъ на неприятелската укрепена позиция. Ротитъ отъ 3-а дружина се спрѣли въ подножието на тази висота и отъ части заели гората. 36-й полкъ останалъ до село Лункавица. Нашата артилерия — частъ отъ нея променила позицията си, слѣзла въ долината на рѣката Морилоръ и застанзла на лѣвния брѣгъ. Неприятеля, възползванъ отъ това, дошелъ въ себе си, опомнилъ се, набързо се привелъ въ редъ, като се опиталъ да контраатакува полка и то втора дружина, но срещнатъ отъ дружиния спокоенъ и близъкъ огънъ отъ ротитъ отъ 2-а дружина, той спрѣлъ на гребена предъ 2-а дружина и почналъ да копае стрелкови трапчета, за да се прикрие отъ нашия огънъ.

Командира на полка въ 2 ч. 50 м. сл. пл. донесалъ за това на к-ра на бригадата и молилъ 1-а дружина, която още на 30-й била дадена на к-ра на 36-и полкъ и била на позиция срещу блатото източно отъ с. Лункавица, а дружината отъ 36-и полкъ изтеглена отъ боя за подѣржка, да му се даде за да подкрепя полка си; на артилерията да се заповѣда да стреля по неприятеля и го държи подъ ефикасенъ огънъ и полка презъ нощта да се смѣни, за да си отпочинатъ войничитъ, които отъ 15 декември денонощно водѣли бой съ противника, много били изтощени и изморени. Това било възможно, защото 16-и полкъ и 53-и полкъ отдавна почивали, като следвали въ 2-а линия. Боя продължилъ до смръкване. Дружинитъ останали да нощуватъ на достигнатитъ си мѣста: 2-а дружина на дѣсния (сѣв.) флангъ, близо до валчестото блато; 3-а дружина — въ подножието на източнитъ склонове на висотата съ к. 197, и частъ въ гората; 4-а дружина — подѣржка, задъ трета дружина, съ една рота срещу интервала между 2-ра и 3-та дружина: 1-ва дружина — въ подчинение на к-ра на 36-и полкъ, — на позиция източно до голѣмото блато до с. Лункавица; полското отдѣление отъ 2-и артилерийски полкъ — на позиция на лѣвния брѣгъ на рѣка Морилоръ до групата кѣщички въ лозята, безъ да има добро наблюдение.

Следъ пладне почналъ ситенъ, мокъръ дѣждъ, до вечерта се обърналъ на снѣгъ и презъ нощта срещу 1 и януарий 1917 год. навалѣлъ доста снѣгъ.

Войничитъ презъ нощта си изкопали дълбоки стрелкови трапчета, въ гѣхъ нощували въ калъта и влагата, понеже слама нѣмало никжде. Убити — 11, ранени — 44; подпоручикъ Велчевъ Юрданъ раненъ. Изразходвани пушечни патрони: 58,000, картечни 12,000; трофеи една картечница, ленти, патронни сандѣци. Пленени 72 долни чинове отъ 242 полкъ и пряпорчикъ — раненъ, който казалъ доброволно, че на фронта срещу полка била по-голъмата частъ отъ 61-а Руска дивизия, а на югъ отъ нея — 10-а Сибирска дивизия; при Браила и Галацъ имало мостове на Дунава; при Галацъ и Рени моста билъ скоро построенъ; имали отъ Императора заповѣдъ да се държатъ до 22 декемврий (старъ стилъ) на всѣка цена, когато щѣлъ да пристигне 4-и Сибирски корпусъ. На 5 клм. назадъ отъ позицията, дето сж се спрѣли, имали укрепена линия съ телена мръжа.

Въ 6 ч. сл. пладне — заповѣдъ: предъ видъ, че 4-а дивизия не била готова да атакува обектитъ си и лошото време, полка да се окопае на мѣстото и приведе въ редъ.

1917 година

Въ 3 ч. пр. пладне на 1 януари 1917 година, неприятеля обстрелял съ честъ и продължителен огънь лѣвия флангъ на полка. Въ 7 ч. 30 м. пр. пл. неприятеля открилъ груповъ артилерийски огънь, като го групиралъ по разни мѣста отъ бойния участъкъ на полка. Въ 8 ч. 40 м. пр. пл. една неприятелска дружина настъпила срещу 3-а дружина, а една негова батарея, доближена въ гънкитѣ на близо, обстреляла съ близъкъ огънь полка.

Въ 10 ч. 30 м. пр. пл. билъ помоленъ к-ра на бригадата да заповѣда нашата артилерия да си изпрати наблюдатели при пехотага, за да бжде стрелбата полезна — ефикасна.

Въ 1 ч. пл. оперативна заповѣдъ по 2-а бригада, съ която на 36-и полкъ се заповѣдало „да настъпи къмъ к. 82 и къмъ с. Лункавица. На полка, съ 4-тѣхъ дружини, се заповѣдало да атакува юго източния склонъ на к. 197, съвмѣстно съ 2-а бригада на 4-а дивизия. и гребена на к. 197. и 82. Артилерията да съдействува на атаката на пехотага. Първа дружина, която била въ подчинение командиру 36 и полкъ, се дала на полка. По телефона се дало заповѣди на дружинитѣ командири въ 1 ч. сл. пл. да почнатъ настъплението. К-ра заповѣдалъ да се усили пехотната стрелба отъ втора дружина; четвърта дружина да се доближи до трета дружина, първа дружина да се насочи къмъ 4-а дружина и следва близо до нея въ близъкъ отстъпъ на дѣсно. К-ра на полка апелиралъ за усилия, за да се изкаратъ до край все тѣй славно успѣшно боеветъ и изгони неприятеля, следъ което ще има сладка почивка. Заповѣдалъ да излѣзатъ напредъ отъ всѣка рота охотници, водачи и съгледвачи, да турятъ ножеветъ и съ обща команда извикалъ на храбрецитѣ войници отъ 3-а дружина „напредъ“, да унищожимъ неприятеля! Всички войници станали прави въ стрелковитѣ си окопи, турили ножа и тръгнали подиръ любимия си командиръ на полка. Слаби снѣгъ прелитвалъ, почвата размѣкнала, вода покривала всички равни мѣста отъ столена снѣгъ; краката затъватъ въ тинята, укалянитѣ храбърци, изтощени отъ прекомбърни денонощни усилия, безъ почивка въ калъта, мокротата подъ неприятелския гнетъ, привити подъ тежестта на снаряжението, тѣ п л е л и п о д и р ъ своя командиръ, но пълели самоуверено и въ добъръ редъ. Като гледалъ този храбъръ войникъ, изтощенъ, превитъ подъ измората да се влаци, за да изпълни дълга си, сълзистъ пълнели очитѣ; но трѣбвало да се даде всичко за майка България. За да облекчи изтощени храбрецъ, почналъ да се шегува и подканя къмъ по-бързи движения; съзнателнитѣ войници съ своя наивенъ хуморъ продължавали да газятъ калъта и пускатъ шеговито, а е бензина билъ на свѣршване, другъ, че пара нѣмало, трети,

че гумитѣ се спукали и т. н., но все продължавали напредъ. Втората дружина зачестила стрелбата, охотницитѣ предъ трета дружина излѣзли доста напредъ. Ротитѣ отъ трета дружина се движели въ мъртво пространство по източнитѣ склонове на к. 197. Защитницитѣ на к. 197, изненадани отъ смѣлостта и внезапността на дългитѣ редове и дълбоки маси за минута се смаяли, и повръщатъ назадъ по западнитѣ склонове на висота 197. Командира на полка на чело на 3-а дружина достигналъ до билото на к. 197, на по-твърда не орана мѣстность, спрѣлъ тамъ едва дишачитѣ изтощени и изморени храбърци отъ 2-а дружина на почивка и огледалъ мѣстността. Противникътъ билъ въ общо отстъпление. Отдѣлни групички неприятелски, се мѣркали тукъ тамъ по вишинитѣ на открито платообразно пространство и бързо се закривали въ доловетъ. Следъ отпочивката — ново напредъ. Така всѣки 10—20—30 минути движение се давали почивки и воденъ полка лично отъ к-ра на полка и насочванъ по компаса, къмъ 4 ч. сл. пл. достигналъ 3—4 клм. западно отъ к. 197. Полка самъ, откъснатъ отъ съседнитѣ части, продължавалъ да настъпла на западъ и гони противника. Мъгла; никакъвъ предметъ за ориентиране и никаква заповѣдъ — по коя посока полка да настъпла. За да не се изпусне изъ рѣце полка, к-ра на полка лично го насочва по компаса, като постоянно корегира посоката на направляющата рота отъ 3-а дружина. Една неприятелска частъ попречила на настъплението. При това настъпление командира на 6-а рота офицеръ съ манифестирана храбростъ поручикъ Черневъ, още не оздравѣлъ отъ първата си рана, съ куршумъ въ гърдитѣ, билъ раненъ на 20 кр. до к-ра на полка за втори пжтъ.

Къмъ 6 ч. сл. пл. полка се спрѣлъ за نوشване въ тѣмнината и гжстата мъгла, уединенъ; но где, на какво разстояние на западъ отъ к. 197, не можело да се знае, нѣмало нищо за ориентиране. Съ стѣмняването, и стрелбата се прекратява. Въ първа линия останали 2-а и 4-а дружини, а 3-а и 1-а — въ втора линия. Ротитѣ си направили стрелкови трапчета за запазване повече отъ природнитѣ незгоди, студъ и нѣтръ. Мѣстността — гола, открита, дърва нѣмало, слама никаква. Съ товарнитѣ коне се докарали колове отъ телена мръжа на к. 197, та се постоплили хората. Изтощенитѣ преуморени войници и тази нощъ не можали да си отпочинатъ.

Презъ нощта и деня ваялъ снѣгъ; почва мокра, покритя съ вода, при движение се потъвало дълбоко и съ трудъ се изваждали краката; студено и вѣтръ духалъ.

Презъ нощта на 2-й срещу 3-й януарий 1917 г. се избуло съприкосновението съ противника. Презъ нощта и сутринята гжста мъгла. Въ 9 ч. пр. пл. се получила оперативна заповѣдъ по 2-а бригада, съ която се заповѣдало: лѣвата колона (35 Вратчански полкъ съ едно артилерийско

отдължение), въ 8 ч. пр. пл. да настъпи и овладее к. 108 като пръв обект, съ заемането на който ще се владее надъ шосето Лункавица—Гарванъ и Мачинъ—Гарванъ и ще може да се залови всичко, което би отстъпило за Галацъ; дѣсната колона (36 п.) да настъпи по дветѣ страни на шосето Лункавица—Гарванъ и завладее гребена с.и. отъ к. 106. Цѣли 15 дена противника отстъпвалъ предъ насъ тъй умѣло и обмислено отъ по-рано, че не можала да се залови ни една счупена кола, и пакъ наивността ни обладавала да мислимъ, че той не ще вземе мѣрки да отвезе всичко и чрезъ упоритъ бой да се изплъзне и пренесе презъ Дунава всичко.

Въ 8 ч. пр. пл. полка настъпилъ, преди още да се получи оперативната заповѣдъ, за да влѣзе въ съприкосновение съ противника, изгубено още отъ вечерята. Гжста мъгла пречи на ориентировката.

Въ 10 ч. пр. пл. мъглата разредала и се вдигнала; на хоризонта се показала една конусообразна могила, която стърчала значително надъ околната мѣстност и околнитѣ типични могили, въ тази степна добруджанска страна. По картата и компаса това било к. 106; по назадъ отъ тази могила на склоноветѣ се проектирала и укрѣпената позиция на противника на к. 162 Придружаващата батарея веднага застана на позиция и обстрѣляла могилата съ к. 106 и околната мѣстност, дѣто се виждало да се движатъ неопредѣлено групи неприятелски пехотинци; отъ артилерийскитѣ изстрели неприятелскитѣ групи се прѣснали по разни посоки; патрулитѣ отъ 2-а дружина бързо станали господари на тази могила. Сама тя скоро заела висотата съ к. 106, и подъ артилерийския огънь на противника почнала да се окопава по сѣверо-западнитѣ склонове. Дружинитѣ отъ втората линия останали въ отстъпъ на фланговетѣ — трета на лѣвия флангъ, задъ 4-а дружина, а първа на дѣсния, задъ 2-а дружина, за да могатъ да маневриратъ по фланговетѣ, открити съ изнесеното напредъ въ противника положение на преднитѣ дружини.

Неприятеля стрелялъ съ 2—3 полски и 1 тежка гаубична батареи отъ задъ укрепената си позиция. Поставени въ гнѣнитѣ на висотитѣ около к. 162 (полскитѣ), а гаубичната задъ гребена. Неприятеля съ слаби пехотни групи заемалъ отдѣлни окопи по важнитѣ мѣстности неравномерно предъ укрепената си позиция. Около с. Жижиля, отъ време на време, се явява конна частъ.

Дружинитѣ продължили да водятъ бой съ изнесенитѣ предъ укрепената позиция неприятелски групи, за да ги натикатъ въ позицията имъ. Позицията на неприятеля, както се спомена и по-рано, започвала отъ Дунава, източно отъ с. Вакарени, минавала по южнитѣ склонове на висотитѣ около к. 162, които релефно се очертавали подъ редъ, по склоноветѣ източно отъ с. Жижиля, край шосето Мачинъ—Жижиля и

продължавали къмъ висотитѣ източно отъ Мачинъ. Общата форма на първата укрепена линия на позицията приличала на конска подкова, съ отворената частъ на юго-изтокъ (къмъ насъ) Позицията била добре приспособена къмъ мѣстността, усилена по отъ рано, състояла се отъ три реда линии, предъ първата линия непрекъсната телена мръжа отъ три реда. Предъ заднитѣ линии окопи имало само тукъ-таме телени заграждания; склоноветѣ на висотитѣ съ к. 162, на мѣста стрѣмба. Тела — добре закритъ; фланговетѣ — опрѣни въ Дунава, обезпечени отъ блатата и ржавитѣ.

До смръкване се водила оживена огнева борба, ротитѣ заели по згодни позиции и се окопали.

Презъ нощта ротитѣ отъ дружинитѣ въ първа линия съ предвижване въ тъмнината настъпили, за да се доближатъ колко се може позече до телената мръжа, да стѣснатъ и изтласкатъ преднитѣ части на неприятеля, та да могатъ да се залепятъ за телената заграда и направятъ прелези. Дѣсния флангъ на 2-а дружина достигналъ 3—400 кр. до изнесения участъкъ на неприятеля. Завързва се бой съ честъ пехотенъ огънь, а следъ това артилерията на неприятеля откри огънь по изнесенитѣ части.

Къмъ пладне дошелъ началника на сборната дивизия при командира на полка на наблюдателния му пунктъ, който го ориентиралъ добре върху положението на неприятеля, формата на укрѣпената му линия, положението на полка и особено наблѣгналъ за наложителната нужда, атаката да се подготви отъ нашата артилерия и само тогава да се разчита на успѣхъ. По отношение обекта на полка той му разяснилъ, че и втората висота влиза въ участъка на полка. Докладва му, че обстановката налага да се атакува по посока Жижиля — к. 87 и обхване западния флангъ на неприятеля. Тукъ е най-слабата частъ на позицията и най достъпната, че необходимо е да се даде обектъ на нѣкоя частъ Жижиля и на сѣверъ, безъ което жертвитѣ на полка, битъ въ флангъ и тилъ ще бждатъ голѣми, а успѣха — съмнителенъ. Поискалъ на фронтъ 400—500 кр. да се масира главния артилерийски ударъ, и тогава да се разкъса неприятелската позиция, завладѣе и успѣха пренесе въ лѣво, дѣсно и напредъ споредъ обстановката.

Въ 4 ч. сл. пл. се получила оперативна заповѣдъ по бригадата. На бригадата се заповѣдва да произведе атака на неприятелската позиция, като бойна частъ на дивизията. На командира на 35 Вранански полкъ подполковникъ Таслаковъ — да настъпи въ участъка си, указанъ лично отъ началника на дивизията, непосредствено на ю.и. отъ к. 162; да овладѣе първо най-южния окопъ предъ цѣлата неприятелска позиция,

следъ заемане на който окопъ да настъпни, атакува и овладѣе главната неприятелска позиция.

По телефона командира на полка подканилъ г. г. дружинитѣ командири да подтласкатъ ротитѣ напредъ; тѣ успѣваха всички усилия, и къмъ смръкване ротитѣ достигнали близо до телената мръжа, като изтласкали почти противника отъ преднитѣ позиции въ главната позиция, съ включение на кургана, дете неприятеля си останалъ. Тукъ ротитѣ се спрѣли, поотдѣхнали си, привели се въ порядъкъ при позатихналата стрелба, следъ това продължили да настъпватъ, за да изпълнатъ задачата си. Въ 10 ч. сл. пл. преднитѣ роти достигнали до телената мръжа на неприятеля, прорѣзали прелези и навѣзли въ окопитѣ на неприятеля, който зашеметенъ отъ тази смѣлостъ и изненада напусналъ окопитѣ си и се дрѣпналъ назадъ въ тъмнината. Нашитѣ роти заели изпразненитѣ окопи на неприятеля, но още се неуредили и не успѣли да се затвърдятъ и засилятъ отъ заднитѣ роти, контраатакувани отъ противника и взети въ флангъ отъ къмъ участъка на 36 Козлудуйски полкъ, който не билъ достигналъ близо, били отхвърлени назадъ, противника си заелъ обратно изгубенитѣ позиции.

Ротитѣ се уредили и задържали положението си до смръкване. 3-а дружина подтикната близо да подкрепи дружинитѣ отъ бойната линия и отбие всѣки опитъ на неприятеля да мине въ настѣпление; дружината (2-а) отъ 16-й полкъ, дадена въ разположение на полка се изпратила да се доближи до 2-а и 1-а дружини и ги подкрепи. Когато се уредили ротитѣ и се подкрепили съ 3-а дружина и 2-а дружина отъ 16-й полкъ, к-ра на полка заповѣдалъ, съ общи усилия, да се атакува презъ нощта и завладѣе позицията на неприятеля. Цѣлата нощъ се водилъ бой. Следъ полунощъ к-ра на полка отишелъ на бойната линия при 2-а и 1-а дружини дете била вече стигнала и 2-а дружина отъ 16-й Ловчански полкъ; лично огледалъ положението на ротитѣ, до колкото тъмнината позволявала.

На разсъмване на 4 януари, к-ра на полка който е на първа бойна линия направилъ личенъ огледъ отъ позицията на 2-а дружина съв. отъ к. 106. Тукъ ясно се виждало въ какви щипци се намира полка. Неприятелскитѣ флангове отъ позицията му, грозно висяли надъ храбритѣ Врачанци, особено отъ къмъ с. Жижилъ; дефилир нето съ пушеченъ и картеченъ огънь отъ фланговетѣ указвали твърде лошо морално влияние, то гнетило войника.

Въ 9 ч. пр. пл. к-ра на бригадата съобщилъ, че полка за днесъ ималъ сѣщия обектъ; 1-а бригада (19-й Шуменски полкъ и две дружини отъ 16-й Ловчански полкъ съ три батареи) ще атакува и овладѣе 3-тата могила на масивъ

к. 162. като действува отъ югъ и юго западъ въ тилъ на противника, отъ която ще зависи изхода на днешния бой.

Главния ударъ, споредъ тези заповѣди, се възлага днесъ на първа бригада (19-й Шуменски и 16 Ловчански полкове).

При всичко, че се знаело геометрическото очертание на главната отбранителна позиция на неприятеля, положението на полка и съседнитѣ части, въ 1 ч. 30 м. сл. пл. командира на бригадата, като съобщилъ, че нашата артилерия почнала да обстрелва неприятелската позиция, полка да настѣпиль безъ да чакалъ съседитѣ. Заповѣдъ трудно изпълнима, понеже полка билъ въ средата на подковообразното очертание на неприятелската позиция и при по натагъшно настѣпление, безъ да настѣпватъ съседнитѣ части и изправятъ полковата, полкътъ шѣлъ да се постави въ още по-лошо положение и не била изключена възможността да се получатъ желателни резултати. Въпреки всичко ротитѣ подтикнати отъ своитѣ близки началници, почнали да настѣпватъ съ прецеждане подъ близкия огънь на неприятеля. Фланговетѣ на бойната частъ на полка се обстрелвали.

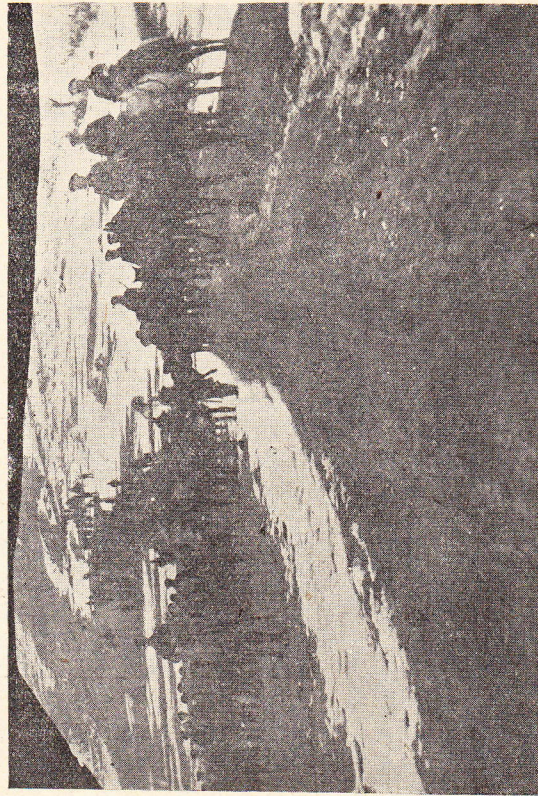
Нѣкои роти отъ втора дружина (7 рота) и отъ части 14 рота, 4-а дружина до 4—4 1/2 ч. сл. пл. неможели да се премѣстятъ напредъ нито 50 кр. Това се дължи на силния неприятелски сгънь срещу технитѣ участъци, на моралния гнетъ, упражняванъ отъ неприятеля, а отъ части и на физическото и психическото изтощение.

Обстоятелството, че до 4 1/2 часа дружинитѣ неможели да достигнатъ обекта си — да атакуватъ и завладѣятъ първата позиция на неприятеля, дочутитѣ на телефона обяснения отъ ротнитѣ и взводни командири и даванитѣ наставления и заповѣди на дружинитѣ командири, създали въ к-ра на полка едно съмнение. До този день той не е ималъ подобни случаи; войнитѣ винаги подъ най-силния неприятелски огънь водени отъ началнитѣ си, сж изпълнявали на време удачно всичкитѣ му искания, всичкитѣ задачи. Днесъ за него неприятна изненада! Като знаелъ тѣхното физическо състояние, моралния гнетъ, който наложилъ неприятеля въ тѣзи три бойни дни, съ своето умѣло използване огъня на своята многочислена артилерия, сравнително нашата, молилъ да се смѣни полка презъ нощта отъ бойната линия и се даде възможностъ да си отпочине.

На дружинитѣ командири заповѣдалъ да се обясни на войнитѣ, че това е последното усилие и че следъ него тѣ ще бждатъ оставени да си отпочинатъ отъ умората.

Смръкнало се, нашата артилерия замълчала, само батареята при к-ра на полка останала съ нѣколко снаряди. Г. Г. дружинитѣ командири, върни на дълга и службата, съзнавайки своето положение, скѣпейки честъта на полка и на оржието, правятъ последни усилия, турятъ себе си въ

действие. Командиритѣ на 1-а дружина кап. Кюркчиевъ и на втора дружина кап. Ивановъ се съгласяватъ за дружни и решителни дѣла; поканватъ и к-ра на 4-а дружина кап. Липовански, предупреждаватъ и 3-а др. сжщо и 2-а дружина отъ 16-й Ловчански полкъ, която к-ра на полка задържалъ за по-дръжка. Веднага започнали изпълнението на решението и доложили на к-ра на полка решението и изпълнението му. Командиритѣ на 1-а и 2-а дружини, доближили подържжитѣ си до веригитѣ (окопитѣ), и вдигнали дружинитѣ си напредъ, на славна смъртъ. Този друженъ натискъ противника не издържалъ. Следъ кжса пушечна и картечна борба, неприятелъ билъ изгласканъ отъ окопитѣ на първата си укрепена



Къмъ Хърсово презъ Дунава за Ромжния.

линия, почналъ да отстъпва. Батареята на поручикъ Богдановъ, следъ дадения условенъ сигналъ отъ дружинитѣ, засилилъ огъня си, като постепенно го пренасялъ напредъ и подпомагалъ смѣлитѣ борци.

Въ 7 ч. 20 м. сл. пл. дружинитѣ отъ полка съ дружни ентусиазирани действия, водени отъ смѣлитѣ си неустрашими дружинни и ротни командири, завладѣли и втората линия отъ укрепената позиция на неприятеля и по склоноветѣ на висотата съ к. 162 и продължили все тъй смѣло да гонягъ неприятеля, подпомагани и ободрявани отъ батареята на поруч. Богдановъ, която ускорила още повече стрелбата. Артилерията на неприятеля замлъкнала вече; признакъ, че е закачила и бѣга.

Въ 8 ч. 30 м. сл. пл. полкътъ изгонилъ противника отъ последната му линия окопи, завладѣлъ цѣлата група висоти и станалъ господарь на последната упора на противника. Добруджа цѣла е очистена вече отъ противникъ. Дунава въ този часъ вижда за първи пжтъ потомцитѣ на Аспаруха съ оржие въ ржка да онищожаватъ този, който си позволи да тпче тамъ, дето първия воененъ кракъ на Аспаруховата чета бѣ стъпилъ и турилъ основата на Българското Царство. Противника бѣгалъ да мине Дунава по мостоветѣ и се спаси отъ унищожение. Врачънци станали господари на последния пунктъ—последната упора на врага.

Дружинитѣ останали да ношуватъ на с.з. склонове на висотитѣ съ к. 162, въ боенъ редъ, като изпратили отдѣлни застави напредъ за почитване окопността отъ изостаналитѣ неприятелски войници и за охранение.

Въ боеветѣ презъ Добруджа голѣмо е участието на Врачанци. Участието имъ е нанизъ отъ славни дѣла и побѣди, които ще красятъ бойната имъ история на вѣчни времена и ще показватъ пжтя на българското племе за обединението му на сѣверъ до дѣсния брѣгъ на долния Дунавъ, тамъ кждето се роди Караджата и неговия духъ—Българската Тулча.

Въ боеветѣ за завладяване Добруджа отъ 1-й септември 1916 г. до 5-й януари 1917 г. полка има загуби: убити офицери 13; долни чинове 539; ранени офицери 62, долни чинове 2237; неизвестно пропаднали долни чинове 17.

КРАЙ

Съдържание

Предговоръ	Стр. 7
----------------------	--------

Глава I.

На западния (сръбския) воененъ театръ

1. Мобилизация	11
2. Съсредоточението на полка при р. Тимокъ	18
3. Форсирането на р. Тимокъ	25
4. Боеве за завладяване на Лъсковацкото бърдо	31
5. Бой за завладяване на с. Кубишница, гр. Неготинъ, Ново Бърдо и съвернитъ склонове на в. Алия (к 300)	41
6. Бой за завладяването на в. Дълъ при с. Плениница	53
7. Обходъ на дѣсния сръбски флангъ отъ къмъ с. Илово — Мирково и боя при Добро поле	92
8. Преследване	104

Глава II.

Добруджанския воененъ театръ

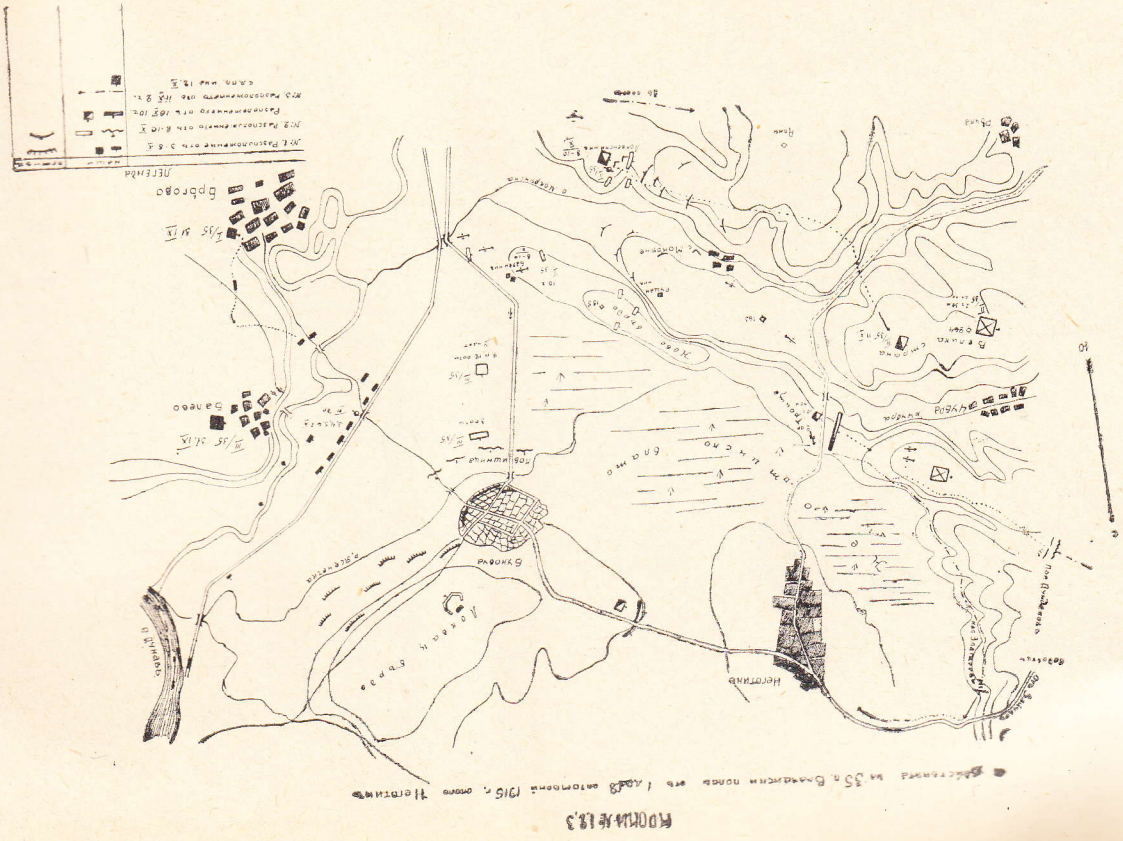
1. Съсредоточение	117
2. Боеве около гр. Добричъ	119
3. Епическия бой при с. Ези бей (Добруджа)	131
4. Бой при Дурбали—Кароли	155
5. Бой за завладяване на Кубадинската позиция	173
6. Боеве при с. Енгесъ	185

Глава III

Действията на полка отъ 9 октомври 1916 год. до 5 януари 1917 г. въ състава на Сборната дивизия

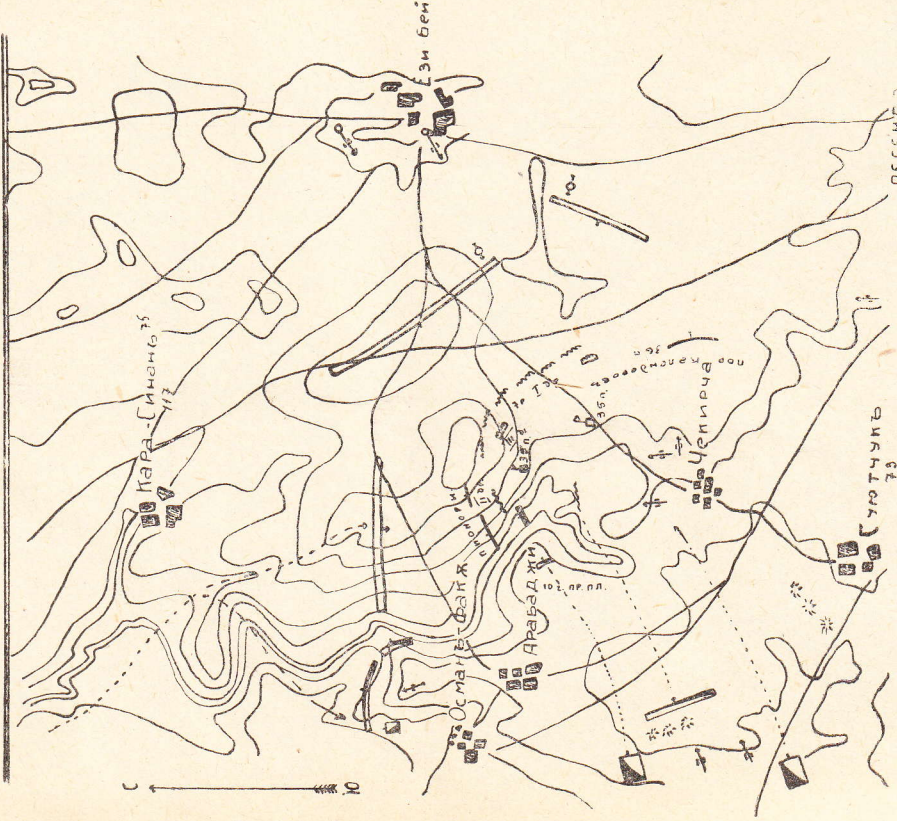
1. Боеве за завладяване Кубадинската позиция	200
2. Отбрана	225
3. Преследване	231
4. Бой при Телица	244
5. 1917 год.	258

Забележка. На стр. 18 — Командиръ на 12-а рота поручикъ Петрински Д., вмѣсто поручикъ да се чете капитанъ.



ПРОИ № 6
Разположение на 35 пех. Бат. полк

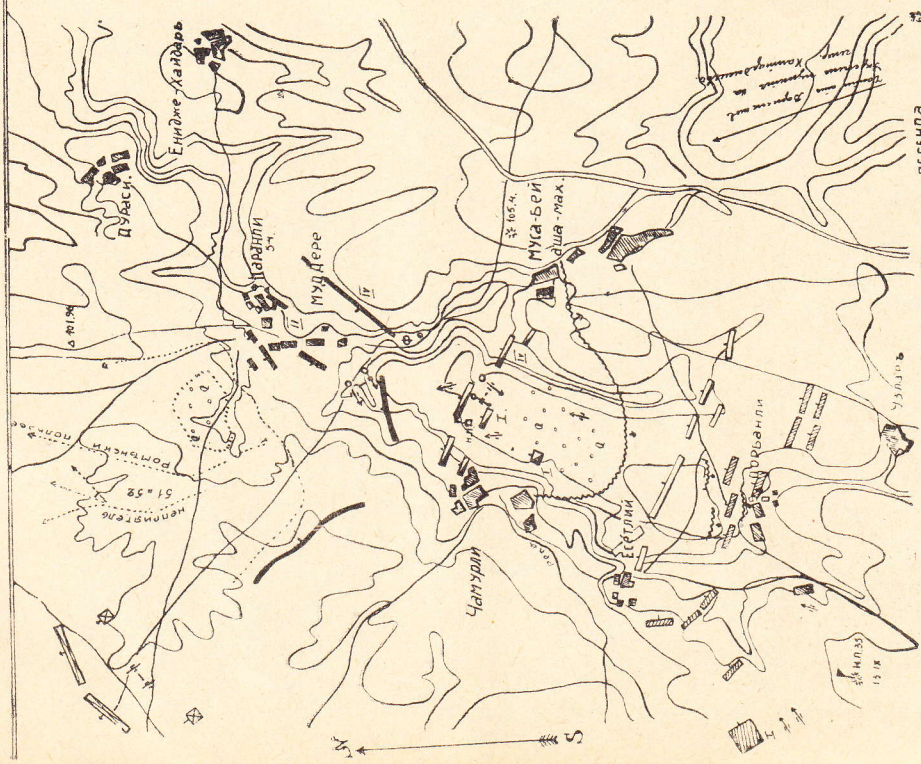
7 септември 1941



ЛЕГЕНДА	
На 5 и 8 км. п.п.	■
На 7 и 8 км. п.п.	□
На 7 и 8 км. с.п.п.	○
ПРОТИВНИКЪ	■

КРОКИ № 7
Разположението на 35 пех Вреч полк

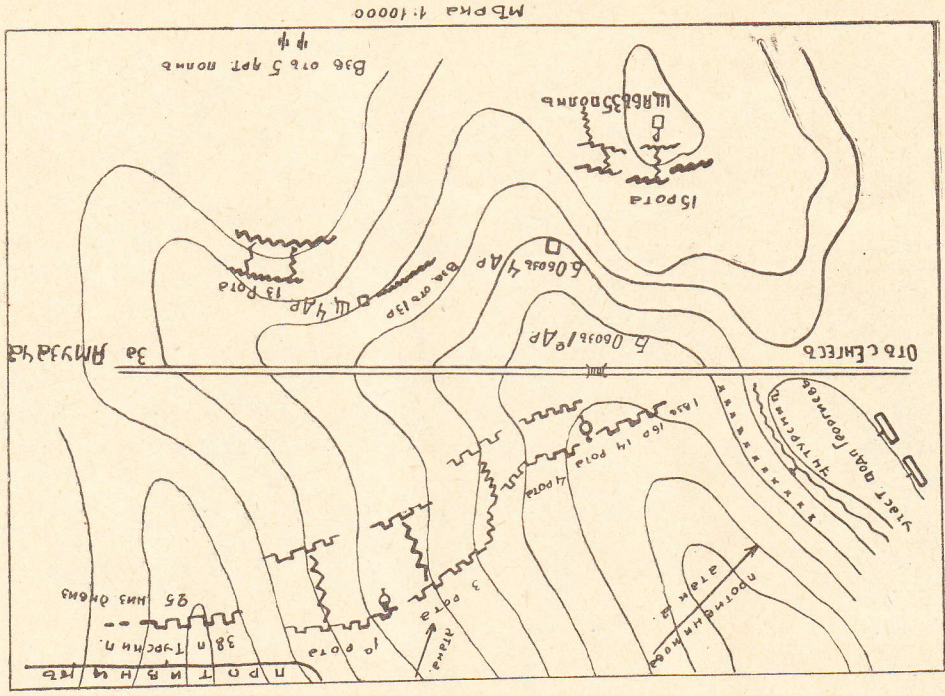
13 септември 1916г



ПОЯСНЕНИЕ

1	Разположение д. а. с. т. р.
2	Б. с. с. п. л.
3	М. п. с. п. л.
4	С. с. п. л.
5	Б. с. с. п. л.
6	Противень

КРОКИ №9
за разположението на 35 пех. Братански полк в 1-8 октомври 1916



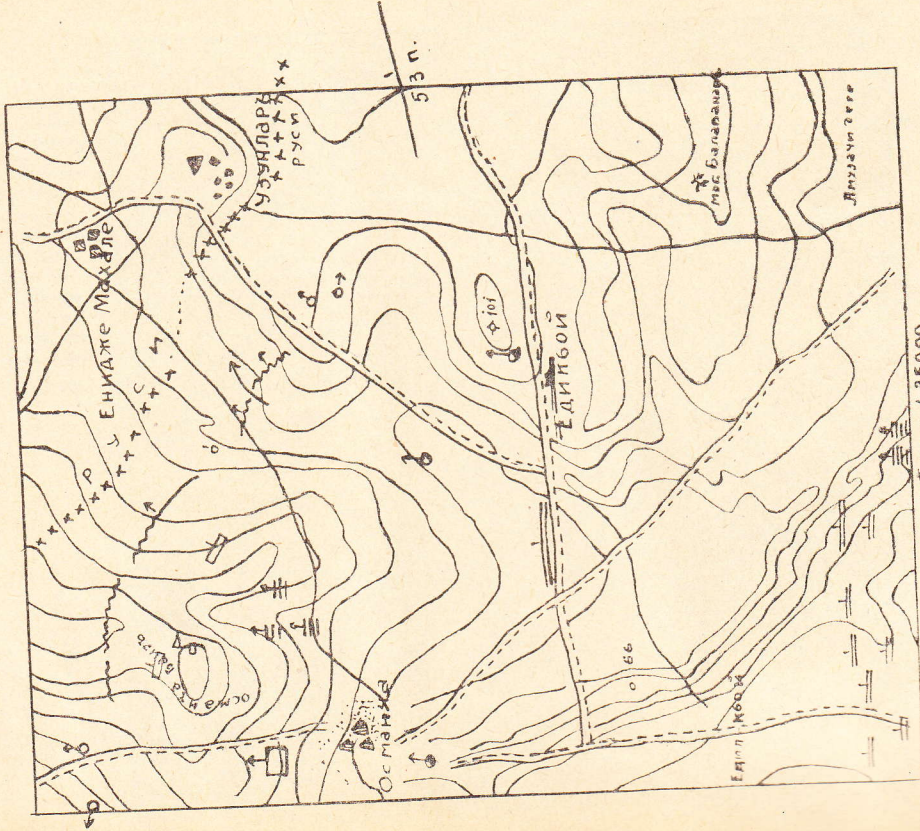
МБРКА 1:10000

Всѣ отвѣты полкѣ

↑
Ю
↓
С

КРОКИ № 11

за разположението на 35 п. Врзачанци полъе въ бѣл. на
21. X. 1916 год.



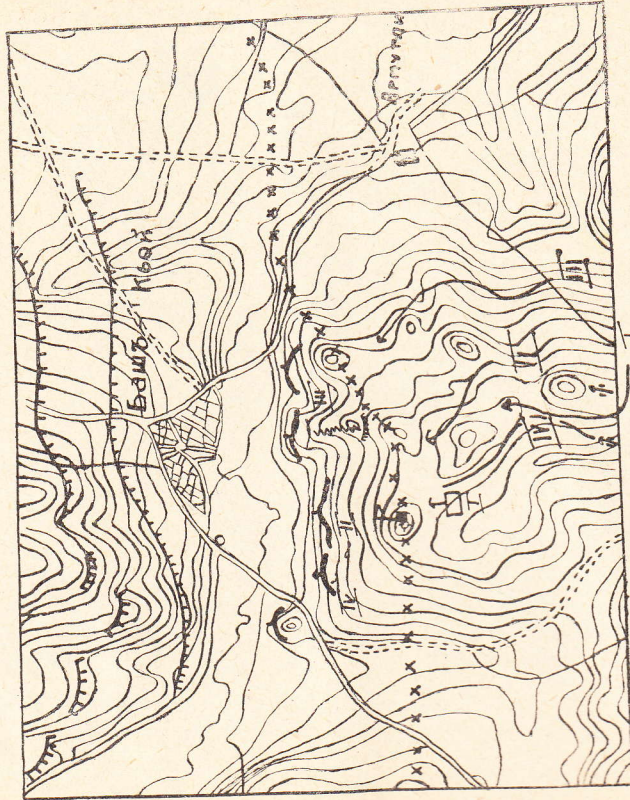
Мбрка 1:35000.

ЛЕГЕНДА

- 1. Разположението въ 8 ч. пр. пладне
- 2. към пладне





ПРОКИ № 13

за разположението на 35 пех. Бреч. полк в района на 20 и 21 XII - 916 г.

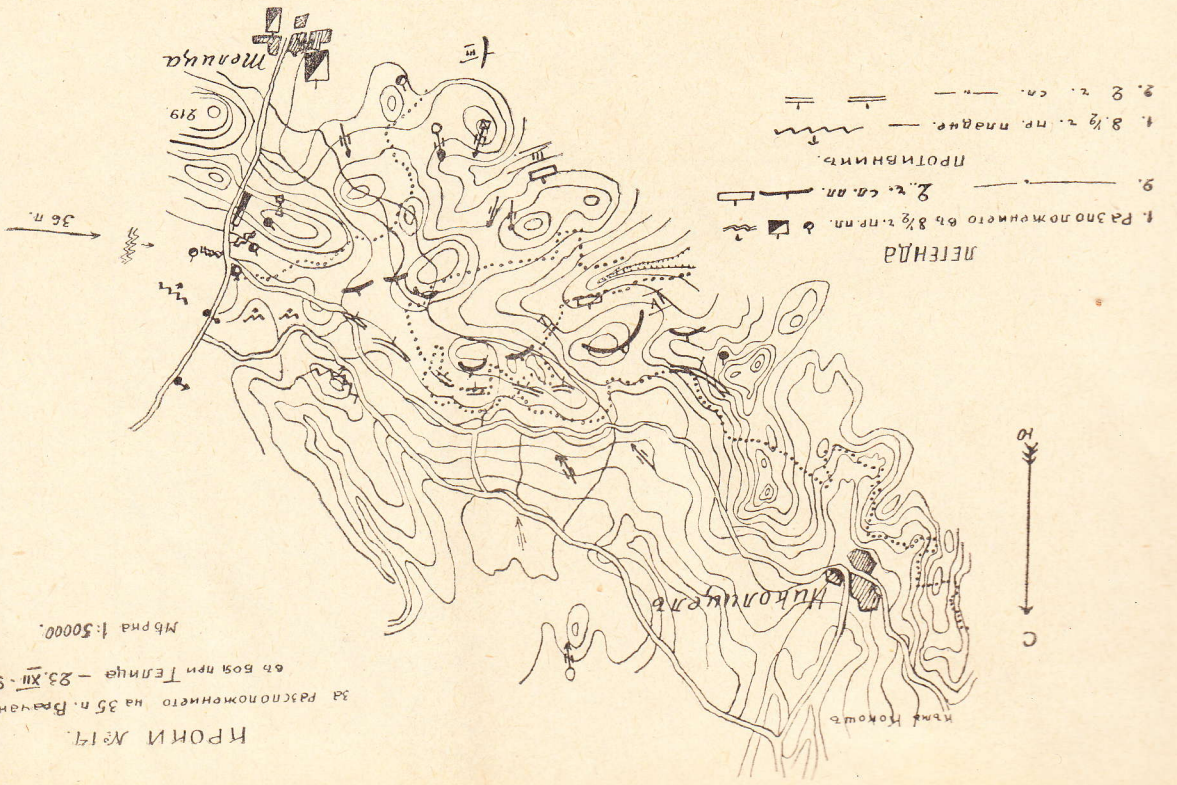


Мбана 1:35000.

Легенда

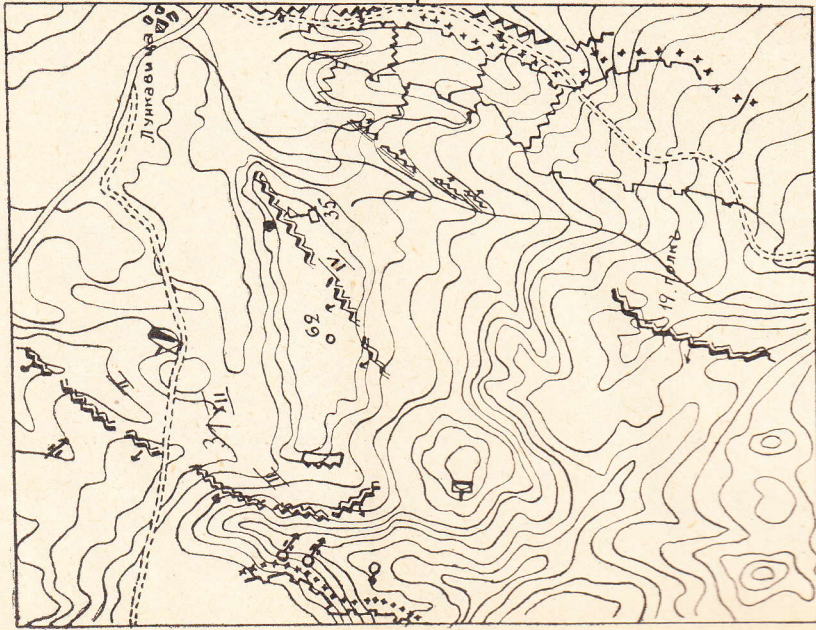
- 1. Позиция на противника укрепена по отрано 
- 2. Разположението на полка на 20 XII. 52 сл. пл 
- 3. Позиция на движението към селата с заредена дружина 
- 4. Разположението на артилерията към плана на 20 XII 

КРОКИ №17.
 за разположението на 35 н. Височини полята
 във военн Телице — 23.XII.91г.
 Мбрна 1:50000.



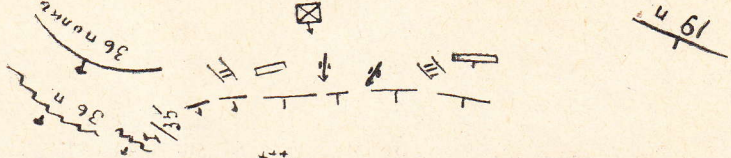
КРОКИ № 15.

за разположението на 35 пех. Врчански полк
във боя на 30 и 31. XII. 1916 год.



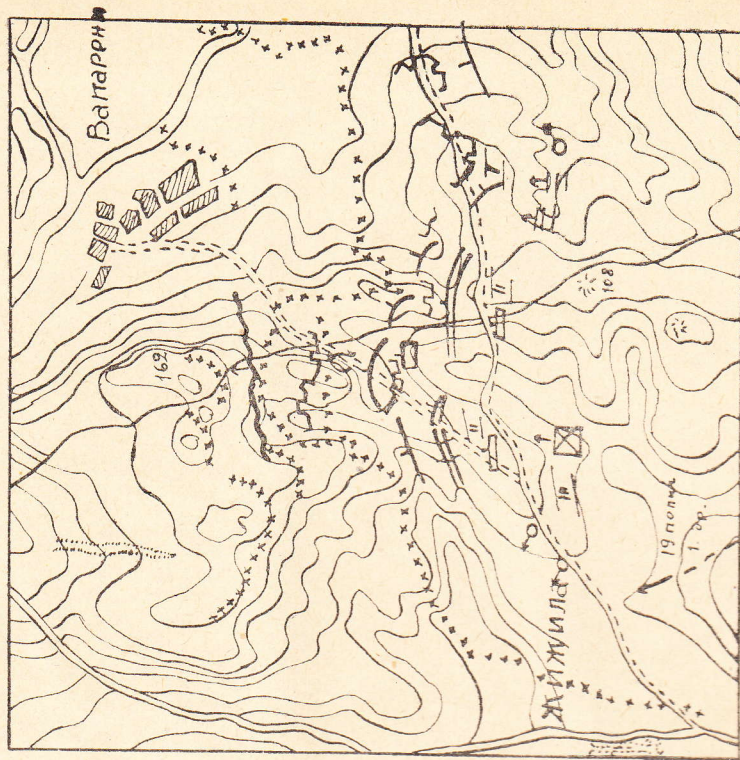
МЪРКА 1:35000.

- 1. Разположение на 30. XII. 10 з. пр. пл. — [Symbol]
- 2. " " " " 5 з. сл. пл. — [Symbol]
- 3. " " " " 31. XII. 10 з. пр. пл. — [Symbol]
- 4. " " " " на противника на 30 XII. — [Symbol]
- 5. " " " " 31. XII. — [Symbol]



КРОКИ №16

За Разположението на 35 п. Врачански полк
във боя на 2, 3 и 4 Януарий 1917 год



Мъща 1:35000.

- 1. Разположението на 2. I 1917 г. 4 ч. сл. пл.
- 2. " " " 3. I 1917 г. 5 ч. " "
- 3. " " " 4. " " 7 1/2 " "
- 4. ПРОТИВНИКЪ

1264
42667

7 СЕПТЕМВРИЙ 1916 г.
ДОБРИЧЪ



ПЕХОТЕНЪ ВРАЦАНСКИ ПОЛКЪ
ВЪ ВСЕОБЩАТА
ЕВРОПЕЙСКА ВОЙНА
ПРЕЗЪ 1915 - 1918 г.

ЧАСТЪ I
ОТЪ

ВАСИЛЪ Г. ТАСЛАКОВЪ
Г. Щ. ПОЛКОВНИКЪ О. З.

ИЗДАТЕЛЬСТВО
БРАЦА

Цена 60 лв.

Подвързана
Подвързана ръководно 100 лв.

Книгата се доставя отъ книжарите.